

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİ İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYI SAĞLAMADA
KALKINMA AJANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EBRU SİPAHİ

BURSA-2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİ İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYI SAĞLAMADA
KALKINMA AJANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ebru SİPAHİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ufuk SELEN

BURSA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim / Ana sanat Dalı, Mali İktisat Bilim Dalı'nda 702012023 numaralı Ebru Sipahi'nin hazırladığı "Türkiye'de Bölgesel Kalkınmayı Sağlamada Kalkınma Ajanslarının Değerlendirilmesi" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tezsavunma sınavı,/...../ 20.... Günü-saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20....

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Bölgesel Kalkınmayı Sağlamada Kalkınma Ajanslarının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

EBRU SİPAHİ

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ebru SİPAHİ

Öğrenci No: 702012023

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Mali İktisat

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Ebru SİPAHİ

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Maliye

Bilim Dalı: Mali İktisat

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: xv+214

Mezuniyet Tarihi: ... / ... / 2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ufuk SELEN

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMAYI SAĞLAMADA KALKINMA AJANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ulusal kalkınmanın sağlanmasında sürdürülebilir bir kalkınma süreci yaşayabilmek için bölgesel kalkınma çalışmalarına büyük önem verilmektedir. Gerek dünya da gerekse Türkiye’de ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geri kalmış bölgeler mevcuttur. Aradaki gelişmişlik farklarını ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş çalışmalarıyla kapatmak mümkündür. Bu kurumların içerisinde en büyük rolü kalkınma ajansları yürütmektedir. Kalkınma ajanslarıyla katılımcılık anlayışına dayalı bir süreç içerisinde bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak, bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak amaçlanır.

Kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya etkisini görebilmek, performansları hakkında değerlendirme yapabilmek adına araştırmalara başlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde ekonomik kalkınma kavramından hareketle ülkelerin kalkınma sorununa yönelik geliştirilen teori ve stratejilere yönelik araştırma yapılmıştır. Devletin kalkınma sürecindeki rolü ve bu süreci başarılı geçirebilmek adına kullandığı araçlar başta teşvik politikaları olmak üzere incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ulusal kalkınmanın sağlanmasına zemin hazırlayan bölgesel kalkınma yaklaşımından hareketle AB ülkeleri ve Türkiye’deki bölgesel kalkınma uygulamaları başta kalkınma ajansları ayrıntılı olarak incelenmiş ve

Türkiye açısından bölgesel kalkınma yaklaşımına yönelik genel değerlendirilme yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çalışmamızın asıl amacını oluşturan Türkiye’de Düzey2 bölgelerinde hizmet veren 26 kalkınma ajansının bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmada kanunlar tarafından belirlenmiş görevleri yerine getirip getirmediğini görebilmek ve performanslarına yönelik fikir sahibi olabilmek adına çalışma yapılmıştır. Geliştirilen veri setiyle kalkınma ajanslarının destek türleri, bütçe imkânları, bölgeye katkıları kuruldukları yıldan 2020 yılına dek ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın temel hipotezi, “kalkınma ajansları bölgesel kalkınmaya yönelik faaliyetlerinde etkin değildir.” şeklinde belirlenmiştir. Hipotezin geçerliliğini sınamak adına ajanslara yönelik raporlar incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda hipotezimizin geçerliliği sınanmış ve kalkınma ajanslarının ilk kuruldukları yıllardan bugüne gelişim gösterdiği ancak sürdürülebilir bir başarı yakalayamadıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Kalkınma, Teşvik Politikaları, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Kalkınma Planlar

ABSTRACT

Name and Surname: Ebru SİPAHİ

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Finance

Branch: Financial Economics

Degree Awarded: Master

Page Number: xv+214

Degree Date : ... / ... / 20...

Supervisor: Prof. Dr. Ufuk SELEN

EVALUATION OF DEVELOPMENT AGENCIES IN ACHIEVING REGIONAL DEVELOPMENT IN TURKEY

In order to live a sustainable development process in ensuring national development, regional development studies are given great importance. There are economically, socially and culturally backward regions both in the world and in Turkey. It is possible to close the development differences between them with the studies of national and international institutions and organizations. Among these institutions, development agencies play the biggest role. It is aimed to reduce interregional development differences and contribute to regional development in a process based on the understanding of participation with development agencies.

Research has been started in order to see the impact of development agencies' activities on regional development and to evaluate their performance

In the first part of the study, based on the concept of economic development, a research was conducted on the theories and strategies developed for the development problem of countries. The role of the state in the development process and the tools it uses to successfully pass this process are examined, especially incentive policies.

In the second part of the study, starting from the regional development approach that paves the way for national development, regional development practices in EU countries and Turkey, especially development agencies, were examined in detail and a general evaluation was made for the regional development approach in terms of Turkey.

In the third part of the study, the main purpose of our study, 26 development agencies serving in Level 2 regions in Turkey, have been studied in order to see whether they fulfill the duties determined by the laws in reducing the interregional development differences and to have an idea about their performance. With the developed data set, the types of support, budgets and contributions of the development agencies to the region were examined in detail from the year they were established to 2020.

The main hypothesis of the study is “development agencies are not active in their activities for regional development.” determined as. In order to test the validity of the hypothesis, reports for the agencies were examined. As a result of the research, the validity of our hypothesis has been tested and it has been concluded that development agencies have developed since they were first established, but they could not achieve a sustainable success.

Key Words: Economic Development, Regional Development, Incentive Policies, Development Agency, Development Plan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA VE TEŞVİK POLİTİKALARI

1. EKONOMİK KALKINMA KAVRAMI VE KALKINMA STRATEJİLERİ	4
1.1. EKONOMİK KALKINMA KAVRAMI VE TÜRLERİ	5
1.2. EKONOMİK KALKINMA TEORİLERİ.....	8
1.2.1. Klasik Kalkınma Teorileri.....	8
1.2.1.1. Rostov Aşamalı Kalkınma Modeli.....	9
1.2.1.2. Yapısal Değişim Modeli.....	10
1.2.1.3. Uluslararası Bağımlılık Okulu.....	13
1.2.2. Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileri.....	14
1.2.2.1. Yeni Kalkınmacı Yaklaşım.....	15
1.2.2.2. Koordinasyon Başarısızlığı Teorisi	16
1.3. EKONOMİK KALKINMA VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	17
1.3.1. Ekonomik Kalkınma Stratejileri.....	17
1.3.1.1. Dengeli Kalkınma Stratejileri.....	17
1.3.1.2. Dengesiz Kalkınma Stratejileri	19
1.3.2. Ekonomik Sanayileşme Stratejileri	20
1.3.2.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejileri.....	20
1.3.2.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejileri	22
1.3.2.3. Karma Sanayileşme Stratejisi.....	23
2. EKONOMİK KALKINMADA DEVLETİN ROLÜ VE MÜDAHALE ARAÇLARI.....	23
2.1. DEVLETİN İŞLEVLERİ	24
2.1.1. Devletin Ekonomik İşlevleri	24
2.1.2. Devletin Sosyal İşlevleri	25
2.2. EKONOMİK KALKINMADA DEVLET MÜDAHALESİ.....	25
2.3. EKONOMİK KALKINMADA DEVLETİN MÜDAHALE ARAÇLARI	27
2.3.1. Kamu Politikası Araçları.....	27
2.3.1.1. Regülasyonlar.....	28
2.3.1.2. Mali Araçlar	28
2.3.1.2.1. Kamu Gelirleri (vergiler).....	29
2.3.1.2.2. Kamu Harcamaları	30

2.3.1.2.3. Kamu Borçlanması	32
2.3.1.3. Teşvik Politikaları.....	34
3. TEŞVİK SİSTEMİ VE POLİTİKA ARAÇLARI	39
3.1. TEŞVİK SİSTEMLERİ VE POLİTİKALARI	39
3.1.1. Genel Teşvik Uygulamaları	40
3.1.2. Bölgesel Teşvik Uygulamaları	40
3.1.3. Büyük Ölçekli Yatırımlara Yönelik Teşvik Uygulamaları.....	43
3.1.4. Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvik Uygulamaları.....	43
3.2. TEŞVİK POLİTİKASI ARAÇLARI	44
3.2.1. Vergisel Teşvikler	44
3.2.1.1. Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi	44
3.2.1.2. Vergi Cennetleri.....	45
3.2.1.3. Yatırım İndirimi.....	46
3.2.1.4. Vergi Kredisi.....	46
3.2.1.5. Vergi Ertelemesi	47
3.2.1.6. Zarar Mahsubu.....	47
3.2.1.7. Vergi Muafiyet ve İstisnaları.....	48
3.2.1.8. Hızlandırılmış Amortisman.....	48
3.2.1.9. Vergi Tatili: (Tax Holiday).....	49
3.2.1.10. KDV Teşvikleri.....	50
3.2.1.11. Gümrük Vergisi Teşvikleri.....	51
3.2.1.12. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği.....	51
3.2.1.13. Gelir Vergisi Stopaj Desteği.....	52
3.2.2. Finansal Teşvikler.....	52
3.2.3. Finansal Olmayan Teşvikler.....	52
3.2.3.1. Ayni Teşvikler.....	53
3.2.3.2. Diğer Teşvikler	53

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA

1. BÖLGE VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI	54
1.1. BÖLGE KAVRAMI.....	54
1.2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI.....	57
2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ AMAÇ VE İLKELERİ	59
2.1. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI AMAÇ.....	59
2.2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI İLKELERİ	60
2.2.1. Sosyal Kârlılık İlkesi.....	60
2.2.2. Kalkınma Kutbu İlkesi	61
2.2.3. Halkın Katılma İlkesi.....	62
3. AB VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI.....	63
3.1. AB VE TÜRKİYE’DE’DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI	63
3.1.1. Almanya	69
3.1.2. İsveç.....	71
3.1.3. İtalya	74

3.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMALARI	77
3.2.1. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ	78
3.2.1.1. 1923-1950 arası Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar ...	78
3.2.1.2. 1950- 1980 arası Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar ..	79
3.2.1.3. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar	81
3.2.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI	86
3.2.2.1. Kalkınmada Öncelikli Yöre Uygulamaları.....	86
3.2.2.2. Bölgesel Kalkınma Projeleri.....	90
3.2.2.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi- (GAP)	90
3.2.2.2.2. Zonguldak Bartın Karabük (ZBK) Projesi.....	92
3.2.2.2.3. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)	93
3.2.2.2.4. Yeşilirmak Havzası Geliştirme Projesi.....	93
3.2.2.2.5. Doğu Anadolu Projesi- (DAP).....	94
3.2.2.2.6. Konya Ovası Projesi- (KOP)	95
3.2.3. KALKINMA AJANSLARI	96
3.2.3.1. Kalkınma Ajansı Kavramı ve Ortaya Çıkışı	96
3.2.3.2. Kalkınma Ajanslarının Sınıflandırması	101
3.2.3.3. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kuruluş ve Gelişimi Süreci.....	104
3.2.3.4. Kalkınma Ajanslarının Kuruluş ve Gelişimi Süreci.....	107
3.2.3.5. Kalkınma Ajanslarının Görev ve Yetkileri.....	112
3.2.3.6. Kalkınma Ajanslarının Teşkilat Yapısı.....	114
3.2.3.7. Kalkınma Ajanslarının Finansman Kaynakları	117
3.2.3.8. Kalkınma Ajanslarının Destek Mekanizmaları.....	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ PERFORMANS ANALİZİ

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI.....	124
2. ÇALIŞMANIN VERİ KAYNAĞI VE YAPISI	124
3. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE METODU	125
4. ÇALIŞMA ALANINA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI.....	127
5. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ GENEL YAPISI VE ANALİZİ.....	128
5.1. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ GENEL YAPISI VE GÖRÜNÜMÜ	128
5.1.1. İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)	128
5.1.2. Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA).....	131
5.1.3. Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)	133
5.1.4. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA).....	134
5.1.5. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA).....	136
5.1.6. Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA).....	138
5.1.7. Bursa-Eskişehir- Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)	140
5.1.8. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA).....	141
5.1.9. Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)	144
5.1.10. Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	145
5.1.11. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA).....	146
5.1.12. Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	148

5.1.13. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA).....	149
5.1.14. Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA).....	150
5.1.15. Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)	152
5.1.16. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	153
5.1.17. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA).....	154
5.1.18. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA).....	156
5.1.19. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA).....	157
5.1.20. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA).....	159
5.1.21. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA).....	160
5.1.22. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA).....	161
5.1.23. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	163
5.1.24. İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	164
5.1.25. Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ).....	166
5.1.26. Dicle Kalkınma Ajansı AJANSI (DİKA).....	167
5.2. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ PERFORMANS ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	168
5.2.1. Ajansların Faaliyetlerine İlişkin Genel Performans Değerlendirmesi	168
5.2.2. Ajansların Teknik Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	178
5.2.3. Ajansların Mali Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	179
5.2.4. Ajansların Bütçe İmkânları Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	181
5.2.5. Ajansların Yatırım Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	183
5.2.6. Ajansların Organizasyon ve İş Birliği Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi	185
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	187
KAYNAKÇA	197
EKLER	202

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.Yeni Teşvik Sistemi.....	39
Tablo 2. 2010-2020 Yılları Verilen Teşvik Belgesi- Yaratılan İstihdam Sayısı.....	41
Tablo 3. Seçilmiş AB Ülkelerinin Ekonomik Durumlarına Genel Bakış	68
Tablo 4. KÖY Ait Bakanlar Kurulu Kararları	88
Tablo 5. KÖY Ait Bakanlar Kurulu Kararları- 2	89
Tablo 6. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)	108
Tablo 7. 2008 Yılı Kalkınma Ajanslarına Dair Bakanlar Kurulu Kararı	111
Tablo 8. 2009 Yılı Kalkınma Ajanslarına Dair Bakanlar Kurulu Kararı	112
Tablo 9. Kalkınma Ajansları Faaliyet Gösterge ve Formülleri.....	126
Tablo 10. Formülasyon Tablosu	127
Tablo 11. Ajans Faaliyetlerine Yönelik Veriler	169
Tablo 12. Bölgeye Çekilen Yatırımcı Sayısı (2014- 2019).....	171
Tablo 13. Bilgi Edinme Başvurusu Sonuçları	174
Tablo 14. 2010- 20 Yılları Arası Kalkınma Ajansları Genel Değerlendirme Tablosu.....	177
Tablo 15: Teknik Destek Sonuçları.....	179
Tablo 16. Mali Desteklere Yönelik Sonuçlar	181
Tablo 17. Bütçe Verilerine Yönelik Sonuçlar	182
Tablo 18. Yatırım Destek Faaliyetleri Yönelik Veri Sonuçları	184
Tablo 19. Ajans Organizasyon ve İş Birliklerine Dair Sonuçlar	185
Tablo 20. 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları.....	202

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: AB Bütçesinden Ekonomik Kalkınma Amaçlı Ayrılan Kaynaklar (milyon Euro)	
Şekil 2: Kalkınma Ajanslarının Sınıflandırılması	102
Şekil 3: Kalkınma Ajansları Teşkilat Yapısı	115
Şekil 4: Kalkınma Ajansları Destek Mekanizması	119
Şekil 5: 2010- 20 Kalkınma Ajansları Performans Durumu Haritası.....	191

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

AB: Avrupa Birliği

AHİKA: Ahiler Kalkınma Ajansı

ANKARAKA: Ankara Kalkınma Ajansı

BK: Bakanlar Kurulu

BKK: Bakanlar Kurulu Kararı

BAKA: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı

BAKKA: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı

BEBKA: Bursa- Bilecik- Eskişehir Kalkınma Ajansı

Bkz: bakınız

ÇKA: Çukurova Kalkınma Ajansı

DFD: Doğrudan Faaliyet Desteği

DİKA: Dicle Kalkınma Ajansı

DOĞAKA: Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı

DOKA: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

EURADA: European Association of Development Agencies

FKA: Fırat Kalkınma Ajansı

GDP: Güdümlü Proje Desteği

GEKA: Güney Ege Kalkınma Ajansı

GMKA: Güney Marmara Kalkınma Ajansı

IMF: International Monetary Fund

İBBS: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

İKA: İpekyolu Kalkınma Ajansı

İSTKA: İstanbul Kalkınma Ajansı

İZKA: İzmir Kalkınma Ajansı

KA: Kalkınma Ajansı

KARACADAĞ: Karacadağ Kalkınma Ajansı

KDV: Katma Değer Vergisi

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöre

KUDAKA: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı

KUZKA: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı

MARKA: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı

MDP: Mali Destek Programı

MEVKA: Mevlana Kalkınma Ajansı

OKA: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

ORAN: Orta Anadolu Kalkınma Ajansı

SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı

TD: Teknik Destek

TRAKYAKA: Trakya Kalkınma Ajansı

V.U.K. Vergi Usul Kanunu

WB: Word Bank

ZEKA: Zafer Kalkınma Ajansı

Giriş

Tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliği olarak belirlenen ekonomik, sosyal, kültürel açıdan gelişmişlik farklarının var olması Türkiye açısından da bir sorun teşkil etmektedir. Kalkınma sorunu ülke genelinde meydana gelebileceği gibi ülke içerisinde bölgelerarasında da oluşabilir. Devlet müdahalesiyle birlikte teşvik politikası araçları kullanılarak meydana gelen eşitsizlikleri gidermek için yatırımların özendirilmesine yönelik yatırımcılara kolaylıklar tanınmaktadır. Geliştirilen politikalarla mikro ölçekte bölgesel, makro ölçekte ulusal kalkınmanın sağlanması amaçlanır.

Türkiye’de politika belirleyiciler tarafından ulusal ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik geliştirilen politikaları planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası uygulamaları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Planlı dönem öncesinde merkeze bağlı, kısıtlı ve yetersiz uygulamalar planlı döneme geçilmesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır. Planlı döneme geçilmesi, DPT’nin kurulmasıyla birlikte ulusal planların hazırlanmaya başladığı görülmüştür. Daha geniş perspektifte politika ve uygulamaların geliştirildiği bu dönemlerde başta merkezi otoriteye dayalı yapılan çalışmalar yapılanma ve AB uyum sürecine girilmesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır.

Bölgesel kalkınmayı sağlama yolunda bir politika aracı olarak kullanılan kalkınma ajanslarına yönelik çalışmalar dünyanın birçok ülkesinde uygulanma imkânı bulmuş, Türkiye’de kalkınma ajanslarına yönelik faaliyetlerini ülke geneline yayma girişimlerinde bulunmuştur. Durum Türkiye açısından incelendiğinde ilk denemelerin bölgeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan desteklemeye yönelik çalışmaların vakıflar şeklinde örgütlendiği pilot uygulamalar şeklindedir.

Uluslararası alanda kendini göstermek ve kabul ettirmek isteyen Türkiye katılımçılık ve yönetim kavramlarının da ortaya çıktığı 2000’li yıllarda politika değişikliğine gitmiştir. Dokuzuncu kalkınma planında bölgesel gelişmenin sağlanması başlığı altında “*Ülke genelini kapsayan bölgesel gelişme politikalarının çerçevesinin belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistiki bölge*

birimleri sınıflandırması 2002 yılında üç düzey halinde yapılmıştır” şeklinde belirtilmiştir¹. Yapılan sınıflandırmayla birlikte nüfus miktarı, bölgenin geçim kaynakları, coğrafi yapı, illerin birbirine yakınlığı gibi özellikler dikkate alınarak Türkiye 12 Düzey 1, 26 Düzey 2 ve 81 Düzey 3 bölgesine ayrılmıştır.

Katılım Ortaklığı Belgesi kapsamında AB aday ülkelere bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeleri adına mali yardım programı çerçevesinde sunulan hizmetlerden yararlanılması için İBBS Düzey 2’ye göre kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik kanun hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Kalkınmanın sağlanmasında merkezi otoritenin yanında başta yerel otoriteler olmak üzere ticaret ve sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları, meslek grupları ve üniversitelerin iş birliği içerisinde katılımcılık anlayışına dayalı bölge dinamikleri baz alınarak, bu unsurların potansiyellerini harekete geçirecek bir sisteme adım atılmıştır.

Ajanslara kurumsal bir kimlik kazandırmak, kuruluşlarını, amaçlarını, bütçelerini, faaliyetlerini yasal bir zemine dayandırmak amacıyla 25.1.2006 tarihinde çıkarılan 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. İBBS temel alınarak 2006 yılında kurulmaya başlayan bölgesel kalkınma ajansları 2009 yılında çıkarılan BKK ile 26 ajans faaliyete geçmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda kalkınma ajanslarının performanslarını ölçmeye yönelik bazı çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ancak kuruldukları ve faaliyete geçtikleri yıldan günümüze kadar performans ölçümü yapılmasına yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Daha önceki yıllarda 2010-2011 yıllarını kapsayan bir çalışma referans alınarak bölgesel kalkınma ajanslarının performans analizinin yapılması bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Türkiye genelinde merkezde genel müdürlük, 26 bölgede taşra merkezi ve her ilde irtibat bürosu şeklinde yaygın bir örgütsel yapıya sahip kalkınma ajanslarının kuruluş amacı olan bölgesel kalkınmaya ne ölçüde destek sağladığı sorusu çalışmanın ana sorusu olarak belirlenmiş ve bu soruya cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma üç bölümde kurgulanmıştır.

¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), s.46.

Çalışmanın “Ekonomik Kalkınma ve Teşvik Politikaları” başlıklı birinci bölümünde ekonomik kalkınma kavramı ve kalkınmanın sağlanması için geliştirilen teoriler ve stratejilere ilişkin teorik açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca devletin ekonomideki rolü ve müdahale gerekliliği konuları üzerinde durulmuştur. Maliye politikası araçlarıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın nasıl sağlanabileceğine ilişkin tartışmalara yer verilmiş ve teşvik sistemleri ile maliye politikası araçları arasındaki ilişki bu bölümde ele alınmıştır. Teşvik sistemleri ve teşvik politikası araçlarına dair bilgilendirme yapılarak ülkemiz teşvik sistemi hakkında değerlendirmelere yer verilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın “Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Uygulamaları” başlıklı ikinci bölümünde bölge ve bölgesel kalkınma kavramlarına yönelik teorik açıklamalar yapılmıştır. Bu bölüm içinde ayrıca Türkiye ve Avrupa Birliği düzeyinde bölgesel kalkınma amacıyla izlenen politikalar ve kurulan sistemler ele alınarak incelenmiştir. Türkiye’de uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Bölgesel Kalkınma Projeleri ve özellikle Kalkınma Ajansları detaylı şekilde incelenmiş ve Türkiye’nin bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme süreci hakkında kalkınma planları ışığında değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışmanın “Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Performans Analizi” başlıklı üçüncü bölümünde tezimizin asıl konusu olan kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin kalkınmaya etkisi araştırılmıştır. Çalışmada performans ölçümü amacıyla şu beş göstergeden yararlanılmıştır: “Teknik Destek Programı, Mali Destek Programı, Bütçe İmkânları Göstergesi ve Yatırım Destek Programları, Ajans Organizasyon ve İş Birliği Göstergesi”. Ajansların performansının değerlendirilmesinde literatürden yararlanılarak her bir gösterge için kullanılan formülasyonlardan hareketle oluşturulan indekslerden yararlanılmıştır. İndekslerin oluşturulmasında veri kaynağı olarak kalkınma ajanslarının kendi faaliyet raporları ve Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü faaliyet raporlarından yararlanılmıştır.

Bu çerçevede kurgulanan çalışma, sonuç ve değerlendirmelerle sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA ve TEŞVİK POLİTİKALARI

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma birbirlerinin yerine kullanılan ama aynı anlamlara gelmeyen kavramlardır. Ekonomik büyüme, belirli bir zaman dilimi içerisinde mal ve hizmet üretimi miktarında yaşanan artışlardır. Aynı zamanda ülke milli gelirinin artmasıdır. Ekonomik kalkınma ise bir ülkenin sadece iktisadi anlamda büyüme göstermesi değil bunun yanında sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda da kendisini gösterdiği ve geliştirdiği bir süreçtir. Bir ülkenin ekonomik kalkınması ülke bireylerinin yaşam standartlarının artmasına, verimli alanlara yapılan yatırımlar sonucu milli gelir artışı göstermesine, eğitilmiş- sağlıklı toplumlar oluşmasına neden olur. Kalkınma aşamasında başta toplum refahında olmak üzere hayatın her alanında iyileşmelerin görüldüğü bir süreçtir. Devlet tarafından geliştirilen politikalar sayesinde ekonomik kalkınmaya yönelik geliştirilen hedeflere ulaşmak kolaylaşır. Teşvik politikalarıyla birey veya firmaların tasarrufları olsun veya olmasın yatırım yapma kararları etkilenerek onları özendirme amaçlanmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik kalkınma kavramı ve kalkınmaya yönelik teori ve stratejilerden bahsedilecek, ekonomik kalkınmayı sağlamada devletin rolü ve müdahale araçları, müdahale araçları içerisinde yer alan teşvikler ve teşvik sistemi, teşvik politikası araçları hakkında bilgilendirme yapılacaktır.

1. EKONOMİK KALKINMA KAVRAMI VE KALKINMA STRATEJİLERİ

Ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geliştirmek, gelişmiş ülkelerle rekabet etmelerini sağlamak amacıyla hamleler yapılır. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme yolunda yapılan hamlelerin ülkelerin potansiyelleri göz önünde bulundurularak, kendi öz problemlerinden hareketle yapılması gerekir. Ekonomik

kalkınma sorununa çözüm ararken geliştirilen teoriler ve teorileri uygulamaya yardımcı olması için stratejiler geliştirilmiştir.

1.1. EKONOMİK KALKINMA KAVRAMI VE TÜRLERİ

Literatürde birbirinin yerine kullanılan ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları farklı anlamlar içermektedir. Ekonomik büyüme bir ülkenin milli gelirinde meydana gelen düzenli artışlar olarak tanımlanırken, ekonomik kalkınma büyüme de içinde barındıracak şekilde geniş bir perspektif gerektiren kavramdır². Ekonomik kalkınma en genel haliyle, ülkenin sadece ekonomik göstergelerinde gerçekleşen iyileşmeler değil aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasi ve daha birçok alanda iyileşmesi, gelişim göstermesi, toplum refahında artış yaşanması şeklinde tanımlanabilir.

İngilizce “development” kelimesinden Türkçeye “kalkınma” olarak çevrilen bu kavram Oxford Sözlüğünde “*Geliştirme veya geliştirme süreci ya da değişen bir durumda yeni bir aşama oluşturan olay*”³ şeklinde tanımlanmaktadır. TDK tarafından yapılan tanımlamaya göre ise kalkınma kavramı; “*iyileşme, şifa bulma*”⁴ anlamlarına gelmektedir.

Kalkınmaya yönelik yapılan iki tanımdan da anlaşılacağı üzere mevcut durumda meydana getirilen olumlu gelişmelerin başta bireyler olmak üzere ülkede refah artışı yaratmaya başladığı, ülkenin geri kalmış alanlarının geliştirilen politikalar sayesinde ayaklandırıldığı bir aşamadır. Sayısal veya sayısal olmayan tüm ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi alanlarda olumlu gelişmelerin yaşanması ve bu gelişmelerin bir arada gerçekleşmesi durumudur.

Bir tanıma göre kalkınma kavramı iktisat nedir? sorusundan hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tanıma göre sonsuz birey ihtiyaçlarını, sınırlı ve kıt olan

² Domingo G. Echevarria, “The Contribution of Higher Education to Economic Development in a Globalized Environment”, *FIU Electronic Theses and Dissertation*, 2009, s. 21.
(<https://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=4406&context=etd>)

³Oxford Languages, [languages.oup.com](https://www.oxfordlanguages.com/), (12.01.2022).

⁴ TDK, <https://www.tdk.gov.tr/>, (12.01.2022).

kaynaklar yardımıyla giderebilmenin yanında ülke ekonomilerin büyüme rakamlarında sürdürülebilir bir seviye yakalayabilmek ve bireylerin sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda refaha erişmesini sağlayarak, hayat standartlarını artırabilmeyi hedefleyen bir aşama olarak tanımlanmıştır⁵.

Kalkınma kavramı için yapılan bir yorum “*Ekonomik kalkınma yalnızca sayısal değil kalitatif (niteliksel) verilerde içermelidir. Ekonominin işleyiş kurallarında, kurum ve örgütlerin kalitesinde bir iyileşme olmalıdır*”⁶ şeklindedir.

Kalkınma kavramını dar ve geniş anlamlarda tanımlayan bir yazara göre; dar anlamda kalkınma, bireylerin ekonomik yaşam şartlarının zaman içerisinde nasıl bir değişim gösterdiğini ve bu değişikliklerden olumlu sonuçlar alınabilmesi adına ne gibi çalışmalar yapıldığını gösterir. Geniş anlamda kalkınma ise, dar anlamındaki tanımına ek olarak hayat standartlarında meydana gelen olumlu gelişmelerinde dahil edilmesi gerektiği şeklinde tanımlanmıştır⁷.

Kalkınma konusu, daha doğrusu kalkınma problemi ilk ortaya çıktığı yıllarda az gelişmiş ülkelerin ekonomik açıdan dönüşüm yaşaması gerektiği olgusundan hareketle kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda bu kavramı yalnızca az gelişmiş ülkeler üzerinden açıklamanın doğru olmayacağı, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme rakamlarını ve sosyal refah düzeylerini artırmaları şeklinde tanımlanmıştır. Yani bu yıllarda ekonomik kalkınma kavramı ekonomik büyüme kavramının yerine kullanılmaktaydı. İlerleyen yıllarda merkezinde ülke ekonomileri yerine toplumun hatta toplumların küçük yapı taşı olan bireylerin olduğu insan odaklı bir kalkınma sürecine girilmiştir. 1980’li yılların ortasından itibaren de kalkınmanın sağlanması adına yapılan hamlelerin doğaya, çevreye zarar verilmeden zaten kıt olan kaynakların tasarruflu kullanımı sağlanarak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir⁸.

⁵ M. P Todaro, S.C. Smith, *Economic Development*, 11. Baskı, Boston, 2012, s. 359.

⁶ Elif Çepni, *Ekonomik ve Finansal Göstergeler Rehberi*, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2019, s. 243.

⁷ Feride Doğaner Gönel, *Kalkınma Ekonomisi*, 2. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi, 2013, s. 5.

⁸ Yunus Turhan, “Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Sayı:29, (2020), s.152- 154.

Milli gelir, kişi başına düşen milli gelir, büyüme oranları, dış ticaret rakamları, enflasyon oranı, işsizlik oranı gibi temel ekonomik göstergelere bakılarak bir ülkenin kalkınmışlık seviyesine dair bilgilere ulaşmak kalkınma konusu açısından pek doğru sonuçlar vermemektedir.

1950’li yıllar itibariyle kalkınma kavramını basit ve sayısal verilerden oluşan ekonomik büyüme kavramından hareketle açıklamanın doğru olmayacağı sayısal verilerin yanında sayısal olmayan verilerinde yer aldığı komplike bir aşama olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı fikri ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımla birlikte bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini belirlerken bazı faktörler dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu faktörlerden ilki ve en önemlisi olarak beşerî sermaye görülmüştür. Bireylerin hayat kalitesini yükseltmeye yönelik olarak bilinçli ve donanımlı bireyler yetiştirilmesi fikrinden hareketle kalkınma sürecine giren ülkelerin başta eğitim hizmetlerine yönelik faaliyetlerini artırmaları ve bu olanaklarını genişletmelidir. Beşerî sermaye olarak adlandırdığımız eğitim, kalkınma için tek başına yeterli bir öncel olmamakla birlikte eğitime ek olarak sağlık hizmetlerinin de geliştirilmesi, ülkeden daha gelişmiş ülkelere yapılan beyin göçlerini önlemek adına çalışmaların yapılması gerekir⁹.

Yapılan araştırmalar eğitim seviyesi yüksek olan ülkelerin başta teknoloji olmak üzere tüm alanlarda yaşanan gelişmeleri daha çabuk benimseyerek, sektörlere dâhil edebildiği için ekonomik büyüme rakamlarının da yüksek olduğu görülmüştür.

Bu göstergelere ek olarak üç temel insani göstergenin ortalamasından yararlanılarak hesaplanan İnsani Yaşam Endeksine¹⁰ bakılabilir. Ayrıca ülkelerin gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliğini yorumlamamız için geliştirilen 0- 1 arası değerler alabilen Gini Katsayısı da kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan göstergelerden bir diğeridir¹¹.

Ayrıca ülkede yatırım yapılan sektörlerin katma değer yaratma etkisine, teknolojik alanlara yönelik geliştirilen faaliyetlere, milli gelirden araştırma- geliştirme

⁹ Muhammed Karataş, Eda Çankaya, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 3, (2010), s.38.

¹⁰ UNDP, Human Development Report, New York: Oxford University Press, 2005, s. 341.

¹¹ Savaş Erdoğan, “1980- 2000 Yılları Arasında Türkiye’de Gelir Dağılımı”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, (2004) s. 50

alışmalarına ayrılan paya, altyapı hizmetlerine, kadın-erkek eşitliğine dair göstergelere, adalet sistemlerine, sosyal güvenlik önlemlerine bakmak daha doğru sonuçlar almamıza neden olur ve diğer ülke rakamlarıyla karşılaştırma yapmamızı kolaylaştırır.

Ekonomik kalkınma ülke ekonomilerinde iki şekilde gerçekleştirilir. Birincisi makro ölçekte gerçekleşen ve tüm ülkeyi toplumu ilgilendiren ulusal ekonomik kalkınma, ikincisi mikro ölçekte gerçekleşen ülkenin görece az gelişmiş bölgelerini geliştirmek zaten gelişmiş durumdaki bölgeleri daha da ileri taşıyabilmek amacıyla oluşturulan bölgesel ekonomik kalkınmadır.

1.2. EKONOMİK KALKINMA TEORİLERİ

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi, önündeki engellerin kaldırılması ve bu sorunun çözümüne yönelik teoriler geliştirilmiştir. Ekonomik kalkınma teorileri klasik iktisadi düşünce anlayışından esinlenerek geliştirilen Klasik Kalkınma Teorileri ve kalkınmacı devlet anlayışıyla birlikte ortaya çıkan ağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileri olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.1. Klasik Kalkınma Teorileri

Klasik İktisadi Düşünceler yaklaşımından hareketle geliştirilen Klasik Kalkınma Teorileri Rostov'un Aşamalı Kalkınma Modeli, Yapısal Değişim Modelleri, Uluslararası Bağımlılık Modelleri olmak üzere üç grupta incelenerek klasik kalkınma anlayışına yönelik fikir elde edilecektir.

1.2.1.1. Rostov Aşamalı Kalkınma Modeli

Bu modelde ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini erken tamamlamış, gelişmiş ülkelerin hangi aşamalardan geçtiği ve nasıl bir süreç izlediği tasnif edilmiştir. Aşamalı kalkınma modeline göre ülkeler geleneksek toplum, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve yüksek kitle tüketim aşamasından geçmiştir¹².

Geleneksel toplum aşamasında; ülke ekonomisi tarım sektörüne dayalı olduğu, iş bölümü, uzmanlaşma ve teknolojinin henüz gelişme göstermediği toplumlardır. Ekonominin tarıma ve dolayısıyla hava değişikliklerine bağlı olması sebebiyle ülke ekonomisinin bazı durumlarda olumsuz etkilendiği görülmektedir. Tarım sektörünün hâkim olduğu bu toplumlarda yönetimi kendi ellerinde tutmak ve söz sahibi konumda olmak isteyen toprak sahipleri siyasi ve hukuki alanlarda gelişmelerin yaşanmasına engel olmaktadır.

Geleneksel toplum ve kalkış aşaması arasında yer alan kalkışa hazırlık aşamasında kalkış aşamasına geçiş için gerekli altyapı hazırlanmaya çalışılır. Bu aşamada büyümenin kendiliğinden gerçekleşebilmesi adına ülke milli gelirinin minimum %10' luk bir kısmının yatırımlara ayrılması koşulu getirilmiştir. Kalkış aşamasında zorluk çekmemek adına altyapı yatırımlarının yapıldığı, tarım ve sanayi sektörlerinde etkinlik ve verimliliğin sağlandığı, toplum bireylerinin eğitim seviyesinde artış yaşandığı gözlenmiştir¹³.

Kalkış aşaması; herhangi bir müdahale olmaksızın ekonominin kendini sürdürülebilir büyüme seviyesine aldığı dönemdir. Milli gelirden yaşanan artışla birlikte tasarrufların yeni ve katma değer yaratma etkisi yüksek yatırımlara kanallanmaya başlandığı görülür. Sanayi toplumuna geçişin yavaş yavaş kendini gösterdiği bu aşamada idari ve toplumsal alanlarda da düzenlemelerin yapıldığı, geleneksel yöntemlerin yerine daha modern yöntemlerin kullanılmaya başlandığı, üretimde uzmanlaşmanın başladığı

¹² Doğaner Gönel, a.g.e., s. 59.

¹³ Doğaner Gönel, a.g.e., s. 60- 61.

aşamadır. Kalkışa hazırlık aşamasında minimum %10 ayrılan yatırımların bu aşamada %10' un üzerinde gerçekleştiği görülmektedir¹⁴.

Olgunluk aşamasında; nüfus artış hızında azalma, kişi başına düşen milli gelirden artışın yaşandığı ve diğer aşamalardan farklı olarak milli gelirin %40 ila %60 arasında oranın devamlı olarak yatırımlara kanallize edildiği dönemdir. Teknolojik gelişmelerin sanayi sektöründe yaygın kullanılması sayesinde daha önceden dışarıdan ithal edilen ürünlerin artık ülke içerisinde üretilmeye başlandığı bir döneme geçilmiştir¹⁵.

Gelişmiş ülkelerin geçirdiği süreçlerin sonuncu aşaması olan kitle tüketim aşamasında ülke ekonomilerinde büyümenin kendiliğinden artış haline geçtiği, sanayide uzmanlaşma ve teknolojik gelişmelerin tüm sektörlerde yaygın olduğu, ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmanın gerçekleştiği ve toplumların refah içerisinde yaşadığı bir dönemdir¹⁶.

1.2.1.2. Yapısal Değişim Modeli

Yapısal Değişim Modeline göre kalkınma sorununun çözümünde başta mikro ölçekte bireyler ve makro ölçekte toplumsal ve sektörel yapıda değişikliğe gidilerek sanayileşmenin sağlanması gerektiği düşüncesi hakimdir.

Yapısal değişim modeli az gelişmiş ülkelerin sorunlarını Sektörel Farklılaşma Modeli, Sınırsız Emek Arzı Modeli, Yoksulluğun Kısır Döngüsü ve Büyük İtiş Kuramı üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu modellerden ilki; Sektörel Farklılaşma Modelidir. Bu modelde ülkelerin gelişmişlik seviyesi belirlenirken üretici sektör olarak bilinen tarım, hizmet ve sanayi sektörlerinin dağılımına bakılmaktadır. Üretim faktörlerinin hangi sektöre kanallize edilmesi gerektiği ülke ekonomileri için oldukça önemlidir. Katma değer yaratma etkisi

¹⁴ W.W. Rostow, "Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış", (çev. Y. Demirgil), *İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar*, (Ed. M. Berk, F. Görün ve S. İlkin), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966.

¹⁶ W.W. Rostow, *İktisadi Gelişimin Merhaleleri, Komünist Olmayan Bir Manifesto*, 1966, s. 9-11.

düşük ve gizli işsizlik oranının fazla olduğu tarım sektöründense gerekli uzmanlaşma ve teknolojik altyapının geliştirilmesi halinde katma değer yaratma etkisi yüksek hizmet ve sanayi sektörüne yapılacak yatırımların ekonomik büyüme ve kalkınmayı pozitif yönde etkilemesi beklenir. Tarım sektöründeki gizli işsizliğin sanayi sektörüne kaydırılması da bu alanlarda istihdam olanaklarının artmasına ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli problemlerinden olan işsizliğe çözüm olacaktır.

Sektörlerin büyüme esnekliklerine yönelik çalışma yapan Chenery, tarım sektörünün esnekliğini 1'den küçük, hizmet sektörünün esnekliğini 1 ve sanayi sektörünün esnekliğini ise 1'den büyük bulmuştur. Küçükten büyüğe sektörlerin esneklik sıralaması yapıldığında tarım, hizmet ve sanayi sektörü olduğu açıkça görülmektedir. Gelir esnekliği büyük olan sektörlerin milli gelir içerisindeki payının da yüksek olduğu ve ekonomik büyümeye katkı sağlamada daha etkili olduğu kanısına varılmıştır¹⁷.

Sektörel bazda yapılan yatırımlarda ülke ekonomilerinde yarattığı etkiyi görebilmek adına yapılan bir başka çalışmada tarım sektörünün katma değerinin bir, sanayi sektörünün katma değerinin ise dört olduğu, sanayi sektörünün etkisinin tarım sektörüne oranla 4 kat daha fazla olduğu görülmüştür¹⁸.

Tüm bu bilgiler ışığında sanayi sektörüne yatırım yapılması halinde ekonomik büyüme ve kalkınmanın yaşanacağı fikri her zaman kabul görmeyebilir. Çünkü büyüme ve kalkınmanın yaşanmasında tek faktör sektör katma değeri değil, ülkelerin dinamikleri, konjonktürleri de önemlidir.

Yapısal Değişim Modellerinden ikincisi Sınırsız Emek Arzı Modelidir. Arthur Lewis tarafından geliştirilen bu modelde kapitalist ve kapitalist olmayan iki sektörün ülke ekonomisi üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir. Modern ve kapitalist olan sanayi sektörünün kapitalist olmayan tarım sektörü üzerinde etki yarattığı varsayımından hareketle geliştirilmiştir¹⁹. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ve işgücünün hangi sektör ağırlıklı olduğu birbiriyle doğru orantılıdır. Bu modelde doğal kaynaklar,

¹⁷ Ufuk Selen, Reyhan Leba, *İktisadi Gelişme ve Vergileme*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021, s. 31.

¹⁸ Yeşim Kubar, "Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995- 2010)", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, (2016), s. 83.

¹⁹ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadi*, 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011, s. 213.

sermaye, emek, girişimci ve toprak verimliliği üretim faktörlerinden biri olan emeğin tarım sektörü içerisindeki marjinal verimlilik oranı sıfır olarak kabul edilmektedir. Verimlilik oranının sıfır ve gizli işsizlik oranının yüksek olduğu bu sektördeki işgücünü marjinal verimlilik oranı yüksek olan başta sanayi ve hizmet sektörlerine kaydırmanın ekonomik büyüme ve kalkınma rakamlarını pozitif yönde etkileyeceği varsayımı hakimdir. Büyüme oranlarında yaşanan bu artış ülke tasarruflarının artmasına, tasarrufların katma değer yaratma etkisi yüksek sektörlerle kanallı edılmesine ve işgücüne olan talebin artmasına neden olacaktır²⁰. Geri kalmış ülke ekonomilerinin geleneksel tarım sektörü ve modern sanayi sektörü olmak üzere dual yapıya sahip olduğu görüşünden hareketle kalkınmanın sanayi sektörüne yönlendirilen işgücüyle mümkün olacağı modern düşünce yapısı hâkimdir²¹.

Yapısal Değişim Modellerinden üçüncüsü; dengeli büyüme yaklaşımının da savunucularından biri olan Ragnar Nurkse tarafından geliştirilen “Yoksulluğun Kısır Döngüsü” hipotezidir. Geliştirilen bu hipotez az gelişmiş ülkelerin özelliklerinden yola çıkarak oluşturmuştur. Nurkse, az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşük olduğu için tasarrufların oluşmadığını, bu sebeple ülkelerin kalkınmalarını sağlayacak yatırımların yapılmadığını dolayısıyla ülkenin az gelişmiş ülke kategorisinden kurtalamadığını savunur. Yatırımların gerçekleşmediği ülkelerde büyüme oranları düşük olur ve işsizlikte artış yaşanır. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar ülkeyi kısır bir döngüye sokar. Nurkse göre “*bir ülke fakir olduğu için fakirdir*”. Özellikle az gelişmiş ülkeler bu kısır döngüden çıkıp, büyüme trendine geçmek için sermaye birikimlerini yani tasarruflarını arttırmalı ve artan tasarruflarını yatırımlara kanallı etmelidir. Nurkse de aynı R. Rodan gibi Büyük İtiş Teoreminden hareketle birçok sektörün aynı anda harekete geçerek ekonomide canlılık yaratmasını ve yaydığı pozitif dışsallıkla diğer sektörleri de olumlu olarak etkilemesi gerektiğini savunur. Nurkse’e göre ekonomik kalkınma için uluslararası ticaretin ve az gelişmiş ülkeye dışarıdan yapılacak yatırımların önemi oldukça büyüktür²².

²⁰ Selen, Leba, a.g.e., s. 32.

²¹ Lewis W. Arthur “Economic Development With Unlimited Supplies of Labour”, (Ed: Deepak Lal), “Development Economics– Volume I”, The International Library of Critical Writings In Economics, Edward Elgar Publishing Limited, England, 1954.

²² Doğaner Gönel, a.g.e., s. 57.

Yapısal Değişim Modelleri içerisinde dördüncü sırada yer alan bir diğer model P. Rosenstein Rodan tarafından geliştirilmiştir. Rodan yayımladığı “Doğu ve Güney-Doğu Asya’nın Sanayileşme Sorunları” adlı makalesinde az gelişmiş ülkelerin bu kategoriden kurtulabilmelerini Büyük İtke Teoremiyle açıklamıştır. Piyasa ekonomisi içinde herhangi bir sektöre yapılan yatırımlar, diğer sektörleri de pozitif anlamda etkileyebilir. Rodan, emek fazlasının olduğu yerlerden sermaye fazlasının olduğu yerlere göç edilmesini hatta sermayenin de yetersiz kaldığı noktada sermaye fazlasının yoğun olduğu bölgelere geçiş yapılmasını olağan bulmaktadır. Piyasa ekonomisinde aynı anda tüm sektörlerde yatırım yapmanın neredeyse imkânsız olması sebebiyle Rodan, devlet müdahalesinin şart olduğunu ve bazı yatırımların yapılmasında devlet regülasyonun gerektiğini savunur. Kalkınmanın öncüsü olarak düşünülen sanayileşmede bir eşik söz konusudur. Özellikle geri kalmış ülkeler bu eşığa ulaştıktan sonra yatırımlar tamamen piyasa ekonomisine bırakılabilir ve devlet müdahalesine gerek kalmaz. Eşığı aşan bu ekonomiler kısır döngüden kurtulur ve büyüme trendi içerisine girerler²³.

1.2.1.3. Uluslararası Bağımlılık Okulu

Klasik kalkınma teorilerinden sonuncusu, Uluslararası Bağımlılık Okulu Modelidir. Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan Bağımlılık Okulu Modeline göre; kaynakların gelişmemiş ülkelerin bağımlı oldukları gelişmiş ülkelere doğru kaydığı ve dünya piyasalarında gücün eşit dağılım göstermediği kanısına ulaşılmıştır²⁴.

Bağımlılık Okulu Modeli’nin yapı taşı olarak az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan gelişim gösterememesi ve dışa bağımlı bir ekonomi sürdürmeleri bu ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine neden olmaktadır²⁵.

Uluslararası Bağımlılık Okulu Modelini daha iyi anlamak ve az gelişmiş ülkelerin neden gelişemedikleri sorusuna cevap aramak adına iktisatçılar tarafından üç

²³ Doğaner Gönel, a.g.e., s. 56- 57.

²⁴E. Recep Erbay, Miray Özden,” İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım”, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri, No: 03, (2013), s. 18.

²⁵ Nazım Öztürk, Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım, 1. Baskı, Ankara: Roma Yayınları, 2005.

düşünce akımı geliştirilmiştir. Bu düşünceler Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu, İkili Kalkınma Tezi ve Yanlış Paradigma akımıdır.

Neo- Sömürgeci Bağımlılık Okulu düşüncesine göre az gelişmiş görece fakir ülkelerin geri kalmasının sebebi olarak kapitalist sistemin tarihsel süreç içerisinde değişik şekillerde yansımaya dayandırmıştır. Kalkınma ekonomisi üzerine çalışan iktisatçılar tarafından oldukça tartışılan ve fikir ayrılıklarının yaşandığı İkili Kalkınma tezinde az gelişmiş ülkelerin neden geri kaldıkları sorusuna şöyle cevap vermektedir. Gelişmiş ve görece fakir gelişmemiş ülkeler arasındaki farkın sürekli ve artış eğiliminde olduğu kanısına varmıştır²⁶. Az gelişmiş ülkelerin geri kalmasının sebebinin Yanlış Paradigma düşüncesine dayalı olarak açıklayama çalışan iktisatçılar gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilen ve geliştirilen yanlış ve ülke dinamiklerine uygun olmayan politikaların belirlenmiş olması olarak görmektedir²⁷.

Bağımlılık Okulu Modeli altında geliştirilen üç düşünce akımı da az gelişmiş görece fakir ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlı oldukları için gelişim gösteremediğini, gelişim gösterecekleri bile bunu ancak gelişmiş ülkelerin izin verdiği derece de gerçekleştirecekleri şeklindedir. Ekonomik açıdan bağımlı olmaları gelişmeleri önünde en büyük engeldir.

1.2.2. Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileri

Ekonomik kalkınma sorununu klasik ekonomik kalkınma teoriyle çözmeye çalışmanın etkin sonuçlar vermediği ve geliştirilen politikalarla istenilen sonuçların alınamaması sebebiyle yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geliştirilen Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileriyle kaynak kullanımında etkinliği yakalamak amaçlanmıştır. Kalkınmacı devlet anlayışıyla birlikte ortaya çıkan Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileri iki grupta incelenir. Bunlar Yeni Kalkınmacı Yaklaşım ve

²⁶ Cengiz Yavilioğlu, “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Yaklaşım), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, (2002), s.62.

²⁷ Erol Solmaz, “İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl:11, Sayı: 132, (2008), s.1.

Koordinasyon Başarısızlığı Teorisi'dir. Çağdaş Ekonomik Kalkınma Teorileriyle birlikte devletin ekonomiye müdahalesi doğal ve olağan akışında kabul edilmektedir.

1.2.2.1. Yeni Kalkıncı Yaklaşım

Yeni Kalkıncı Yaklaşım Teorisi, piyasa köktencilüğünün neden olduğu sorunlar nedeniyle ekonomik yapının bozularak piyasa başarısızlığına yol açması ve kalkınmanın önünde engeller doğuran sonuçlar vermesine dayandırır. Piyasa köktencilüğü ülke ekonomilerinde sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlardan ilki; kamuya ait, tüm bireyler tarafından eşit ve ortak kullanıma mahsus kaynakların, kâr maksimizasyonu ile çalışan özel sektöre devredilmesiyle kamu alanının yok edilmesidir. İkincisi, genişletilen özel sektör yatırım alanının dijital teknolojiler etrafında yoğunlaşması ve tekelleşmeye neden olmasıdır. Üçüncüsü, istihdam dengesinde güvencenin kaybolarak dengenin güvensizliğe kaymasıdır. Dördüncüsü sermayenin bazı kimselerin elinde toplanması sebebiyle gelir dağılımı eşitsizliklerinin artış eğiliminde olmasıdır. Beşincisi, ekonomik büyümeyi sağlamak için tüketim artışına girilmesi sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkilemiştir. Altıncısı, toplumsal çıkar yerine bireysel çıkarların hâkim olduğu bir ekonomik yapının oluşmasıdır²⁸.

Serbest piyasa yapısının ülke ekonomilerini olumsuz etkilemesinin kalkınma adına geliştirilen politikaların uygulanmasına engel olmuştur. Serbest piyasa yapısının neden olduğu olumsuzlukları gidermek ve kalkınmanın sağlanmasında yeni bir teori olarak kalkıncı devlet yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımla birlikte kaynak tahsisinde etkinsizlik yaratan ve piyasa yapısını bozan unsurların sanayi politikalarıyla birlikte düzeltilebileceği fikri hakimdir. Devletler sanayileşme politikalarını kullanarak ülkenin veya bölgenin potansiyelini ortaya çıkaracak sektörleri belirler ve ithal ikamesine dayalı ya da ihracata dayalı sanayileşme politikalarını kullanarak kalkınma sürecine girebilir.

²⁸ Graham Murdock, "Pandeminin Etkisi Eşit Olmayan Bir Şekilde Hissedilmiştir", *TRT Akademi*, Cilt:5, Sayı:10, Temmuz, (2020), s. 848.

Devlet öncülüğünde ve gerekli gördüğü alanlarda ekonomiye müdahalelerde bulunarak ekonomik kalkınmanın bürokrasi çerçevesinde mümkün olacağı görüşü hakimdir. Ayrıca sanayileşme ve uzmanlaşmanı odak noktası olduğu bu yaklaşımda verimlilik artışının yaşanacağı dolayısıyla kalkınmanın itici gücü olan büyümenin gerçekleşeceği düşünülür.

1.2.2.2. Koordinasyon Başarısızlığı Teorisi

Çağdaş ekonomik kalkınma teorilerinden bir diğeri, Koordinasyon Başarısızlığı teorisi. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında tamamlayıcı yatırımlar olarak bilinen yatırımlarda bir yatırımın yapılması diğer alanlarda da yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Yatırım yapılan alanlarda yatırımcıların bu yatırımları gerçekleştirmesi koordinasyon başarısına işaret etmekte, eksik ve asimetrik bilgi sonucu bütünleşmiş faaliyet isteyen yatırımları gerçekleştirmemesi halinde ise piyasa yapısı bozulmakta ve koordinasyon başarısızlığı ortaya çıkmaktadır. Devletin piyasaya müdahale etme nedenlerinden biri olan eksik ve asimetrik bilgi sorunu çözülmediği takdirde piyasa başarısızlığı devam etmekte büyüme ve kalkınma rakamları gerilemekte ve ülkelerin gelişmişlik seviyesi düşmektedir. Devletin yapılmayan ve koordinasyon başarısızlığına neden olan yatırımları üstlenerek ekonomiye müdahalesi pareto etkinlikle sonuçlanırsa ekonomik büyüme ve kalkınma rakamlarında artış gözlemlenecektir²⁹.

Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan raporda R. Rodan tarafından geliştirilen Büyük İtke Teorisi'nin kullanılmasının gelişmemiş ülkeleri yaşadıkları koordinasyon başarısızlığı probleminden kurtaracağı gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeleri de sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmalarına katkı sağlayacağı yönündedir. Altyapı hizmetlerine yönelik büyük ve tamamlayıcı yatırımların yapılması ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmaktadır³⁰.

Bu bilgiler doğrultusunda koordinasyon başarısızlığı olması halinde ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik geliştirilen politikalarında başarısızlıkla sonuçlanması

²⁹ Selen, Leba, a.g.e., s. 44- 45.

³⁰ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2005.

kaçınılmazdır. Koordinasyon başarısının sağlanması için pareto etkinsizlikle sonuçlanan alanlara devletin nasıl ve ne ölçüde müdahale edeceği oldukça önemlidir.

1.3. EKONOMİK KALKINMA VE SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak adına stratejiler geliştirilmiştir. Ayrıca sanayileşmeyi sağlamak ve ülke ekonomilerine entegre etmek için ülke dinamikleri baz alınarak sanayileşmeye yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu stratejiler aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

1.3.1. Ekonomik Kalkınma Stratejileri

Ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak adına geliştirilen stratejiler mevcuttur. Bu stratejiler dengeli kalkınma stratejileri, dengesiz kalkınma stratejileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.3.1.1. *Dengeli Kalkınma Stratejileri*

Az gelişmiş ülkeler, ekonomik büyüme ve kalkınmanın düşük veya hiç yaşanmadığı, konjonktürel açıdan ele alındığında üretim kapasitesinin düşük, sermaye yetersizliği yaşayan buna bağlı arz ve talep yetersizliğinin fazla olduğu, ekonomik olarak durgunlukların yaşandığı, sektörel ve bölgesel baz da dengesizliklerin yoğun olduğu, sosyal açıdan ele alındığında nüfus artış hızının yüksek, insani yaşam standartlarının düşük olduğu ülkelerdir.

Dengeli kalkınma, az gelişmiş ülkelerin gelişememe sorunlarından hareketle ortaya çıkmış bir düşüncedir. Bu düşünce ilk olarak alman ekonomist Friedrich List tarafından ortaya atılmış fakat gelişme göstermesi ancak II. Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Bu teori gelişmemiş ülkelerin belli bir ekonomik seviyeye ulaşamamaları sebebiyle diğer ülkelere geride kalmaya başladıkları düşüncesinden

hareketle araştırılmaya başlanmıştır. Bu seviyenin arttırılması, ekonomik hareketliliğinin sağlanabilmesi amacıyla da çözüm yolu olarak ekonomide birbiriyle bütünleşmiş sektörlerin tümünün aynı anda harekete geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür³¹.

Klasik kalkınma teorileri içerisinde bahsettiğimiz Rodon ve Nurkse tarafından geliştirilen hipotezlerde dengeli kalkınma stratejilerine dayanmaktadır. Bunlara ek olarak Alexander Gerschenkron ve Harvey Leibenstein de dengeli kalkınma stratejisinin savunucularındandır.

Alexander Gerschenkron, bir ülkede geri kalmışlık seviyesi, piyasa aksaklığı ne kadar fazla ise devletin müdahalesinin de o derece fazla olacağını söyler. Gerschenkron “Geri Kalmışlığın Önemi” adlı hipotez geliştirmiştir. Bu hipoteze göre aslında az gelişmiş ülkeler avantajlı bir konumdadır. Gerschenkron, az gelişmiş ülkelerin, sanayileşmiş ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerin bilgi ve deneyimlerinden yararlanarak hareket etmesi gerektiğini ve bu ülkelerin yanlışlarından ders alarak ilerlemelerinin daha doğru olduğunu savunur. Aynı zamanda büyüme trendine geçmiş az gelişmiş ülkeler sanayileşmiş- gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek büyüme oranlarına sahip olurlar³².

Harvey Leibenstein, az gelişmiş ülkelerin piyasalarının etkin olmadığını dolayısıyla girişimciler yatırım yapsa bile piyasa ekonomisi etkin işlemediği için kâr maksimizasyonun sağlanamadığını savunur. Leibenstein’ e göre az gelişmiş ülkeler düşük gelir tuzağına yakalanmıştır. Düşük gelir tuzağından kurtulmanın yolu ise birey tasarruflarının arttırılması, artan tasarruflarla katma değer yaratacak sektörlerle yatırım yapılması öngörülmüştür³³.

³¹ Erbay, Özden, a.g.m., s. 11

³² Muhteşem Kaynak, Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma Konulu Kongre, Gazi Üniversitesi, (8-9 Mayıs), 2003, s. 38.

³³ Yavilioğlu, a.g.m. s. 110.

1.3.1.2. Dengesiz Kalkınma Stratejileri

Dengesiz kalkınma stratejileri, dengeli kalkınma yaklaşımının eleştirisi üzerine ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Dengesiz kalkınma yaklaşımı konusunda görüş bildiren iktisatçılar kalkınmanın düşük gelir seviyesinde oluşan dengeden, yüksek gelir seviyesinde oluşan dengeye geçişinin tek fazlı olmadığını ve bölgelerarası oluşan dengesizliklerin azalarak zamanla ortadan kalkacağını ileri sürerler³⁴.

Dengesiz kalkınma yaklaşımı öncülerinden olan A.O. Hirschman' a göre, dengesizlik olağan bir durum ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gereklidir. Piyasa ekonomisinde yaratılan bu dengesizlik yatırımları uyaracaktır. Az gelişmiş ülkelerin en önemli problemlerinden biri olan üretim kapasitesi düşüklüğü sektörel bazda gelişimin yaşanmasını engellemektedir. Ülke ekonomileri içerisinde bazı sektörler diğer sektörlerle oranla daha fazla gelişme potansiyeline sahiptir. Güçlü sektör belirlemesi yapılmalıdır. Güçlü sektörlerle yapılan yatırımlar yarattıkları dışsallık sayesinde zayıf sektörleri uyararak o alanlarında gelişmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda Hirschman' a göre kaynak transferlerinin kalkınmayı hızlandıracakı düşüncesinin tersi olarak ekonomik açıdan verimli bölgelerin kaynaklarının verimsiz bölgelere kaydırılması kalkınma hızının yavaşlaması ve durmasına neden olur şeklinde tanımlamıştır³⁵.

Dengesiz kalkınma alanında çalışmalarda bulunan bir diğer iktisatçı Paul Streenten' dir. Hirschman gibi P. Streenten'de dengesizliğin bir sorun değil meydana gelen sorunlara bir çözüm olduğunu ve dengeli kalkınma yaklaşımlarının ancak durgunluğa neden olacağı düşüncesindedir. Dengeli kalkınma yaklaşımının, özel ekonomi içerisinde yer alan piyasalara müdahalesini eleştirir, ülke ekonomisini bir kalıba sokmaktan öteye gidemediğini söyler. P. Streenten' e göre dengesiz kalkınma yaklaşımının ekonomik kalkınma üzerine etkisini tüketim ve üretim kavramları

³⁴ İbrahim Duyar, "Kalkınma Planlaması, Bölgesel Planlama ve Eğitim Planlaması İlişkisi", Cilt:221, Sayı:1, (1988), s. 521.

³⁵ Ceren Ersöz, *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları: Türkiye'de KÖY'lere Yönelik Bir Uygulama(1975- 2001)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2009, s. 67.

üzerinden açıklamaktadır. Streenten, yeniliklerin veya birbirini tamamlayan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağını söylemiştir³⁶.

1.3.2. Ekonomik Sanayileşme Stratejileri

Ülkelerarasında yaşanan gelişmişlik farklarının sebebi Sanayi Devrimine dayanmaktadır. Sanayi sektöründe ivme kazanmış ülkeler aynı zamanda yüksek ve ileri teknolojiye sahip, gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ülkelerdir. Temel sanayileşme sorunlarının neler olduğu incelendiğinde ülkenin enflasyon oranlarının yüksek olması ve buna bağlı olarak belirsizliklerin artış göstermesi aynı zamanda yatırımlarının kararlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle yabancı yatırımcıyı ülkeye çekememek ve döviz girdisi sağlayamamaya neden olur. Sanayileşme alanında gelişim gösterebilmek adına üç temel strateji oluşturulmuş ve ülkeler ihtiyaçları doğrultusunda kendilerine uygun olacak stratejiyi seçerek uygulamaya başlamışlardır. Bunlar; ithal ikameci sanayileşme stratejisi, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ve karma sanayileşme stratejisidir.

1.3.2.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejileri

Tarım sektörünün ülke ekonomisi içindeki payının yüksek olması durumu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen bir durumdur. Bu ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınma hamleleriyle tarım yoğun ülke ekonomilerini, sanayi yoğun ekonomiye kaydırmaya çalışırlar. Bu yolda ekonomik sanayileşme stratejilerinden ithal ikameci sanayileşme stratejisini seçmeleri halinde normal şartlarda dışarıdan ithal ettikleri sanayi ürünlerinin üretiminin ülke içerisinde gerçekleştirilmesini sağlarlar. Ayrıca ülke içi üretime geçmeleriyle birlikte kendilerini dış pazarlara bağımlı olmaları sebebiyle yaşadıkları olumsuzluklardan korumaya başlarlar. Sanayileşme ve beraberinde getirdiği yatırım artışlarıyla birlikte tarım sektörünün önemli problemlerinden biri olan gizli işsizlik sorununa da çözüm getirilmiş olur. İthal ikameci

³⁶ Yavilioğlu, a.g.m., s. 59.

sanayileşme stratejisinin tercih edilmesinde ödemeler dengesi açıklarını gidermesi ve döviz tasarrufu sağlanmasına yardımcı olması yatmaktadır³⁷.

İthal ikameci sanayileşme stratejisine geçiş 2 aşamalıdır. Kolay aşama olarak da adlandırılan birinci aşamada dayanıksız tüketim malları ve bu malların oluşumunda kullanılan girdi ürünlerin dışarıdan alımı durdurularak ülke içerisinde üretimine başlanır. Ülke içinde üretime başlanmasıyla birlikte uzun soluklu olmasa da ekonomik büyüme yaşanır. Büyümenin sürekli ve artış eğilimde olması için ikinci aşamaya geçilmesi gerekir. İkinci aşamaya geçmek isteyen ülkelerin üç alternatifi vardır. Ya girdi ürünlerin dışında ara ürün ve yatırım malı olarak bilinen dayanaklı tüketim mallarının ülke içerisinde üretimine başlanma, ya ürettiği sanayi mallarını uluslararası pazara açarak ihraç edecek ya da iki alternatifi de bir arada yürütecektir. Karmaşık aşama olarak da adlandırılan ikinci aşamaya geçen ülke ekonomilerinde devlet geliştirdiği dış ticaret, teşvik politikası ve araçlarıyla yatırımcıları desteklemektedir. Bu aşamada devlet müdahalesinin ön planda olduğu görülür³⁸.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi iki şekilde gerçekleşir. Ya ülke ekonomisinde kendiliğinden, doğal şekilde meydana gelir ya da devletin ekonomiye müdahale etmesiyle birlikte geliştirilen plan ve politikalar sonucunda oluşur. İlk durumda, gelişen ülke ekonomisiyle milli gelirden ve dolayısıyla kişi başına düşen milli gelirden de artış yaşanır. Geliri artan bireyler tasarruflarını kâr getirmesi beklentisiyle yatırımlara kanallı eder. Yatırım artışları ülke içi üretimi arttırmakta, işsizlik sorununa çözüm olmakta ve dışa bağımlılığı kabul edilebilir seviyeye düşürmektedir. Piyasa durumunda yaşanan olumlu gelişmeler sonucu kendiliğinden meydana gelen bu durum doğal ikamedir. İkinci durumda ise devlet müdahalesi sonucu plan ve politikalar dahilinde ülke içinde üretim yapan sanayi sektörleri korunmakta ve desteklenmektedir³⁹.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ülke içinde üretime neden olması sebebiyle dış ticaret vergilerinde azalma yaşanmasına ve devletin üretim yapılması için

³⁷ Hüseyin Avni Egeli, “Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2007), s. 151.

³⁸ Emin Çarıkçı, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983, s.20.

³⁹ Zafer Tunca, *Türkiye İmalat Sanayinde İthal İkamesi ve Gelişimin Kaynakları (1965-1975)*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1981, s.5.

yatırımcıları desteklemesi noktasında teşviklerle birlikte vergi gelirlerinden vazgeçilmesi noktasında eleştirilmektedir⁴⁰.

Bazı az gelişmiş ülkeler ithal ikameci sanayileşme stratejisini ülke ekonomisi içerisine yerleştirmeye çalışmıştır. Fakat yaşanan dar boğazlar sebebiyle ithal ikameci yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisini uygulamanın daha iyi sonuçlar vereceğini düşünmüşlerdir⁴¹.

1.3.2.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejileri

Devlet müdahalesinin yoğun, korumacı politikaların hâkim olduğu dönemlerde ithalatı yasaklayıp, kotalar koyarak ülke içi üretimi destekleyen ve özendirmeye çalışan ithalata dayalı sanayileşme stratejisinden farklı olarak değişen ve gelişen dünya ekonomisiyle birlikte korumacı politikalar yerini serbest liberal politikalara bırakmış ve dışa açık ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllar itibariyle uygulanma imkânı bulan bu stratejiyle dışa açık bir ekonomik düzen içerisinde ülkedeki potansiyel sanayi üretimini artırarak uluslararası piyasalarda söz sahibi olmak adına dışarıya ihraç etmek arzulanır.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde ithal ikameci sanayileşme stratejisinden farklı olarak ülke içi üretim yaparak iç pazarı desteklemek yerine, dış pazara üretim yapılarak uluslararası piyasalara açılmak ve ihracatı özendirerek ülkeye döviz girdisi sağlamak amaçlanır. Ülkeye giren dövizle birlikte gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olan ödemeler dengesi açıklarının da bu sayede azaltılacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu stratejiyle serbest piyasa koşullarıyla özel

⁴⁰ Egeli, a.g.m., s. 149.

⁴⁰ C. Alpar, *Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1982. S. 85.

⁴¹ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, "Dünya'da ve Türkiye'de Sanayileşme I ve Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları", *Mühendis ve Makine*, 59(690), (2018), s. 5.

kesim tarafından gerçekleştirilen girişimlerinin hâkim olduğu, ekonomide devlet müdahalesinin olmadığı bir düzen hedeflenmektedir⁴².

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan nüfus artışları da üretimin dışarıya ihraç edilmesinin önüne geçerek ülke içinde kalmasına neden olur. Bunun yanında ithalatın serbest bırakılıp ihracata yönelik işlemlerin teşvik ve sübvansede edildiği bu stratejide devleti mali açıdan olumsuz etkilemesi sonucu gelir kayıplarına neden olması sebebiyle eleştirilmektedir⁴³.

1.3.2.3. Karma Sanayileşme Stratejisi

Yukarıda açıklanan iki sanayileşme stratejisinin de avantaj ve dezavantajları olması sebebiyle karma sanayileşme stratejisi kavramı ortaya atılmıştır. Karma sanayileşme stratejisine göre ithal ikameci sanayileşme ve ihracata dayalı sanayileşme stratejileri aynı anda uygulanmaktadır.

2. EKONOMİK KALKINMADA DEVLETİN ROLÜ VE MÜDAHALE ARAÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde devletin ekonomik ve sosyal işlevlerine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır. Arkasından devletin ekonomik işlevleri içerisinde yer alan ekonomik büyüme ve beraberinde getirdiği ekonomik kalkınmada devletin ne gibi roller üstlendiği ve bu rolleri hangi araçlar yardımıyla gerçekleştirdiği üzerinde durulacaktır.

⁴² Selen, Leba, a.g.e., s. 53.

⁴³Semanur Soyyiğit, “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi ve Türk İmalat Sanayii Kapsamında Etkinliği Üzerine Bir Uygulama, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 57.

2.1. DEVLETİN İŞLEVLERİ

Kamu ekonomisinde devletin yükümlüsü olduğu, devletten yerine getirmesi beklenen işlevler vardır. Maliye politikası işlevleri olarak da adlandırılan bu işlevler ekonomik işlevler ve sosyal işlevler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kaynak tahsisi işlevi, ekonomik istikrar işlevi (fiyat istikrarı ve tam istihdam), iktisadi büyüme işlevi maliye politikasının ekonomik işlevleri içerisinde yer alırken, bölüşüm ilişkileri yani gelir dağılımında adaletin sağlanması sosyal işlevleri içerisinde yer almaktadır. Devlet yukarıda belirtilen ekonomik ve sosyal işlevlerini yerine getirirken maliye politikası araçlarından yardım almaktadır.

2.1.1. Devletin Ekonomik İşlevleri

Devletin ekonomik işlevlerinden ilki; optimal kaynak dağılımı olarak da bilinen kaynak tahsisi işlevidir. Kaynak tahsisi işlevine göre ekonomide tam rekabet şartlarının sağlanması halinde, bireysel ve dolayısıyla toplumsal refahın sağlanması için üretilmesi gereken mal ve hizmetlerin kamu ve özel kesim arasında maksimum fayda sağlayacak şekilde dağıtılması gerekir. Özellikle özel kesim yani piyasada etkin dağıtılmayan kaynaklar piyasa yapısının bozulmasına neden olur. Bozulan piyasa yapısı devlet müdahalesiyle düzenlenmeye çalışılır.

Devletin ekonomik işlevlerinden ikincisi; ekonomik istikrar işlevidir. Bu işlevde devlet fiyatlar genel seviyesindeki dengeyi sağlamanın yanında ekonomiyi tam istihdam düzeyinde dengede tutmaya çalışır. Fiyatlar genel seviyesindeki dengeyi sağlamak yani enflasyona neden olan ve olabilecek unsurları ortadan kaldırmak bu gibi durumlara müdahale etmekle mümkündür. Tam istihdam da ise üretim faktörlerinin (emek+ sermaye+ doğal kaynak+girişimci) tamamının üretime yani ekonomiye katılmasıyla ekonomik istikrarın sağlanacağı düşünülür. Maliye politikasının amaçları arasında çatışmaya neden olan bu durumların bir ekonomi içerisinde aynı anda meydana gelmesi mümkün değildir.

Devletin ekonomik işlevlerinden üçüncüsü; ekonomik büyüme ve beraberinde uygun koşulların sağlanması halinde getirdiği ekonomik kalkınmadır. Ekonomik

büyüme, ulusal gelirin bir yıldan diğer yıla artış göstermesi şeklinde ifade edilir. Ekonomik büyümeyle belirli bir seviyeye ulaşan ülkeler ekonominin yanında sosyal ve kültürel alanlarda da gelişerek iyileşme gösterirler. Ekonomik kalkınma olarak ifade edilen bu durumda, devlet eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye yatırımları ve altyapı yatırımlarını bizzat kendi yaparak ya da yatırımcıları bu konuda teşvik ederek diğer yatırımların yapılması noktasında zemin hazırlamakla yükümlüdür⁴⁴.

2.1.2. Devletin Sosyal İşlevleri

Devletin sosyal işlevi en genel tanımıyla bölüşüm ilişkilerini düzenlenmesi yani gelir dağılımında adaleti sağlamasıdır. Gelir dağılımında adalet ülke milli gelirinin üretim faktörleri ve bireyler üzerinde eşit dağılım göstermesi halidir. Devlet vergi sistemini kullanarak kamu harcamaların içerisinde yer alan transfer harcamaları yardımıyla gelirin bireyler arasında yeniden dağılımını sağlar⁴⁵.

Eksik ve asimetrik bilginin varlığı, kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekeller ve monopoller piyasa başarısızlığına neden olan olgulardır. Bu olguların varlığı halinde devletten yerine getirmesi beklenen ekonomik ve sosyal işlevlerde aksama yaşanır. Piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkması halinde devlet ekonomiyi müdahale edebilir.

2.2. EKONOMİK KALKINMADA DEVLET MÜDAHALESİ

Ekonomik büyümenin sağlanması ve beraberinde uygun koşulların gerçekleşmesi halinde getirdiği ekonomik kalkınma devletin ekonomik işlevleri içerisinde yer almaktadır. Devlet ekonomik kalkınmanın sağlanmasında maliye politikası araçlarını etkin bir şekilde kullanma yetkisine sahiptir. Maliye politikası araçlarında kamu gelirleri olarak vergileri, kamu harcamalarını, kamu borçlanmasını bizzat kullanabileceği gibi hakemlik rolü üstlenerek regülasyonlar yardımıyla da kalkınma sürecine girilmesini hızlandırabilir.

⁴⁴ Özhan Çetinkaya, *Türkiye’de Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme*, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s. 20- 24.

⁴⁵ Gülsüm Gürler Hazman, “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasında Nedensellik İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 2011, s. 206.

Kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde hareket eden bireylerden farklı olarak devlet toplumsal faydayı maksimize etmeye çalışır. Yani devlet işlevlerinde ve devlet tarafından sunulan hizmetlerde bireysel değil sosyal- toplumsal fayda ön plandadır. Sosyal faydayı artırmak ve toplum tabanına yayabilmek adına devlet müdahalesi kaçınılmazdır.

Çağdaş kalkınma teorilerinden olan yeni kalkınmacı devlet yaklaşımı piyasanın başarısız olduğu alanlara devlet müdahalesini doğal kabul etmektedir. Devlet müdahalesinin hangi oranlarda olacağı ülkenin güncel durumu, konjonktürüne uygun belirlenmelidir. Piyasa başarısızlıklarını gidermek, ekonomide büyüme rakamlarını artırarak kalkınma seviyesine geçebilmek için yapılan devlet müdahalesinde, ülke potansiyelini ortaya çıkaracak sektörlerle odaklanmak ve üretim faktörlerini bu alanlara yönelik yatırımlara yönlendirmek gerekir.

Pareto etkinlik kavramı devletin ekonomiye müdahalesi hangi durumlarda, ne derecede olmalıdır sorusundan hareketle ortaya çıkmıştır⁴⁶. Refah ekonomilerinin birinci ve en önemli teoremi pareto etkinliktir. Ekonomi tam istihdamdayken bir kişinin durumunu iyileştirmenin ancak ve ancak başka bir kişinin durumu kötüleştirilerek mümkünse bu duruma pareto etkinlik adı verilmektedir. Doğal kabul edilen bu durumda devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Pareto etkinlik durumunun sağlanamaması halinde piyasa başarısızlıkları ortaya çıkar ve devlet müdahalesine ihtiyaç duyulur hale gelir⁴⁷.

Günümüzde devletin piyasa işleyişine tam müdahalede bulunmak yerine hakem rolüyle var olması bazı sorunların çözüme kavuşmasına yardımcı olur. Örneğin; ulusal kalkınmanın yapı taşlarından olan bölgesel kalkınmayı sağlamak, bu amaçla yatırım yapılmasını özendirmek, üst tabakanın lehine olan gelir dağılımının yarattığı eşitsizliği gidermek, çevreyi korumak gibi görevleri üstlenebilir⁴⁸.

Piyasa ekonomisinin kaynak tahsisi işlevini yerine getirmede başarısız olması devlet müdahalesini kaçınılmaz kılar. Kaynak tahsisinde yaşanan bozulmayla birlikte

⁴⁶ J Stiglitz, *Economics of The Public Sector*, 3. Baskı, Londra, 1999, s.77.

⁴⁷ Savaşan, a.g.e., s.78.

⁴⁸ Tunay Köksal, “Avrupa Topluluğu ve Türk Rekabet Hukuku Çerçevesinde Kamu Teşebbüsleri ve İnhisari Haklar”, Doktora Tezi, Rekabet Kurumu, Ankara, 2002, s. 10.

piyasa aksaklıkları meydana gelir, kamusal malların sunumunda bedavacılık problemiyle karşılaşılır, negatif dışsallık yaratan ürün ve hizmet sunumunda artış görülür. Bunlara ek olarak eksik ve asimetrik bilginin fazla olması ekonomik birimlerin tam ve doğru bilgiye ulaşmalarını engellemektedir⁴⁹. Eksik ve asimetrik bilginin varlığı halinde ahlaki rizikoya neden olan birey ve kurum davranışları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca monopol ve doğal tekeller de tam istihdam durumundan saparak eksik istihdama neden olan, piyasa başarısızlığıyla sonuçlanan ve müdahaleye muhtaç alanlar olarak kabul edilir⁵⁰. Doğal tekellerde oluşan piyasa başarısızlığı kamusal fiyatlama yöntemiyle ya tayinlama işleviyle ya da gösterge karar işlevi kullanılarak çözülür.

2.3. EKONOMİK KALKINMADA DEVLETİN MÜDAHALE ARAÇLARI

Devlet ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme yolunda kamu politikası araçlarını etkin ve verimli şekilde kullanmakla görevlidir. Devlet; regülasyonlar yani düzenlemeler yoluyla ekonomiye müdahale edebilirken, mali araçlardan olan kamu gelirleri yani vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanması yoluyla da müdahalede bulunabilir.

2.3.1. Kamu Politikası Araçları

Kamu politikalarına yönelik araçları kullanma yetkisi devlete ve devlet tarafından görevlendirilen kurumlara aittir. Devlet kamu politikası araçlarını kullanarak konjonktüre uygun şekilde müdahale bulunabilir. Kamu politikası araçları düzenlemelerden oluşan regülasyonlar ve mali araçlar olarak bildiğimiz kamu harcamaları, kamu gelirleri yani vergiler ve kamu borçlanmasından oluşmaktadır.

⁴⁹Haşim Akça, “Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt :20, Sayı :3, (2011), s. 181- 182.

⁵⁰ Fatih Savaşan, *Kamu Ekonomisi*, 6. Baskı, Ankara: Dora Yayınevi, 2016, s.312.

2.3.1.1. Regülasyonlar

Düzenleme ve denetleme kavramlarını da bünyesinde barındırmasının yanında regülasyon, bunlara ek olarak bir işleme ilişkin kuralların belirlenmesini ve buna yönelik kanunların yürürlüğe girmesinde görev alan önüne geçilemeyen ve zarar unsuru barındırması sebebiyle bazı durumlarda tedbirler koyan, soruşturma yapabilme ve ceza kesebilme gibi işlemleri yapmaktadır⁵¹. İstenmeyen ve zararlı birey veya kurum davranışlarını istenilen davranışlara dönüştürme içgüdüleriyle çalışan mekanizma, piyasa davranışlarına müdahalede bulunarak iktisadi, toplumun genelini ilgilendirilen konulara müdahalede bulunarak sosyal ve devlet işlemleri ve bürokrasiye müdahalede bulunarak idari regülasyon yapabilir⁵².

Birey ya da kurumların spekülatif davranışları sebebiyle piyasalarda istikrarın sağlanamaması piyasa yapısını bozmakta ve piyasa başarısızlığına neden olmaktadır. Piyasalarda istikrar sağlanması ve başarısızlığın giderilmesinden sorumlu olacak düzenleyici ve denetleyici kurumların kamu maliyesi içerisinde var olması gerekir⁵³. Piyasalarda güven veren bir havanın hâkim olması bireylerin yatırım kararlarını olumlu etkileyerek yatırım artışına, ekonomik büyüme ve beraberinde kalkınmaya zemin hazırlamaktadır. Devletin bu alanlara aktif müdahalesinin yerine hakemlik rolü üstlenerek müdahale etmesi gereken kişi ve kurumları belirlemesi etkin sonuçlar alınması adına oldukça önemlidir.

2.3.1.2. Mali Araçlar

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında devletin müdahale araçlarından bir diğeri mali araçlardır. Mali araçlar kendi içerisinde kamu gelirleri içerisinde büyük paya sahip vergiler, kamu harcamaları ve kamu borçlanmasından oluşmaktadır. Mali araçlardan ilki kamu gelirleri yani vergilerdir.

⁵¹ Paul Knight, Rekabet Kurumu Regülasyon ve Rekabet Sempozyumu, Ankara, 2001, s. 104

⁵² Elisabeth Rodenburg, “Global Forum on Governance, Regulatory Issues and The Doha Development Agenda”, OECD, Paris, 2003, s. 3

⁵³ Tercan Tiryaki, Türker Gürsoy, “Ekonomik Suç Kavramı ve Sigortacılık Suçlarının Bu Açıdan Değerlendirilmesi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 55, Ekim-Aralık, (2004), s. 67.

2.3.1.2.1. Kamu Gelirleri (vergiler)

Devlet maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamayı, ekonomide fiyat istikrarı ve tam istihdamı korumayı, etkin bir kaynak tahsisi ve gelir dağılımı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Maliye politikasının en önemli araçlarından biri kamu gelirleridir. Kamu gelirleri içerisinde büyük orana sahip vergiler, kamu harcamalarının finanse edilmesinde kullanılmaktadır. Ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte genellikle vergiler; gelir, servet ve harcamalar üzerinden kişilerin ödeme gücü dikkate alınarak, karşılıksız olarak alınmaktadır. Ekonomik kalkınmayı sağlama amacıyla devlet tarafından vergi politikalarına müdahale edilmesi mümkündür.

Dolaylı vergiler içerisinde yer alan harcama vergilerine yönelik devlet müdahalesi olması halinde özellikle lüks tüketime yönelik harcamaların kısılarak tasarruflara yönlendirilmesi ve elde tutulan tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesi ekonomide canlılık yaratır. Ayrıca dolaylı vergiler içerisinde yer alan dış ticaret işlemleri üzerinden alınan ihracat vergilerinde muafiyet ve istisnaların uygulanması yatırımcıları özendirecektir. Uygulanan muafiyet ve istisnalar sayesinde ihracat rakamlarında artış yaşanacak, ülkeye döviz girdisi sağlanacak ve gelir artışı yaşanacaktır.

Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler olarak ifade edilmektedir. Devlet tarafından gelir vergilerine yönelik müdahale olması halinde vergi indirimleri kullanılarak yatırımların teşvik edilmesi, artan yatırımların GSYH’de artış meydana getirmesi beklenir.

Kalkınma yolunda vergi politikalarına yönelik hamlelerin ülke kamu maliyesi yapısına uygun, mali disiplin içerisinde yapılması gerekir. Aksi taktirde ekonomik büyüme ve kalkınma amacıyla güncel vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergilerin koyularak gelirlerini artırmak istemesi halinde birey ödediği vergiyi telafi etmek ve ödenen miktarı yerine koyabilmek için çok çalışabilir. Buna vergini gelir etkisi denir. Ya da ödediği verginin birey bütçesinde yarattığı eksiklik nedeniyle psikolojik olarak etkilenecek çalışma isteğini kaybedebilir. Buna da verginin ikame etkisi denir ve istenmeyen bir durumdur. Ekonomik kalkınmanın finanse edilmesinde vergi oranı

artışına gidilmesi ya da yeni vergilerin koyulması halinde vergilemeye yönelik politikaların gelir etkisi yaratacak şekilde belirlenmesi gerekmektedir⁵⁴.

2.3.1.2.2. Kamu Harcamaları

Devlet, üzerine düşen görevleri yerine getirme, ekonomik ve sosyal alanlarda belirlediği hedeflere ulaşmada kamu harcamalarını kullanmaktadır. Bilimsel sınıflandırma sistemine göre kamu harcamaları; reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılır. İlk harcama türü olarak reel harcamalar mal ve hizmet alımına yönelik yapılan tüketim ve yatırım harcamalarıdır. Reel harcamalarda kendi içerisinde cari harcamalar, yatırım harcamaları olmak üzere ikiye ayrılır. Cari harcamalar, devletin üzerine düşen görevleri yerine getirirken yaptığı, her yılın bütçesinde yer alan, faydasının o yıl bütçesiyle sınırlı kaldığı harcamalardır. Yatırım harcamaları ise, ülkelerin sermaye birikimi sağlamak ve üretim artışı, istihdam olanakları yaratmak için yapılan, faydasının cari harcamalardan farklı olarak uzun süreli olduğu harcamalardır⁵⁵. İkinci harcama türü transfer harcamalarıdır. Transfer harcamalarında reel harcamalardan farklı olarak karşılıksız olarak yapılmaktadır. Devlet tarafından toplumun dezavantajlı konumunda yer alan bireylere, gelir dağılımında yaşanan eşitsizliği gidermek amacıyla yapılan fon aktarmalarıdır⁵⁶.

Devlet tarafından kamu harcamalarına, ekonomik büyüme rakamlarını artırmak ve kalkınma sürecine girmek adına müdahalede bulunulabilir. Bu amaçla cari harcamalara müdahale 2 şekilde olabilir. Birincisi toplam talebi uyarmaktır. Şöyle ki özel sektörün kârlı görmediği için yatırım yapmadığı alanlara devletin girmesi halinde özendirme işlemi yapılabilir. İkincisi ekonominin tam istihdam halinde olması koşuluyla toplam talebi uyararak kamu harcamalarının hızlandırıcı etkisini ortaya çıkarmaktır⁵⁷.

⁵⁴ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997, s. 397.

⁵⁵ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, *Kamu Maliyesi*, 6. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2015, s. 12-13.

⁵⁶ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, *Kamu Maliyesi*, 13. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s.74.

⁵⁷ Mircan Tokatlıoğlu, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017, s.331.

Cari harcamalardan farklı olarak yatırımlara yönelik yapılan harcamalarda fayda bir yılla sınırlı değildir. Devlet tarafından üstlenilen kamu yatırımlarının özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli problemlerinden biri olan işsizliğe çözüm olduğu görülmektedir. Altyapı hizmetlerinin olmadığı ya da eksik olduğu alanlarda bu yatırımların devlet tarafından üstlenilmesi özel sektörün maliyetlerini azaltarak, yeni yatırım olanaklarına yönelmelerini sağlayacaktır.

Yatırım harcamaları içerisinde yatırım carisi olarak bilinen sosyal faydası özel faydadan yüksek olan mal ve hizmetleri ekonomik büyüme ve kalkınma hamlelerinde doğru yönlendirmek oldukça önemlidir. Şöyle ki pozitif dışsallık yaratma etkisi fazla olan yatırım carisi, yarı kamusal mallara (eğitim, sağlık) yönelik kamu harcamalarında artışa gidilmesiyle ekonomik büyüme rakamlarında artış yaşanır. Beşeri sermaye yatırımları olarak bilinen yarı kamusal mallara yönelik harcama artışlarıyla eğitilmiş ve sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi, değişen dünya sistemine kolay adapte olan ve yenilikleri benimseyerek üretime katan ve sermaye birikiminde artış yaşanması ülkeler açısından sürdürülebilir kalkınmanın kapılarını aralayacaktır⁵⁸.

Ekonomik kalkınma amacıyla devlet tarafından transfer harcamalarına müdahale edilmesi halinde kısa vadede sonuçlar almak mümkün olmayabilir. Ancak devlet tarafından verilen mali ve finansal teşviklerin yatırım artışına neden olduğu, sağlanan vergisel kolaylıklarının yatırım kararlarını olumlu etkilediği, ihracat rakamlarını artırdığı görülmüştür. Bunlara ek olarak düşük faiz- uzun vadeli kredi olanakları yatırım kararlarını pozitif etkilemektedir. Ayrıca finansal olmayan teşviklerle arsa- arazi yardımı ve bina temini de yatırım kararlarını etkiler. Transfer harcamalarının doğru ve ülke konjonktürüne uygun stratejilerin belirlenmesi halinde uzun vadede de olsa olumlu sonuçlar ortaya çıkarır.

⁵⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.326.

2.3.1.2.3. Kamu Borçlanması

Büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak yatırımların ülke içi kaynaklardan ya da ülke içi kaynakların yetersiz kalması halinde ülke dışı kaynaklardan transfer edilmesinde kamu borçlanması kullanılır. Ülkelerin ekonomik konjonktürleri dikkate alınarak bu alanda en uygun politikaların oluşturulması için devlet- devletler borç yönetim faktörleri olarak bilinen borcun yapısı ve büyüklüğünde değişikliğe giderek ayarlamalar yapmaktadır. Borç büyüklüğü olarak ifade edilen kavramla borcun miktar açısından yüksek olması kastedilmektedir. Devletlerin yüksek miktarları borçları ödeme aşamasında sorun yaşadığı yapılan araştırmalarda açıkça görülmektedir. Borç yapısı olarak ifade edilen kavramla ise borcun borç veren tarafa geri ödenme süresi yani vadesi, verilen borca karşılık ödenmesi gereken faiz miktarı, ayrıcalıklı ya da garantili özelliklerini taşımasıdır⁵⁹.

Kalkınmayı finanse etmek için ülke içi kaynaklardan yani bireylerden, kuruluşlardan, bankalardan, sigorta şirketlerinden, parafisfal kurumlardan ya da Merkez Bankasından yapılıyorsa iç borç; ülke dışı kaynaklardan yani başka devletler ya da yabancı kuruluşlardan yapılıyorsa dış borç adı verilmektedir. Devletler ülke kalkınmasında bu borç türlerinden hangisini kullanacaklarını ekonomik konjonktürlerine uygun şekilde belirlemektedir.

Çarpan ve hızlandıran etkisi yaratması sebebiyle borçlanma kanalının kullanılması kalkınma adına yapılan çalışmaların etkin sonuçlanmasına neden olur. İç veya dış borçlanma yoluyla elde edilen kaynakların ülke veya bölge öncelikleri göz önünde tutularak fayda getirecek yatırımlara kanalize edilmesi halinde, yeni yatırım konularının da tetiklenmesine ve yatırım artışının getirdiği ekonomik büyüme borçlanmanın sahip olduğu çarpan etkisiyle gerçekleşir. Bir sektöre yönelik yapılan yatırımların kendisine bağlı faaliyet sürdüren diğer sektörleri de olumlu anlamda etkileyerek yatırımların bu alanlara da kaymasına neden olur⁶⁰.

Artan yatırımlar sayesinde ekonomik büyümeyle birlikte kişi başına düşen milli gelirden de yaşanan artışlar bireylerin tüketim alışkanlıklarını da değiştirmekte yeni

⁵⁹ Erdem, Şenyüz, Tatlıoğlu, *a.g.e.*, s.338.

⁶⁰ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 14. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.

yatırım alanlarının ortaya çıkması borçlanmanın hızlandıran etkisiyle meydana gelmektedir⁶¹.

İç borçlanma yoluyla devlet yani kamu sektörü tarafından yapılan yatırımların özel sektörü dışlayıcı şekilde olmaması aksine özel sektör yatırımlarını destekleyici ve tamamlayıcı yatırımların yapılması gerekmektedir. Kamu sektörü tarafından özellikle altyapı hizmetlerine yönelik yatırımların yapılması, özel sektörün yatırım yapmasını kolaylaştırır ve kârlı görmediği alanlara bile yatırım yapmasını teşvik edebilir. Ülke içi kaynaklardan yani bireylerden, kuruluşlardan, bankalardan, sigorta şirketlerinden, parafisfal kurumlardan ya da Merkez Bankasından yerli para cinsinden kaynak transferine e iç borçlanma adı verilir. Kalkınmanın finansmanında ülke içi kaynaklardan borçlanma yoluna gidilmesi halinde borçlanmanın bireylerden ve parafiskal kuruluşlardan uzun vadeli geri ödeme seçeneğiyle alınması en uygun görüştür⁶².

Ülke dışı kaynaklardan yani yabancı devletler ya da yabancı kurumlardan yapılan karşılıklı veya karşılıksız yabancı para cinsinden kaynak transferine dış borçlanma denir⁶³.

IMF, WB, EURADA gibi uluslararası kuruluşlardan kalkınmanın finansmanı amacıyla alınan borçların kabul edilebilir seviyede olması, etkin ve verimli sonuçlar alınacak alanlara kanalize edilmesi halinde ekonomik büyüme rakamlarını artırdığı ve dolayısıyla ekonomik kalkınmaya zemin hazırladığı görülmektedir.

Kalkınmanın finansmanında, maliye politikası aracı olarak kullanılan iç ve dış borçlanma seçenekleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde devletler açısından dış borçlanmanın daha etkin sonuçlar yarattığı görülmüştür. Ülke içi aktörlerden yapılan iç borçlanmanın ekonomik birimlerin faaliyetlerini kısıtlaması halinde ekonomik büyüme rakamlarının negatif etkilenmesine ve kalkınmanın gecikmesine neden olacağı düşüncesi hakimdir⁶⁴.

⁶¹ Nazan Susam, *Kamu Maliyesi Temel Kavramlar ve Esaslar*, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016, s.191.

⁶² Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s. 338- 339.

⁶³ Macit İnce, *Devlet Borçları ve Türkiye*, 6. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2001, s.74.

⁶⁴ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.344

2.3.1.3. Teşvik Politikaları

Günümüzde kamusal malların varlığı, dışsallıklar, eksik ve asimetrik bilgi, doğal tekeller piyasa başarısızlığı olarak adlandırılmakta ve müdahale edilmeye muhtaç alanlar olarak görülmektedir. Bu gibi durumların varlığı halinde devlet piyasaya müdahale edebilir. Peki devletin piyasaya müdahale sınırı ne olmalıdır? Devletin piyasaya müdahalesi ancak pareto etkinlikle sonuçlanacaksa mümkündür. Bunlar dışında yapılacak her müdahale etkinsizlikle sonuçlanır ve piyasa başarısızlığı olarak kabul edilir. Piyasada ortaya çıkan bu başarısızlıklara devlet, maliye politikası araçlarını kullanarak müdahale etmektedir. Maliye politikası araçları; kamu harcamaları, vergiler, bütçe, borçlanmadır. Kamu harcamaları içerisinde yer alan araçlardan birisi de teşviklerdir⁶⁵.

*“Teşvik, kelime anlamı olarak isteklendirme, özendirme gibi anlamlara gelmekle birlikte, literatürde teşvik yerine sübvansiyon, destek, mali yardım, devlet yardımları gibi kavramlar da kullanılmaktadır”*⁶⁶.

Bu doğrultuda oluşturulan politikalar sadece teşvik edilen ekonomik birim için değil, ülke ekonomisine de fayda sağlamaktadır. Her ülke kendi ekonomik konjonktürüne uygun teşvik politikaları uygulamaya koymaktadır. Aynı zamanda ülkenin az gelişmiş, gelişmekte olan, gelişmiş olması da uygulayacağı teşvik politikası açısından farklılık arz etmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler teşvik uygulamalarıyla ülkelerinin geri kalmasına neden olan problemlere çözüm üretmeye çalışırlar. İşsizliğin fazla olduğu bu ülkelerde üretim olanaklarını artırmaya ve dolayısıyla istihdam artışı yaratacak alanlara teşvik uygulanması gerekir. Ayrıca sanayileşmeyi hızlandırmak, teknolojik gelişmelerini hızlandırmak ve üretime entegre etmek, dış ticaret işlemlerini artırmak, ekonomik büyüme rakamlarını artırmak bölgesel geri kalmışlığı gidermek ve ulusal kalkınma sürecine girmek amaçlanır. Gelişmiş ülkelerde ise mevcut durumlarını korumak ve mümkünse daha ileriye taşıyacak AR-GE faaliyetlerine önem verildiği,

⁶⁵F Özbilgi, “Piyasa Başarısızlıklarından Dışsallıklar ve Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirmeler”, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), (2020), s. 73.

⁶⁶Güzide Tatar Mercan, Volkan Yurdadoğ, “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017), s. 156.

sermayenin ülke içinde kalması adına yatırımlar yapılması için teşvik uygulamalarının kullanıldığı görülmektedir⁶⁷.

Mikro ölçekte istihdam olanaklarını artırmak, üretim artışı sağlamak, teknolojik gelişmeleri katma değer yaratma etkisi yüksek sektörlerle entegre etmek amaçlarıyla kullanılan teşvikler makro ölçekte iktisadi gelişmeyi hedeflemektedir⁶⁸.

Devletin sunmuş olduğu teşvik politikalarıyla birey veya firmaların tasarrufları olsun veya olmasın yatırım yapma kararlarını etkileyerek onları özendirmeyi amaçlanmaktadır. Teşvik politikalarının bir diğer amacı doğrudan yabancı sermayeyi ülkeye çekerek uluslararası rekabet gücüne sahip olmak ve dışa bağımlılığı minimuma indirerek ihracat rakamlarında artış sağlamayı, ödemeler dengesi açıklarını azaltmaya çalışmaktır.

Hazırlanan teşvik politikaları yatırımları ve beraberinde üretimi arttırmakta, istihdam artışına neden olmaktadır. Bu durum ekonomik büyüme ve kalkınma rakamlarını pozitif yönde etkilemektedir. Özellikle zayıf bölge ve sektörlerle yapılan teşvikler o sektör ve bölgenin gelişmesine katkı sağlamakta aynı zamanda sadece o sektör ve bölgeyi değil ülke ekonomisini de kalkındırmaktadır.

Kamu kesimi tarafından finanse edilen teşviklerin uygulanması aşamasında dikkat edilmesi gereken ve etkinlikle sonuçlanmasına neden olması için bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Bu hususlar; belirli bir ihtiyaca yönelik belirlenen teşvik konuları kendisinden bekleneni karşılamalıdır. Teşviklerin uygulanma alanı belirlenirken bilimsel çalışmalar yapılmalı ve teşvikler çalışma sonuçlarına uygun alan, sektör ve bölgelere verilmelidir. Belirli bir alana, sektöre veya bölgeye verilen teşvikin uygulanma sürecinde problemle karşılaşılması halinde sorunlar tespit edilerek gerekirse güncellemeye gidilmelidir. Teşvikler uygulanırken haksız rekabete yol açmamalıdır⁶⁹. Teşvik verilirken süresi belli olmalıdır. Verilen teşvik sonrası başarılı

⁶⁷ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma- İnceleme Dizisi, No: 33, 2003, s.8.

⁶⁸ İdris Sarısoy, “Teşvik Politikaları: Cumhuriyetten Günümüze Genel Bir Değerlendirme”, *Kamu Maliyesinde Seçme Konular*, (Ed. Fazlı Yıldız, Güner Tuncer), Ankara: Savaş Yayınevi, 2017, s.112.

⁶⁹ İdris Sarısoy, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikası*, İstanbul, İTO Yayınları, 2008, s. 64.

sonuçlar alınamaması halinde teşvik verilmeye devam edilmemelidir. Sonuçta devlet bütçesinden finanse edilen teşvikler kaynak israfına yol açar.

Dezavantajlı konumdaki alanların teşvikler tarafından desteklenmesi bu alanların ekonomiye katılmasına katkı sağlar. Teşvik seçiminin doğru yapılması halinde desteklenen bölge veya sektörün pozitif dışsallık yaratarak diğer sektör ve bölgeleri de olumlu etkilemesi kaçınılmazdır. Ayrıca özel sektörün kârlı görmediği ve riskli bulunduğu alanlara devlet tarafından teşvik verilmesi halinde yatırımların yapılması, işsizlik ve göç sorunlarına çözüm üretmek adına bölgesel teşviklerin kullanılması teşviklerin faydaları olarak görülür. Bunlardan farklı olarak bazı iktisatçılar tarafından teşvik uygulamalarının kamu bütçesinde yük yarattığı, haksız rekabete neden olduğu, teşvik kapsamına alınmaması gereken konuların bu kapsamda yer alması halinde gelir kayıplarına neden olacağı düşünceleri teşviklerin uygulanmaması gerektiğini söyler⁷⁰.

Türkiye’de teşvik politikalarına yönelik değerlendirme yapıldığında Cumhuriyetin ilanından önce sanayileşmeyi sağlamak adına Teşvik-i Sanayi Muvakkat’ ı çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanun Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu’nun temellerini oluşturmaktadır⁷¹. Sanayileşme hedefiyle çıkarılan bu kanunla savaştan yeni çıkmış olması nedeniyle ekonomik açıdan sıkıntıların devam etmesi, emek yani işgücünde eksikliğin olması, özel sektörün yatırım yapması için sermaye birikiminin olmaması ya da düşük düzeyde olması kanunla istenilen sonuçların alınamamasına neden olmuştur⁷².

1950 yılından itibaren teşvik politikalarında köklü değişime giden ülke 1951 ve 1954 yıllarında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nu çıkarmıştır. Ayrıca bu dönemde sanayileşmenin sağlanması için kredi kolaylıklarını sağlaması adına Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası kurulmuştur⁷³.

⁷⁰ Sarısoy, a.g.m., s. 120- 121.

⁷¹Kadir Kasalak, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, (2012), s. 68.

⁷² Filiz Giray, *Maliye Tarihi*, Bursa: Ezgi Yayınları, 2006, s. 228.

⁷³ M Küçüköğlu, *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 316

1963 yılıyla birlikte DPT bünyesinde kalkınma planları hazırlanmaya başlamış ve hazırlanan planlarda teşvik politikalarına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerden biri Yatırım İndirimi konusudur. Bireylerin yatırım kararlarını etkilemesi için başlatılan bu düzenlemede yatırım gerçekleştirilmesi halinde bireylerin üzerine düşen vergiyi bir nebze olsun azaltmak ve yeni yatırım kararları almasını sağlamak için daha az vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır⁷⁴. Ayrıca kalkınma planlarında ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin benimsenmesiyle birlikte dış ticaret işlemlerine yönelik yeni kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlarla ülkeye döviz girdisi sağlayacak ihracat işlemlerinin ve büyümeye katkı sağlayacak yatırımların özendirilmesi amaçlanmıştır⁷⁵.

Teşvik politikalarına yönelik bir diğer düzenleme Yatırım Teşvik Belgesidir. 1968 yılında çıkarılan bu düzenlemeyle birlikte devlet tarafından yatırımlara yönelik verilecek teşviklerden gerekli şekil şartlarını taşımaları halinde yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Bu belgeyle birlikte yine aynı yıl Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) Uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulamayla birlikte devlet tarafından belirlenen 22 ilde bölgesel kalkınmanın sağlanması adına yatırımcıların desteklenmesi ve özendirilmesi amaçlanmıştır⁷⁶.

1970 yılından itibaren daha önceleri ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejilerini kullanan Türkiye istenilen sonuçları alamadığı için strateji değişikliğine gitmiştir. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Bu stratejiyle özel sektörün ihracat yapması halinde desteklenmesi, ülkeye döviz girmesi sağlanacak ve uluslararası pazarda rekabet etmesinin önü açılmış olacaktır⁷⁷.

1980’li yıllarla birlikte dışa açık sanayileşme politikalarının benimsendiği bir döneme girilmiştir. Ülke ekonomisinin gelişimini dış ticaret işlemlerine yani ihracata dayandırılmış olması devlet tarafından verilen teşviklerin de ana konusu ve amacının

⁷⁴ Sarısoy, a.g.e., s.124.

⁷⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2681, Ankara, 2004, s. 1.

⁷⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 5.

⁷⁷ DPT, Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2557, Ankara, 2001, s. 13.

ihracat işlemlerine kaymasına neden olmuştur⁷⁸. Bu yıllarda teşvik politikalarına yönelik bir diğer değişiklikte yatırım teşvik belgelerinde olmuştur. İlk kullanılmaya başladığı yıllarda uzun süren bir bürokratik süreci sahip olması teşvik sisteminden yararlanmak isteyen yatırımcıların işlerini zorlaştırmaktaydı. Teşvik alımını kolaylaştırmak için bürokratik işlemlerinin azaltılması yoluna gidilmiştir. Ayrıca teşvik konularının ihtiyaçlar dahilinde odak noktaları iyileştirmeye yönelik kullanılması için her yıl düzenli olarak “Genel Teşvik Tablosu” yayımlanarak hangi yatırımlar, hangi teşvik politikası araçlarıyla desteklenecek duyurulacaktır⁷⁹.

1988 yılında, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) açılmıştır. Bu fonla birlikte yatırımların ve ihracat işlemlerinin bankacılık işlemlerini kolaylaştırmak ve yardımcı olmak için kredi maliyetlerinin azaltılması amaçlanmıştır⁸⁰. 1990’lı yılların ortasından itibaren Genel Teşvik Sistemi’ne geçilmiştir. Genel Teşvik Sistemiyle birlikte şartların sağlanması halinde yatırımların KDV İstisnası ve Gümrük Muafiyetinden yararlanması sağlanmıştır⁸¹.

2009 yılında genel teşvik sisteminde, büyük ölçekli yatırımları destekleyecek teşvik sistemi ve bölgesel teşvik sistemi olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmiştir. 2012 yılında yürürlüğe giren ve hâlâ uygulanmakta olan Yeni Teşvik Sistemiyle beraber; görece az gelişmiş bölgelere yatırım yapılmasını teşvik etmek, teknolojik gelişmenin üretime entegre edilmesi için yapılacak yatırımların desteklenmesi, ödemeler dengesi açıklarını ve dışa bağımlılığı azaltmak için ülke içi üretimi desteklemek amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda teşvik sistemlerinde genel, bölgesel, büyük ölçekli yatırım, stratejik yatırımlar olmak üzere dördü bir ayrıma gidilmiştir. Türkiye’nin BKK ile 6 bölgeye ayrılması ve bölgesel bazda destekleme yapılması kararlaştırılmıştır⁸².

⁷⁸ Sarısoy, a.g.e., s. 125.

⁷⁹ Nuri Yavan, Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları No: 27 Ankara, 2011, s. 78.

⁸⁰ KKDF, ([http://www.kto.org.tr/d/file/kaynak-kullanimi-destekleme-fonu-\(kkdf\).pdf](http://www.kto.org.tr/d/file/kaynak-kullanimi-destekleme-fonu-(kkdf).pdf)) (13.03.2022).

⁸¹ Hazine Müsteşarlığı, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Eylül, Ankara, 2010, s. 3.

⁸² Hasan Baştaş, “Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Analizi”, *SSSJournal*, Cilt:4, Sayı:15, (2018), s. 930.

3. TEŞVİK SİSTEMİ VE POLİTİKA ARAÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde teşvik sistemleri, politikaları ve teşvik uygulama araçları hakkında bilgilendirme yapılacaktır.

3.1. TEŞVİK SİSTEMLERİ VE POLİTİKALARI

2012/ 3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulan teşvik istemi Genel Teşvikler, Bölgesel Teşvikler, Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvikler ve Büyük Ölçekli Yatırımlara Yönelik Teşvikler olmak üzere dört ayak üzerine kurgulanmıştır. Daha önceki yıllarda uygulanan bölgesel teşvikler 4 bölge üzerinden verilirken, 2012 yılında yapılan değişiklikle 6 bölge üzerinden bölge dinamikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda verilmeye başlanmıştır.

Tablo 1.Yeni Teşvik Sistemi

1.BÖLGE	2.BÖLGE	3.BÖLGE	4.BÖLGE	5.BÖLGE	6.BÖLGE
Ankara	Aydın	Adana	Afyonkarahisar	Bayburt	Adıyaman
Antalya	Balıkesir	Burdur	Aksaray	Çankırı	Ağrı
Bursa	Bilecik	Düzce	Amasya	Erzurum	Ardahan
Eskişehir	Bolu	Gaziantep	Artvin	Giresun	Batman
İstanbul	Çanakkale	Karaman	Bartın	Gümüşhane	Bingöl
İzmir	Denizli	Kırıkkale	Çorum	Kahramanmaraş	Bitlis
Kocaeli	Edirne	Kütahya	Elazığ	Kilis	Diyarbakır
Muğla	Isparta	Mersin	Erzincan	Niğde	Hakkâri
Tekirdağ	Karabük	Samsun	Hatay	Ordu	Iğdır
	Kayseri	Trabzon	Kastamonu	Osmaniye	Kars
	Kırklareli	Rize	Kırşehir	Sinop	Mardin
	Konya	Uşak	Malatya	Tokat	Muş
	Manisa	Zonguldak	Nevşehir	Tunceli	Siirt
	Sakarya		Sivas	Yozgat	Şanlıurfa
	Yalova				Şırnak
					Van
9 İL	15 İL	13 İL	14 İL	14 İL	16 İL

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Teşvik uygulamalarında kullanılmak üzere 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren geçerli il ayrımları yukarıda belirtilmiştir.

3.1.1. Genel Teşvik Uygulamaları

Teşvik alabilmek için gerekli şartları taşımayan ve teşvik edilmesi yasak konular dışında kalan tüm yatırımlar bölge sınıflandırması sistemine tabi tutulmaksızın uygulama için geçerli asgari sabit yatırım tutarını sağlamaları halinde genel teşvik uygulamalarından yararlanabilmektedir. Genel teşvik uygulamaları kapsamında yatırımcılar KDV İstisna ve Gümrük Vergisi Muafiyetiyle desteklenmektedir⁸³.

Yapılacak yatırımlarda asgari sabit yatırım tutarı 1. ve 2. bölgeler için 3 milyon TL'yi, 3.4.5 ve 6. bölgelerde 1.500 milyon TL'yi aşması gerekir şeklinde belirlenmiştir⁸⁴.

3.1.2. Bölgesel Teşvik Uygulamaları

İklim, doğal kaynaklar, coğrafi yapı gibi insan eliyle değiştirilemeyecek faktörler bölgelerin geri kalmasının nedenleri arasında görülebilir. Geri kalmış bölgeleri ekonomiye kazandırmaya ve sanayileşmeyi amaçlayan bölgesel bazlı teşvikler bölgelerin eksik olduğu alanlar ve ihtiyaçları doğrultusunda desteklenmektedir.

Bölgesel teşvikler, geri kalmış bölgeleri geliştirmek, bu bölgelerde görülen işsizlik sorununa çözüm üretmek amacıyla verilmektedir. Ancak bazı durumlarda teşvikler gelişmiş bölgelerin daha da gelişmesine nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşmasına dolayısıyla işsizlik sorunun tekrar baş göstermesine neden olmaktadır.

Uygun şartların sağlanması halinde Gümrük Vergisi Muafiyeti, KDV İstisnası, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsis, Faiz Desteği (3,4,5,6. bölgeler için geçerli) Gelir Vergisi Stopajı Desteği (6. bölge için geçerli), Sigorta Primi Desteği (6. bölge için geçerli), teşvik uygulamalarından yararlanabilir.

⁸³ Ufuk Selen, *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*, 1. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, s.65.

⁸⁴ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, [https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0203011615,\(10.01.2022\)](https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0203011615,(10.01.2022)).

Bölgesel teşvik sistemleri içerisinde sektörel teşvik sistemleri de uygulanabilir. Ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda ana sektör olarak belirlenen enerji, hizmet, imalat-sanayi, maden ve tarım alanlarına mali, finansal ve finansal olmayan araçlar yardımıyla destek verilmektedir⁸⁵.

Kâr maksimizasyonu ile hareket eden özel sektör yatırım kararı alırken kârlı görmediği alanlara yatırım yapmamaktadır. Sektörel gelişmeyi ve sanayileşmeyi sağlamak adına belirlenen sektörlerle yapılmayan yatırımları devlet mali teşvik araçlarını kullanarak özendirme çalışır.

Sektörel bazda verilen bu teşviklerle teşvik belgesine sahip yatırımcı sayısının artırılması, belirlenen bu ana sektörlerin pozitif dışsalılık yayması sonucu alt sektörleri de olumlu etkilemesi ve bu sektörlerde istihdam yaratılarak gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından biri olan işsizlik sorununa çözüm üretilmesi, ülke ekonomisine katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Tablo 2. 2010-2020 Yılları Verilen Teşvik Belgesi- Yaratılan İstihdam Sayısı

SEKTÖRLER	2001/2009		2010/2020	
	Teşvik Belgesi(adet)	Yaratılan İstihdam (kişi)	Teşvik Belgesi(adet)	Yaratılan İstihdam (kişi)
Madencilik Sektörü	876	42832	1932	53033
Tarım Sektörü	503	22649	2617	45703
Enerji Sektörü	630	12668	7423	41614
Hizmetler Sektörü	5986	299221	11989	659254
İmalat Sektörü	15978	674057	30680	1119299

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (<https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615>) adresindeki bilgileri dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de 01.01.2001- 31.12.2020 yılları arası verilen teşvik belgesi adedi ve sektörel bazda yaratılan istihdam sayısı yukarıdaki gibidir.

⁸⁵ Özgür Emre Koç, “Türkiye’de Sektörel Mali Teşvik Uygulamaları”, *Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, (Ed. Mustafa Taytak, Mahmut Ünsal Şaşmaz), Bursa: Ekin Yayınevi, 2019, s. 87.

Belirlenen tarihler arası teşvik belgesi sayısı ve sektörlerin yarattığı istihdam sayıları incelendiğinde imalat ve hizmetler sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. Bu sektörlerin yarattığı pozitif dışsallık sayesinde alt sektörlerini de olumlu etkilediği fark edilmiştir.

Enerji sektöründe ise verilen teşvik belgesi sayısı yüksek olmasına rağmen yarattığı istihdam düşüktür. Bu düşüklüğün sebebi enerji sektöründe çalışan bireylerin çoğunun nitelikli eleman olması gerektiği ve teknolojik altyapının gelişmiş ve kullanılan makine ve teçhizatın önemi yüksektir⁸⁶.

Emek yoğun olmalarıyla madencilik ve tarım sektörlerinin teşvik belgesi sayısı ve istihdam yaratma etkisi oldukça düşüktür. Tarım sektörü açısından bu düşüklüğün sebebi köyden kente göçlerin yaşanması, tarıma yönelik oluşturulan politikaların yanlış olması, iklim koşullarında yaşanan değişim, küçük ölçekli yatırımcıların yeterli geliri elde edememesi, maliyet arttırıcı unsurların varlığı gibi sebepler sayılabilir.

Ülkelerin kalkınması açısından öncelikli sektörlerden biri olan maden sektörü diğer sektörlerin de temelini oluşturmaktadır. Madencilik sektöründe yaşanan düşüklüğün sebebi ise; tehlikeli meslek grupları içerisinde yer alan madencilik riskli iş alanları sebebiyle bireyler tarafından tercih edilmemekte iş güvenliği çalışan ve çevre sağlığı açısından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Gerekli araştırmalar yapılmadan gerçekleştirilen kazı çalışmalarına yönelik denetim yapılması gerekmektedir. Gelecekte ülke ekonomisine katkısı yüksek olacak madenlere yönelik araştırma yapılması ve bunların çıkarılmasına yönelik her türlü işlem için teşvik araçları kullanılmalıdır. Ayrıca teknolojik altyapının yetersiz kalması, gerekli makine ve teçhizata sahip olunmaması da sektörün gelişim göstermesi önünde engeldir⁸⁷.

⁸⁶ Koç, a.g.e., s. 97.

⁸⁷ Madencilik Sektörüne Bakış, [https://eski.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=756&tipi=5&sube=0,\(15.01.022\)](https://eski.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=756&tipi=5&sube=0,(15.01.022)).

3.1.3. Büyük Ölçekli Yatırımlara Yönelik Teşvik Uygulamaları

Ülkenin teknolojik gelişmeler doğrultusunda gelişim göstermesini sağlamak, araştırma- geliştirme faaliyetlerinin kapasitesinin geliştirilmesi, gelişmiş ülkelerle rekabet edilebilir seviyeye ulaştırmak için belirlenmiş yatırımlara teşvik verilmektedir.

Büyük Ölçekli Yatırımlar; Vergi İndirimi, Gümrük Vergisi Muafiyeti, KDV İstisnası, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi, Gelir Vergisi Stopajı Desteği (6.bölge için geçerli), Sigorta Primi Desteği (6.bölge için geçerli) teşvik uygulamalarından yararlanabilir⁸⁸.

3.1.4. Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvik Uygulamaları

Ülke içi yatırımların imalat süreçlerinin yerlileşmesine yardımcı olarak Yerli üretimi destekleyici ve ülkenin cari açığının azaltılmasına yardımcı olacak yatırımların desteklenmesidir.

Yapılacak yatırımlarda asgari sabit yatırım tutarının tüm bölgeler için 50 milyon TL'yi aşması, son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının 50 milyon ABD dolarının üzerinde olması, katma değer in asgari %40 olması, yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması uygulamadan yararlanmak için kriter olarak belirlenmiştir⁸⁹.

Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvik Sistemi kapsamında yatırımcılar KDV İstisnası, KDV İadesi, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi, Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteğinden yararlanabilmektedir⁹⁰.

⁸⁸ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

⁸⁹ T.C. Sanayi Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ocak, 2022, s. 36.

⁹⁰ T.C. Sanayi Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ocak, 2022, s. 37.

3.2. TEŞVİK POLİTİKASI ARAÇLARI

Genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımları desteklemede teşvik politikası araçları kullanılmaktadır. Bu amaçla kullanılan teşvik politikası araçları kendi içerisinde vergisel teşvikler, finansal teşvikler ve finansal olmayan teşvikler olmak üzere 3'e ayrılmaktadır.

3.2.1. Vergisel Teşvikler

Yatırımları destekleme sürecinde yatırımcıların üzerine düşen vergileri bir nebze olsun azaltmak için alınacak vergilerde indirim, muafiyet ve istisnalar uygulanmakta yatırım süreçleri kolaylaştırılmaktadır. Vergisel teşvik araçları kullanılarak yapılan bu işlemlerde yatırımcılardan belirli sürelerde vergi alınmayarak ya da az miktarda vergi alınarak vergi dışı gelirlerini yeni yatırımlara kanalize etmeleri amaçlanır.

3.2.1.1. *Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi*

Bu uygulamayla birlikte yapılacak yatırımlar üzerinde oluşan gelir ve kurumlar vergisi yükünün azaltılması ya da kademelendirilmesi yoluna gidilir. Toplam vergi gelirleri içerisinde gelir ve kurumlar vergisi payının yüksek olduğu ülkelerde bu uygulamayı kullanmak oldukça avantajlıdır.

Vergi oranlarında azaltma yoluna giden devlet, ilk başlarda gelir kaybı yaşa da ilerleyen yıllarda düşük vergi oranları sayesinde yatırım kararları pozitif yönde etkilenecek ellerinde tuttıkları kârı yatırımlara kanalize eden mükellefler sayesinde vergi tabanının genişlemesi sonucu önceki yıllarda oluşan zararını zamanla tolere edebilir hale gelmektedir.

Kademelendirme yolunun tercih edilmesi halinde ise düşük gelir ve kurumlar vergisi oranından devlet tarafından belirlenmiş bazı sektör, bölge veya projeler

yararlanabilir. Belirli bir kesime yönelik oluşturulan bu teşvik sisteminden yararlanabilecek mükellef sayısı azalacağı için devlet vergi gelirlerinde çok büyük azalma yaşamaz fakat teşvik kapsamı daraldığı için mükelleflerin yatırım yapma kararlarında azalma görülür⁹¹.

3.2.1.2. Vergi Cennetleri

OECD tarafından vergi cenneti (tax heaven), mükelleflerin yüksek vergi oranlarının olduğu ülkelerden, düşük vergi oranları uygulayan ya da hiç vergi uygulamayan ülke veya yerleşim yerlerine kaçmasıdır⁹². OECD tarafından 1998 yılında yayımlanan raporda bir ülke ya da yerleşim yerinin vergi cenneti olarak nitelendirilebilmesi için 4 kriterle sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu kriterler; verginin düşük oranlarda veya hiç alınmaması, ülkeye ilişkin vergi sistemleri ve vergiye yönelik düzenlemelerin şeffaf olmaması, katı gizlilik kurallarına sahip bu bölgelerde düşük vergi oranlarından yararlanmaya çalışan mükelleflerin bilgilerini vergi incelemelere karşı korumakta etkili bilgi alış- verişinin önüne geçmektedir. Ayrıca bu ülkeler yatırımcı ya da mükelleflerden gerçek bir faaliyet gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini sorgulamamaktır⁹³.

Ancak 2000 yılında OECD tarafından yayımlanan bir diğer raporla vergi cenneti olarak nitelendirilme şartlarından düşük oranda veya hiç vergi alınmaması ve gerçek bir faaliyette bulunulması kriterleri kaldırılmıştır⁹⁴.

Bu kriterlerden ilki normal şartlarda gelir, servet ve harcamalardan belirli oranlarda alınması planlanan vergilerin düşük oranda veya hiç alınmamasıdır. Düşük oranlarda veya hiç vergi alınmaması durumu ülkenin vergi cenneti olarak nitelendirilmesi adına yeterli kriter olarak görülmemiştir. Çünkü bazı ülkeler yetersiz

⁹¹ Serkan ACİNÖROĞLU, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, (2009), s.150-151

⁹² <https://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm> Erişim Tarihi (18.01.2022)

⁹³ OECD, Harmful Tax Competition An Emerging Global Issue, Paris, 1998, s.23.

<https://www.oecd.org/ctp/harmful/1904176.pdf>

⁹⁴ OECD Towards Global Tax Co-operation: Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices, Paris 2000, s. 10. ss. 1- 31. (<https://www.oecd.org/ctp/harmful/2090192.pdf>)

olduğu alanlardaki potansiyeli arttırmak, üretim olanaklarını güçlendirmek ve dolayısıyla ülke kalkınmasını sağlamak adına vergi teşviklerini kullanmaktadır⁹⁵.

Vergi cennetleri üzerinde çalışmalar yapan OECD yayımlandığı ilerleme raporuyla ülkeler arası iş birliği sağlanarak mükellefler adına bilgi alış- verişin yapılabilmesi ve vergi sistemlerinde şeffaflığın sağlanması adına 300'e yakın vergi anlaşması imzaladığını ve gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkeyi de bu standartlara bağladığını açıklamıştır⁹⁶.

3.2.1.3. Yatırım İndirimi

Yatırımlara yönelik maliyetlerin azaltılarak yatırımların teşvik edilmesiyle ülke kalkınmasını gerçekleştirmek adına yatırım indirimi uygulaması kullanılmaktadır. Bu uygulamayla belirlenen şartlara uyulması halinde ticari, zirai kazanç elde eden gelir vergisi mükellefleri ile kurumlar vergisi mükelleflerinin kazançları belirli oranlarda ya da tamamen vergi dışında tutulmaktadır⁹⁷.

3.2.1.4. Vergi Kredis

Belirli şartların sağlanması halinde yatırım yapılması sonucu oluşan maliyetlerin belirli bir kısmı vergi matrahı yerine direkt olarak vergi borcundan düşülmektedir. Vergi kredisinde sistem bankacılık sektöründeki kredi sistemi gibi işlemektedir. Bu uygulamayla vergileme öncesinde oluşan kârlar üzerinden vergi alınmamakta dolayısıyla kârlar gelecekte yapılması planlanan yatırımlara kanalize edilmektedir⁹⁸. Yatırım indirimi ve vergi kredis

⁹⁵ İhsan Günaydın, "Vergi Cennetlerinin Özellikleri ve Kullanımları", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 126, (1999), s. 75-76

⁹⁶ OECD, <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/aprogressreportonoecdworkontaxhavens.htm> (13.02.2022).

⁹⁷ Filiz Giray, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s.72.

⁹⁸ Mehmet Hanefi TOPAL, "Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım, ", *The Journal of International Scientific Researches*, (2016), s. 47 ss. 35-51

indiriminde belirli miktar vergi matrahından düşölürken, vergi kredisinde vergi borcundan indirim yapılır⁹⁹.

3.2.1.5. Vergi Ertelemesi

Vergilendirme sürecinin başlaması için gerekli ilk aşama vergiyi doğuran olayın meydana gelmesidir. Vergi erteleme uygulaması ile vergiyi doğuran olay ortadan kaldırılır ve vergi borcunun doğması en başında engellenmiş olur.

Devlet tarafından sağlanan tüm teşvik uygulamalarında olduğu gibi vergi erteleme uygulamasının da devlet bütçesinde gelir kaybına neden olması dezavantaj gibi gözükürken, uygulamayı yönetmenin kolay ve basit olması vergi idareleri açısından avantaj sağlamaktadır¹⁰⁰.

3.2.1.6. Zarar Mahsubu

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer alan 9. maddeye göre Kurumlar Vergisine yönelik matrahın tespitinde her yıl için ayrı ayrı gösterilmek üzere beş yıldan fazla olmamak şartıyla geçmiş yıllarda oluşmuş zararlarını gelecek yıllarda oluşacak kârları üzerinden indirim konusu yapabilirler¹⁰¹.

Zararın indirim konusuna tabi olabilmesi için öncelikle yürürlükte olan vergi kanunları içerisinde indirim yapılmasına yönelik hükümlerin var olması gerekir. Fakat kanunlarda yer alması tek başına indirim yapılmasına imkân tanımaz. Buna ek olarak oluşan zararın bireylerin iradesi dışında meydana geldiği, işletme faaliyetlerine yönelik işlemler sonucu ortaya çıktığı ve işletme envanterine kayıtlı servet unsurlarında meydana gelmesi gerekir. Ayrıca zararın belirli bir zaman dilimini- hesap dönemini

⁹⁹Acinöroğlu, a.g.m., s. 152.

¹⁰⁰ Giray, a.g.e., s.61.

¹⁰¹5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006, 9. maddesi.

kapsaması ve zarar oluştuğunu ileri süren tarafça zararın ispat edilmesi gerekmektedir¹⁰².

3.2.1.7. Vergi Muafiyet ve İstisnaları

Vergilendirme sisteminin temel ilkelerinden olan genellik ilkesine göre; ülke sınırları içerisinde faaliyette bulunan tüm vatandaşlar ayırım yapılmaksızın üzerine düşen vergi borcunu ödeme gücü uyarınca ödemekle yükümlüdür¹⁰³. Genellik ilkesinden sapma sonucu ekonomik, sosyal ve mali açıdan dengeyi sağlayabilmek adına normal şartlarda vergilendirilmesi gereken bazı kişilerin vergi muafiyeti ve bazı konuların vergi istisnası uygulamasıyla vergi dışında tutulmasıdır¹⁰⁴. Vergi sistemlerinde oluşturulan muafiyet ve istisnalarla hükümet bireyler arası adaletin sağlanmasını ve zayıf konumda olan üretim alanlarını korumayı, bu alanların teşvik edilmesini amaçlar¹⁰⁵.

3.2.1.8. Hızlandırılmış Amortisman

VUK ‘a göre “İşletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranması, aşınması veya değerinde düşmeye maruz kalması muhtemel bulunan iktisadi kıymetlerin maliyetinin, “işletme aktifine girdiği yıldan itibaren faydalı ömürleri dikkate alınarak amortisman ayrılması gerektiği, amortisman oranlarının Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından tespit ve ilan edileceği kanunda açıkça belirtilmiştir¹⁰⁶.

Fiziksel, teknolojik gibi çeşitli sebeplerle sermaye malının bir kısmı değer kaybına uğrar, oluşan değer kaybının iktisadi kıymetin kullanıldığı süre boyunca gider olarak indirilmesi mümkündür. Yeni kurulan şirketler ilk yıllarda daha az vergi

¹⁰² Ceyda Kükrer, “Vergi Matrahının Tespitinde İndirime Konu Olan Zararın Tanımı ve Özellikleri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:34, (2015), s. 50- 54.

¹⁰³ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 20. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, s. 207.

¹⁰⁴ Akdoğan, a.g.e., s.159.

¹⁰⁵ Giray, a.g.e., s.81.

ödeyerek kâr elde etmek istemeleri halinde hızlandırılmış amortisman uygulamasını kullanır. Bu uygulamayla oluşan değer kayıpları ilk yıllarda daha büyük, sonra ise giderek azalan oranlarda gider olarak indirilir¹⁰⁷.

Yatırım maliyetlerini azaltarak yatırımları teşvik etmeyi amaçlayan hızlandırılmış amortisman uygulaması ile yatırımlar kendi kendilerini finanse edebilirler. İşletme bünyesinde biriken fonlar yine işletmeler tarafından yeni yatırımlara kanallize edilebilir. Ayrıca işletmeler biriken fonlarla finansal açıdan iyi durumda olmaları sebebiyle yüksek riskli yatırım kararlarını daha kolay alabilirler¹⁰⁸.

3.2.1.9. Vergi Tatili: (Tax Holiday)

Yatırımcılar tarafından yeni yatırımların hedeflenmesi için maliyetlerin belirli süreler diliminde azaltılması amacıyla vergi tatili uygulaması kullanılmaktadır. Bu uygulamayla gelir ve kurumlar vergisi tamamen veya kısmen alınmamaktadır. Alınmayan vergiler devlet hazinesinde azalmaya neden olsa da yatırımcıları komplike vergi mevzuatlarıyla uğraşmaktan kurtarır, yeni ve kısa süreli yatırım kararları almalarını sağlar¹⁰⁹.

Gelişmekte olan ülkeler vergi tatili uygulamasını daha çok yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek için kullanmaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁷ Ahmet Tekin, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2006), s. 307.

¹⁰⁸ Giray, a.g.e. s.76-77.

¹⁰⁹ Tekin, a.g.m., s. 305

¹¹⁰ Anwar Shah (Ed), *Fiscal Incentives for Investment and Innovation*, The World Bank, New York Oxford University Press, 1995, s.27 ss. 1- 72

3.2.1.10. KDV Teşvikleri

“KDV’ye yönelik teşviklerde devlet sermaye malları üzerine yansıyan verginin başka bir zamana ertelenmesini veya bazı konuların vergi dışında tutularak istisna kapsamına alınmasını, alınan vergilerin varış yerinde vergilendirme ilkesi uyarınca iade edilmesini sağlayarak yatırımları teşvik eder”¹¹¹.

Genel harcama vergileri içerisinde yer alan ve geniş kapsamlı KDV, neredeyse tüm mal ve hizmet teslimlerinde karşı tarafa yansıtılmaktadır. Mükelleflerin dış pazara açılmasına yardımcı olmak ve diğer gelişmiş ülkelerle rekabet edebilirlik kazanması adına ihraç edilen makine- teçhizat gibi sermaye mallarına yönelik KDV alınmayarak maliyetlerinin azaltılması uygun görülmüştür. Dış ticaret işlemlerinde ihracattan alınmayan KDV ithalat için geçerli değildir. Yerli üretimi desteklemek ve dışa bağımlı olmayı azaltmak adına ithalat işlemlerinden vergi alınmaktadır¹¹².

İhracat işlemleri sırasında mal ve hizmete yönelik KDV mükellef tarafından vergi matrahından düşülemez. Bu sebeple vergi yükü üretici konumunda olan mükellef üzerinde kalır. Varış yerinde vergilendirme ilkesi gereğince mükellefin başta ödemiş olduğu KDV, ihracat işleminin tamamlanmış olmasıyla birlikte kendisine iade edilir.

3065 sayılı KDV Kanunu’nun 13-d maddesi uyarınca ‘*Yatırım teşvik belgesine sahip olan yatırımcıların yatırım malı olarak kullanılmak üzere ithal veya ihraç ettikleri makine- teçhizatları ayrıca yatırım belgesinde ayrıntılı olarak belirtilen yazılım ve maddi olmayan hak satış ve kiralamalarında da KDV ödemeyerek bu vergiden istisna edilmiştir*¹¹³.

Sermaye mallarına yönelik KDV istisnası ve ihracatta KDV istisnası uygulamalarıyla yatırımların gerçekleşmesi aşamasında işletmelere finansman kolaylığı sağlanmaktadır.

¹¹¹ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma- İnceleme Dizisi, No: 33, 2003, s. 50.

¹¹² Selen, a.g.e., s.84.

¹¹³ KDV Genel Uygulama Tebliği, 13-d maddesi (<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19631&MevzuatTertip=5>), ((22.02.2022)).

3.2.1.11. Gümrük Vergisi Teşvikleri

Ülkeler üretimlerini arttırmak ve uluslararası pazarlarda açılıp söz sahibi olmak adına yatırım yapmaktadır. Yapılan yatırımlarla uzun vadede ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflenmektedir. Yatırımcıları yatırım yapmaları konusunda özendirmek adına gümrük vergisi konusunda da muafiyet ve vergi iadesi uygulamalarıyla kolaylık sağlanmıştır. Bu teşvikle birlikte yatırımcıların yurt dışından ithal ettikleri hammadde, parça-yedek parça, makine- teçhizat gibi sermaye malları gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır¹¹⁴.

Normal şartlarda girdi malların ithalatı aşamasında gümrük vergisi alınmaktadır. Fakat ithal edilen girdi malının işlenerek tekrar ihraç edilmesi halinde ithalatı aşamasında ödenen gümrük vergisi iade edilmektedir¹¹⁵.

Küreselleşen dünyayla birlikte sermaye hareketleri ve dış ticaret işlemlerinde artış yaşanmıştır. Gümrük vergisine yönelik teşviklerin yarattığı etki ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler için çok büyük önem taşımayan gümrük işlemlerine dayalı teşvikler, gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli ve teşvik araçları içerisinde etkindir. Gelişmekte olan ülkeler, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmaların da etkisiyle dışa bağımlı olmak istemeyen ve yerli üretimi destekleyici birtakım hamleler yaparak kalkınmayı amaçlar¹¹⁶.

3.2.1.12. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Normal şartlarda işveren tarafından ödenmesi gereken 2022 yılı sigorta primi asgari ücretin %20,5 olarak belirlenmiştir. Yapılan yatırımların bölgesel, büyük ölçekli

¹¹⁴ Adnan Gerçek, “Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları Etkinliği”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1-2, (1995/ 1996), s. 117

¹¹⁵ Tekin, a.g.m. s.306.

¹¹⁶ Ufuk Selen, “Türkiye’de Teşvik Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Metin Taş’a Armağan, (Ed: Adnan Gerçek, Fatih Saraçoğlu); Ankara: Gazi Kitabevi, 2015, s. 296.

ve stratejik olmaları ve işverenin ek istihdam sağlaması halinde işverenin ödemekle yükümlü olduğu sigorta priminin bakanlık tarafından üstlenilmesidir¹¹⁷.

3.2.1.13. Gelir Vergisi Stopaj Desteği

Gelir Vergisi Kanunu'nun 6322 sayılı geçici 80. maddesine göre yatırım teşvik belgesine sahip olan yatırımcıların 2023 yılının sonuna kadar 6. Bölgede bulunan illerde yatırım yapmaları halinde işçi brüt asgari ücreti üzerinden hesaplanmış gelir vergisi yatırımın tamamlanıp faaliyete başlaması tarihinden itibaren 10 yıl sür eyle bu sürede verilecek muhtasar beyannamelere tahakkuk edecek vergiden silinir¹¹⁸.

3.2.2. Finansal Teşvikler

Finansal (nakdi) teşvikler; karşılıksız, karşılıklı, garanti ve kefaletler olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. Devlet tarafından firma veya kişilere yatırım süreçlerinde finansal açıdan yatırımcılara destek olmak amacıyla belirli şartların taşınması halinde geri ödeme şartıyla düşük faiz ve uzun vadeli kredi imkânları veya karşılıksız finansal destek sağlanmaktadır.

3.2.3. Finansal Olmayan Teşvikler

Finansal olmayan teşvikler kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; aynı teşvikler ve diğer teşviklerdir. Aynı teşvikler devlet tarafından arsa ve arazi tahsis edilmesi, bedelsiz bina temini şeklindedir. Diğer Teşvikler ise yatırımcılara bizzat destek olmak değil de yatırım yapmaları için en uygun ve elverişli koşulların sağlanması, yatırım süreçlerini kolaylaştırmak adına yapılan çalışmalar ve firmalara danışmanlık hizmeti verilmesi şeklindedir.

¹¹⁷ 14.06. 2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı, 14. Madde.

¹¹⁸ 6322 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Geçici 80. Madde.

3.2.3.1. Ayni Teşvikler

Ayni teşvikler içerisinde yer alan OSB’de Yatırım Yeri Tahsisine göre; 05.06.2018 tarihinde 30442 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Organize Sanayi Bölgeleri sınırları içerisinde bulunan parsellerin tamamen veya kısmen bedelsiz tahsisine yönelik alınan Bakanlar Kurulu kararı, 01.11.2018 tarihli 300 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararına göre değişikliğe uğramıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak, geri kalmış bölgelere yatırımcı çekebilmek amacıyla organize sanayi bölgeleri içerisinde yer alan parsellerin birinci kademe gelişmiş ilçelerde indirimsiz, ikinci kademe gelişmiş ilçelerde %60, üçüncü kademe gelişmiş ilçelerde %80, dördüncü- beşinci- altıncı kademe gelişmiş ilçelerde ise %100 indirimli olarak tahsisine karar verilmiştir¹¹⁹.

3.2.3.2. Diğer Teşvikler

Diğer teşvikler ise yatırımcılara bizzat destek olmak değil de yatırım yapmaları için en uygun ve elverişli koşulların sağlanmasıdır. Altyapı çalışmalarının eksik olması nedeniyle yatırımcıların tercih etmediği bölgelere yatırımcıları çekmek adına altyapı hizmetlerinin götürülmesi şeklinde olabilir. Devlet tarafından belirlenen şartların sağlanması halinde ucuz enerji desteği sağlanması, ayrıcalıklı kamusal anlaşmaların imzalanması mümkündür. Ayrıca yatırım öncesi danışmanlık sağlanmakta, eğitim faaliyetlerine yönelik hizmetler verilmektedir.

¹¹⁹ 01.11.2018 tarihli 300 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Eki, (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/20.5.300.pdf>), (15.02.2022).

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA

Çalışmanın bu bölümünde bölge kavramından yola çıkarak bölgesel kalkınma, AB ve Türkiye’de bölgesel kalkınma uygulamalarına yönelik detaylı açıklamalarda bulunulacak ve Türkiye’de bölgesel kalkınma yaklaşımının gelişimine yönelik değerlendirme yapılacaktır.

1. BÖLGE VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

1.1. BÖLGE KAVRAMI

İktisat bilimi içerisinde yapılan tanıma göre bölge kavramı, en küçük birim olan yerelden, geleneksel sistemin yerini küreselleşmenin almasıyla birlikte uluslararası alana yayılarak eklenen parçalı birimler şeklinde ifade edilmektedir¹²⁰.

TDK’ ye göre bölge kavramı; *“Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka”* şeklinde tanımlanmıştır.

Oxford Sözlüğü’ ne göre bölge kavramı *“Dünyanın veya herhangi bir ülkenin tanımlanabilir özelliklere sahip, sabit sınırlara sahip olmayan zamanla değişiklik gösterebilecek bir bölümü”*¹²¹ şeklinde tanımlanmıştır.

Kendi içerisinde benzer özelliklere sahip, belirli parçalara ayrılan kara parçası- larını bölge kavramıyla açıklamak mümkündür. Ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi açıdan bölgeler birbirinden farklılık gösterebilir. Bölgesel sınıflandırma yapılmasına

¹²⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 7.

¹²¹ Oxford Languages, <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>, (22.02.2022).

yönelik çalışmalarda birbirlerine coğrafi, iktisadi, kültürel açıdan benzerlik gösteren parçalar bir araya getirilir¹²².

Bölgeler, ekonomik yapılarına göre bölgeler ve gelişme düzeylerine göre bölgeler şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Ekonomik yapıları baz alınarak ayırım yapılması halinde bölgeler homojen bölge, polarize bölge ve plan bölge olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. Homojen bölge, belirlenen bazı kıstaslar dâhilinde bölgelerin sınıflandırılması yani aynı özellikleri taşıyan bölgelerin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Bu bölgeler sınıflandırılırken kişi başı milli gelir düzeyi, işsizlik oranları, nüfus oranları, eğitim düzeyleri gibi kıstaslar dikkate alınmaktadır. Homojen bölge sistemine bölgeler arasında meydana gelen gelişmişlik farklarını en aza indirmek için başvurulmaktadır. Türkiye'de homojen bölge sınıflandırması 1963- 1970 yılları arasında uygulanmıştır¹²³.

Polarize bölge, ekonomik yapılarına bakarak bölgelerin birbiriyle olan ilişkisi değerlendirildiğinde homojen bölge kavramının statik, polarize bölge kavramının ise dinamik bir yaklaşım olduğu görülmektedir¹²⁴. Ayrıntılı bir sonuç alınması açısından polarize bölge yaklaşımının kullanılması daha doğrudur. Çünkü bu yaklaşımda bölgelerin gelişmişlik farklarının tespitinin yanında gelişmemiş bölgelerin gelişmiş bölgelere ne derece bağımlı olduğu da tespit edilir. Polarize bölge ile gelişmemiş bölge kategorisinde yer alan illerin, gelişmiş bölgeler kategorisinde yer alan illere ve bu illerin de metropollere ekonomik açıdan ne derece bağımlı olduğunun tespiti yapılır. Ekonomik açıdan gelişmiş ve cazibe merkezi haline gelen büyük illerin etkisi altına giren bir veya birden fazla ilden oluşan alana polarize bölge denir. Etki altına alınan il sayısı ne kadar fazlaysa polarize bölge o kadar geniş olur¹²⁵. Türkiye açısından inceleme yapıldığında DPT tarafından “Yerleşim Merkezlerinin Kademelendirilmesi” çalışmasında anket yöntemi kullanılarak polarize bölge sınıflandırması yapılmıştır. Yapılan çalışmada Türkiye'deki iller birden yediye kadar kademelendirilmiştir. Birinci

¹²² A. Yılmaz Gündüz, “Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi”, *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*, (Ed. Birol Akgül, Nispet Uzun), Bursa: Ekin Yayınevi, 2010, s.67.

¹²³ Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, 5. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 1998, s.87.

¹²⁴ Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, 6.Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2001, s. 81.

¹²⁵ Birol Erkan, “Türkiye’de Nedenleri ve Boyutlarıyla Bölgesel Düalizm”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Haziran, (1999), s. 120.

kademe köyler olarak belirlenirken, yedinci kademe hem çevresindeki illeri hem de tüm Türkiye’yi etkisi altına alan bir il olması sebebiyle İstanbul olarak belirlenmiştir¹²⁶

Plan bölge, sınıflandırılmasına ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda gelişmeyi sağlamak amacıyla oluşturulan kalkınma planlarında geliştirilen politikaların uygulama alanının belirlenmesi için başvurulur¹²⁷. Bu sınıflandırmanın kullanılması ilerleyen yıllarda yeni politikaların ortaya çıkması halinde birlik olmasını ve yeni ve eski arasında analiz ve karşılaştırma yapma imkânı tanımaktadır. Plan bölge sınıflandırma sistemi birinci tip ve ikinci tip olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer oluşturulan sistem tüm ülkeyi kapsıyorsa birinci tip plan bölge, ülke içerisinde geri kalmış ve sorunlu olarak nitelendirilen bölgeleri konum olarak baz alıyorsa ikinci tip plan bölgedir¹²⁸.

Türkiye’de geçmişten günümüze uygulanan bölge sınıflandırma sistemlerine bakıldığında, ilk yıllarda devlet tarafından belirlenen bölgesel kalkınma açısından özel tutulan sorunlu bölgelerde geçerli olan plan bölgeler, arkasından KÖY’ler, en son ve hala geçerli olan uygulamanın ise AB uyum süreciyle Türkiye’nin bölgesel kalkınma politikalarına entegre edilen İBBB olduğu görülmektedir¹²⁹.

Kalkınma bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda meydana gelmemektedir. Bu nedenle bölgeler arasında gelişmişlik farkları oluşmaktadır. Oluşan bu farklılık bölgelerin sınıflandırmasına etki etmektedir. Gelişme düzeylerine göre bölgeleri az gelişmiş bölge, gelişmekte olan bölge ve gelişmiş bölge olmak üzere üç grupta incelenir. Yapılan bu incelemeyi az gelişmiş- gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin özelliklerinden hareketle yapmak mümkündür.

Az gelişmiş bölgelerde kişi başına düşen milli gelir düşük, tasarruf ve yatırım oranları az, nüfus yoğunluğunun fazla, sürekli dışarıya göç veren, ekonomik açıdan

¹²⁶ İstemihan Peşelioğlu, *Avrupa Birliği Perspektifinde Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulama İmkânları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2007, s. 182.

¹²⁷ Nazım Öztürk, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve GAP Projesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 2001, s. 122.

¹²⁸ Y. Kulaksız, “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, *Uzmanlık Tezi*, Ankara, 2008, s.10.

¹²⁹ (Dinler, a.g.e., s.91.

tarıma bağımlı bölgelerdir. Altyapı eksikliği sebebiyle geri kalmış teknolojiye sahiptir, yatırım eksikliği sebebiyle eğitim ve sağlık hizmetlerinin eksik olduğu bölgelerdir.

Gelişmekte olan bölgeler, az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelerden ise daha alt kategoride yer alan bu bölgeler bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme adına kullanılan politikalardan yararlanarak bölgelerine yatırımcı çekmeye, üretim olanaklarını artırmaya, artan üretimle ihracat rakamlarını artırmaya çalışır. Gelişmiş bölgelere oranla daha az göç alan bu bölgelerde sanayi altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Eğitim, sağlık ve teknolojik alanlara yönelik yatırımların artış halinde olduğu bir bölgedir ¹³⁰.

Gelişmiş bölgeler, Ülke içerisindeki diğer bölgelerle kıyasladığında ekonomik-iktisadi ve sosyal açıdan ileridedirler. Gelişmiş bölgelerin altyapı yatırımları yüksek, faktör verimliliği yüksek ve dağılımları konusunda adaletsizliklerin olmadığı, dışarıdan göç alan, tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara dönüştüğü bölgelerdir. Ayrıca beşeri sermaye yatırımı olarak bilinen eğitim ve sağlık alanlarına yapılan yatırımlar yüksektir. Bu durum bölgenin gelişmesine daha da katkı sağlamaktadır¹³¹. Sanayinin geliştiği, nitelikli işgücüne sahiptir.

1.2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Ulusal kalkınmadan farklı olarak, mikro ölçekte değerlendirme isteyen bölgesel kalkınma kavramı bölgelerarası ekonomik, sosyal, kültürel açıdan dengesizlikleri gidermede kullanılır. Bu kavramdan hareketle bölgelerarası dengesizlikleri gidermek için bölge dinamikleri göz önünde bulundurularak potansiyelini ortaya çıkarmak amaçlanır¹³².

¹³⁰ Gelişmekte olan ülkelerin ortak özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Geli%C5%9Fmekte_olan_%C3%BClke#:~:text=Geli%C5%9Fmekte%20olan%20%C3%BClkelerde%2C%20geli%C5%9Fmi%C5%9F%20%C3%BClkelere,ihracat%20hacimleri%20giderek%20artan%20%C3%BClkelerdir.\(27.02.2022\).](https://tr.wikipedia.org/wiki/Geli%C5%9Fmekte_olan_%C3%BClke#:~:text=Geli%C5%9Fmekte%20olan%20%C3%BClkelerde%2C%20geli%C5%9Fmi%C5%9F%20%C3%BClkelere,ihracat%20hacimleri%20giderek%20artan%20%C3%BClkelerdir.(27.02.2022).)

¹³¹ Ali Yılmaz Gündüz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2006, s. 14.

¹³² Eyüp Zengin, Mustafa Başkurt, Muharrem Es, “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2014, s. 102.

Bölgesel Kalkınma, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üzerinde çalışmalar yaptığı konulardan biridir. Ülke içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda farklılıkların var olması bir bölgenin diğer bölgeye oranla geri kalmasına neden olmaktadır. Bölgelerarasında oluşan gelişmişlik farklarının en temel göstergesi bu bölgelerde üretim ve istihdam olanaklarının az olması, sanayi açısından gelişmemiş, altyapı hizmetlerinin olmadığı varsa da eksik olduğu, eğitim, sağlık gibi temel insan ihtiyaçlarına erişimin zor olduğu bölgelerdir.

İyileştirmeye muhtaç alanlardan biri olan bölgesel kalkınma sorunu hükümetler tarafından teşvik politikası araçlarının kullanılarak görece geri kalmış bu alanlara yatırım yapılmasını özendirmeye çalışır. Geliştirilen politikalarla mikro ölçekte bölgesel, makro ölçekte ulusal kalkınmanın sağlanması amaçlanır.

OECD tarafından yapılan bir açıklamada kamu kaynaklarının etkin kullanılması halinde, diğer bölgelerde rekabet edilebilir seviyeye ulaşması olasıdır. Bölgesel kalkınma sorunun bu alanda belirlenen politikaların bölge dinamikleri baz alınarak belirlenmesi gerektiği üzerinde durur¹³³.

Bölgesel kalkınma anlayışı ilk yıllarda kalkınma kavramıyla aynı anlamda kullanılmış ve yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek, altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek ve sanayi sektörüne yönelik yatırımların hızlandırılması amaçlanmıştır. Bu amaçları devletin bizzat kendisinin yönettiği ve özel sektörün yardımı olduğu görülmüştür. Küreselleşme ve yönetim kavramlarının iktisat literatürüne girmesiyle birlikte bölgesel kalkınma anlayışında da değişiklik yaşanmıştır. Önceleri sadece devlet ve özel sektörün katkısıyla bölgesel kalkınmanın gerçekleşeceği düşüncesine yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, ticaret ve sanayi odaları, üniversitelerde eklenmiş ve katılımcılık anlayışına dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Bölgelerarasında oluşan gelişmişlik farklarının en temel göstergesi, bir bölgeye doğru yapılan göçler sonucu o bölgede nüfus artışının yaşanması ve tüm üretim faaliyetleri, sanayi sektörlerinin o bölgeye toplanmasına neden olmaktadır. İnsan topluluğunun fazla olduğu bu bölgeler yatırımcılar açısından oldukça önemlidir. Çünkü nüfusun az olduğu bölgelere yatırım yapmak özellikle emek yoğun sektörlerde tercih

¹³³ OECD

edilen bir durum değildir. Bu gibi sorunlar neticesinde devlet müdahalede bulunarak gelişmişlik farklarını en aza indirecek politikaları uygulamaya koyar.

Bir ülke içerisinde bazı bölgelerin diğer bölgelere oranla gelişim göstermiş olması bu bölgelere yapılan göçlerin artmasına neden olmaktadır. Artan göç bölge kapasitesini zorlamakta, devlet tarafından sunulan hizmetlerde aksamalar yaşamasına ve etkinsizliğe neden olmaktadır. Karşımıza kalabalıklaşma maliyeti olarak çıkan bu sorun bu bölgelerde nüfus artışına, hizmetlerin eksik sunulmasına, gecekondulaşma, trafik gibi problemlere neden olmaktadır. Bölgesel kalkınmayı sağlamada merkezi yönetim, yerel yönetim, sivil toplum örgütleri, ticaret ve sanayi odaları, üniversiteler yapmış oldukları çalışmalarla ön plana çıkmaktadır.

Gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yapılan göçün asıl nedeni iş olanaklarının olmaması sebebiyle gelir elde edememeleridir. Bölgesel kalkınmayla birlikte bu alanlardaki istihdam olanaklarının artırılması ekonomik yapının değişmesine neden olur. Ayrıca bu bölgeler altyapı, eğitim ve sağlık alanların da müdahale gerektirmektedir. Bölgesel kalkınma konusunda geliştirilen politikaların sadece ekonomik alanları değil, sosyal hayatı da iyileştirmesi beklenir¹³⁴.

2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ AMAÇ VE İLKELERİ

2.1. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI AMAÇ

Ülkelerin özellikleri, sosyo ekonomik durumları doğrultusunda ulusal ve uluslararası ölçekte gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yardımcı kurum ve kuruluşların oluşmaya başlaması, bölgesel kalkınma amaçlı projelerin geliştirilmesi, plan ve programlar çerçevesinde çalışmaların yapılması ve çeşitli uygulamalarla bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir. Geliştirilen bölgesel kalkınma politikalarıyla devlet Bölgeler arası gelişmiş farklılıkları azaltmak, kaynak dağılımında

¹³⁴ Gündüz, a.g.e., s. 177.

etkinlik sağlamak, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere göçleri önleyebilmek nüfusun ülke içerisinde ıssal dağılımı sağlayabilmek, ülke genelinde kişi başına düşen gelirden herkesin eşit pay almasını sağlayabilmek, kamu- özel sektör hizmetlerinden tüm bireylerin eşit yararlanmasını gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

Bölgesel kalkınma politikalarıyla amaçlanan hedefler çeşitli yazarlar fıkırlarına rastlanmaktadır. H sn  Erkan'a göre bölgesel kalkınma politikalarının amaçları; Ekonomik Büyüme, Ekonomik İstikrar, Dengeleme ve Eşitleme ¹³⁵ şeklinde dir.

1957 yılında Jules Milhau tarafından Fransız İktisat Konseyi'ne sunulan raporda bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltırken amaçlanan řeylerin¹³⁶ nüfusun ülkede ıssal dağılımının sağlanması ve geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınması şeklinde ifade edilmiştir.

2.2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI İLKELERİ

Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme yolunda adımlar atılırken belirlenen politikalarda öncelik verilmesi gereken bazı ilkeler vardır. Bu ilkeler sosyal k rlılık ilkesi, kalkınma kutbu ilkesi ve halkın katılması ilkesidir.

2.2.1. Sosyal Kârlılık İlkesi:

 lke ekonomisi temelde kamu ekonomisi ve özel ekonomiden oluşmaktadır. Kamu ekonomisinde amaç topluma yarar sağlamak olurken, piyasa ekonomisi olarak adlandırdığımız özel ekonomide amaç kâr elde etmektir. Kendi çıkarları doğrultusunda fayda fonksiyonunu maksimize etmeye çalışan piyasa ekonomisi aktörleri, toplum yararına olsun veya olmasın yatırımlarını k r elde ettiği alanlara yapar. Uzun vadede getirisi yüksek olacak olsa bile kısa vadede getirisi olmayan bu alanlara özel sektör

¹³⁵ H sn  Erkan, *Sosyo- Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, İzmir, D. E.   Yayınları, 1987, s. 19- 20.

¹³⁶ Dinler, 1998, a.g.e., s. 279.

yatırımda bulunmaz. Bu gibi durumlarda yatırımlar belli bölgelerde toplanarak o bölgelerin gelişmesine diğer bölgelerin ise geri kalmasına neden olur. Sosyal karlılık ilkesi ile, gelişme farklılıklarının yaşandığı bu bölgelere devlet tarafından müdahalede bulunularak yatırımların yapılması ve bölge kalkındırılması amaçlanmıştır.

Mali, finansal ve finansal olmayan teşvik araçlarını kullanarak özel sektörün bölgede yatırım yapmasını özendirmek ayrıca bölgeye yatırımcı çekmek için eksik olan altyapı yatırımlarının bizzat devlet tarafından gerçekleştirilmesi sosyal karlılık ilkesinin gereğidir¹³⁷.

2.2.2. Kalkınma Kutbu İlkesi;

Bir ülkede ekonomik kalkınmanın aynı anda tüm sektörlerde görülmesi imkânsızdır. Öncü olarak nitelendirilen sektör bir kutuptur ve bu sektörde meydana gelen yükselme trendi zamanla diğer sektörleri de harekete geçirmektedir. Sosyal karlılık ilkesi gereği devletin geri kalmış bölgelere bizzat yatırım yapması sonucu bu bölgelerde kalkınma kutuplarının oluşması beklenmektedir.

F. Perroux' a göre *“Ekonomik gelişme aynı anda, her yerde birden görülmez, farklı şiddetlerde, gelişme kutup ya da noktalarında görülür, çeşitli kanallardan değişen nihai etkilerle bütün ekonomiye yayılır”*¹³⁸.

Bölgenin sahip olduğu coğrafi, demografik, sosyal ve ekonomik yapısı göz önünde bulundurularak hızlı sonuç verecek alanlara ve katma değer yaratma etkisi yüksek sektörlerle yatırım yapılmalıdır. Bölge özellikleri baz alınarak Orta Doğu ülkelerinde petrol, Brezilya'da demir, Gine'de elektrik alanında kalkınma kutupları oluşturulmuş ve başarılı sonuçlar alınmıştır¹³⁹.

¹³⁷ Dinler, 1998, a.g.e., s. 276.

¹³⁸ Perroux F. “Economie du XX' ème Siecle, (Çev Zeynel Dinler), P.U.F. Paris, 1964, s. 143.

¹³⁹ Rasim Akpınar, Kamil Taşcı, Mehmet Emin Özsan, *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011, s. 27

Bu kutuplar farklı varyasyonlarda oluşturulabilir önemli olan yapılan yatırımların tüm sektörlerle değil, daha hızlı sonuç verecek, zayıf ve iyileştirmeye muhtaç sektörlerle yapılmasıdır¹⁴⁰.

2.2.3. Halkın Katılma İlkesi

Bireysel fayda ve çıkarların ön planda olduğu özel ekonomiden farklı olarak kamu ekonomisinde amaç toplum yararına fayda sağlamaktır. Kamu ekonomisiyle devlet sunmuş olduğu mal ve hizmetleri sosyal faydayı maksimize edecek, toplum yararını gözeterek şekilde yapmaktadır. Toplum yararına sunulması planlanan mal ve hizmetlerin karar alma süreçlerine politikacı ve bürokratlar dışında halkın katılması demokratik devlet ilkesi gereği oldukça önemlidir. Karar alma sürecinin bir parçası haline gelen halk, ayrıca sosyal fayda yerine kendi çıkarları ve etki alanını genişleterek statüsünü arttırmaya çalışan yani bireysel faydayı önceleyen politikacı ve bürokratların önüne geçilmesini sağlayacaktır. Ayrıca halkın bu süreçte yer alması yapılan faaliyetlerin denetlenebilmesi ve hesap verilebilirliğin sağlanması açısından önemlidir.

Devlet bölgesel kalkınma çalışmaları kapsamında yatırımlarda bulunduğu iç ve dış paydaşlar olarak adlandırabileceğimiz bireyler yani halk, konu ile alakalı olan ticaret ve sanayi odaları, kalkınma ajansları ve belediyeler birbirleriyle fikir alışverişinde bulunarak katılımcılık ilkesi gereği karar alımlarında etkileşim içerisinde olur ve faaliyetlere katılarak sürecin daha iyi yönetilmesine yardımcı olurlar¹⁴¹.

¹⁴⁰ Mustafa Ildıran, *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s.18

¹⁴¹ A Durgun, *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2006, s.49.

3. AB VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI

3.1. AB VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI

1900'lü yıllarda ülkelerin hükümet politikalarında yer alan 'Birleşmiş Avrupa' hedefi aradan geçen yıllarla birlikte gerçeğe dönüşmüştür. Ülkeler arası barışın sağlanması ekonomik ve siyasi olarak iş birliği yapılabilmesine zemin hazırlamıştır. 1950 yılında Almanya ve Fransa arasında yaşanan gerginliği bitirmek ve uzlaşmalarını sağlamak amacıyla iki ülkenin kömür ve çelik üretimine başlamaları fikri ortaya atılmıştır. Diğer Avrupa ülkelerini de kapsayacak bir çalışma yapmak amacıyla 1951 yılında Almanya, Fransa başta olmak üzere İtalya, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'dan oluşan 'Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu' (AKÇT) kurulmuştur. Topluluğa üye ülkeler aralarındaki ekonomik birliği serbestleştirmek aynı zamanda sadece kömür- çelik üretimine dayalı birliği çeşitlendirmek amacıyla 1957 yılında Roma Anlaşması imzalanarak 'Avrupa Ekonomi Topluluğu' kurulmuştur¹⁴². Roma Anlaşması'yla dikkat çekilmek istenen bir diğer nokta ise doğal kaynaklar, üretim faktörleri ve yatırım açısından dezavantajlı durumda olan bölgelerin durumu iyileştirilmeden gerçek bir ekonomik ve siyasi birliğin kurulamayacağı bu sebeple farkların minimuma indirilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁴³.

Üye ülkelerin hedeflerini gerçekleştirme yolunda belirlediği yatırımlarını, projelerini karşılıksız finanse etmek, dengeli gelişimlerini sağlamak amacıyla AB ülkelerinin finans merkezi olarak 1958 yılında 'Avrupa Yatırım Bankası' kurulmuştur. Topluluğa üye ülkelerce finanse edilmeyen, az gelişmiş bölgelerin rekabet edilebilir seviyeye yükseltilmesi amacıyla oluşturulan projelere, katma değer yaratarak istihdam kapasitesini yükselten alanlara banka tarafından karşılıksız destek verilmektedir.

¹⁴² Avrupa

Birliği'nin

Tarihçesi,

[https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Roma%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20ve%20Avrupa%20Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20\(AET\)&text=AET'nin%20amac%C4%B1%2C%20mallar%C4%B1n%2C,en%20niyetinde%20siyasi%20b%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9Fe%20gidilmesi](https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Roma%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20ve%20Avrupa%20Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20(AET)&text=AET'nin%20amac%C4%B1%2C%20mallar%C4%B1n%2C,en%20niyetinde%20siyasi%20b%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9Fe%20gidilmesi) i. (15.02.2022)

¹⁴³ Metin Meriç, Ergüder Can, "Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajansları Modeli: İzmir Kalkınma Ajansı", 26. Türkiye Maliye Sempozyumu Urfa, s. 2.

Topluluk üyesi olmayan üçüncü ülkelere ise oluşturdıkları projelerinin birlik tarafından belirlenen kriterlere uygun bulunması halinde kredi verilmektedir¹⁴⁴.

Bölgesel gelişmişlik farklılıkların azaltılması, geri kalmış ülkeleri gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir seviyeye çıkarmak için Avrupa Yatırım Bankası'nın vermiş olduğu desteklere ek olarak bazı fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlardan ilki 1958 yılında çıkarılan Avrupa Sosyal Fonu'dur. İstihdam politikaları baz alınarak oluşturulan bu fonla birlikte kadın-erkek eşitsizliğini azaltarak kadınların iş hayatında var olmasını sağlamak, girişimciliği özendirerek yeni istihdam olanaklarının oluşmasına katkı sağlamak ve beraberinde işsizliği azaltmak iyileştirilen piyasa koşullarıyla birlikte sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek hedeflenmektedir.

1961 yılında oluşturulan bir diğer fon ise Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'dur. Fonun öncelikli amacı altyapının zayıf, üretim olanaklarının yetersiz olması nedeniyle yatırımların az olduğu geri kalmış bölgelere mali yardımda bulunmaktır. Ayrıca ekonomileri tarıma dayalı ülkelerin tarımsal politikalarının koordinasyonu sağlamak ve gerek gördüğü durumlarda tarım piyasalarının düzenlenmesine yönelik müdahalede bulunmak amacıyla kurulmuştur. Ekonomileri tarıma dayalı olmayan ülkelerde ise kırsal kalkınmayı özendirmek, üretim ve pazarlama gibi alanlarda yetersiz kalmaları halinde ihtiyaç duydukları desteği sağlayarak diğer ülkelerle aralarındaki açığı kapatmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda kapalı ekonomiye sahip ülkelerin açık ekonomiye geçerek ithalat ve ihracat alanlarında gelişme göstermelerine ve uluslararası pazara açılmalarına yardımcı olmaktadır¹⁴⁵.

Eurostat, tarafından 1970'li yılların başında topluluğa üye ülkeler arasında bölgesel istatistikleri toplarken ortak bir yöntem kullanılması ve ülkeler arasında karşılaştırma yapılabilmesi adına NUTS'u kurmuştur. Oluşturulan istatistiki sınıflandırma yöntemi 2000 yılında çalışmalarına başlanan ve 2003 yılında imzalanan bir tüzükle yasal bir zemine dayandırılmıştır¹⁴⁶.

NUTS tüzüğüne göre bölgelerin Düzey 1 de yer almayı için min. 3.000.000 max. 7.000.000, Düzey 2 de yer alması için min. 800.000, max. 3.000.000, Düzey 3 de

¹⁴⁴ European Investment Bank, <https://www.eib.org/en/index.htm> , (15.02.2022).

¹⁴⁵ DPT, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, Mart, 2004.

¹⁴⁶ Eurostat, History of Nuts, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/history> (17.02.2022).

yer alması için min. 150.000 max. 800.000 nüfusa sahip olması gerekmektedir. Ayrıca düzey sınıflandırmasında daha önce kullanılan sınıflandırma sistemi varsa önceki sistem ve bölgenin coğrafi yapısı da dikkate alınmaktadır¹⁴⁷.

Gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kullanılan bölgesel politika araçlarından biri olan fonların yetersiz görülmesi ve beklentiyi karşılayamadığı, kapanması beklenen farkların giderek açıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple 1972 Paris Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birliğin önünde bir engel olarak görülen bölgesel dengesizliklerin bir an önce giderilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Alınan karar neticesinde engellerin kaldırılması amacıyla 1973 yılında yapılan komisyon toplantısında bazı önerilerde bulunulmuştur. Danışmanlık konumunda yer alarak birlik çıkarlarını gözeten ve bütünleşmeyi sağlayacak 'Avrupa Bölgesel Kalkınma Komitesi' kurulması istenmiştir. Aynı zamanda bölgesel dengesizliğe yol açan alanların geliştirilmesi, geri kalmış sanayi bölgelerinin iyileştirilerek ekonomiye yeniden kazandırılması amacıyla Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun oluşturulması gerektiği düşünülmüştür¹⁴⁸.

1980'li yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek adına oluşturulan bölgesel politikalarda yapısal bir değişime gidilmesi gerektiği düşünülmüştür. Daha önceleri tarım sektörüne dayandırılarak oluşturulan politikaların, katma değer yaratma etkisi daha yüksek olan sektörlerle kaydırılması daha uygun bulunmuştur. Yeni oluşturulan yaklaşım beraberinde yeni bir programın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Başta Yunanistan, Güney Fransa, Güney İtalya olmak üzere İspanya ve Portekiz ülkelerinin de dahil olduğu 'Akdeniz Programları' oluşturulmuştur.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ekonomik ve siyasi iş birliği yapabilmeleri adına yasal dayanak olarak düzenlenen Roma Anlaşması için 1986 yılına gelindiğinde bölgesel politikalar konusunda güncellenme ihtiyacı duyulmuş ve Avrupa Tek Senedi imzalanmıştır. İmzalanan senetle birlikte yapısal politikalara yeni bir soluk getirmesi adına ekonomik ve sosyal uyum adı altında bir başlık eklenmiştir¹⁴⁹. AB topluluğunun

¹⁴⁷ Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics>, (17.02.2022).

¹⁴⁸ Ahmet İncekara, Burcu Kılıncı Savrul, "Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları: Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar", International Conference On Eurasian Economies, 2011. https://abs.cu.edu.tr/Dokumanlar/2016/PF%20434/545318283_avrupa_birligi_bolgesel_kalkinma_politikaları.pdf (20.02.2022).

¹⁴⁹ Peşelioğlu, a.g.t. s. 167.

kuruluş amacı ve temel politikalarından biri olan kalkınma konusunun 1990'lı yıllarda arka plana atıldığı görülmüştür. Hükümetlerin kalkınma faaliyetleri kapsamında ulusal politikalar oluşturmak yerine bu görevi daha bölgesel olan topluluk politikalarına bıraktığı gözlemlenmiştir. 1991 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması'yla kalkınmanın önemli olduğunu vurgulamak adına önceki yıllarda belirlenen Yapısal Fonlara (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu) ek olarak Uyum Fonları kurulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Ayrıca anlaşmayla birlikte ekonomik açıdan büyük öneme sahip parasal birliğin üye ülkeler arasında 1999 yılına kadar tamamlanması gerektiği açıklanmıştır¹⁵⁰.

AB bölgesel kalkınma politikaları açısından önemli belgelerden biri de Gündem 2000'dir. Gündem 2000 Raporu ile birliğin mali yapısı ve bütçesinin nasıl olması gerektiği genel hatlarıyla oluşturulmuştur. Gündem 2000 reformlarının hazırlanmasındaki en önemli nedenlerden biri birliğin genişlemesidir. Ayrıca birliğe katılım sürecinde olan ülkelerin hazırlık süreçlerinin nasıl olması gerektiği ve bu süreci hızlandırmaları yolunda tavsiyelerde bulunmaktadır¹⁵¹.

2000'li yıllarla birlikte yeni bir sürece giren AB'de değişen konjonktürün de etkisiyle yeni stratejilerin oluşturulması gerektiği düşünülmüştür. Karar alma mekanizmasında söz sahibi konumdaki bakanlar ekonomik büyüme ve kalkınma konularının tekrar gündeme gelmesi amacıyla Lizbon Stratejisi'ni geliştirdiler. Geliştirilen bu stratejiyle birlikte, birliğin değişen ve modernleşen yaşama uyum sağlayabilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple daha çok bilgi odaklı ve rekabet gücü yüksek piyasaların oluşması ayrıca iyileştirilen piyasa koşullarıyla işgücü faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlaması hedeflenmiştir. Tüm bu kriterleri bünyesinde bulunduran ülkelerin kısa sürede büyüme kat ettiği ve sürdürülebilir kalkınma seviyesine geçtiği görülecektir.

Sürdürülebilir kalkınma seviyesine ulaşabilmek adına öncelikle büyümenin gerçekleşmesi gerektiği ve bunun için itici güçlerin olması, bu alanda hedeflerin belirlenmesi gerektiği düşünülmüştür. AB tarafından yapılan devlet yardımlarının

¹⁵⁰ DPT, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, Mart, 2004, s.2.

¹⁵¹ EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A160001> (25.02.2022).

bundan sonra ARGE için kullanılması ve yenilik yaratma kapasitesi yüksek yatırımların desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca teknolojik alanlara yatırım yapan girişimcileri desteklemek, yeni girişimlerin oluşması adına teşvik etmek ve teknoloji enstitülerin kurulmasına öncülük etmek hedeflenmiştir¹⁵².

Birlik yeni oluşturulan stratejilerle bölgelerin atıl durumdaki potansiyellerini ortaya çıkarmaları gerektiğini vurgulamıştır. Oluşturulan politikalar beraberinde zaten gelişmiş durumdaki ülkelerin daha da gelişerek cazibe merkezleri oluşmasını sağlamış ve bu durum bölgeler arası eşitsizliklerin giderek artmasına neden olmuştur.

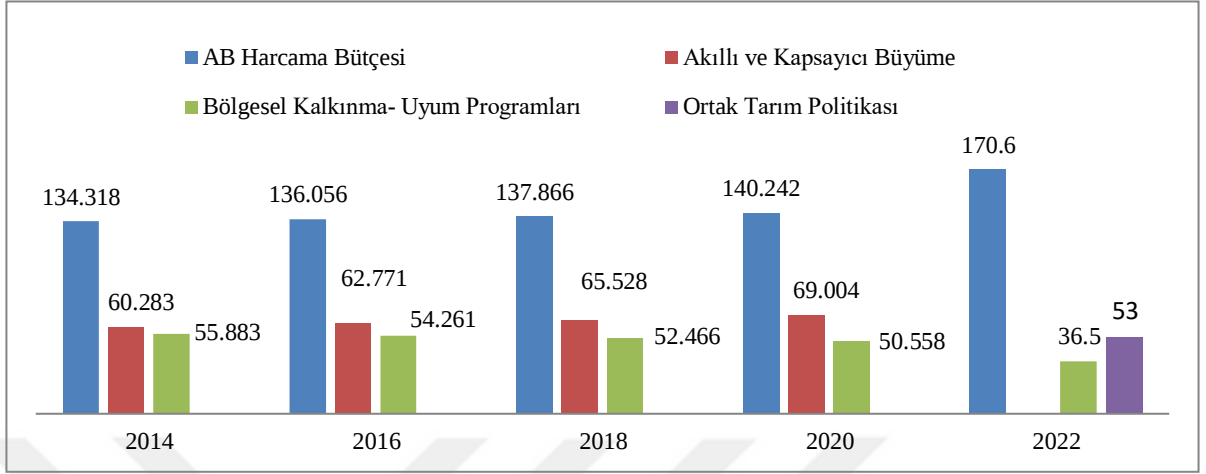
On yıllık süreci kapsayan Lizbon Stratejisi'nin 2010 yılında sona ermesi, 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkilerinin hala sürüyor olması ve birliğin gerilemesine neden olması sebebiyle 2010 yılında Avrupa 2020 geliştirilmiştir. Avrupa 2020 ile önceki yıllarda uygulanan stratejiler değerlendirilerek yanlış yapılan alanların düzeltilmesi, diğer alanların geliştirilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır¹⁵³.

AB bölgesel kalkınmaya yönelik izlediği süreç ve politikalar incelendiğinde birliğin içerisinde gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan ülkelerin görece daha az gelişmiş ülkeleri de geliştirecek adımlar atmıştır. Atılan bu adımlar etkileşim içerisinde olan ülkelerin birbirlerinden avantaj sağlamasına neden olmuştur.

¹⁵² Ahmet İncekara, Burcu Kılınç Savrul, “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları: Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar”, International Conference On Eurasian Economies, 2011.

¹⁵³ Göksen Akbaş, Altan Apar, T.C. Başbakanlık, Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi, Ankara, 2010, s. 2. (https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/avrupa_2020_stratejisi.pdf). (25.02.2022).

Şekil 1. AB Bütçesinden Ekonomik Kalkınma Amaçlı Ayrılan Kaynaklar (milyon Euro)

Kaynak: “https://www.ab.gov.tr/files/EMPB/ab_butcesi.pdf” adresindeki bilgilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

AB bütçe raporları incelendiğinde 2014-2022 yılları arasında birlik bütçesinden en yüksek payın akıllı- kapsayıcı büyüme ve bölgesel kalkınma- uyum programlarına ayrıldığı görülmüştür.

AB’ nin bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme yolunda nasıl bir yol izlediği genel çerçevede belirtilmiştir. AB üye ülkelerde durumun nasıl olduğunu görmek ve karşılaştırma yapabilmek adına seçilmiş Almanya, İsviçre ve İtalya ülkeleri üzerine değerlendirme yapılacaktır.

Tablo 3. Seçilmiş AB Ülkelerinin Ekonomik Durumlarına Genel Bakış

ÜLKELER	GSYİH (2018) milyon\$	Dünya Sıralaması	Kişi Başına Nominal GSYİH	Dünya Sıralaması	GSYİH % ARGE Harcamaları	GSYİH % İhracat	İş Yapma Kolaylığı Endeksi (2020)	İnsani Gelişme Endeksi (HDI)
Almanya	3,845,630	4.	46,259	20.	%3,1	%46,8	22.	0.947
İsveç	530,833	24.	51.610	14.	%3,3	%45,6	10.	0.945
İtalya	2.001.244	8.	33,190	30.	%1,4	%30,1	58.	0.892

Kaynakça: World Bank, wikipedia, Human Development Reports sitelerinden elde edilen veriler sonucu yazar tarafından oluşturulmuştur. ^{154 155}

¹⁵⁴Human Development Reports, <https://hdr.undp.org/en> (25.02.2022).

¹⁵⁵ The Word Bank, <https://www.worldbank.org/en/home> (26.02.2022).

Seçilmiş ülkelerin sosyo- ekonomik açıdan durumları daha net şekilde görebilmek adına bazı göstergeler seçilmiş ve ülkelerin durumu hakkında bilgi toplanarak yukarıdaki tablo oluşturulmuştur.

3.3.1. Almanya

Almanya, sahip olduğu nominal GSYİH ile dünyada dördüncü AB lkeleri içerisinde ise birinci sırada yer almaktadır. Güçlü ekonomik, ticari ve teknolojik altyapısı ülkenin AB içerisinde lider konumda olmasını sağlamaktadır. Sahip olduğu coğrafi konumuyla Avrupa'nın ortasında yer alması ülkeye ticaret yapma konusunda avantaj sağlamaktadır. Başlarda elik üretimi ve tarıma dayalı ekonomiye sahip ülke daha sonraki yıllarda katma değer yaratma etkisi yüksek makine sanayi, otomotiv sektörü, kimya sanayi ve telekomünikasyon hizmetleri sektörlerine kaymıştır.

Avrupa Para Birliği'nde olması nedeniyle uluslararası piyasalarda meydana gelen dalgalanmalardan etkilenmekte ve Euro kaynaklı problemler yaşamaktadır. Ayrıca birliğe ye ülkelerinde gelişme göstermesiyle birlikte ülkeler arası rekabet artmış Almanya için tehdit oluşturmuştur. Güçlü ekonomisi sayesinde dışa açık hale gelmiştir. rn çeşitliliğinin fazla olduğu pazara sahiptir¹⁵⁶.

Sağlam altyapısı ve AAA kredi notuna sahip olmasıyla bölgeye yatırımcı çekmede zorluk ekmemektir¹⁵⁷.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da I. ve II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal yıkımla ülke büyük zarar grmştir. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında Batı- Doğu Almanya olarak ikili bir ayrıma gidilmesi bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının oluşmasına neden olmuştur. Bölgesel farklılıklar Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Almanya bölgesine geçişini engellemek amacıyla inşa edilen Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar devam etmiştir. 1989 yılında

¹⁵⁶ T.C. Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Federal Almanya lke Profili, 2021, s.1- 5.

¹⁵⁷ Kredi derecelendirme notlarına göre ülkeler listesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kredi_derecelendirme_notlar%C4%B1na_g%C3%B6re_lkeler_listesi , (01.03.2022).

alınan kararlar Batı- Doğu Almanya'nın tekrar birleştirilmesi karar verilmiş ve farklılıkların azaltılması yönünde politikalar oluşturulmaya başlanmıştır¹⁵⁸.

Kalkınmanın sağlanmasında tek başına ulusal politikaların yeterli olmadığı bunun yanında yerel- bölgesel politikalarında oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır. Ayrıca, merkezi hükümet ve yerel yönetimlerin bölgesel kalkınma konusunda iş birliği içerisinde olmaları anayasada açıkça ortaya koyulmuştur¹⁵⁹.

*"Almanya'da idari yapı, Federal Devlet, 16 eyalet, il yönetimleri, ilçeler ve belediyeler olmak üzere beş kademededen oluşmaktadır."*¹⁶⁰

Isenberg, bölge planlaması konusunda yaptığı çalışmalarla Almanya topraklarını büyükşehir bölgeleri ve bu bölgelerin merkezleri, sanayi için ayrılmış bölgeler, çeşitli kullanma maksatları için ayrılmış bölgeler ve tarım bölgeleri olmak üzere 4'e ayırmıştır¹⁶¹.

Önceleri merkezi hükümet temelli bölgesel kalkınma politikaları yürüten Almanya merkezi hükümet üzerindeki yükü hafifletmek ve federe devletlere de sorumluluk yüklemek amacıyla bölgesel kalkınmaya yönelik bazı çalışmaları federe devletlere yönlendirmiş, federe devletin tıkanıdığı noktalarda Bölgesel Kalkınma Programları aracılığıyla destekleme görevini üstlenmiştir¹⁶².

Bölgesel kalkınma programlarından farklı olarak merkezi hükümet tarafından tarımsal ve kırsal alanların desteklenerek büyükşehirlere göç vermenin önlenmesi, burada yaşayan halkın tarım üzerinden gelir etmesi amacıyla programlar yürütülmüştür¹⁶³.

Federal devletler ve merkezi hükümetin ortaklığıyla birlikte 1969 yılına gelindiğinde bölgesel kalkınmayı sağlamada politika aracı olarak makro ölçekte GRW uygulamaya girmiştir. Bir fon uygulaması olan GRW, ülkenin az gelişmiş bölgelerine, bölge dinamikleri dikkate alınarak ihtiyaçları doğrultusunda tahsis edilmek üzere

¹⁵⁸ <http://politikaakademisi.org/>, (02.03.2022).

¹⁶⁰ Sabrina Kayıkçı, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Mekân Planlama Sistemi", *Planlama Dergisi*, Sayı:26, (2003), s. 79.

¹⁶¹ George Klemm, *Federal Almanya'da Bölge Planlaması*, (çev. Ruşen Y. Keleş), SBF Dergisi, Cilt: 17, No. 3-4, 1962, s. 22.

¹⁶² Gizem Buket Yıldızak, "Almanya'nın Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları Üzerine Bir İnceleme", s. 200. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1201028>

¹⁶³ E Muradow, "Azerbaycan ve Almanya'nın Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, (2012), s. 110. s. 103- 115

oluşturulmuştur. Fon sayesinde bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak altyapı ve sanayi-ticaret yatırımları desteklenmekte, KOBİ'ler tarafından geliştirilen projelerde destek verilmektedir.

Bölgesel kalkınmaya yönelik mikro ölçekte çalışmalar sürdüren kuruluşlarda mevcuttur. Kalkınma ajanslarından farklı olarak daha çok özel sektör ortaklığı olarak kurulan ve özel sektör tarafından finanse edilen bu kuruluşlar özel sektör faaliyetlerini desteklemektedir. Bölgeye yatırımcı çekilmesi, yatırım yapmak isteyen firma veya bireylere uygun yatırım yerleri ve bölgeye yatırım yapmaları halinde yararlanabilecekleri teşvikler hakkında bilgilendirme, yatırım süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik görevler üstlenmiştir¹⁶⁴.

3.1.2. İsveç

GSYİH, sıralamasına bakıldığında gelişmiş ülkelerin gerisinde kalsa da nüfusunun az olması sebebiyle kişi başına düşen milli geliri diğer ülkelere oranla oldukça yüksektir. Refah seviyesi yüksek, çok gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan İsveç AB'de söz sahibi ülkelerden biridir.

Önceleri tarım, ormancılık faaliyetleriyle ilgilenerken ekonomisini büyütme çalışan İsveç, 1970'li yıllarla birlikte gelişen teknolojiyi ülkesinin büyümesi ve kalkınması için kullanmış ekonomisini tarımdan, katma değeri yüksek imalat, maden ve inşaat sanayisine kaydırmayı başarmıştır. Maden ve orman ürünleri ülkenin başlıca doğal kaynaklarıdır. Sahip olduğu bu kaynakları ekonomiye kazandırmak adına ihracata yönlendirmiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirirken doğal kaynak israfının önüne geçilmesini ve sürdürülebilirlik gerektiğini savunan ülke özellikle enerjide petrole olan bağımlılığı azaltmaya yönelik politikalar uygulamıştır¹⁶⁵.

Özellikle Avrupa ülkelerine yapılan ihracat, eğitime yönelik yatırımlar ve altyapı çalışmaları İsveç'i daha ileri taşımıştır. İsveç sahip olunan üretim faktörlerinin

¹⁶⁴ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları, Temmuz, 2018, s. 2- 3. (<https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Avrupa-Birlig%cc%86inde-Kalk%c4%b1nma-Ajanslari.pdf>).

¹⁶⁵ T.C. Ticaret Bakanlığı, İsveç Ülke Profili, 2021, (https://ticaret.gov.tr/data/5f0302fd13b876ced4013a65/%C4%B0SVE%C3%87%C3%9Cİke%20Profili_2021.pdf), (15.03.2022).

daha verimli kullanılabilmesi adına beşeri sermayenin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Eğitim harcamalarına ayrılan payın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ülkelerin mevcut durumlarını daha ileri taşımalarına yardımcı olmaktadır. Eğitime yönelik yatırımlarla işgücü daha donanımlı hale gelmektedir. Kalifiye işgücü oluşmasını sağlamıştır.

AB'ye üye olmasına rağmen Avrupa Para Birliği içerisinde yer almaması ülkenin ekonomik yapısının Euro kaynaklı oluşan problemlerden etkilenmemesine neden olmuştur. Sahip olduğu altyapı olanakları ve düşük vergi oranları ile dünyanın en iyi şirketlerine ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca İş Yapma Endeksine göre ülke 10. Sırada yer almaktadır¹⁶⁶.

AB tarafından birliğe uyumun kolaylaştırılması amacıyla İsveç'te NUTS kullanarak ülkeyi 8 Düzey 2, 21 Düzey 3 bölgesine ayırmıştır. Ülke seviyesinin gelişmiş ülkelere yaklaştırılması amacıyla bazı hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler yapısal uyum ve kalkınma, ekonomik ve sosyal dönüşüm, sistem ve politikaların adaptasyon ve modernizasyonu şeklindedir¹⁶⁷.

Yapısal uyum ve kalkınma hedefi altında az gelişmiş ve nüfusu fazlasıyla az bölgelerin kalkınma düzeyini artırmak amaçlanmıştır. Endüstriyel, kırsal, kentsel ve balıkçılığa bağımlı alanlarda ekonomik ve sosyal dönüşüm ihtiyacı duyan ülkelere fon tahsis edilmiştir. Genç nüfus için iş olanaklarının oluşturulması ve var olanların geliştirilmesi ayrıca sağlanan olanaklardan cinsiyet fark etmeksizin yararlanılacağı belirtilmiştir. Belirlenen hedefler çerçevesinde İsveç, 2000-2006 yılları arası için tahsis edilen fonlardan yararlanmıştır¹⁶⁸.

İsveç hükümeti yerel ve bölgesel rekabeti arttırarak ülkenin her alanında sürdürülebilir bölgesel, sosyal ve çevresel kalkınmayı hedeflemiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşma yolunda ülkenin bütününe yönelik değil bölgelerin ihtiyaçları ve potansiyelleri doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Hükümet tarafından bölgesel kalkınma politikalarıyla eşgüdümlü olarak stratejik alanlar oluşturmuştur. Bu alanlar;

¹⁶⁶ İş yapma kolaylığı endeksi, tr.wikipedia.org, (19.02.2022).

¹⁶⁷ İsveç İBBS, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0sve%C3%A7%27in_%C4%B0BBS%27si, (19.02.2022).

¹⁶⁸Seda Elçi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği Yapısal Fonları”, AB Uzmanlık Tezi, Ankara: 2007, s.34.

ülke çapında tüm bireylere konut, iş ve refah için eşit fırsatların sunulması, ülke çapında beceri temini ve beceri geliştirme, ülke çapında çığır açıcı girişimcilik faaliyetleri, ülke çapında dijital sistemlere ulaşım şeklindedir¹⁶⁹.

Kalkınma ajansları bağlamında incelendiğinde İsveç'te ajanslar 1990 ve sonrasında kurulmaya başlamıştır. Bölgeler arası rekabetlerin artış göstermeye başladığı ve AB fonlarının da daha çok bölgesel kalkınma odaklı olmasıyla birlikte İsveç 'te ajans oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. NUTEX (İsveç İş Geliştirme Ajansı) İsveç hükümeti tarafından 1991 yılında İsveç Sanayi Kurulu, İsveç Teknik Geliştirme Kurulu ve İsveç Enerji Ajansı'nın da katılımıyla İsveç Girişim ve Teknoloji Geliştirme Ajansı (NUTEX) kurulmuştur¹⁷⁰.

NUTEX, belirli bölgelerin geliştirilmesi ve kalkınması için değil tüm ülke genelinde faaliyet gösterecek ve ulusal kalkınma sağlanacaktır. NUTEX ile yeni iş alanlarının oluşturulması, var olan alanların geliştirilmesi ve dolayısıyla ülke ekonomisine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca gelişen ülke ekonomisi sayesinde sürdürülebilir kalkınma seviyesine ulaşabilmek hedeflenmiştir. Aynı yıl, İsveç hükümeti tarafından nüfus yoğunluğunun az olduğu kırsal kesimlerdeki gelişmeleri takip eden 'Glesbygdsverket' adı verilen bir idari yapı oluşturulmuştur¹⁷¹.

2009 yılına gelindiğinde ajansın yürüttüğü faaliyetler, Tillvaxtverket ve Büyüme Politikaları Değerlendirmeleri ve Analizleri Ajansına devredilmiş ve NUTEX için tasfiye kararı alınmıştır¹⁷². Ülkenin Ticaret ve Sanayi Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Tillvaxtverket, kurulmuştur. Kurulan ajans, küçük şirketlerin yeniden yapılanmasına katkı sağlayarak yenilenmelerine ve iş dünyasına katılmalarına yardımcı olmaktadır. Gelişen teknolojinin beraberinde getirdiği fırsatları şirketlerin bünyesinde kullanmasını sağlamak. Kırsal alanlardaki atıl kapasitesinin gelişmesi ve ulusal kalkınmaya yardımcı olması için teşvik faaliyetleri yürütmektedir. Katma değer yaratma etkisi yüksek olan turizm ve konaklama sektörlerinin ülke ekonomisine

¹⁶⁹ Regeringens, <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/regional-utveckling/mal-for-regional-utveckling/> (05.03.2022).

¹⁷⁰ DEİK, İsveç Ülke Bülteni, 2008, s. 16. (http://arsiv.ntv.com.tr/modules/ekonomi/bultenler/isvec_ulke_bulteni.pdf), (05.03.2022).

¹⁷¹ Glesbygdsverket, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Glesbygdsverket>, (07.03.2022).

¹⁷² Nutek, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Nutek> (07.03.2022)

katkısının yüksek olduğunun anlaşılması üzerine bu alanlara yönelik yatırımların yapılması gerektiğini planlamaktadır¹⁷³.

1994 yılında ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedef olarak belirleyen bir kurum olarak ALMI'nın kurulmasına karar verilmiştir. Sanayi Bakanlığına bağlı faaliyet gösteren bu kuruluş daha çok firmalara hizmet sunmaktadır. İş dünyasının değişen taleplerine karşılık yeni fikirlerin oluşturulması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin kurulması, yeni girişimlerin yapılması adına girişimcilerin teşvik edilmesi ile ülke genelinde yenilenme yaşanmasına ve büyümenin gerçekleşmesi şirketin misyonu arasındadır.

Şirket faaliyetleri incelendiğinde fikirleri başarılı bulunan girişimlerin desteklenmesi, kredi verilmesi ve danışmanlık hizmeti sunulması şeklindedir. Ayrıca şirket riskli görülmesi, güvenilmemesi sebebiyle başka bankalardan alınamayan kredileri onlardan daha yüksek faizle fakat riski üstlenerek vermektedir¹⁷⁴.

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında ilçe yönetim kurulları, bölgesel özyönetim organları, üniversiteler, kolejler, NUTEX, VINNOVA, üniversiteler, kolejler, İsveç İşgücü Piyasası Kurulu, İsveç Ulaştırma İdaresi, Büyüme Politikası Çalışması Enstitüsü iş birliği yapmaktadır. İşletme, işgücü piyasası, eğitim, ulaştırma, araştırma, kültür vb. alanlarda politikalar oluşturulmuştur. Dış ticaret alanında ihracat yapılması ve yatırımların teşviki kapsamında önlemler alınmıştır¹⁷⁵.

3.1.3. İtalya

Birliğin kurucu devletlerinden olan İtalya, aynı zamanda birlik içerisinde en iyi ekonomiye sahip ülkelerden biridir. Ekonomisinin büyük çoğunluğu aile şirketi olan KOBİ'den oluşmaktadır. Yoğun merkezîyetçi yapıya sahip olmasıyla bilinen İtalya, yerel yönetimlere gerekli özenin verilmediği ve kaynak transferi yapılmadığı gibi eleştirilere maruz kalması sonucu reform değişikliğine gitmiştir. Yerel yönetimlere özerklik tanınması gerektiği kararını alan ve bazı şartlar belirleyen ülke bu kararlarını

¹⁷³ Tillvaxtverket, <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden.html> (07.03.2022)

¹⁷⁴ ALMI, <https://www.almi.se/en/in-english/>, (07.03.2022).

¹⁷⁵ Regional Utveckling, 19, PROP. 2004/ 05:1 UTGIFTSOMRADE 19.

1948 Anayasası'nda açıkça ortaya koymuştur. Yerel yönetimlerin özerkliği de bu şekilde güvence altına alınmıştır¹⁷⁶.

2000'li yılların başına kadar ülke birliğinin sağlanması noktasında merkezi sistemin baskın olduğu bir yönetim şekline sahip olan İtalya, daha sonraki yıllarda merkezi sisteme olan bağıllığı azaltmak, yükünü hafifletmek ve daha etkin çalışmasına yardımcı olmak için yerel yönetimlere daha fazla görev vermiştir. Bürokrasinin azalması, karar alma süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte yerel yönetimler kendilerine tanınan görevleri yerine getirmede daha başarılı olmuştur. İtalya'nın günümüz durumu incelendiğinde hantal bir yapı olarak görülen merkezi sistemin dönüşüm geçirerek yerini yerel- bölgesel yönetimlere bıraktığı ve özerklik alanının daha da genişlediği gözlenmektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da bölgeler arasında gelişmişlik farklılıkları mevcuttur. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımla birlikte etkilerini daha da gösteren bölgesel dengesizlikler İtalya hükümetinin duruma müdahale etmesini gerektirmiştir. Bu sebeple kuzey ve güney İtalya arasında yaşanan ekonomik ve sosyal dengesizlikleri gidererek oluşan açığı kapatmak amacıyla 1950 yılında 'Cassaper il Mezzogiorno' adı verilen bir kamu kurumu oluşturulmuştur. Bu kurum, kamu yararı gözeterek girişim yapılmasına, yatırımların finanse edilmesine dolayısıyla ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta 50-60 yılları arasında faaliyet göstermesi kararlaştırılan kurumun süresinin uzatılmasına karar verilmiştir¹⁷⁷.

Kurum tarafından bölgeye yatırımcı çekmek amacıyla teşvik ve özendirme politikaları uygulanmıştır. Ayrıca kurum, geri kalmış bölgelerde atıl olan kapasiteyi sanayi tesisleri kurarak canlandırmak istemiştir. Fakat bölge özellikleri göz ardı edilerek oluşturulan politikalar beklenen etkiyi yaratmamış ve kısa süre içerisinde kurumun faaliyetlerinin sonlandırılmasına neden olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma yolunda istenilen seviyeye ulaşabilmek için 1970 yılında bölgelere finansal ajans oluşturabilmeleri adına yetki verilmiştir. Makro girişimleri destekleme konusunda merkeze bağlı hareket eden yerel- bölgesel

¹⁷⁶ Hülya KÜÇÜK, "Merkez- Çevre Teorisi ve Yerelleşme Etkisi: İtalya Örneği", s. 22. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814582>).

¹⁷⁷ Zeynel Dinler, Bölgesel İktisat, Yenilenmiş 10. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, ss. 441- 442.

yönetimler özelleştirmenin artmasıyla mali araçları da kullanarak yeni projeler oluşturmuştur. Ayrıca başarılı projelerin uluslararası platformlarda tanıtımın yapılmasına ve dış pazarlara açılmasına yardımcı olmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin ekonomik durumlarını düzeltmelerine yardımcı olmak adına ABD tarafından sağlanan Marshall Yardımlarını İtalya, sanayi tesisleri kurmaya kanalize etmiş tarıma dayalı ülke ekonomisini sanayiye kaydırmayı başarmıştır. Artan sanayi tesisleri beraberinde işçi eksikliğini getirmiş fakat bu durum ülkeye göç hareketleri başlatılarak çözülmüştür.

1980’li yıllarla birlikte kurumların stratejik amaç ve hedeflerinin oluşturulmasında önemli rol oynayan ‘katılımcılık anlayışı’ benimsenmiş ve 1986 yılında kurum karar alma süreçlerinde halkın da yer aldığı ‘Agenzia’ kurulmuştur. Yaşanan ekonomik kriz, savaş vb. durumlardan sonra gerileyen ülke ekonomisi oluşturulan finansal ajanslar yardımıyla toparlanmaya çalışılmıştır. Ajanslar, kamu ve özel sektör arasındaki iş birliğini geliştirerek öncelikli sektörlerde yatırımların yapılmasına dolayısıyla istihdamın artırılmasına katkı sağlamıştır. Ajanslar tarafından sağlanan teşvik ve kolaylıklar da üretim faktörlerinin yetersizliği veya altyapı eksikliği sebebiyle gelişme gösteremeyen bölgelere yatırımcı çekilmesine neden olmuştur.

Sadece gelişmemiş bölgeler üzerine faaliyet göstermeyen ajanslar, gelişmiş bölgelerin daha da geliştirilerek alanında söz sahibi olmasına, dış pazara açılmasına yardımcı olmak adına katma değeri yüksek olan AR-GE faaliyetlerini desteklemiştir. Ayrıca ajanslar üniversite- sanayi arasında iş birliği geliştirilmesi ve projelerin oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

İtalya’da bir bölgede kurulan ajansın ardından finansal şirket olarak adlandırılan yeni yapılanmalar olmuştur. Ajanslar yeni şirketlerin oluşturulmasına, var olan şirketlerde ise gerek görülmesi halinde yapılandırma yapılması ve günün şartlarına uyum sağlaması adına modernizasyon çalışmalarına destek olmuştur. Kırsal alanlarda tarımda modernizasyonu sağlamak adına kredi ve fonlara erişim konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmaktadır.

Başlangıçta sayıları az olan ajanslar, AB tarafından belirlenen politikalara uyum sağlamak amacıyla artırılmıştır. Ancak ajanslar bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde çok etkili bir araç olmamıştır¹⁷⁸.

Dünya Bankası tarafından geliştirilen “İş Yapma Kolaylığı Endeksi”, yatırım ortamını etkileyen faktörlerin bölgede yatırım yapma kararı alan yatırımcılar üzerindeki etkisidir. Yatırımcıya kredi alması, iş kurması, vergi ödemelerini gerçekleştirilmesi, izinlerin alınması, sözleşme ve anlaşma yapılmasını gerektiren durumlarda ülkeni yapısal özelliklerinin uygunluğudur. Bu endekse göre, yargı sisteminin katı, bankacılık sektörünün zayıf olması gibi nedenler İtalya için olumsuz görülmüştür. Ayrıca ulusal altyapının istenen seviyede olmaması ve AR-GE harcamalarına gerekli özenin gösterilmemesi nedeniyle teknolojiye yatırım yapılmaması İtalya’yı birçok gelişmiş ülkenin gerisinde bırakmıştır. 2017 yılında yayımlanan İş Yapma Kolaylığı Raporuna göre 51. sırada yer alan İtalya, 2020 yılında yayımlanan raporda ise gerileyerek 58. sırada yer almıştır¹⁷⁹.

3.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMALARI

Tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliği olarak belirlenen bölgeler arası gelişmişlik farklarının var olması Türkiye açısından da bir sorun teşkil etmektedir. Ülkemizde bölgesel kalkınma politikaları doğrultusunda geliştirilen bölgesel kalkınma uygulamaları Kalkınmada Öncelikli Yöre Yaklaşımı, Bölgesel Kalkınma Projeleri ve Kalkınma Ajansları bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹⁷⁸ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları, Temmuz, 2018, s. 45- 46. (<https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Avrupa-Birlig%cc%86inde-Kalk%c4%b1nma-Ajanslari.pdf>), (15.03.2022).

¹⁷⁹ Doing Business, 2020, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>, (15.03.2022).

3.2.1. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ

Türkiye’de bölgesel kalkınma yaklaşımında yaşanan değişim ve gelişimi görmek adına 1923- 50 arası, 1950- 1980 arası ve 1980 sonrası planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olmak üzere detaylı şekilde incelenmiştir.

3.2.1.1. 1923-1950 arası Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar

1934 yılında oluşturulan I. Beş Yıllık Sanayi Planı’yla Türkiye’nin geri kaldığı alanlardan biri olan sanayi sektörünün geliştirilmesi ve ülke ekonomisine katılması hedeflenmiştir. Oluşturulan sanayi planıyla birlikte yüksek sermaye ve gelişmiş teknoloji isteyen sanayi kollarının devlet tarafından karşılanması, diğer kolların özel sektör tarafından kurulması belirlenmiştir.

Hammaddenin Türkiye’de olduğu ya da tedarikinin kolay olduğu sanayinin kurulması planlanmıştır. Kurulması planlanan fabrikalarla bölgesel kalkınmanın sağlanması ve sanayinin ülke geneline yayılması hedeflenmiştir¹⁸⁰.

Oluşturulan sanayi planıyla hedeflenen amaçlara ulaşamadığı özel sektör yatırımlarında negatif dışsallıklar sonucu ülkenin batı kesiminin geliştiği ve nüfusun bu alana yönlendiği, doğu kesiminde yatırımların gerçekleşmediği görülmektedir. Belirlenen yıllar arasında Türkiye’deki duruma bakıldığında batı kesiminde gelişmelerin yaşanmaya başladığı fakat doğu kesiminin durağan kaldığı görülmektedir¹⁸¹.

¹⁸⁰ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, (1934- 1938), s. 27. (https://www.emo.org.tr/ekler/364a8ddae9aadd_ek.pdf) (12.04.2022).

¹⁸¹ Zeynel Dinler, “Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları”, *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*, (Ed. Birol Akgül, Nıfset Uzay), Bursa: Ekin Yayınevi, 2010, s.53- 54.

3.2.1.2. 1950- 1980 arası Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar

I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yaşanan başarısızlıklardan ders çıkarmayan politika oluşturucular Doğu ve Batı arasında oluşan bölgesel dengesizliği gidermek adına çalışma yapmamıştır. Liberal politikaların hâkim olduğu bu dönemde halka satışı planlanan İDT' li firmaların satışından vazgeçilmiştir. Ekonomik, sosyal ve coğrafi faktörler göz önünde bulundurularak konumlandırılması gereken KİT, siyasi ve politik çıkarların ön planda olduğu kararlar alınmış ve fabrikaların devlet bütçesine yük oluşturacak bölgelere yapıldığı görülmüştür.

50-60 yılları arası dönemde gelişmenin Türkiye'nin batısında yaşandığı özel sektör yatırımlarının bu kesime yapıldığı görülmüştür. Doğu bölgesel kalkınma konusunda yine başarısız olmuş, yatırımların geliştirilmesi gereken alanlara yapılmadığı görülmüştür¹⁸². Türkiye'nin bölgesel planlama konusunda attığı en büyük adım 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte olmuştur. Kurulan bakanlıkla birlikte sırasıyla Köyceğiz- Dalaman, Doğu Marmara, Zonguldak, Antalya, Çukurova, Doğu Anadolu bölgelerinde bölge planlaması adına çalışmalar yapılmıştır¹⁸³.

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı plana dayandırmaya çalışan Türkiye hükümeti 1960 yılında DPT kurulmasına karar verilmiştir. Bundan sonraki dönemde kalkınma planları oluşturulmuş ve bölgesel kalkınmaya bu şekilde yön verilmeye çalışılmıştır¹⁸⁴.

Ülkelerin kalkınma politikalarının belirlenmesinin belli bir plan ve program çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti ilk kalkınma planını oluşturmuştur. Türkiye'nin bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşma yolundaki hamleleri oluşturulan kalkınma planları incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

1963 yılında çıkarılan ilk beş yıllık kalkınma planıyla birlikte 1963- 67 yılları arasında iktisadi kalkınma hedeflerine sosyal devlet anlayışıyla ulaşmaya çalışılmaktadır. Büyüyen ve gelişen ülke ekonomisiyle birlikte kaynakların halkın refahını arttıracak alanlara yönlendirildiği, gelirden herkesin eşit pay aldığı, devlet

¹⁸² Dinler,2010, a.g.m., 54- 55.

¹⁸³ Akpınar, Taşcı, Özsan, a.g.e., s.108.

¹⁸⁴ Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf> (12.04.2022).

tarafından sağlanan haklardan tüm bireylerin eşit yararlanma hakkının olduğu bir devlet anlayışı hedeflenmiştir. Beş yıllık bir süreç için belirlenen bu hedeflerin sonuçlarını hemen göstermeyeceği bunun için uzun bir zaman dilimi gerektiği politika belirleyiciler tarafından bilinmektedir. Ülkenin çeşitli bölgelerinin diğer bölgelere oranla geride kaldığı, devlet tarafından sunulan hizmetlerden tam olarak yararlanamadığı tespit edilmiştir. Kalkınma planıyla bölgeler potansiyel gelişme bölgeleri (Antalya), geri kalmış bölgeler (Doğu ve Güneydoğu) ve büyük kent bölgeleri (İstanbul ve Zonguldak) olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve ulusal kalkınmanın gerçekleşmesi hazırlanan kalkınma planının öncelikli amaçları içerisinde yer almaktadır¹⁸⁵. Tüm bu çalışmalara ek olarak görece daha az gelişmiş bölgelere yatırımcı çekebilmek adına “Yatırım İndirimi” uygulaması yürürlüğe koyulmuştur¹⁸⁶.

1968- 1972 yılları arasında uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için kalkınma kutupları oluşturulması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Bölgesel gelişmeyi sağlayabilmek adına kamu ve özel sektör yatırımlarının bölgenin potansiyelini ortaya çıkaracak ve ülke genelinde dengeli dağılım göstermesi beklentiler arasındadır. Bu beklentileri karşılayabilmek adına ulusal plana bağlı kalınarak bölgesel nitelikli planların oluşturulması gerekmektedir. Ülke gelirin tarıma dayalı olması sebebiyle tarımda modernizasyonu sağlayabilmek ve sanayiye geliştirmek kalkınma planının hedefleri arasındadır¹⁸⁷. Birinci beş yıllık kalkınma planıyla birlikte yürürlüğe giren yatırım indirimi uygulaması bu dönemde devam etmiş ve yatırım indiriminden yararlanan sayısında ilk yürürlüğe girdiği tarihten bu yana artış gözlenmiştir¹⁸⁸. Bölgesel gelişmeyi sağlama yolunda Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi (KÖYD) kurulmuş ve kurulan bu daireyle birlikte yatırımcı özendirme politikaları başta olmak

¹⁸⁵ T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı (1963- 1967), Ocak, 1963, s. 473.

¹⁸⁶ Gelir Vergisi Genel Tebliği, Seri No: 276, (<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=14327&MevzuatTertip=5>)

¹⁸⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972), 1968, s. 635.

¹⁸⁸ Akpınar, Taşcı, Özsan, a.g.e., s.109.

üzere yatırım indiriminden yararlanacak illerin KÖY 'lerle sınırlandırılmasına karar verilmiştir¹⁸⁹.

1973- 1977 yılları arasında uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, köy ve köylü sorunları, şehirleşme kavramları üzerinde durulmuştur. Bu kavramların bir sorun teşkil ettiği ve bu sorunu çözebilmek adına çeşitli politikaların geliştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Şöyle ki, yaşanan hızlı nüfus artışlarıyla birlikte tarım sektöründe ekilecek arazi kalmaması, tarıma artık sanayinin de girmesiyle birlikte işgücünü makine gücüne bırakmıştır. Bu sebeple kırsal kesimde iş bulamayan bireyler kente göç etmeye başlamıştır. Şehirleşmenin tam olarak sağlanamadığı bölgeler olan kentlerde bu göç dalgasını kaldıracabilecek potansiyele sahip değildir. Kırsal ve kentsel bölgelere ayrılan kamu kaynaklarında kırsal kesimin coğrafi yapısı nedeniyle ayrılan kaynakların israfa yol açtığı düşünülmektedir. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler içerisinde yer alan gelişmemiş alanları saptamak ve bu bölgeleri kalkındırabilmek adına ilk defa Kalkınmada Öncelikli Yörelere uygulaması ortaya atılmıştır. Bu uygulamayla birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmemiş bölgelere sanayinin kaydırılarak potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olmak, kamu ve özel iş birliği geliştirilerek bölge dinamiklerine uygun çalışmalar yapmak amaçlanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla geçmiş dönem plan uygulamaları yok sayılarak yeni ve etkin olabileceği düşünülen bir politikanın ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır¹⁹⁰.

3.2.1.3. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar

1980 sonrası dönemde 1979- 1983 yılları arasında uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla ilk üç kalkınma planında gelişmemiş bölgeleri kalkındırmak amacıyla uygulanan politikaların yetersiz kaldığı görülmüş, bölgesel kalkınma konusunda plan eleştirisi yapılmıştır. Bölgesel Kalkınma ve KÖY başlığı altında bölgesel gelişme konusunda var olan problemlerin geliştirilmesi ve yeni politikaların

¹⁸⁹ Dinler, 1998, a.g.e., s.193.

¹⁹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977), 1977, s. 947- 948.

oluşturulması gerektiği düşünülmüştür. Diğer kalkınma planlarından farklı olarak bu planda var olan sorunlara spesifik çözüm önerileri sunulmuştur. KÖY sınırlarınca verilmesi planlanan teşviklerin çeşidinde genişletmeye gidilmiştir. Ülkenin doğusunda yaşanan gelişmişlik düzeylerini iyileştirmek adına bölgesel kalkınma projelerine ağırlık verilecektir¹⁹¹.

1985- 1989 yılları arasında uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişmeyi sağlayabilme yolunda KÖY uygulamasına yönelik çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Ancak geri kalmış bölgeleri kaldırmak, yatırımcıları bu bölgeye çekebilmek amacıyla kullanılan kalkınma kutupları fikrinden vazgeçilmiş bu fikrin yerine gelişme sürecine giren bölgelerde potansiyeli olan sektörlerin belirlenebilmesi için bölge planlaması yapılmasının doğru olacağı düşünülmüştür. Bu dönemde coğrafi bölge sınıflandırmasından vazgeçilerek DPT tarafından hazırlanan "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi" kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmayla Türkiye'de iller 16 bölgeye ayrılmıştır¹⁹². Ülkenin tamamında ama özellikle gelişmemiş bölgelerinde sanayiye geliştirmeyi hedefleyen politika koyucular düşük krediler yardımıyla katma değer yaratma etkisi yüksek imalat sanayinin geliştirilmesi, yatırım yapmak isteyen girişimcilere danışmanlık hizmeti verilmesi için "Proje Ofisleri" nin kurulmasının uygun olacağını düşünmüştür¹⁹³.

1990- 1994 yılları arasında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Avrupa Birliği'nin bölgesel gelişmeyi sağlamak için belirlediği amaç ve hedeflerin AB uyum sürecinde olan Türkiye açısından dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Gelişmiş bölgelerin daha da gelişmesini, gelişmemiş bölgelerin de geliştirilmesi adına bu bölgelerde yatırım yapılmasını özendirmek ve yatırımlarda kolaylık oluşturmak amacıyla teşvik sisteminin uygulanacağı belirtilmiştir. KÖY uygulamasının daha doğru ve verimli kullanılabilmesi adına bölge- alt bölge şeklinde ayrıma tabi tutulmasına yönelik açıklama yapılmıştır. Ayrıca metropollere olan göçlerin ve göç sonucu ortaya çıkan kalabalıklaşma maliyetini azaltabilmek amacıyla metropol dışı şehirlerin altyapıya

¹⁹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983), Nisan, 1979, s. 75- 76.

¹⁹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989), 1984, s. 161.

¹⁹³ Peşelioğlu, a.g.t., s. 249

yönelik sorunlarının giderilmesi ve oluşturulan teşvik sistemiyle sanayinin bu bölgelere kayması için çalışmalar yapılması öngörülmüştür¹⁹⁴.

1996- 2000 yılları arasında uygulanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda uygulanan diğer kalkınma planlarından farklı olarak bölgelerarası meydana gelen gelişmişlik farklarının azaltılması konusuna geniş yer verilmiştir. KÖY uygulamasıyla ülkenin doğu kesiminde yer alan illerin geri kalmasına neden olan sorunlara değinilmiştir. Görece geri kalmış bu bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak adına “Acil Destek Programı” yürürlüğü girmiştir. Ancak KÖY uygulamasının bölgelerarası gelişmişlik farkları sorununa halâ tam çözüm getiremediği kanısına varılmıştır. Bölgesel gelişmeyi sağlama yolunda yapılan çalışmaların çevreye ve doğaya zarar verilmeden ekolojik dengeyi sağlayarak yapılması gerektiği dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma olması için yapılması gerekir. Sürdürülebilir kalkınma hedefiyle ilerleyen ülke bölgesel planlamaya yönelik çalışmalarda yapmaktadır. Bu çalışmalardan DAP, DOKAP, Yeşilirmak Havzası Geliştirme Projesi için bölgesel plan yapılmıştır¹⁹⁵.

2001- 2005 yılları arasında uygulanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda AB uyum sürecinde olan Türkiye'nin bölgesel kalkınma konusunda da AB müktesebatına uygun davranması gerektiği görüşü hâkimdir. Bölgesel kalkınma başlığı altına bölgeler arası oluşan dengesizliğin sürdürülebilirlik, gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arası entegrasyon, katılımcılık anlayışı, bireylerin hayat kalitesinin iyileştirilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanmasına öncelik verilerek giderilebileceği yazılmıştır. Bölgesel gelişmeyi sağlama yolunda yerel dinamiklerin önemi vurgulanırken, KOBİ'lere yönelik düzenlemeler yapılacaktır. Sanayileşmeyi ülke geneline yaymak adına OSB ve Örnek Sanayi Sitelerinin kurulmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir. Katılımcılık anlayışını benimsetmek adına sivil toplum kuruluşlarının bölgesel kalkınma konusuna aktif katılım sağlaması amaçlanmıştır. KÖY sınırlarına Olağanüstü Hal Bölgesi olarak belirlenmiş iller eklenerek devlet tarafından verilen teşviklerin çeşidi artırılmıştır¹⁹⁶.

¹⁹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994), s. 358.

¹⁹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yedinci Kalkınma Planı (1996- 2000), s. 170, 178.

¹⁹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005), Ankara, 2000, s. 46, 64.

“Ülke genelini kapsayan bölgesel gelişme politikalarının çerçevesinin belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 2002 yılında üç düzey halinde yapılmıştır” şeklinde belirtilmiştir¹⁹⁷. AB müktesebatından alınarak analiz ve karşılaştırma yapabilmek ve istatistiki veri oluşturabilmek adına oluşturulan NUTS ‘tan esinlenerek Düzey 2 bölgelerinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması oluşturulmuştur.

2007- 2013 yılları arasında uygulanan Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda ülkenin genelinde bölgesel gelişmeyi sağlamak planın amaçları arasında yer almaktadır. Sekizinci kalkınma planında da ifade edildiği gibi bölgesel kalkınma konusunda yerel dinamiklerin çalışmaları oldukça önemlidir. Bu sebeple bölgesel kalkınma politikalarında değişikliğe gidilerek Kalkınma Ajansları kurulması, KÖYDES, BELDES gibi uygulamaların yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir. 2006 yılında çıkarılan kararlarla Düzey2 bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına yönelik karar için çalışmalara hız verilmiştir. Ayrıca AB bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek adına geliştirdiği Sınır Ötesi İş Birliği Programı’ndan yararlanılmıştır. Görece az gelişmiş bölgeler başta olmak üzere AR-GE ‘ye yönelik altyapı hizmetlerinin bölgede hiç yoksa kurulması var ise geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı bölgelerde kırsal kalkınmaya yönelik planların hazırlanmasına hem bölge halkının hem de bölgenin kazanması adına e- ticaret sisteminden yararlanarak üretim faaliyetlerini çeşitlendirmeleri amaçlanmıştır¹⁹⁸.

2014- 2018 yılları arasında uygulanan Onuncu Kalkınma Planı’nda bölgesel gelişmeyi sağlamak ve bu gelişmeyi ülke geneline yayabilmek adına bazı kurumların kurulması ve bu amaçların kuruluşlar aracılığıyla yerine getirilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Komitesi kurulmuştur. Ayrıca yine bölgesel kalkınma konusunda amaç, hedef, strateji ve politikaların oluşturulmasına yardımcı olması için 2014- 23 yılları arasında Türkiye’de bölgesel kalkınmanın sağlanmasında mevcut durumu görebilmek için Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) adı altında bir belge hazırlanmasına karar verilmiştir. Hazırlanan bu belge ulusal kalkınma planlarına, kalkınma ajansları çalışma programlarına, yerel yönetimler

¹⁹⁷T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), s. 46.

¹⁹⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), s.49, 67.

tarafından hazırlanan plan ve programlara rehberlik edecek politika, hedef ve amaçlar içerecektir¹⁹⁹. Bunlara ek olarak 2006 yılında çıkarılan BKK ile Düzey 2 bölgelerinde kurulması planlanan kalkınma ajanslarının hepsi kurulmuş ve kendilerine yüklenen görevleri yerine getirmeye başlamıştır. AB uyum sürecinde AB tarafından bölgelerin ve ülkelerin gelişmesi adına sağlanan fonlardan yararlanmak ve bu fonları doğru yatırımlara kanallandırmak adına Kalkınma İş birliği Stratejisi oluşturulmuştur.²⁰⁰ Küreselleşme hareketlerinin beraberinde yatırım destek ofislerinin kurulması 2014 yılında kalkınma ajanslarında danışmanlık hizmeti vermek yatırımcılara yatırımları konusunda yardımcı olmak teşvik belgesi almalarına yardımcı olmak, ortaklık yapacak yatırımcıları bir araya getirerek toplantı yapmalarına yardımcı olmak şeklinde düzenlemeler yapılmıştır²⁰¹.

2019 – 2023 yılları arasında uygulanması planlanan On Birinci Kalkınma Planı'nda ülkemiz için sorun teşkil eden bölgelerarası gelişmişlik farklarının katılımcılık esasına dayalı iş birliği ve yönetimle çözüme kavuşacağı belirtilmiştir. Bölgesel kalkınma başlığı altında geliştirilen hedef ve politikaların çoğunun etkin ve verimli çalışmaları halinde kalkınma ajansları yardımıyla gerçekleştirileceği açıktır. Geri kalmış veya gelişmiş bölgelerin anlık durumu görebilmek adına analizlerin yapılarak raporlar haline getirilmesi ve bu konuyla ilgilenen bakanlık ve kurumların hazırlanan raporlardan yararlanması, yerel ölçekte bölgenin kalkınması ve halkın gelir elde etmesi adına KOSGEB ve onun gibi faaliyet gösteren kuruluşların çalışmalarının koordinasyonunun sağlanması. Geri kalmış bölgeleri Cazibe Merkezi haline getirmeye yönelik çalışmalara devam edilmesi, Sosyal Destek Programları kullanılarak toplumun dezavantajlı konumunda yer alan yaşlı, çocuk ve kadınlara yönelik bireylerin yaşam standartlarının artırılması amaçlanmıştır²⁰².

¹⁹⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, "2014- 2023 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi", Aralık, 2014, s. 10.

²⁰⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı (2014- 2018)", 2013, s.135, 154

²⁰¹ 27. 07. 2014 tarih ve 29101 Sayılı Resmi Gazete 'de Yayımlanan Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği.

²⁰² T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "On Birinci Kalkınma Planı (2019- 2023)", ss. 170- 171.

3.2.2. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI

3.2.2.1. *Kalkınmada Öncelikli Yöre Uygulamaları*

Hazırlanan ilk kalkınma planından bu yana Türkiye’nin diğer ülkelerden geri kalmasının nedenini ülke geçiminin tarıma dayalı olarak gerçekleştiriyor olması görülmüştür. Özellikle ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planlarında açıkça görülüyor ki tarıma dayalı sektörlerden sanayiye dayalı sektörlerle geçilmesi Türkiye’nin gelişmiş ülkelerle yarışabilmesi açısından oldukça önemli kabul edilmiştir. Ülke bazlı bakıldığında gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına sahiptir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını ve gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak, üretimin emek yoğun sektörlerden sanayi yoğun sektörlerle kaydırılması amacıyla bölgesel kaynak tahsisini etkileyecek politikalar izlenmiştir. Bu bağlamda geri kalmış bölgelere yatırımcı çekerek özel sektör yatırımlarını arttırılmaya çalışıldığı ve özel sektörü tamamlayıcı nitelikte kamu yatırımlarından da yararlanan bir döneme girilmiştir.

KÖY uygulamalarını koordine etmek ve planlamak amacıyla kamu örgütlenmesinde bazı değişikliklere gidilmiştir. KÖY kapsamına alınması planlanan illerin tespit edilerek uygulama kapsamına alınıp alınmaması hakkında çalışmalar yapmak üzere 1971 yılında KÖY Dairesi Başkanlığı kurulmuş, bu Kurum 1994 yılında Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür²⁰³. Bu örgütsel yapı illerin gelişmişlik farklılıklarını belirlemede şu yöntemlerden yararlanmıştır: “Endeksleme Yöntemi, Taksonomi Yöntemi ve Temel Bileşenler Yöntemi. Bu yöntemlerin her birinden zaman içinde kullanılmıştır.

Endeksleme Yöntemine göre, geleneksel endeks yöntemi zamana ve mekana göre dağılmış verilerin yüzde olarak ifade edilmesidir. DPT Türkiye’deki tüm illerin gelişmişlik sıralamasını yapabilmek adına 8 grup, 53 değişkenden oluşan bir veri seti hazırlamıştır. Türkiye bazında iller 8 düzeye ayrılarak, gelişmişlik sıralaması yapılmıştır. Ankara, İstanbul gibi metropoller birinci düzeyde yer alırken, daha çok

²⁰³ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, 11. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2011, s.351.

²⁰³ Keleş, a.g.e. 351.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan KÖY kapsamındaki iller altıncı, yedinci ve sekizinci düzeyde yer almıştır²⁰⁴.

Taksonomi Yöntemine, göre her ülke kendi kalkınma düzeylerini gösterecek değişkenleri baz alarak veri setleri oluşturur. (Eğitim, sağlık, sanayileşme, ...) Bu değişkenler içinde en büyük değere sahip olan ideal bir şehir belirlenir ve diğer sıralamalar bu şehir baz alınarak yapılır. Veya ideal olarak kabul edilen bu şehir sıfır değerinde kabul edilerek yüzde dağılım yapılır. Tüm bu veriler doğrultusunda birbirine benzerlik gösteren iller, yöreler homojen olarak bir grup oluşturur. Karşılaştırma yapılabilmesi açısından ülkelerin dağılımı oldukça önemlidir. Bu yöntemin Türkiye açısından değerlendirilmesi yapıldığında KÖY kapsamındaki illerin büyük bir bölümünün en alt sıralarda yer aldığı görülmüştür²⁰⁵.

Temel Bileşenler Yöntemi, Endeksleme, Taksonomi Yöntemlerinin eksik yanlarını tamamlayan bir özelliğe sahiptir. Bu yöntemle birlikte çok sayıda değişkenden meydana gelen veri seti sonuçlarının özetlenebilmesi, birbirleriyle karşılaştırma yapılabilmesi ve değerlendirilmesi mümkün kılınmıştır. Temel bileşenler yöntemine göre Türkiye 81 il baz alınarak 58 değişkenden oluşan veri seti kullanılmış, 5 düzeyde inceleme yapılmıştır. Araştırma sonucunda Batıdaki şehirler ilk sırada yer alırken, ülkenin Doğusunda yer alan şehirlerin alt sıralarda kaldığı görülmüştür. Temel bileşenler yöntemiyle bir bölgenin gelişmişlik seviyesini belirleyen kriterlerin işgücü yapısı, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olduğu belirlenmiştir²⁰⁶.

1968-1979 yılları arasında uygulanan üç kalkınma planı döneminde bölgelerarası gelişmişlik farkları Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olarak kabul edildiği görülmektedir. 1979 yılında yürürlüğe giren dördüncü kalkınma planıyla ilk üç kalkınma planında uygulanan politikaların eleştirisi yapılarak bölgesel kalkınma sorununa yönelik izlenen politikaların sonuçları üzerinde durulmuş ve planlarda ana hedef olarak belirlenen bölgesel gelişmişlik farkının giderilemediğine dikkat çekilmiştir. Bu planla birlikte ülkenin Doğusu ve Batısı arasında yaşanan gelişmişlik farkının Doğu

²⁰⁴ Timuçin Sanalan, vd.; *Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Tespiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, DPT Yayın No:1304:15-16, 1973, s. 16.

²⁰⁵ D Karakaş, *Kalkınmada Öncelikli Yöreler Uygulaması: Zonguldak Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi SBE, 2005, s. 50.

²⁰⁶ Bülent Dinçer, Metin Özaslan, Erdoğan Satılmış, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara: DPT Yayınları, 1996, s.29

bölgesinin aleyhine olduğu görülmüştür. Oluşan bu farkın başta KÖY olmak üzere Doğu Bölgesinin devlet tarafından gerçekleştirilen kamu yatırımlarından ve özel sektör yatırımlardan gerektiği payı alamadığı ve bölgeye yatırımcı çekilemediği şeklindedir²⁰⁷.

Özel sektörün yatırım yapmayı cazip görmediği, riskli bölgeler olarak kabul edilen bu bölgelere yatırımcı çekebilmek, üretim ve istihdam artışı sağlama amacıyla devlet, 1963 yılı itibariyle, teşvik politikalarını uygulamaya başlamıştır. DPT tarafından hazırlanan bu uygulamayla başta Güney ve Doğu Anadolu bölgesi illeri ve Artvin'den oluşan 22 il görece az gelişmiş kabul edilip geliştirilmeye muhtaç bölgeler olarak kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınmıştır²⁰⁸.

1968-1980 yılları arasında sayısı 22 ila 40 arasında değişen KÖY kapsamındaki tüm iller aynı derecede eşit kabul edilerek teşvik edilmiştir. Aralarındaki gelişmişlik farklılıkları ve bölgesel özellikleri dikkate alınmamıştır.

KÖY politikasının uygulanmaya başladığı ilk dönemlerde sadece Doğu ve Güney Anadolu bölgeleri teşvik edilecek iller arasında kabul edilirken, daha sonraki yıllarda ülkenin diğer coğrafi bölgeleri ve Marmara bölgesinin bazı ilçeleri de desteklenecek bölgeler arasına alınmıştır. Süreç içindeki KÖY kapsamındaki değişim Tablo 4'ten görülebilir.

Tablo 4. KÖY Ait Bakanlar Kurulu Kararları

BKK.	TOPLAM	
1968	22 il	Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Tunceli, Van
1969	23 il	+ Edirne
1972	67 ilçe+ 33 il	+ Afyon, Burdur, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Niğde, Ordu, Sinop, Yozgat
1973	36il, 50 ilçe	- (Edirne, Elâzığ, Gaziantep, Malatya) KÖY kapsamı dışına çıkarılmış + Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat, Uşak kapsama alınmıştır.
1977	36 il, 49 ilçe	1 ilçe KÖY kapsamı dışına çıkarılmıştır.
1978	40 il +49 ilçe	+ Kırklareli, Gaziantep, Malatya, Elâzığ kapsama alınmıştır.
1979	41 il	- Nevşehir ve KÖY kapsamındaki tüm ilçeler kapsam dışı çıkarılmıştır
1980	40 il	+ (Denizli)

²⁰⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983), Nisan, 1979, s.87.

²⁰⁸ Dinler, a.g.e., s. 335.

Ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan diğer illerden daha geride kalmış KÖY'ler belirlenirken seçilen illerin birbirlerine benzer bazı özellikleri olduğu görülmektedir. Bu illerin ortak özellikleri; üretim yapılarının tarımsal üretime dayanması, tarımsal üretimde artan makineleşmeye bağlı olarak işsizlik oranlarının görece daha hızlı arması, yöre halkının kişi başına düşen milli gelirden daha az pay alması ve gelişmiş bölgelere iç göç vermeleri olarak sıralanabilir²⁰⁹.

1981- 1995 yılları arasında KÖY kapsamındaki illeri eşit şekilde değerlendirmenin, özellikle teşvik politikaları uygulanırken, doğru olmadığı; görece daha az gelişen bölgelere daha fazla ayrıcalık tanınması gerektiği görüşünden hareketle KÖY uygulamasına tabi iller önem derecelerine göre 1. Derece öncelikli ve 2. Derece öncelikli olmak üzere 2 ye ayrılmıştır. (bkz: Tablo.5)

Tablo 5. KÖY Ait Bakanlar Kurulu Kararları- 2

	1.Derecede Öncelikli	2. Derecede Öncelikli
1981 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	20 il	5 il
Nisan 1984 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	10 il	17 il
Aralık 1984 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	13 il	15 il
1990 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	16 il	15 il
1992 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	23 il	13 il
1995 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı	27 il	11 il

1996 yılına kadar kullanılan bu iki dereceli sınıflandırma sistemi yerini sadece 1. Dereceden oluşan KÖY uygulamasına geri bırakmıştır. 1996 yılında 38 ili kapsayan KÖY'ler 1998 yılında 49 il, 2 ilçeye yükselmiştir²¹⁰.

KÖY kapsamına alınması planlanan illerin tespit edilerek uygulama kapsamına alınıp alınmaması hakkında çalışmalar yapması adına 1971 yılında KÖY Dairesi Başkanlığı kurulmuş, kurum 1994 yılında dönüşüm yaşayarak Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüş faaliyetleri bu kurum devralmıştır²¹¹.

²⁰⁹ Korel Göymen, *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010, S. 112.

²¹⁰ 1998 yılında çıkarılan BKK'ya göre KÖY'ler şunlardır: Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat, Zonguldak+ Gökçeada ve Bozcaada

²¹¹ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, 11. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s.351.

²¹¹ Keleş, a.g.e. 351.

KÖY kapsamındaki illerin siyasi otoritelerin etkisinde kalınarak belirlendiği bölgesel kalkınma ve ekonomik büyüme amacına tam olarak hizmet etmediği düşüncesinden hareketle KÖY uygulamasından vazgeçilerek İBBS'ye geçiş yapılmıştır.

3.2.2.2. Bölgesel Kalkınma Projeleri

Doğal kaynakların, üretim faktörlerinin, yatırımların ülke içinde eşit dağılım göstermemesi sebebiyle gelişmişlik farkları oluşmuştur. Bölgeler arası coğrafi yapı, iklim, savaşılar, altyapı eksikliği nedeniyle ortaya çıkan ekonomik-sosyal-kültürel gelişmişlik farklarını azaltmak, bu alanlarda yaşanan gelişim ve büyümenin ülke geneline yayılmasını sağlamak adına Türkiye'nin belirli bölgelerinde bölgesel kalkınma projeleri yapılması fikri ortaya çıkmıştır.

İlk çalışmalarda potansiyel olarak iyileştirmeye muhtaç olan 16 bölge belirlenmiştir. Fakat hedeflenen seviyeye ulaşamadığı tespit edilince 16 bölge sayısı 6'ya düşürülmüştür. Belirlenen bu bölgeler için projeler oluşturulmuştur²¹². Bu projelerden bazıları; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Projesi, Yeşilirmak Havzası Geliştirme Projesi, Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Konya Ovası Projesi (KOP) dir.

3.2.2.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi- (GAP)

Güneydoğu Anadolu bölgesi ve çevresini geliştirmek adına hazırlanan proje Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak illerini kapsamaktadır. Tarım, altyapı, enerji, ormancılık, sanayi, eğitim, sağlık konuları GAP bileşenleri arasındadır. Bölgenin sahip olduğu özellikleri bakımından en zengin sektör tarımdır. Tarımsal faaliyetler açısından toprak elverişlidir. 1989 yılında bölgenin sorunlarına çözüm üretmek adına Master Plan hazırlanmıştır. Hazırlanan master planla birlikte bölgenin sahip olduğu geniş tarım arazilerini sulamak adına baraj ve hidroelektrik santral yapılmasına yönelik projeler oluşturulmuştur. Ayrıca bölgedeki bireylerin kişi başına düşen milli gelirini arttırmak, bölgede istihdam olanakları

²¹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 161.

geliştirerek işsizlik sorununa çözüm üretmek, eksik altyapı çalışmalarını tamamlamak, yeni ve teknolojiye uygun tarımsal politikalar sayesinde bölgenin kalkınması hedeflenmiştir.

GAP ile bölgeye çekilen yatırımlar sayesinde iş imkânlarında artış yaşanmış, şehirleşme sağlanmıştır. Su sporları ve turizm açısından bölge önemli konumlardan biri haline gelmiştir. Su ile tarımsal çeşitlilik sağlanmış normalde bölgede yetiştirilmeyen ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır. Tarımın gelişmesiyle birlikte tarıma dayalı sanayi kollarına yönelik organize sanayi bölgeleri kurulmuş ve yatırımlar yapılarak bölge halkına istihdam yaratılmıştır. Organize sanayi bölgelerine ek olarak küçük sanayi siteleri kurulmuştur. Ekonomide etkinlik ve verimliliği arttırmak ve geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere yapılan göçü engellemek adına yeni kurulan iş yerlerinin çevre ve şehirleşmeye uygun kurulması adına teknolojik gelişmelerden yararlanmaları ve iş hayatına enjekte etmelerine yardımcı olmak amacıyla bölge halkına eğitimler verilmiştir²¹³.

Merkezde insanın olduğu bir anlayışla çalışan GAP, insani yaşam kalitesini arttırmak adına özellikle dezavantajlı konumda yer alan bireyler için alan çalışmaları yapmış çalışma sonuçlarına yönelik projeler geliştirerek sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır²¹⁴.

‘Katılımcılık, eşitlik ve hakkaniyet, insan kaynaklarını geliştirme’ kavramlarını temel ilke olarak benimsemiş ve bu ilkeler çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için sürdürülebilir kalkınma programı oluşturulmuştur. Bu programla ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan olumlu gelişmelerle meydana gelen ekonomik kalkınmanın bireylerin yaşam kalitesinin arttırması, hızla tükenmekte olan doğal kaynakların önüne geçilmesi ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakılması hedeflenmiştir.

Daha çok kamu kaynaklarıyla finanse edilen proje, dış basında ve uluslararası platformlarda adının geçmesi üzerine başta Avrupa ülkeleri ve Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşlardan da finansal açıdan desteklenmiştir.

²¹³ <http://www.gap.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

²¹⁴ GAP Master Planı, www.gap.gov.tr, (15.03.2022).

Bütünleşmiş bir proje olması sebebiyle sağlık hizmetleri konusunda da yaşanan eksiklerinin giderilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Hasta başına düşen yatak ve hekim sayısını arttırmak, anne ve bebek ölüm oranlarını en aza çekmek, aile hekimliği uygulamasını proje kapsamındaki illere yaymak hedeflenmiştir²¹⁵.

Bölge ekonomisini kalkındırmayı amaçlayan Master Plan'ın önemli ayaklarından biri de havaalanı projesidir. Proje kapsamındaki illerde ulaşım olanaklarında çeşitlilik yaratarak ihracat rakamlarında ve turizmde artış sağlanmasını hedeflemiştir. 1998 yılında inşaatına başlanan Şanlıurfa Kargo Havaalanı inşaatın tamamlanmasının ardından Türkiye'nin en uzun pisti unvanına sahip olmuştur²¹⁶.

3.2.2.2.2. Zonguldak Bartın Karabük (ZBK) Projesi

Batı Karadeniz'de yer alan Zonguldak, Bartın, Karabük illerini kapsayan proje bölgenin önemli geçim kaynağını oluşturan demir- çelik sanayisinin geliştirilmesi ve gelişen teknolojiye uyumlu hale gelmesini sağlamak adına modernizasyonunu amaçlamıştır. 1996- 2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel kalkınmanın sağlanması adına Zonguldak ve Bartın Projesinin plan dönemi içerisinde çalışmalarına başlayacağı belirtilmiştir. Nitekim proje 1997 yılında fizibilite çalışmalarının tamamlanmasıyla uygulamaya başlanmıştır. 2018 yılı itibariyle proje çalışmalarına son verilmiştir²¹⁷.

Ayrıca proje kapsamında bölgenin ve yatırımcının ihtiyaç duyduğu altyapı çalışmalarını tamamlamak, özel sektöre yeni yatırım alanları açmak, bölgenin önemli sorunlarından olan işsizlik problemine çözüm üreterek istihdam olanaklarını geliştirmek hedeflenmiştir. Bölge ekonomisinde tarımında var olması proje kapsamında tarımsal verimlilik sağlanması ve çiftçinin desteklenmesi konusunda da çalışmalar yapmıştır.

Gelişen sanayiyle birlikte dış pazara açılımı kolaylaştırmak ve ulaşımı günümüz koşullarına uygun hale getirmek, maliyetleri azaltmak adına limanların inşaa edilmesi de proje kapsamında yer almaktadır. Bu sebeple Zonguldak ili sınırlarında

²¹⁵ GAP, <http://www.gap.gov.tr/index.php> , (14.03.2022).

²¹⁶ Uluslararası Kargo Havaalanı ile Şanlıurfa, <https://www.investsanliurfa.com/>, (15.03.2022).

²¹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yedinci Kalkınma Planı (1996- 2000), s. 176.

bulunan Filyos’a 2014 yılında Filyos Vadisi Projesi ile liman yapılması kararlaştırılmıştır.2019-2023 yıllarını kapsayan on birinci kalkınma planına göre projenin tamamlanması beklenmektedir²¹⁸.

3.2.2.2.3. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

2011 yılında çıkarılan 642 sayılı KHK’ ya göre Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon illerinin diğer gelişmiş bölgelerle rekabet edilebilirliğini arttırmak adına bölgenin sahip olduğu özellikler dikkate alınarak kalkındırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Doğu Karadeniz Projesinin kurulmasına karar verilmiştir. 2016 yılında çıkarılan 9140 sayılı kararnameyle proje kapsamına Tokat ili, 2020 yılında çıkarılan 2538 sayılı kararnameyle Amasya ve Çorum illeri de proje kapsamına alınmış ve çalışmalar sürdürülmüştür²¹⁹.

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı ile 2013 yılında Yeşil Yol Projesi çalışmalarına başlanmıştır. Doğa ve yayla turizmde canlılık yaratmak adına Samsun-Hopa arası altyapı çalışmalarına başlanarak doğayla uyumlu ve çevreye zarar vermeden entegre yollar, imar çalışmaları yapılmıştır. Projeye coğrafi özellikleri bakımından yüksek ve engebeli arazi koşullarına sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesine turist çekebilmek adına vadilere ve yaylalara ulaşım kolay hale getirilmiştir. Ayrıca bölgeye çekilen turistler sayesinde bölge halkının gelir elde etmesine yardımcı olunmuştur²²⁰.

3.2.2.2.4. Yeşilirmak Havzası Geliştirme Projesi

1996 yılında BKK ile çalışmalarına başlayan Amasya merkezli ve Amasya valisi başkanlığında Yeşilirmak Havzası Geliştirme Birliği kurulmuştur. Kurulan birlikle ekonomik, bölgesel ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme yolunda

²¹⁸ Filyos Vadisi, <https://www.filyosvadisi.com/> , (17.03.2022)

²¹⁹ DOKAP, <https://www.dokap.gov.tr/tarihi-surec/sayfa/75> (17.03.2022).

²²⁰ DOKAP, <https://www.dokap.gov.tr/arama-sonucu-yesil-yol/yesil-yol-projesi/1/Detay> (17.03.2022).

alışmalar yapmıştır. Proje kapsamındaki Amasya, Çorum, Samsun Tokat illerinin il özel idareleri ve sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesiyle oluşturulan birlik proje yöneticilerinin yerel- bölgesel paydaşlardan oluşması sebebiyle Türkiye'nin diğerk bölgelerine ve AB ülkelerine örnek olmuştur.

Hazırlanan Master Planla birlikte birlik kapsamındaki illerin başlıca sorunları ele alınmış ve sorunların giderilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Yeşilirmak havzasında coğrafi yapısı sebebiyle yaşanan taşkınların sebebi olarak toprağın aşınması görülmüştür. Bu nedenle erozyonu önlemeyi ve akı rejimine yönelik düzenlemelerin yapılması planlanmıştır. Ayrıca dünyanın ve Türkiye'nin önemli sorunlarından olan evre ve özellikle su kirliliğini ve suyun ihtiyaç dışı kullanımı önlemek, plansız- çarpık kentleşme ve sanayileşmeyi plana dayandırmak Master plan kapsamında belirlenen nlemlerdendir²²¹.

Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliğı EURADA'nın iş birliğı yaptığı ve düzenli yesi statüsünde yer almaktadır²²².

3.2.2.2.5. Doğu Anadolu Projesi- (DAP)

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerini kapsayan proje 2011 yılında fizibilite çalışmalarının tamamlanmasının ardından çalışmalarına bařlamıřtır²²³.

Bölgenin önemli geçim kaynakları arasında yer alan tarım ve hayvancılığa yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi, özel sektörün yatırım kararı almadığı bu bölgelere yatırımcı çekebilmek adına DAP Ana Planı hazırlanmıştır. Hazırlanan ana planla birlikte proje kapsamındaki illerin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan geliştirilmesi adına hedefler belirlenmiş ve hedefler doğrultusunda projeler geliştirilmiştir. Ekonomik anlamda diğerk bölgelere oranla daha gelişmemiş olan doğu Anadolu illerinden batıya

²²¹ Yeşilirmak, <http://www.yesilirmak.org.tr/yhgp.html> , (25.03.2022).

²²² EURADA, <https://www.eurada.org/about/members> ,(25.03.2022).

²²³ Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, *Küreselleşme ve Yerelleşme ağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye rneği*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s. 277-278.

olan göçü önlemek ve bölgeyi kalkındırmak için başta tarım ve hayvancılığa dayalı sanayiye geliştirerek istihdam olanakları yaratmayı amaçlamıştır. Ayrıca hem bölge hem de ülke ekonomisine katkı sağlaması için bölge halkı girişimde bulunması konusunda desteklenmiştir²²⁴.

Proje kapsamında çalışmaların kamu-özel iş birliği geliştirilerek ticaret ve sanayi odaları, üniversiteler ve yerel yönetimlerce desteklenmesi ve bölge adına karar almada söz sahibi olmalarını kolaylaştırmak adına projenin önemli ayaklarından biri olan Ekonomik Kalkınma Ajansı'nın kurulmasına karar verilmiştir. EKA' ya girişimcilerin mali açıdan yetersiz olmaları halinde onları desteklemesi ve onlara kaynak bulması, bölgede özel sektörü destekleyerek ve danışmanlık hizmeti vererek sanayileşmeyi sağlaması gibi görevler verilmiştir.

3.2.2.2.6. Konya Ovası Projesi- (KOP)

Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale, Kırşehir illerini kapsayan projenin merkezi Konya'da bulunmaktadır. Konya Ovası Geliştirme Projesine de GAP' ta olduğu gibi bölgenin su ihtiyacının karşılanması ve tarımda çeşitlilik sağlanması için başlanmıştır. Projenin amaçları arasında; bölgenin sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi, sağlıklı kentleşmeyi sağlamak, altyapı hizmetlerini iyileştirerek bölgeye yatırımcı gelmesini sağlamak ve gelecekte ülkelerin en önemli problemlerinden biri olan toprak ve suyun sürdürülebilir kullanımını gerçekleştirmektir²²⁵.

Mersin ili sınırları içerisinde yer alan Göksu Nehri'nin sahip olduğu su kaynaklarını Konya Ovasına aktarmak ve sulama problemini kalıcı olarak çözmek için 2009 yılında Mavi Tünel Projesi çalışması başlatılmıştır²²⁶. Tünel Projesinin

²²⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005), Ankara, 2000, s. 65.

²²⁵ KOP, <http://www.kop.gov.tr/> (28.03.2022).

²²⁶ Mavi Tünel, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_T%C3%BCnel (28.03.2022).

tamamlanmasından sonra yapılan çalışmalarda Konya ovasının sulama ihtiyacının tamamının karşılanamadığı ve yeni su kaynakları arandığı ortaya çıkmıştır²²⁷.

Konya Ovası Projesinin bir diğer ayağı KKTC'ye su taşınmasıdır. Toros Dağlarında tutunan su kaynaklarının inşa edilecek Alaköprü Barajında depolanması sonucu buradaki suyun boru hattı ile KKTC ye iletilmesini ve içme suyu olarak kullanılmasını sağlamak için oluşturulan projedir²²⁸²²⁹.

3.2.3. KALKINMA AJANSLARI

Bu bölümde bölgesel kalkınmayı sağlama uygulamalarından bir diğeri olan kalkınma ajanslarına yönelik kavramsal çerçevede değerlendirme yapılacak akabinde uluslararası perspektifi görebilmek adına ajanların kuruluş süreci ve sınıflandırması hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Türkiye açısından değerlendirme yapabilmek adına kalkınma ajansları uygulamasına hazırlık süreci, kuruluş aşaması ve gelişimleri, görev ve yetkileri, teşkilat yapıları, finansman kaynakları, destek mekanizmaları ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.2.3.1. Kalkınma Ajansı Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Bir tanıma göre kalkınma ajansları; ekonomik kalkındırmayı gerçekleştirmek için idari teşkilatlanma içerisinde merkezi ve yerel idari yapılarının dışında kalan merkezlerinin bölgesel olarak belirlendiği, kamusal kaynaklarla finanse edilen kuruluş olarak ifade edilmiştir²³⁰.

²²⁷ KOP, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/25.pdf> (30.03.2022).

²²⁸ Su Temin Projesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/KKTC_Su_Temin_Projesi (30.03.2022).

²²⁹ KOP, <http://www.kop.gov.tr/sayfalar/hedeflenen-kop-bolgesi/62> (30.03.2022).

²³⁰ Henrik Halkier, Mike Danson, Regional Development Agencies in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends, 1996, s. 9

EURADA'ya göre kalkınma ajansları, bölgelerin neden kalkınamadıkları sorusuna cevap arayarak problemleri belirleyen, sorunların çözümüne yönelik araştırmalar yaparak, bölge kalkınması adına proje geliştirenleri destekleyendir²³¹.

Bir başka tanıma göre kalkınma ajansları “merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun ve özel sektörün finanse ettiği kuruluşlardır” şeklinde tanımlamıştır²³².

DPT'ye göre “Bölgesel Ekonomik Kalkınma Ajansı; merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş” olarak tanımlanmaktadır²³³.

2006 tarihli 5449 sayılı Kanun'a göre kalkınma ajansları “Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere kurulmuştur “ şeklinde tanımlanmıştır.

Coğrafi, ekonomik, sosyo- kültürel, siyasi ve tarihi alanlarda yaşanan olaylar hem toplumu hem de ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu nedenler sonucunda bölgesel dengesizlik ve eşitsizlik oluşması olağan durumdadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yaşanan geri kalmışlığı en aza indirebilmek, hayatın her alanında yaşam standartlarını yükseltmek ve ülkeleri gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir seviyeye yükseltebilmek adına çalışmalar yapılmaktadır. Kamu sektörü, özel sektör, uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilen bu çalışmaları tek çatı altında toplayabilmek,

²³¹ Ayşegül Dede, “AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve Mevlana Kalkınma Ajansı”, Konya Ticaret Odası, Haziran, 2009, s.5.

²³² Tekin Avaner, *BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı? Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005, s. 243.

²³³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 174.

kurumsal bir kimlik kazandırmak, denetim ve değerlendirme süreçlerini daha kolay yapabilmek adına kalkınma ajansları kurulmuştur.

1929 yılında yaşanan Büyük Buhranla beraber ekonomik dengesizlikler, para piyasalarında yaşanan dalgalanmalar, dış ticarete fazla verilmesi, işsizlik gibi problemler krizin yaşandığı Kuzey Amerika başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ve bu ülkelere bağımlı bir ekonomi sürdürmeye çalışan diğer tüm ülkeleri de olumsuz şekilde etkilemiştir. Büyük Buhranın ülke ekonomilerinde meydana getirdiği olumsuz etkileri en aza düşürebilmek, hızla düşen büyüme hızını durdurabilmek ve tekrar ekonomik kalkınma sürecine girebilmek adına politikalar geliştirilmiştir.

1930'lu yıllara gelinmesiyle birlikte ülkenin düşen büyüme ve kalkınma hızını durdurabilmek, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltabilmek adına A.B.D. Tennessee Valley Authority (TVA) kurulması kararı alınmıştır. Kurulan bu ajans ilk kalkınma ajansı olma özelliği taşımaktadır²³⁴.

Ekonomik krizler ve beraberinde gelen II. Dünya Savaşı'yla birlikte ülke ekonomileri alt üst olmuş, gelir dağılımı eşitsizlikleri ve işsizlik artış göstermiş, sosyal, kültürel alanlarda gerileme yaşanmış, ülkeler arası farklılıklar daha da belirgin hale gelmiştir²³⁵. Kalkınma iktisadı konusunda A.B.D. den sonra bölgesel ve ulusal kalkınmayı önemseyerek politika geliştiren ülke sayısı da artış göstermiştir. Kalkınma ajansları kurulmasına yönelik çalışmaların Batı Avrupa ülkelerinde 1950'li yıllarla başlayıp 1970 li yıllara gelinmesiyle birlikte artış trendine girdiği görülmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri ise kalkınma ajansları kurma fikrine ancak 1995'li yıllara gelinmesiyle birlikte hâkim olmuştur²³⁶.

Avrupa Birliği, bölgesel ve ulusal kalkınmayı sağlama adına çalışmalar yürüten ve bu konulara en çok kaynak ayıran en önemli kuruluştur. AB üyeliği bulunan veya uyum sürecinde olan ülkelerinde AB müktesebatına uygun hareket etmek adına

²³⁴ Hasan Bakır, Cem Okan Tuncel, "Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Bölgesel Politikalarında Yaşanan Değişim: Kalkınma Ajansları", *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*, (Ed. Birol Akgül, Nispet Uzay), Bursa: Ekin Yayınevi, 2010, s. 158.

²³⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, s. 210.

²³⁶ Cem Engin, "Kalkınma Ajansları: Türkiye ve İngiltere Ülke Örnekleri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:3, No:2, (2021), s. 67.

kalkınma ajansları kurduğu, bölgeler ve uluslararası geri kalmışlığı azaltmak için politikalar geliştirdiği görülmektedir.

Bazı ülkeler açısından kalkınma ajanslarının kuruluş süreçlerine ve çalışmalarına bakıldığında;

Doğu ve Batı Almanya'nın tekrar birleşmesi bölgesel kalkınma konusunda çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. İki bölge arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak, Doğu'nun ekonomisini yeniden canlandırmak bölgede girişimcilik faaliyetlerini artırmak amacıyla kalkınma ajansları kurulmuştur. Almanya'da kurulan Kuzey Ren-Vestfalya İktisadi Kalkınma Ajansı yerel yönetimler tarafından kurulmuş ve yarı özerk kamu şirketi statüsüne sahiptir²³⁷. Brandenburg İktisadi Kalkınma Şirketi ise isminden de anlaşıldığı üzere şirket olarak kurulmasına rağmen sunduğu faaliyetlerinin kalkınma ajanslarına benzer olduğu, yatırımcılara danışmanlık hizmeti verildiği, yatırım yerinin tahsis edilmesine yönelik çalışmalar yaptıkları görülmektedir²³⁸.

Romanya'da bölgesel kalkınma politikalarına dair gelişmeler AB üye olma sürecinde ortaya çıkmıştır. NUTS 'a göre ülke 8 bölgeye ayrılmış ve her bölgede bir kalkınma ajansı kurulmasına karar verilmiştir. Bölgesel kalkınma politikaları kapsamında bölgeye yatırımcı çekilmesi, ulusal ve uluslararası platformlarda bölgenin tanıtımının yapılması ve AB tarafından finanse edilen proje ve fonlardan yararlanabilmek adına oldukça önemlidir. Bu sebeple 1999 yılında Kuzeydoğu Bölgesel Kalkınma Ajansı AB tarafından geliştirilen PHARE kapsamındaki desteklerden yararlanabilmek ve bu destekle bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur²³⁹.

Fransa' da 2005 yılında faaliyete geçen Franche – Comte Bölgesi Kalkınma Ajansı yerel düzeyde faaliyet gösteren kamu şirketi olarak kurulmuştur. Bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak, bölge açısından önemli konuma sahip sektörlerin rekabet edilebilirliği artırmak adına kurulan ajans bu amaçlarına yönelik projeler geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Bölge dinamikleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olabilmek adına çeşitli göstergelerden oluşan veri tabanı oluşturulmuştur. Ayrıca ajans, bölgeye

²³⁷ Kuzey Ren-Vestfalya İktisadi Kalkınma Ajansı, <https://www.nrwinvest.com/tr/ana-sayfa/> (13.04.2020).

²³⁸ Brandenburg İktisadi Kalkınma Şirketi, <https://invest.wfbb.de/tr/turkce> (13.04.2020).

²³⁹ Kuzeydoğu Bölgesel Kalkınma Ajansı, <https://www.adrnordest.ro/> (12.04.2022).

özellikle yabancı yatırımcıyı çekebilmek ve bölgeyi cazibe merkezi haline dönüştürmek için tanıtım çalışmaları yapmaktadır²⁴⁰.

Yunanistan'da diğer AB ülkelerinde olduğu gibi birliğe üyelik sürecinde NUTS'u kullanarak ülkeyi 13 Düzey 2 bölgesine ayırmıştır. Bölgesel kalkınmaya yönelik kalkınma ajansları politikasını benimseyen ülke 13 bölgede kalkınma ajansı kurma kararı almıştır. Daha çok limited şirket statüsünde faaliyet gösteren bu ajanslardan biri olan Heraklion Kalkınma Ajansı 1989 yılında bölge belediye başkanı ve bazı bölge toplulukları tarafından kurulmuştur. İlerleyen yıllarda kooperatif ve belediyelerin de ajansa paydaş olarak katıldığı görülmektedir. Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme amacıyla kurulan ajansta AB tarafından verilen fonlardan yararlanmak adına projelerin oluşturulduğu, yerel dinamikleri harekete geçirecek yatırımların desteklendiği, girişimcilik faaliyetlerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir²⁴¹.

Ülkelerarası faaliyet gösteren bazı birliklerde bölgesel, ulusal ve uluslararası alanlarda kalkınma çalışmalarına destek olmakta, iş birliği geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu amaçla kurulmuş birlikten biri Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)'dır. 1960 yılında kurulan ve faaliyetlerine başlayan bu birlik kişi başına düşen milli gelir fakirlik sınırının altında kalmış, az gelişmiş ülkelere ödemeler dengesinde açık oluşmasını sağlamayacak şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmelerini verimliliklerini artırmaları amacıyla kredi sağlamaktadır²⁴².

Ülkelerarası faaliyet gösteren bir diğer birlik EURADA'dır. 1992 yılında uluslararası bir platform olarak kurulan EURADA, bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek, ülkeler arası iş birliğini sağlamak, ülkelerin potansiyellerine uygun projelerde ortaklık kurmalarına yardımcı olmak adına çalışmaktadır. Kurulduğu tarihten bugüne kadar Avrupa Komisyonu ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ortaklığı ve finansmanı sayesinde birçok farklı proje geliştiren EURADA, son zamanlarda Horizon 2020, Erasmus+, Interreg Europe, Europeaid gibi projelere ev sahipliği yapmaktadır. Birlik tarafından geliştirilen en büyük projelerden olan Horizon 2020 ile bilime verilen

²⁴⁰ Franche-Comte Bölgesi Kalkınma Ajansı, <https://en.cner-france.com/> (12.04.2022).

²⁴¹ Heraklion Kalkınma Ajansı, http://anher.gr/en/?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=218, (12.04.2022).

²⁴² İlhan Öztürk, "Dünya Bankası Politikaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, (2006), s. 41.

önemi artırarak AB ülkelerini birer inovasyon merkezi haline getirmek, bilim önündeki finansal- finansal olmayan engelleri kaldırmak, ülke içinde ve dışında iş birliğini gerçekleştirerek bu sayede ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve istihdam yaratmayı amaçlamıştır. Interreg Europe Projesi ile Avrupa çapında yer alan ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bölgesel gelişmelerini tamamlamaları adına yeni politika ve araçların üretilmesini sağlamaktadır²⁴³.

3.2.3.2. Kalkınma Ajanslarının Sınıflandırması

Kalkınma ajanslarının sınıflandırılmasında ajanslar faaliyetlerine göre, geleneksel ve yenilikçi olmalarına göre, işlevlerine göre ve kaynağına göre dört grupta incelenecektir.

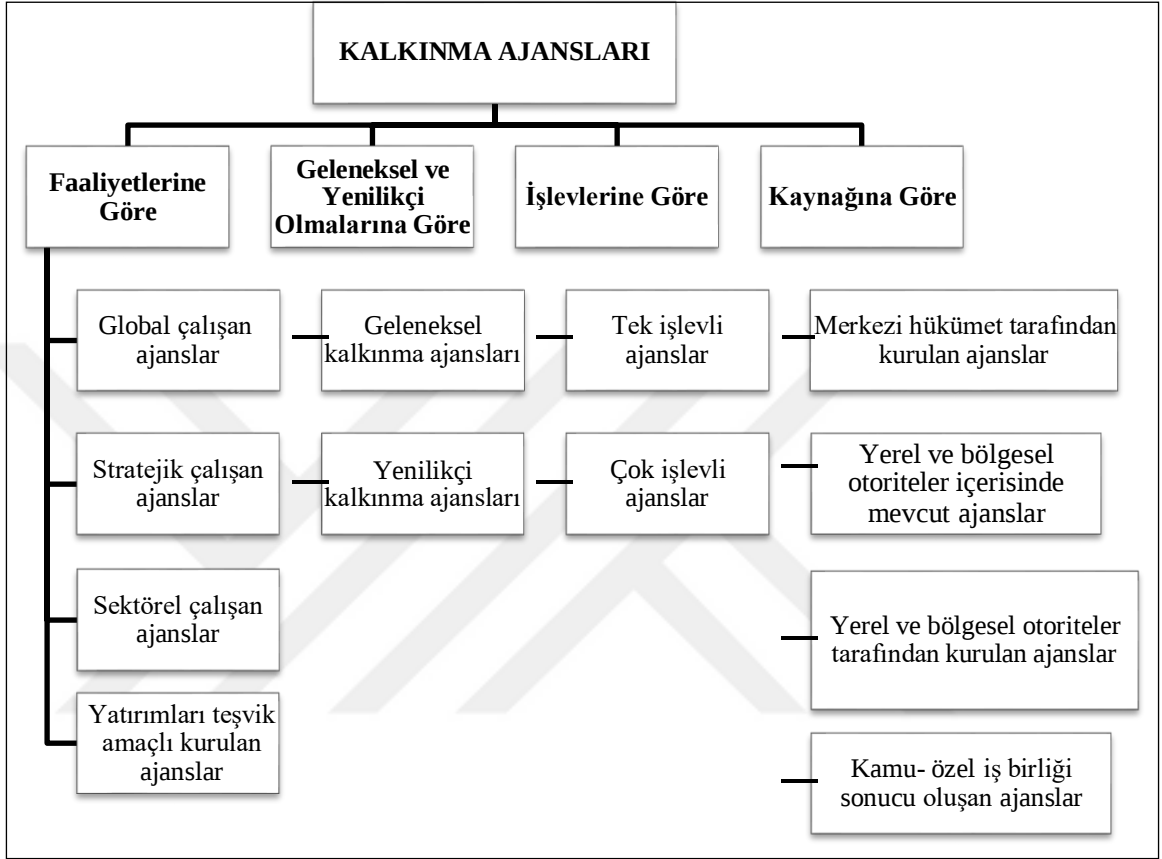
Faaliyetlerine göre kalkınma ajansları; global amaçlı, stratejik amaçlı, sektörel amaçlı ve yabancı yatırımcıları teşvik amaçlı çalışanlar olmak üzere 4'e ayrılır.

Genel amaçlı kalkınma ajansları; aynı veya farklı sektörler arasında bölgesel ve ulusal kalkınmaya yönelik projelerin geliştirilmesi, desteklenmesi ve faaliyete geçirilmesi noktasında yardımcı olan ajanslardır. Stratejik amaçlı kalkınma ajansları, katma değer yaratma etkisi yüksek olan sektörlerle AR-GE desteği verilerek gelişim göstermesine yardımcı olmak, yatırımcıları bölge ve yararlanabilecekleri kolaylıklar hakkında bilgilendirmek, bölgenin ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtımının yapılması, yerel halkı destekleyen ve bölgenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlayan KOBİ'lere yönelik desteklerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi üzerine faaliyet gösterir. Sektörel çalışan kalkınma ajansları, bölgenin potansiyeli ortaya çıkarmak ve bölgenin öncü olduğu sektör- sektörleri geliştirmekte, sektörlerle yönelik proje geliştirme çalışmaları yaparak bu projelere destek vermektedir. Yatırımcıları teşvik amaçlı kurulan kalkınma ajanslarının amaçları arasında gelişmiş- gelişmemiş bölgelere yatırım yapılmasını sağlamak vardır. Yerli- yabancı yatırımcıyı bölgeye çekebilmek adına mali, finansal ve finansal olmayan teşvik politikaları kullanılarak yatırımcı özendirilmeye

²⁴³EURADA, <https://www.eurada.org/> (02.04.2022).

çalışılır. Ayrıca bölge, altyapıya yönelik eksikliklerin tamamlanması halinde yatırımcılar açısından daha cazip hale gelir²⁴⁴.

Şekil 2. Kalkınma Ajanslarının Sınıflandırılması

Kaynak: EURADA, 1999: 18²⁴⁵

Ajanslar geleneksel ve yenilikçi olmalarına göre de 2'ye ayrılır. Geleneksel kalkınma ajansları ilk kuruldukları dönemde belirlenmiş kendilerine yüklenen görevleri yerine getiren ajanslardır. Yani yararlanıcılara mali destek sağlayan ve istemeleri halinde danışmanlık hizmeti sunmak gibi görevler üstlenmişlerdir. Yenilikçi kalkınma ajansları, ise değişen ve gelişen günümüz dünyası gereksinimlerine uygun, etkin ve verimli sonuçlar alınması adına çalışan, altyapı hizmetlerini geliştiren ve işletmelere kredi- fon kolaylığı sağlama noktasında çalışan ajanslardır²⁴⁶.

²⁴⁴ Erol Çakmak, *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2006, s.71.

²⁴⁵ EURADA, *Creation, Development and Management of RDAs, Does it Have to Be So Difficult?*, 1999, S. 18. (<https://www.eurada.org/>). 02.04.2022).

²⁴⁶ EURADA, *Creation, Development and Management of RDAs, Does it Have to Be So Difficult?* 1999, s. 18- 19. (<http://www.eurada.org/>) (02.04.2022).

İşlevlerine göre kalkınma ajansları; tek işlevli ajanslar ve çift işlevli ajanslar olmak üzere 2'ye ayrılır. Küçük fonksiyonlu olarak da bilinen tek işlevli ajanslar, bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme adına bölgeye yatırımcı çekme, geri kalmış bölgelerin diğer gelişmiş bölgelerle arasında kaynak transferi gerçekleşmesini sağlar. Büyük fonksiyonlu olarak da bilinen Çok işlevli ajanslar., ise tek işlevli ajans çalışmalarına ek olarak bölgeye çekilen yatırımcıların yabancı menşeli olmalarını sağlayarak ülkeye döviz girmesine katkıda bulunmak, yabancı fonlardan yararlanma, bölgeye yönelik stratejik planların hazırlanması, bölgede altyapının olmaması halinde altyapı hizmetlerini götürme var olması halinde altyapı geliştirme çalışmalarının yapılması amaçlanır²⁴⁷.

Kaynağına göre kalkınma ajansları; merkezi hükümet tarafından kurulan ajanslar, yerel ve bölgesel otoriteler içerisinde mevcut ajanslar, yerel ve bölgesel otoriteler tarafından kurulan ajanslar ve kamu- özel iş birliği sonucu oluşan ajanslar olmak üzere 4'e ayrılır. Merkezi hükümet tarafından kurulan ajansların ekonomik kaynak ve fırsatlara erişimlerinin daha kolay olmasının yanı sıra merkez tarafından belirlenmiş ancak kısa vadeli amaç ve hedeflere yönelik çalışmalar yürütmektedir. Sahip oldukları bu özellik ajanslara yönelik eleştiri konusu olmaktadır. Yerel ve bölgesel otoriteler içerisinde mevcut ajanslar bölgesel kalkınmayı sağlama noktasında bölge ihtiyaçlarını daha iyi bilmeleri ve problemlere hakim oldukları, yakından takip edebildikleri için bölgesel kalkınma adına geliştirdikleri çalışmalarda daha etkin sonuçlar alınmasına olanak sağlar, Ancak finansal açıdan merkezi hükümete bağlı olmaları sebebiyle geliştirdikleri çalışmaları harekete geçirme noktasında finansal açıdan problem yaşanır ve çalışmaların etkinsizlikle sonuçlanmasına neden olur. Yerel ve bölgesel otoriteler tarafından kurulan ajanslar bölgesel kalkınma adına geliştirdikleri çalışmaları faaliyete geçirme noktasında diğer ajans türlerine göre daha avantajlı durumdadır. Bölge ihtiyaçlarını daha kolay ve yakından saptamalarının yanı sıra belirli bir otoriteye bağımlı olmamaları, özerk olmaları sebebiyle bürokrasiden uzak ve bürokratik süreç daha hızlı ilerlemektedir. Kamu- özel iş birliği sonucu oluşan ajanslar ise, özel sektör bünyesinde birden fazla kamu kurumunun varlığıyla oluşan ajanslardır. Bölgesel kalkınmaya yönelik geliştirilen çalışmalarda iki sektöründe avantajlı

²⁴⁷ Neşe Kumral, "Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki", EĞİAD Ekonomik Raporlar No: 10, İzmir, 1994, s. 8.

durumlarını bir araya getirilerek hedefe daha kolay ulaşılması amaçlanmıştır. Diğer ajanslarla karşılaştırıldığında bölgesel kalkınma adına kamu-özel iş birliği sonucu oluşan ajansların daha etkin ve verimli sonuçlar vereceği görülmüştür²⁴⁸.

3.2.3.3. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Kuruluş ve Gelişimi Süreci

Bölgesel kalkınmayı sağlama yolunda bir politika aracı olarak kullanılan kalkınma ajanslarına yönelik çalışmalar dünyanın birçok ülkesinde uygulanma imkânı bulmuş, Türkiye’de kalkınma ajanslarına yönelik faaliyetleri ülke geneline yayma girişimlerinde bulunmuştur. Durum Türkiye açısından incelendiğinde ilk denemelerin bölgeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan desteklemeye yönelik çalışmaların vakıflar şeklinde örgütlendiğidir. Bu çalışmalardan ilki Ege Bölgesini Geliştirme Vakfıdır. (EGEV). EGEV, İzmir valiliği başta olmak üzere, yerel yönetimler, ticaret ve sanayi odaları, ticaret borsası, birlikler, kooperatifler, dernekler ve odalardan oluşan paydaşlarıyla 1992 yılında kurulmuştur. Başta İzmir olmak üzere Ege Bölgesine yatırımcıyı çekebilmek, canlılık kazandırmak için ulusal ve uluslararası platformlarda bölgenin tanıtımının yapılması, yatırımcıları teşvik amaçlı faaliyetler yürütülmüştür. Bölgesel gelişmeyi kendisine hedef edinen vakıf 2000 yılında ilk defa DPT – STK ortaklığıyla bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak, bölgeye yatırımcı çekmek adına Ege Bölgesi Gelişim Projesini yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki yıllarda da bölgesel gelişme ve ekonomik kalkınma adına vakıf tarafından projeler geliştirilmiştir²⁴⁹.

Gelişmiş bölgelere oranla ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geri kalan bölgelerin sanayileşmenin gerçekleşmemesi, altyapı hizmetlerinin olmaması sebebiyle yatırımcıların bölgeyi tercih etmemesi dolayısıyla girişimcilik faaliyetlerin az, istihdam olanaklarının yetersiz olduğu bölgelerdir. Geri kalmışlığın neden olduğu sorunlardan olan sanayileşme konusunda ülkenin Batı ve Doğu kesimi arasında büyük farklar vardır. Bu farkları kapatmak sanayiye bölgeye kurabilmek ve girişimcilik faaliyetlerini artırabilmek adına geliştirilen GAP’tan olumlu sonuçların alınmasıyla birlikte kurumsal

²⁴⁸ EURADA Creatlon, Development and Management of RDAs- Does It Have To Be So Difficult, 1999, s. 20. (<http://www.eurada.org/>), (02.04.2022).

²⁴⁹ EGEV, <https://egev.org.tr/> , (04.04.2022)

bir kimlik kazandırmak amacıyla GAP Bölge İdaresi Başkanlığı ve UNDP ortaklığıyla 1997 yılında Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GİDEM) kurulmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşma yolunda bir araç olarak kurulan GİDEM, ülkenin doğusunda 5 farklı şehirde girişimcilik merkezlerinin açılmasının ardından çalışmalarına başlamıştır. Açılan merkezlerde girişimcilik faaliyetlerini artırmak ve geliştirmek adına yerli ve yabancı yatırımcıyı bölgeye çekmek için danışmanlık hizmeti verilmiş, bölgede yatırıma uygun konumların belirlenmesi, yatırım yapılmasının uygunluğunun araştırılması adına fizibilite çalışmaları yürütülmüş, girişim yapmak isteyen kişilere eğitimler vererek bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır²⁵⁰. İlerleyen yıllarda merkez ve paydaşları arasında geliştirilen projelerde bölgesel- ulusal ve sürdürülebilir kalkınma açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.

Başta EURADA, olmak üzere Shannon, Alsace gibi kalkınma ajanslarından danışmanlık hizmeti alınması sonucu 1998 yılında Mersin Ticaret ve Sanayi Odası tarafından bölgeyi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ileriye taşımak adına Mersin Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Türkiye'nin ilk kalkınma ajansı olma özelliği taşıyan bu ajans aynı zamanda Türkiye'nin ilk EURADA üyesi ajansıdır. Ajans faaliyetleri kapsamında bölgenin güçlü, zayıf yanlarına görebilmek bölge için tehdit ve fırsatları farkına varmasına yardımcı olan SWOT analiziyle bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak adına öncelikli iyileştirme yapılması gereken 5 alan belirlenmiştir. Bu alanlar; deniz ticareti açısından büyük öneme sahip liman ve serbest bölgeler, dış pazarlara açılma ve sanayileşme, tarım, gıda ve seracılık, sosyal uyum şeklindedir. Ajansa yönelik faaliyetler 2005 yılı itibariyle MEKİK'e bırakılmıştır²⁵¹.

Batı Akdeniz bölgesinde yer alan Afyonkarahisar, Antalya, Burdur ve Isparta illerinde bölgenin stratejik anlamda gelişmesine yardımcı olmak ve bölgenin ekonomik ve sosyo- kültürel açıdan gelişmesini sağlamak için 2000 yılında Batı Akdeniz Ekonomisini Geliştirme Vakfı kurulmuştur. Batı Akdeniz bölgesini ekonomik açıdan güçlenmesini sağlayarak istihdam olanaklarını artırmak, kişi başına ve bölgeye düşen milli gelirde artış sağlamak, bölge içindeki gelişmişlik farklarını minimuma düşürmek,

²⁵⁰ Saadettin Paksoy, Mustafa H. Aydoğdu, "Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (2010), s. 126.

²⁵¹ Mersin Kalkınma Ajansı, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1281363330-6.Mersin_Kalkinma_Ajansi.pdf, (04.04.2022).

bölgenin potansiyelini ortaya çıkaracak sektörlerin belirlenerek desteklenmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle doğal kaynakların korunması vakfın amaçları arasında yer almaktadır²⁵².

Türkiye’de kalkınma ajanslarına yönelik çalışmaların vakıf düzeyinde kaldığı yalnızca Mersin Kalkınma Ajansı’nın günümüz kalkınma ajanslarına yakın bir şekilde kurulduğu, kurulması aşamasında danışmanlık hizmeti alındığı, bölgenin önceliklerinin belirlendiği ve geliştirilen projelerin bu öncelikler doğrultusunda yapılandığı görülmektedir.

1990’lı yıllarla birlikte gerek Avrupa Birliği ülkeleri gerek birlik dışı ülkelerde rekabet ortamı yaratmak ve ülke ekonomilerini canlandırmak hedefiyle bölgesel kalkınmaya yönelik politikalarda da değişikliğe gidilmiştir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği ve Avrupa Birliği İstatistik Ofisi’nin kurulmasının ardından yapılan çalışmaların yasal ve kurumsal bir düzlemde gerçekleştiği görülmüştür. Ülkelerin dinamikleri, coğrafi yapıları, geçim kaynakları vb. kriterlere göre bölgelere ayrılması gerektiği düşüncesiyle İBBS geliştirilmiştir. Geliştirilen bu sınıflandırma sistemiyle birlikte bölgeler arası veri toplama ve toplanan verilerin analiz edilerek karşılaştırma yapılması kolaylaştırılmıştır.

AB yaşanan bu değişimden birliğe katılmak isteyen ve birliğin sağladığı avantajlardan yararlanmak isteyen ülkelerde birliğin müktesebatına uygun politikalar geliştirmeye başlamıştır. Normal şartlarda önce Avrupa Birliği’ne üyelik statüsü ardından gerekli şartların sağlanması halinde verilen gümrük birliğine giriş uygulaması Türkiye için tersine çevrilerek ülke 1996 yılında Gümrük Birliğine katılmıştır. Birliğin Türkiye’ye yönelik olumlu tutumları üyelik sürecine de pozitif yönde etkilemiştir. 1997 yılında gerçekleşen Lüksemburg Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği önünde engel yoktur, şeklinde belirtilmiş 1998 yılında gerçekleşen Cardiff Zirvesi’yle de Türkiye üye ülke olma statüsüne yükseltilmiştir. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi’yle birlikte Türkiye AB aday ülkelerden biri olarak kabul edilmiş ve alınan bu karar resmi olarak birlik içerisinde ilan edilmiştir. Adaylığının resmi olarak kabul edilmesinin ardından birlik içerisine girebilmek adına AB tarafından belirlenen kriterlerin de yerine getirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de AB müktesebatına uygun,

²⁵² BAGEV, <https://bagev.org.tr/amac.html> (04.04.2022)

birlik tarafından belirlenen politikalara uyum sağlamak adına bölgesel ve ulusal kalkınmayı gerçekleştirme de bir araç olarak kullanılan kalkınma ajansları kurulmasına yönelik fikir üzerinde çalışmalar yapmıştır²⁵³.

3.2.3.4. Kalkınma Ajanslarının Kuruluş ve Gelişimi Süreci

Kalkınma ajansları kurulmasına yönelik ilk adımın AB üyelik sürecinde Birlik müktesebatına uyum çalışmalarıyla başlamıştır. AB ile imzalan Katılım Ortaklığı Belgesi yükümlülükleri bağlamında ilk ulusal program 2001 yılında diğer ulusal programlarını ise 2003 ve 2008 yıllarında hazırlanarak Avrupa Komisyonuna sunmuştur²⁵⁴.

AB Katılım Ortaklığı Belgesi gereği, uyum çalışması AB'nin kullandığı istatistiki bölge sınıflandırmasına (NUTS) uygun biçimde Türkiye için bölgelerin istatistiki sınıflandırılması çalışmalarına başlanmıştır²⁵⁵. Dokuzuncu kalkınma planında bölgesel gelişmenin sağlanması başlığı altında “*Ülke genelini kapsayan bölgesel gelişme politikalarının çerçevesinin belirlenmesini, bölgesel istatistiklerin toplanmasını ve AB bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasını sağlayan istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 2002 yılında üç düzey halinde yapılmıştır*” şeklinde belirtilmiştir²⁵⁶.

Yapılan sınıflandırmayla birlikte nüfus miktarı, bölgenin geçim kaynakları, coğrafi yapı, illerin birbirine yakınlığı gibi özellikler dikkate alınarak iller, Düzey 1 bölgesinde 12, Düzey 2 bölgesinde 26 ve Düzey 3 bölgesinde ise 81 bölgeye

²⁵³ M. Akif Özer, “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, (2009), s. 93- 94.

²⁵⁴ Türkiye AB İlişkilerinin Tarihçesi, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html , (10.04.2022).

²⁵⁵ Burcu Yavuz Tiftikçigil, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları*, Ankara: Der Yayınları, 2012, s. 133.

²⁵⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), s.46.

ayrılmıştır²⁵⁷. Türkiye için oluşturulan İBBS'e göre illerin bölgesel dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (bkz: Tablo.6)

Katılım Ortaklığı Belgesi kapsamında AB aday ülkelere bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeleri adına mali yardım programı çerçevesinde sunduğu hizmetlerden yararlanılması için İBBS Düzey 2'ye göre kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik kanun çıkarılması çalışmalarına başlanmıştır.

Tablo 6. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)

KOD	Düzey-1 (12 Bölge)	KOD	Düzey-2 (26 Alt Bölge)	KOD	Düzey-3 (81 İl)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul Alt Bölgesi	TR100	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ Alt Bölgesi	TR211	Tekirdağ
				TR212	Edirne
				TR213	Kırklareli
		TR22	Balıkesir Alt Bölgesi	TR221	Balıkesir
				TR222	Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir	TR310	İzmir
		TR32	Aydın	TR321	Aydın
				TR322	Denizli
				TR323	Muğla
		TR33	Manisa	TR331	Manisa
				TR332	Afyon
				TR333	Kütahya
				TR334	Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa	TR411	Bursa
				TR412	Eskişehir
				TR413	Bilecik
		TR42	Kocaeli	TR421	Kocaeli
				TR422	Sakarya
				TR423	Düzce
				TR424	Bolu
				TR425	Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara	TR511	Ankara
		TR52	Konya	TR521	Konya
				TR522	Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya	TR611	Antalya
				TR612	Isparta
				TR613	Burdur
		TR62	Adana	TR621	Adana
				TR622	Mersin
		TR63	Hatay	TR631	Hatay
				TR632	Kahramanmaraş
				TR633	Osmaniye

²⁵⁷ Barış Taş, AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. VIII, No.2, Aralık 2006, s.187-189

Tablo 6. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) (DEVAM)

KOD	Düzy-1 (12 Bölge)	KOD	Düzy-2 (26 Alt Bölge)	KOD	Düzy-3 (81 İl)
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale	TR711	Kırıkkale
				TR712	Aksaray
				TR713	Niğde
				TR714	Nevşehir
				TR715	Kırşehir
		TR72	Kayseri	TR721	Kayseri
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak	TR722	Sivas
				TR723	Yozgat
				TR811	Zonguldak
		TR82	Kastamonu	TR812	Karabük
				TR813	Bartın
				TR821	Kastamonu
		TR83	Samsun	TR822	Çankırı
				TR823	Sinop
				TR831	Samsun
				TR832	Tokat
				TR833	Çorum
				TR834	Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon	TR834	Amasya
				TR901	Trabzon
				TR902	Ordu
				TR903	Giresun
				TR904	Rize
				TR905	Artvin
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum	TR906	Gümüşhane
				TRA11	Erzurum
				TRA12	Erzincan
				TRA13	Bayburt
		TRA2	Ağrı	TRA21	Ağrı
				TRA22	Kars
				TRA23	Iğdır
				TRA24	Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya	TRA24	Ardahan
				TRB11	Malatya
				TRB12	Elazığ
				TRB13	Bingöl
		TRB2	Van	TRB14	Tunceli
				TRB21	Van
				TRB22	Muş
				TRB23	Bitlis
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep	TRB24	Hakkâri
				TRC11	Gaziantep
				TRC12	Adıyaman
				TRC13	Kilis
		TRC2	Şanlıurfa	TRC21	Şanlıurfa
				TRC22	Diyarbakır
				TRC31	Mardin
		TRC3	Mardin	TRC32	Batman
				TRC33	Şırnak
				TRC34	Siirt

Kaynak: www. wikipedia. com.

Ajanslara kurumsal bir kimlik kazandırmak, kuruluşlarını, amaçlarını, bütçelerini, faaliyetlerini yasal bir zemine dayandırmak amacıyla 25.1.2006 tarihinde çıkarılan 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan bu kanunun 1. maddesine göre kalkınma ajanslarının kuruluş amacı, “*kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir*” şeklinde belirtilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılan değişiklikle birlikte “..... ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla” ifadesi “Cumhurbaşkanınca belirlenen politikalarla uyumlu olarak” şeklinde değiştirilmiştir.

5449 sayılı kanun gereği 25.01.2006 tarihinde Düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajanslarının kurulması kararlaştırılmıştır. 10550 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde 2006 yılında TR-62 bölgesi Adana ve Mersin illeri kapsamında Çukurova, TR-31 bölgesi İzmir ilinde kalkınma ajansları kurulmuştur.

2007 yılına gelindiğinde kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik çıkarılan Kanunu’nun anayasaya uymadığı, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yönetmeliklerin de uygunsuz olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’a iptal davası açılmıştır. Açılan iptal davaları sebebiyle 2006 yılında kurulan İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajanslarının faaliyetleri durdurulmuştur. Gerekli incelemelerin yapılması ve olumlu sonuç alınmasıyla birlikte iki ajansta 2008 yılında faaliyetlerine tekrar başlamıştır²⁵⁸.

2008 yılında 14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 8 ilde daha kalkınma ajansı kurulmasına karar verilmiştir. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesinin ardından ajans faaliyetlerinin başlatılması beklenmektedir.

²⁵⁸ 23.02.2008 tarih ve 26796 sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan Anayasa Mahkemesi Kararı.

Düzy 2 bölgelerinde oluşturulması planlanan kalkınma ajansları son olarak 2009 yılında 15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla 16 ilde daha kurulmuş ve alışmalara başlanmıştır.

Tablo 7. 2008 Yılı Kalkınma Ajanslarına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

KANUN	AJANS	AJANS MERKEZİ
2006/ 10550 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı	ÇUKUROVA KALKINMA AJANSI	Adana
	İZMİR KALKINMA AJANSI	İzmir
2008- 14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı	İSTKA	İstanbul
	OKA	Samsun
	KARACADAĞ KALKINMA AJANSI	Diyarbakır
	MEVLANA KALKINMA AJANSI	Konya
	KUDAKA	Erzurum
	İPEKYOLU KALKINMA AJANSI	Gaziantep
	DİCLE KALKINMA AJANSI	Mardin
	DAKA	Van

Kaynak: 22.11.2008 tarih 27062 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan BKK.

Kalkınma ajansları faaliyete başladıkları ilk yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde kurulmuş, 2018 yılında çıkarılan 1. No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlanmıştır. Yine 1 no'lu CK. 386. maddeye göre kalkınma ajanslarının faaliyetlerinden Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na karşı sorumlu olacaktır²⁵⁹.

²⁵⁹ 10.07.2018 tarihli ve 30474 Sayılı Resmi Gazete 'de Yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 386. Madde.

Tablo 8. 2009 Yılı Kalkınma Ajanslarına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

KANUN	AJANS	AJANS MERKEZİ
2009/ 15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı	BEBKA	Bursa
	ANKARAKA	Ankara
	GMKA	Balıkesir
	DOKA	Trabzon
	TRAKYA KALKINMA AJANSI	Tekirdağ
	GEKA	Denizli
	ZAFER KALKINMA AJANSI	Kütahya
	MARKA	Kocaeli
	BAKA	Isparta
	DOĞAKA	Hatay
	AHİLER KALKINMA AJANSI	Nevşehir
	ORAN	Kayseri
	BAKKA	Zonguldak
	KUZKA	Kastamonu
	SERHAT KALKINMA AJANSI	Kars
	FIRAT KALKINMA AJANSI	Malatya

Kaynak: 25.07.2009 tarih 27299 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan BKK.

4 no'lu CK 186. maddeye göre İBBS kullanılarak bir bölgede ajans kurulması, kurulu ajansın kaldırılması kararını Cumhurbaşkanı vermekte ve Cumhurbaşkanı Kararı'nda açıklanmaktadır. Ajansın bölgedeki birden fazla ili kapsamı halinde ajans merkezi yine Cumhurbaşkanı Kararı'nda belirtilir²⁶⁰.

3.2.3.5. Kalkınma Ajanslarının Görev ve Yetkileri

Kalkınma ajanslarının görev ve sorumlulukları incelendiğinde ajansların kuruluş amacını oluşturan en temel faktörün yatırımların eksikliği olduğu görülmektedir. Bölgesel olarak geri kalmış alanlara ve coğrafyalara yapılmayan yatırımlar o bölgenin daha da gerilemesine neden olmaktadır. Bu sebeple yatırımcıyı bu alanlara yönlendirmek ve yatırım yapacakları alan hakkında bilgi almalarını sağlamak amacıyla danışmanlık hizmeti sunmak oldukça önemlidir. Sermayenin yetersiz olduğu zamanlarda yatırımcıyı teşvik etmek amacıyla fon sağlamakta kalkınma ajanslarının görevidir. Bunlara ek olarak diğer bölgelerle rekabet edilebilirliğini arttırmak amacıyla

²⁶⁰ 15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 186. Madde.

geri kalmış bölgelerin tanıtımlarının yapılması yatırımcıyı bu bölgelere çekmeye yardımcı olmaktadır.

2018 yılında çıkarılan 4 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi madde 188'e göre kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri aşağıda belirtilmiştir²⁶¹.

a) Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.

b) Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek veya Ajans personel sayısının yeterli olmadığı durumda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının onayı ile izlemesini ve değerlendirmesini yaptırmak ve sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bildirmek.

c) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde büyüme potansiyeli taşıyan şirketlerin ve girişimcilerin desteklenmesine yönelik girişim sermayesi fonlarına katılım sağlamak.

ç) Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.

d) Bölge plan ve programlarını dikkate alarak kapsamı ve usulleri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenmek üzere bölgelerindeki diğer projeleri izlemek.

e) Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirmek.

f) Bölgesel gelişmeye yönelik Ajansa tahsis edilen iç ve dış kaynaklı fonları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.

g) Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.

²⁶¹ 15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 188. Madde.

ğ) Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.

h) Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.

ı) Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla iş birliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.

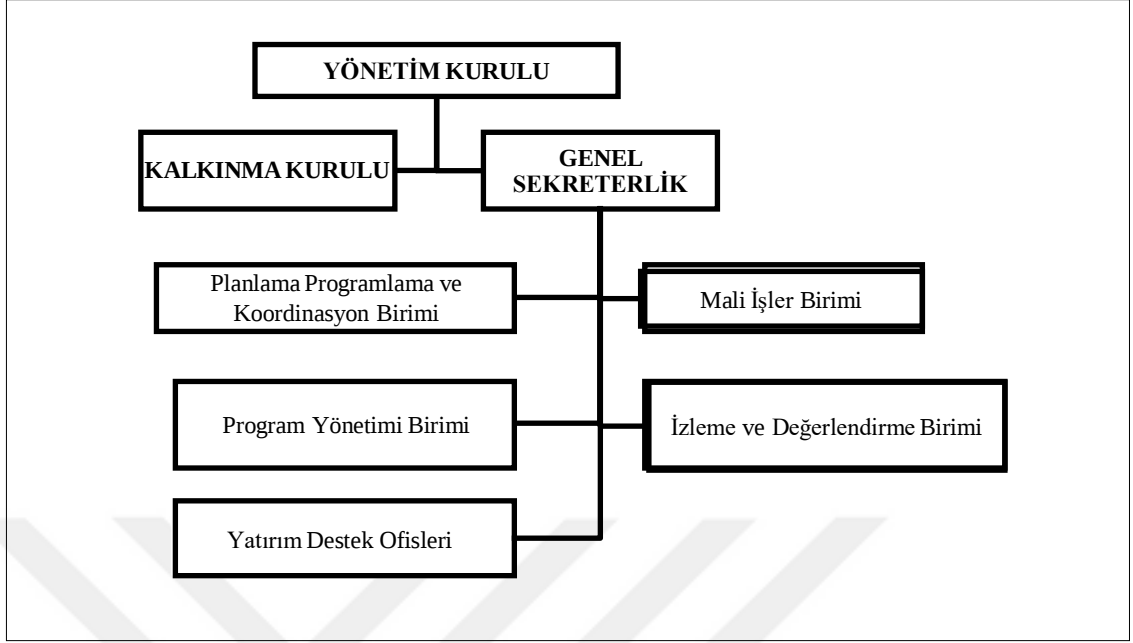
i) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

j) Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayımlanacağı bir internet sitesi oluşturmak.

3.2.3.6. Kalkınma Ajanslarının Teşkilat Yapısı

Kalkınma Ajansları bünyesinde, bölgenin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin yerine getirilmesinden sorumlu birimler oluşturulmuştur. 5449 sayılı Kanunun 7. maddesi uyarınca ajansın teşkilat yapısı Genel Sekreterlik, Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Yatırım Destek Ofislerinden oluşmaktadır.

Şekil 3. Kalkınma Ajansları Teşkilat Yapısı

Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri 5449 sayılı Kanunu’nun 7. maddesinde şöyle belirtilmiştir. Genel Sekreterlik, hiyerarşik düzen içerisinde Yönetim Kurulu’na kurula karşı sorumlu, Yatırım Destek Ofislerinin ise kendisine bağlı olduğu birimdir. Yönetim Kuruluna karşı sorumlu olan bu birim kurulun almış olduğu kararları uygulamak, kurul tarafından devredilmiş yetkileri kullanmak ve yine kurul tarafından tespit edilmiş sınırlar içerisindeki (taşıt hariç) taşınırların durumuna karar vermekle sorumludur. Ajans faaliyetlerini icra etmekten sorumlu olan birim, ajans bütçesini ve yıllık çalışma programlarını hazırlamakla görevlidir. Ayrıca ajans personelinin durumu hakkında fikir beyan edebilen, bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni projeler üreten, üretilen projelere destek sağlanması konusunda karar veren, desteklenen projelerin destek sonrası durumunu takip eden ve tüm bu işlemleri Yönetim Kurulu’na sunan birimdir. Ulusal ve uluslararası platformlarda gerçekleştirilen toplantılara ajans Genel Sekreterliğini temsilen katılabilmektedir. Ayrıca iş birliğini geliştirmek adına ülke içinde veya dışında bulunan ajanslarla ortak projeler üretilmesi konusunda çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir²⁶².

²⁶² 15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 195. Madde

5449 sayılı Kanunu'nun 8. maddesi uyarınca; bölgesel gelişmeyi sağlama yolunda katılımcılık anlayışının benimsenmesi ve her birimin desteklenmesi adına ajansların aktörlerinden olan ticaret ve sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim ve yerel idareler arasında iş birliğini gerçekleştirmesi ve bu yolda faaliyetleri yönlendirmesi adına Kalkınma Kurulu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Yönetim Kurulu'na öneri ve tavsiyelerde bulunan yönlendirme birimi konumundadır. Şöyle ki; ajansın bir yıl içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetleri içeren ve hesap vermelerine yardımcı olmak amacıyla düzenlenen faaliyet raporları ve iç denetim raporlarını değerlendirip gerekli gördüğü konular hakkında öneri de bulunabilir ve ajans sınırlarında bulunan illerin bölgesel gelişimlerini sağlamaları adına bölgenin ihtiyaçları ve sorunları hakkında çözüm önerileri üretmektedir. Ayrıca bölge potansiyelini ortaya çıkarmak adına araştırmalar yaparak kurula tavsiyelerde bulunur. Yapılan toplantılar sonrası toplantı sonuçlarını ajansların bağlı olduğu Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na raporlamakla görevlidir²⁶³.

Kalkınma Kurulu'nda temsil edilen birimlerin üye sayıları ajans kapsamındaki illerin nüfusuna ve bölgesel gelişmeye sağlayacakları katkı oranına, misyonlarına göre değişiklik göstermektedir²⁶⁴.

Kalkınma ajanslarının karar mercii konumunda Yönetim Kurulu vardır. Yönetim kurulunun başkanı olmak ve ajansı temsil etmek Vali'nin görevidir. Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik tarafından hazırlanan yıllık çalışma programını ve bütçeyi kabul eder, onaylar ve T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na iletir. Gerekli görülmesi ve ihtiyaçlar dahilinde bütçenin revize edilmesini sağlar. Ayrıca Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik tarafından kendisine sunulan proje tekliflerini onaylar²⁶⁵.

27.08.2014 tarih ve 29101 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan "Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği" ile yatırım destek ofislerinin görev,

²⁶³ 08.06.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Kalkınma Ajanslarının Hizmetine İlişkin Kanun.

²⁶⁴ Yavuz Karakılçık, *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Kalkınma Yönetimi*, Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2021, s. 317.

²⁶⁵ 15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. 194. Madde

yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir²⁶⁶. Ajans kapsamında hizmet veren tüm illerde yatırım destek ofisleri oluşturulur. Ücretsiz destek veren YDO, yatırımcıların talebi üzerine ajans tarafından verilen mali ve teknik desteklere ilişkin bilgileri yatırımcılara sunmak, yatırımcıların yatırım kararı almalarına yardımcı olmak, yatırım kararı almaları halinde gerçekleşme sürecinde yatırımcıları desteklemekle yükümlüdür.

3.2.3.7. Kalkınma Ajanslarının Finansman Kaynakları

Kalkınma ajanslarına kendilerine yüklenen görev ve sorumlulukları yerine getirebilmeleri için kaynak transferi yapılmaktadır. Başta merkezi idare tarafından toplanan gelirlerden ayrılan pay olmak üzere, ajans paydaşları içerisinde yer alan yerel yönetimler, ticaret ve sanayi odalarından kaynak aktarımı yapılmaktadır. 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre kalkınma ajanslarının gelirleri;

a) *“Bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından, vergi iadeleri ile mahallî idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Cumhurbaşkanlığınca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi, performans ölçütleri ve desteklenebilecek proje kapasitesine veya acil nitelikteki kaynak ihtiyacına göre belirlenecek pay.*

b) *Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar.*

c) *Faaliyet gelirleri.*

d) *Bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.*

e) *Bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay.*

f) *Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar.*

²⁶⁶27. 08. 2014 tarihli 29101 Sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği.

g) Bir önceki yıldan devreden gelirler.

h) Destek sözleşmeleri çerçevesinde, desteklenen projeler sonucunda ortaya çıkan gelir getirici faaliyetlerden ajansa aktarılacak kaynaklar²⁶⁷ “şeklinde belirlenmiştir.

3.2.3.8. Kalkınma Ajanslarının Destek Mekanizmaları

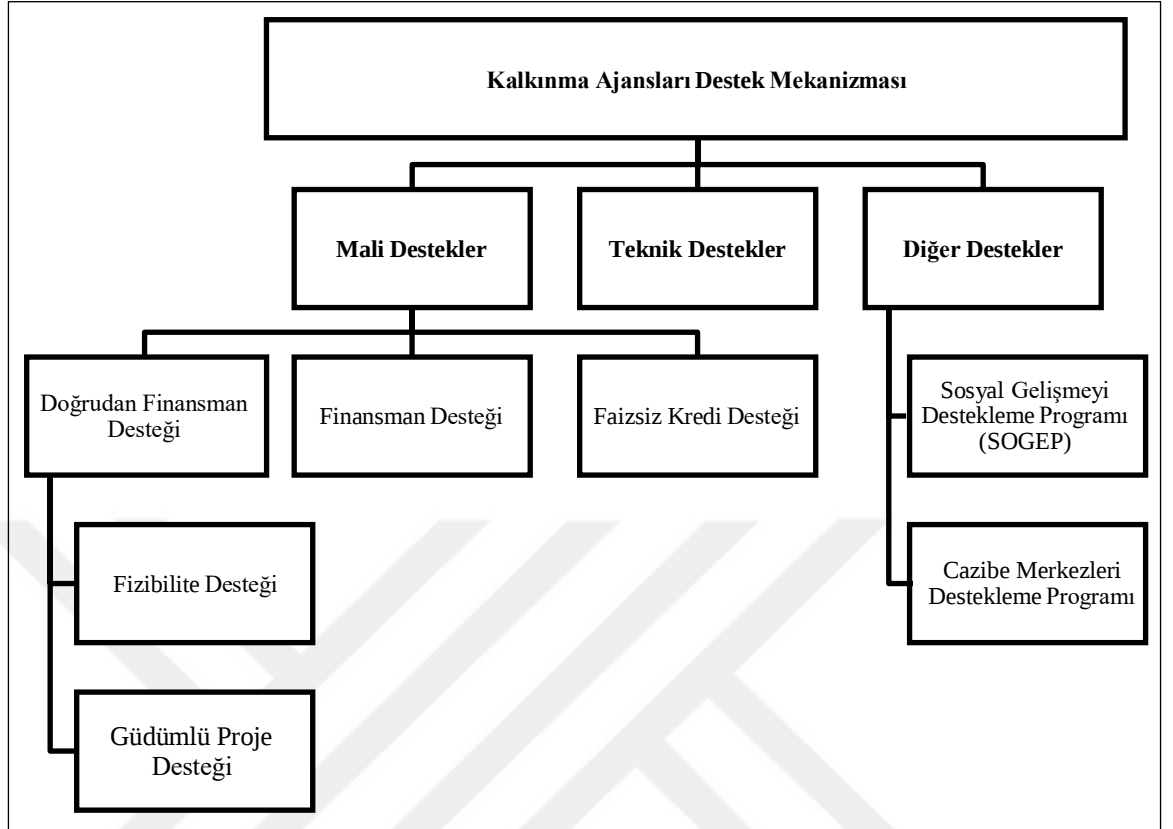
Kalkınma ajansları, ülke içerisinde bölgesel ve sektörel baz da meydana gelen eşitsizlikleri, gelişmişlik farklarını minimuma indirerek kamu sektörü, özel sektör, ticaret ve sanayi odaları ve sivil toplum örgütleri arasında bağlantı kurarak bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir Kalkınma ajansları destek mekanizmaları mali destekler, teknik destekler ve diğer destekler olmak üzere 3’ e ayrılır. Ajansların destek mekanizmaları aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. (bkz: Şekil.4)

Ajansların yıllık çalışma programları ve ilgili desteğe ait yayımlanan başvuru rehberinde açıkça belirtilmesi halinde kalkınma ajanslarının paydaşlarına bölge planlarında ve yönetim kurullarında öncelik verilen konularda bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme amacıyla geliştirdikleri projelerine mali ve teknik destekler kanalıyla yardımcı olunmaktadır.

Kalkınma ajansları tarafından verilen mali destekler; doğrudan finansman desteği, finansman desteği ve faizsiz kredi desteğinden oluşmaktadır. Doğrudan finansman desteği kendi içerisinde fizibilite desteği ve güdümlü proje desteği olmak üzere 2’ye ayrılmaktadır.

²⁶⁷ 15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

Şekil 4. Kalkınma Ajansları Destek Mekanizması

Kaynak: Kalkınma Ajansları Faaliyet Raporları incelenerek tarafımda hazırlanmıştır.

Fizibilite destekleri, bölgenin kalkınmasına ve diğer bölgelerle rekabet edebilmesi için karşısına çıkan önemli fırsatlardan yararlanmasına, bölgeyi finansal açıdan karşı karşıya kalabileceği tehdit ve risklerden korumayı, bölgesel yenilik ve girişimcilik yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan projelere destek verilmektedir. Doğrudan mali destek verilerek finanse edilen Fizibilite destekleri yardımıyla bir proje veya girişime yönelik teknik ve ekonomik açıdan ön değerlendirme çalışmaları yapılarak proje veya girişimin uygulanabilirliği sorgulanır.

Fizibilite Desteğinden “yerel yönetim ve mahalli idare birlikleri, üniversiteler, diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu statüsündeki meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri, teknoparklar,

teknoloji geliştirme bölgeleri, endüstri bölgeleri, iş geliştirme merkezleri statüsündeki kurum ve kuruluşlar, birlik ve kooperatifler”²⁶⁸ yararlanabilmektedir.

Güdümlü proje desteğinde ajans tarafından herhangi bir proje teklif çağrısı yapılmadan doğrudan destek verilir. Güdümlü projelere yönelik desteklerde proje konusu; ajansın yönlendirmesi doğrultusunda ve bölge planında belirlenmiş öncelikler dâhilinde belirlenen özel projelerdir. Güdümlü proje desteklerini diğer desteklerden farklı kılan özelliği proje geliştirmeye yönelik faaliyetlerde proje fikrinin ajans öncülüğünde ancak paydaşlarında fikirleri alınarak oluşturulmasıdır.

Güdümlü proje desteklerinden “*yerel yönetim ve mahalli idare birlikleri, üniversiteler, meslek okulları ve araştırma enstitüleri, diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu statüsündeki meslek kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, endüstri bölgeleri, küçük sanayi siteleri, teknoloji transfer ofisi şirketleri, teknoloji geliştirme bölgeleri ve sivil toplum örgütleri*”²⁶⁹ yararlanabilmektedir. Ancak kâr amacı güden kuruluşların güdümlü proje desteklerinden yararlanması mümkün değildir. Güdümlü proje desteğinden, “*Bölgesel gelişmenin hızlandırılmasına, bölgenin rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesine, bölgedeki iş ortamının iyileştirilmesine ve bölgedeki girişimcilik ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesine*”²⁷⁰ yönelik oluşturulan projeler desteklenmektedir.

Finansman desteği- faizsiz kredi desteği uygulamasından ajans bölgesinde hizmet veren KOBİ, çiftçi ve çiftçi grupları ile serbest meslek mensubu gerçek veya tüzel kişiler yararlanabilir. İçerisinde siyasi ve etnik içerik barındıran, toplum genelini etkileyici, hukuk kurallarına aykırı ve halk sağlığını tehdit etmeye yönelik hazırlanan projeler finansman ve faizsiz kredi desteği uygulamasından yararlanamaz²⁷¹.

Finansman desteğiyle; desteğe yönelik hazırlanan başvuru rehberinde öncelikli olarak belirlenmiş konularda proje hazırlanması halinde finansman konusunda sıkıntı yaşanması halinde KOBİ Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Kredi Garanti

²⁶⁸ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları 2020 Yılı Genel Faaliyet Raporu, s. 57.

²⁶⁹ BEBKA, <https://bebka.org.tr/destekler/genel-bilgiler>, (10.04.2022).

²⁷⁰ Kalkınma Ajansı Destekleri <https://www.bartinyatirim.com/tesvik-ve-destekler/kalkinma-ajansi-destekleri>, (10.04.2022).

²⁷¹ Zafer Kalkınma Ajansı, <https://zafer.gov.tr/tr-tr/Faaliyetler/Proje-Destekleme/Ajans-Destekleri-Hakk%C4%B1nda-Genel-Bilgi/Mali-Destekler/Finansman-Deste%C4%9Fi> (10.04.2022).

Fonu vb. nitelikteki aracı kuruluşlardan kredi alınması halinde ödenmesi gereken finansman giderlerin ajans bütçesinden karşılıksız olarak karşılanmasıdır.

Faizsiz kredi desteği uygulamasında da finansman desteği uygulamasında olduğu gibi aracı kuruluş ve ajans arasında imzalanan sözleşme bölge planı, ajans çalışma programı dikkate alınarak belirlenen konularda proje geliştirilmesi halinde kredinin aracı kuruluştan alınarak alınan kredinin faizsiz ve taksitli ödeme kolaylıklarıyla birlikte ajansa geri ödenmesidir²⁷².

Kalkınma ajansları tarafından verilen desteklerden bir diğeri teknik destek uygulamasıdır. Teknik destek yardımıyla ajans bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak ve kalkınmasını sağlamak amacıyla yararlanıcılar tarafından geliştirilen çalışmalara yararlanıcı tarafın kurumsal kapasite zayıflığı sebebiyle sıkıntı yaşaması halinde kendi imkânları dâhilinde ya kendi bünyesinde bulunan personeli ya da hizmet alımı şeklinde yardımcı olmaktadır. Ajans yararlanıcı tarafa proje hazırlanması konusunda yardımcı olmak, ajans bünyesindeki personeli geçici olarak yararlanıcı kuruluşa istihdam etmek, mentorluk hizmeti ve yabancı ülkelerle bağlantı kurmasına yardımcı olmak gibi faaliyetlerle destek sağlamaktadır²⁷³.

Kalkınma ajansları tarafından verilen teknik desteklerden “*sadece yerel yönetimler ve mahalli idare birlikleri, üniversiteler, meslek okulları ve araştırma enstitüleri, diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve serbest bölge işleticileri*”²⁷⁴ yararlanabilmektedir.

Ajans tarafından sağlanan teknik desteklerden yararlanabilmek adına bazı şartlar belirlenmiştir. Bu şartlar; yararlanıcı tarafın yerel yönetim ve mahalli idare birlikleri olması halinde geliştirilen projenin bölge planları dikkate alınarak bölgesel kapasiteyi artırmaya yönelik olması, yararlanıcının yerel yönetim ve mahalli idare birliği dışında kuruluş olması halinde yerel kalkınma hızının artmasına katkı sağlayan çalışmaları içermesi gerekmektedir²⁷⁵.

²⁷² DOĞAKA, Doğaka.gov.tr, (10.04.2022).

²⁷³ BEBKA, <https://bebka.org.tr/destekler/genel-bilgiler> (10.04.2022).

²⁷⁴ BEBKA, <https://bebka.org.tr/destekler/genel-bilgiler> (10.04.2022);

²⁷⁵ ANKARAKA, https://www.ankaraka.org.tr/tr/teknik-destekler_38.html , (11.04.2022).

Ajanstan talep edilen teknik destek doğrudan veya hizmet alımı şeklinde gerçekleşir. Verilen teknik desteğin hizmet alımı şeklinde gerçekleşmesi halinde; 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'na göre büyükşehir sınırları içerisinde yer alan idareler için her yıl bir limit belirlenmektedir. Ajans tarafından teknik desteğin verilmesi halinde ajansa toplam maliyeti de her yıl için belirlenen limiti aşamaz. Teknik destek mekanizmasından yararlanmak isteyen kurumlara finansal açıdan doğrudan bir destek sağlanmaz. Geliştirdiği projeyi hayata geçirmesi adına ihtiyaç duyduğu materyal, eğitim hizmetleri ve bilimsel toplantı faaliyetlerine yönelik harcamaları proje ortağı varsa ortağı ve yararlanıcısı üstlenmektedir.

Ajans tarafından sağlanan teknik destek süresi sözleşmenin imzalanmasının ardından 6 ay olarak belirlenmiştir. Desteğin 6 ay içerisinde uygulama sürecine girmemesi halinde genel sekreterinde onayının olması şartıyla en fazla 1 ay daha süre tanınmaktadır.

Mali ve teknik destekler dışında kalkınma ajansları tarafından verilen diğer destekler; Cazibe Merkezleri Destekleme Programı ve Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) 'dır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde 6. Bölgede yer alan Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van illeri, 5. Bölgede yer alan Bayburt, Erzurum, Kilis, Tunceli ve 4. Bölgede yer alan Malatya, Elazığ illeri Cazibe Merkezleri Destekleme Programıyla desteklenmektedir. Bu programla birlikte az gelişmiş bu bölgelerin diğer bölgelerle arasındaki farkları kapatmak için iş ve yatırım ortamlarının iyileştirilip canlandırılması ile zincirleme olarak istihdam olanaklarının artması, üretimin artması ve dış ticaret işlemlerinde artış yaşanması, gelişmiş bölgelere olan göçlerin önüne geçmek amaçlanmıştır²⁷⁶.

Kalkınma planları içerisinde ilk defa 9. Kalkınma planında gördüğümüz bu uygulama kalkınma kutupları oluşturulması hedefinden hareketle geliştirilmiştir. Günümüzde uygulanmakta olan 11. Kalkınma planında da az gelişmiş bölgelerin yatırım, üretim, dış ticaret işlemleri ve istihdama yönelik alanlarda geliştirilmesi için

²⁷⁶ https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/dosyalar/karar_cazibe_merkezleri_programi.pdf , (11.04.2022).

cazibe merkezleri destekleme programının uygulanmasına devam edilecektir ibaresi yer almaktadır²⁷⁷.

2008 yılında pilot uygulama olarak başlayan Cazibe Merkezleri Destekleme Programı, başarılı sonuçların alınmasının ardından 2010 yılından itibaren her yıl uygulanarak bölgelerin geri kalmışlık nedeniyle ortaya çıkan sorunlara çözüm üreterek gelişmiş ülkelerle rekabet edilebilir seviyeye gelmelerini sağlamaktadır.

Kalkınma ajansları tarafından Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı ile (SOGEP) Cazibe Merkezleri Destekleme Programı'ndan farklı olarak 81 ilde de uygulanmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın koordine ettiği bu program kalkınma ajansları üzerinden faaliyet göstermektedir. *“Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, kamu kurumu niteliğinde faaliyet gösteren meslek kuruluşları, kooperatifler, sivil toplum örgütleri, organize sanayi bölgeleri, teknoloji transfer ofisleri, teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketleri, sosyal sorumluluk projeleri için çalışan şirketler”* SOGEP'e yönelik desteklerden yararlanabilmektedir. Bakanlık tarafından geliştirilen bu programla birlikte bölgelerin potansiyelini ortaya çıkarmak, daha çok gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere olan göçleri ve beraberinde getirdiği düzensiz şehirleşmeyi önlemek hedeflenmiştir. Sosyal sorumluluk projeleri yardımıyla dezavantajlı konumdaki toplum bireylerini (çocuk, kadın, yaşlı ve engelli) yaşamları ve ekonomik hayatlarında aktif pozisyona getirebilmek, girişimcilik ve yenilikçilik faaliyetlerine yönelik özendirme çalışmaları yapmak. Artan yatırımlarla birlikte istihdam olanaklarını genişletmek SOGEP'in başlıca hedefleri arasında yer almaktadır²⁷⁸. SOGEP kapsamındaki projelerin desteklenme süresi en fazla 18 ay ve desteklenecek projelerin azami destek miktarı bir milyon TL olarak belirlenmiştir²⁷⁹.

²⁷⁷ DİKA, <https://www.dika.org.tr/destekler/cazibe-merkezlerini-destekleme-programicmdp#:~:text=CMDP%2C%20Sanayi%20ve%20Teknoloji%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1,nitelikli%20bir%20b%C3%B6lgesel%20geli%C5%9Fme%20program%C4%B1d%C4%B1r.> (12.04.2022).

²⁷⁸ İZKA, <http://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/sogep-program-rehberi.pdf>, (12.04.2022).

²⁷⁹ ANKARAKA, https://www.ankaraka.org.tr/tr/2022-yili-sosyal-gelismeyi-destekleme-programi-sogep-on-basvuru-cagrisi_5147.html, (12.04.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ PERFORMANS ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde tezimizin asıl konusunu oluşturan kalkınma ajanslarına yönelik performans analizine dair çalışmanın amacı, veri kaynağı ve yapısı ve analiz sonuçlarına yer verilerek genel değerlendirme yapılacaktır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Çalışmamızın amacı, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmada kalkınma ajanslarının rolünü görebilmek ve Türkiye’de kalkınma ajanslarının performans analizini gerçekleştirmek ve ajansların başarı durumlarını saptamaktır. Çalışmanın temel hipotezi, “kalkınma ajansları bölgesel kalkınmaya yönelik faaliyetlerinde etkin değildir” şeklinde belirlenmiştir. Hipotezimizin geçerliliğini sınamak adına kalkınma ajanslarının faaliyet raporları incelenerek performanslarına yönelik bilgi sahibi olunmuştur. Performans ölçümü, geliştirilen veri setleriyle test edilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye’de bölgesel kalkınmayı sağlamakla görevli 26 kalkınma ajansına yönelik 2010-2020 yılları arasında performans değerlendirmesi yapılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN VERİ KAYNAĞI VE YAPISI

BAŞ A. (2012) tarafından yazılan “Kalkınma Ajanslarının Performans Durumlarının İncelenmesi” tezi referans alınarak ajansların kuruldukları ilk yıllardan bugüne kadar ki gelişimlerini görmek adına çalışmanın kapsamını genişletilmiş ve sabit veri bulmak adına referans alınan tezde değerlendirme gösterge ve kriterlerinde daraltmaya gidilmiştir.

Veri toplarken öncelikli olarak kalkınma ajansları tarafından yayımlanan faaliyet raporları incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda tüm ajanslardan aynı

göstergelere yönelik verilere ulaşılammıştır. Bu yüzden bakanlık tarafından yayımlanan faaliyet raporları incelenmeye başlanmıştır. Tüm raporlardan alınan bilgiler doğrultusunda ortak veriler saptanmış ve analiz edilmeye başlanmıştır. Genel olarak 2009 ve 2010 yılı itibariyle faaliyetlerine başlayan ajansların çalışmaları 2020 yılına kadar incelenmiştir. Ulaşılammayan verilere ulaşmak adına ajanslarla e-posta üzerinden iletişime geçilmiş ve bazı ajanslardan veriler alınmıştır. Kısaca çalışmanın veri kaynağını; ikincil veri kaynakları olarak adlandırabileceğimiz ajanslar ve bakanlık tarafından yayımlanan faaliyet raporları ve internet siteleri oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak veri toplarken ajans internet siteleri ve bilgi edinme hakkında yararlanmak adına gönderilen e- maillerden yararlanılmıştır.

Diğer göstergelerden farklı olarak ajans iş birliğine yönelik veriler sadece 2014 ve 2020 yılları için, bölgeye çekilen yatırımcı sayısı 2014- 2019 yılları arasında, katılım sağlanan/ düzenlenen organizasyon sayılarının ise 2014- 2020 yılları arasında verilere ulaşıldığı için değerlendirmeler bu şekilde yapılmıştır. Bunlar dışında kalan tüm göstergeler 2010-2020 yılları arası veriler baz alınarak hazırlanmış ve analize konu edilmiştir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE METODU

Önceden belirlenmiş amaca yönelik bir durum, proje veya fikrin etkinliğini ve etkililiğini ölçmek ve ölçüm sonuçlarına yönelik çıktıların üretilmesi işlemine değerlendirme denilir. Yapılan değerlendirme işlemi sonucunda proje veya fikrin belirlemiş olduğu amaç ve hedeflere ulaşma derecesi hakkında fikir sahibi olunur. Değerlendirme işlemi sonucunda aynı kapsamdaki diğer proje veya fikirlerle karşılaştırma yapılabilir ya da zamansal açıdan gelişimi görülebilir.

Kalkınma ajanslarının performanslarına yönelik yapılan bu çalışmada geliştirilen göstergeler sayesinde değerlendirme yapılmıştır. Kalkınma ajanslarının faaliyetlerine yalnızca geliştirmiş oldukları projeler veya destekledikleri projeler sayısından farklı olarak değerlendirmek yanlış olacağı düşüncesinden hareketle ajansların bütçelerine, bölgenin tanınırlık ve görünürlüğü artırmak amacıyla yaptıkları faaliyetlere, paydaşlarıyla geliştirdiği iş birliklerine, bölge kalkınmasını sağlamak adına

ihtiyaçlar dahilinde bölgeye çekilen yatırımcı sayısına ve yatırım yapma kararı olan bireylerin kaçının YDO'lar kanalını kullandığına bakılmıştır. Referans alınan tezden hareketle ajansların 11 yıllık performanslarını ölçmek ve süreç içindeki değişimi izleyebilmek adına aşağıdaki veri seti oluşturulmuştur. (bkz: Tablo.9)

Tablo 9. Kalkınma Ajansları Faaliyet Gösterge ve Formülleri

GÖSTERGE NO	KALKINMA AJANSLARI FAALİYET SONUÇLARI GÖSTERGELERİ	FORMÜL
G1	K.A. tarafından desteklenen teknik destek sayısı	TTD / Toplam Kamu Kurumu ve STK sayısı
G2	K.A. tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına gelen katılımcı sayısı	$\log(\text{BEK} / \text{Program Sayısı}) / \log(\text{Toplam 20 Yaş Üzeri Bölge Nüfusu})$
G3	M.D.P. gelen proje sayısı	$\log(\text{MDP GPS}) / \log(\text{Toplam Kamu Kurumu, STK ve Firma Sayısı})$
G4	M.D.P. desteklenen proje sayısı	MDP DPS/ MDP GPS
G5	D.F.D. gelen proje sayısı	DFD GPS/ Toplam Kamu Kurumu ve STK sayısı
G6	D.F.D. desteklenen proje sayısı	DFD GPS/ DFD DPS
G7	G.P. kapsamında desteklenen proje sayısı	GP DPD
G8	Yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynak tutarı	YAKM / Toplam Aktarılması Gereken Kaynak Miktar
G9	Yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçedeki oranı	YAKM / Toplam Ajans Bütçesi
G10	M.D. sağlanan kaynak tutarı	MD Tutarı / Toplam Ajans Bütçesi
G11	Ajans tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayısı	ÇYS
G12	YDO bir yıl içerisinde yapılan başvuru sayısı	$\log(\text{YDO Başvuru Sayısı}) / \log(\text{Toplam Kamu Kurumu, STK ve Firma sayısı})$
G13	Ajansın katılım sağladığı organizasyonlar	KSOS/12
G14	Ajans tarafından bölgede düzenlenen organizasyonlar	BDOS/12
G15	Ajans tarafından yapılan iş birliği sayısı	ATYİS/12

Kaynak: Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kriterleri önem derecelerine göre sınıflandırmak istediğimiz için (0,2- 0,4- 0,6- 0,8 ve 1) olmak üzere çıkan sonuçlar belirlenen önem derecesiyle çarpılarak kalkınma ajanslarının performans sonucuna ulaşılmıştır. (bkz: Tablo.10)

Tablo 10. Formülasyon Tablosu

$G1 = \text{Teknik Destek Sonuçları} * 0.6 = K1$
$G2 + G3 + G4 + G5 + G6 + G7 = \text{Mali Destek Programı Sonuçları} * 0.8 = K2$
$G8 + G9 + G10 = \text{Bütçe İmkânları Sonuçları} * 0.2 = K3$
$G11 + G12 = \text{Yatırım Destek Faaliyetleri Sonuçları} * 0.4 = K4$
$G13 + G14 + G15 = \text{Ajans Organizasyon ve İş Birliği Sonuçları} * 1 = K5$
$K1 + K2 + K3 + K4 + K5 = \text{Ajans Performansı}$

4. ÇALIŞMA ALANINA İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

BAŞ A. (2012) tarafından yazılan “Kalkınma Ajanslarının Performans Durumlarının İncelenmesi” tezinde ajanslara ait raporlar incelenerek faaliyetleri çerçevesinde bir veri seti oluşturulmuştur. Oluşturulan bu veri setiyle birlikte 26 ajansın 2010 ve 2011 yıllarına yönelik performans durumlarına yönelik bir değerlendirme yapılmıştır.

Arslan H. (2019) tarafından yazılan “Yıllık Çalışma Programları ve Bütçeleri: Kalkınma Ajanslarında Karşılaştırmalı Bir Analiz” tezinde 2010- 18 yılları arasında Kalkınma ajanslarının bütçe ve çalışma programları incelenmiştir. İncelemeler sonucunda ajansların bütçelerini yönetmedeki performanslarını görebilmek adına değerlendirme yapılmıştır. 26 ajans içerisinde 24 ajans kullanılarak yapılan değerlendirme sonucunda ajansların bütçelerini uygulama performanslarının %50’nin altında kaldığı sonucuna varılmıştır.

Göksu N. (2019) tarafından yazılan “Kalkınma Ajanslarının Veri Zarflama Analizi ile İncelenmesi” tezinde girdi olarak ajans personel sayısı, giderler ve başvurusu sayısı çıktı olarak, ajans gelirleri, destekleme tutarı ve başarılı bulunan proje sayısını kullanarak eksik verilerin olması sebebiyle 19 ajans üzerinden veri zarflama analizi kullanılarak etkinlik değerlendirmesi yapılmıştır. 2015 ve 2016 yılı verileri kullanılarak yapılan araştırma sonucunda BEBKA, DİKA, DOĞAKA, İSTKA, İZKA iki yılda da etkinliklerini koruyan ajanslar olarak belirlenmiştir.

5. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ GENEL YAPISI VE ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde kalkınma ajanslarının faaliyet raporları ve bakanlık tarafından yayımlanan genel faaliyet raporları incelenecektir. Ajansların kuruluşları ve faaliyete geçme dönemleri, ajans çalışmalarına yönelik detaylı bilgilendirme yapılacaktır. Yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiş göstergeler üzerinden ajansların gösterge bazlı ve genel değerlendirmesi yapılacaktır.

5.1. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ GENEL YAPISI VE GÖRÜNÜMÜ

5.1.1. İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)

TR10 bölgesi İstanbul ilinde hizmet veren İstanbul Kalkınma Ajansı 2008/14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Ajans merkezi İstanbul ilidir. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır²⁸⁰.

2009 yılında faaliyete geçmesine rağmen 2010 yılında, ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. Ajans tarafından TD uygulamasının araştırma kapsamındaki hiçbir yılda uygulanmamış olması dikkat çekmektedir. Bilgi edinme başvurusu hakkından yararlanarak ajansa TD uygulamasını kullanmama sebepleri sorulmuş ancak cevap alınamamıştır.

Bölge Planı doğrultusunda sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma seviyesine ulaşmak için 2010 yılında 5 adet mali destek programı açılarak proje teklif çağrısı yapılmıştır. 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP’ye toplam 4003 proje başvurusu yapılmış ve bu projelerden 818 tanesi başarılı bulunarak desteklenmeye hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %20’dir.

²⁸⁰ İSTKA, <https://www.istka.org.tr/kurumsal/hakkimizda/>, (15.03.2022).

DFD'ye 228 proje başvuru yapılmış, 50 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %21'dir.

Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %32,5'tir. Ajans tarafından 2010 yılında MDP kapsamında desteklenen İTÜ "Çekirdek Projesi", "Girişimcilik Kuluçka Merkezleri" 2015 yılında gerçekleşen bir organizasyonda dünya sıralamasında ilk yirmiye girmiştir. Toplamda 220 kuluçka merkezinin bağımsız değerlendirmesinin yapıldığı bu organizasyonda Türkiye'den endekse girmeye hak kazanan ilk kuluçka merkezi olmuştur. 2014 yılında MDP kapsamında desteklenen "Sağlıklı Yaşam Projesi" 43 proje arasından birincilik unvanı almıştır. Yine aynı yıl MDP kapsamında ajans paydaşları iş birliği içerisinde yürütülen madde bağımlılığına yönelik "Yeşilay Eğitim ve Danışmanlık Merkezi" (YEDAM) açılmıştır. 2019 yılında gerçekleşen bir organizasyonda GPD kapsamında kurulan "Bilgiyi Ticarileştirme Merkezi" "Yılın Girişimcilik Ödülü" nü almıştır. Aynı yıl ajans tarafından kanser hastalığında tedavi imkânlarını araştırmaya yönelik kurulan "İleri Düzey Genetik Analiz Laboratuvarı" (GLAB) uluslararası alanda faaliyet gösteren akreditasyon kurumu tarafından tam puanla derecelendirilmiştir. Bunlara ek olarak ajansın desteklediği "STEM Et Ne Olur, KODLA Senin De Olur" projesi Robotex International Dünya Şampiyonası'nda 4'üncü olmuştur. 2015- 2019 yılları arasında İSTKA MDP kapsamında desteklediği ve yürüttüğü faaliyetlerle merkezler kurulmasına ve projelerin ödül almasına dereceye girmesine katkı sağlamıştır.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2014 yılında bölgenin potansiyelini ortaya çıkaracak sektörlerin belirlenmesi için analiz ve paydaşlarla görüşmeler yapılarak başlanmıştır. Geliştirilen 27 proje fikri üzerinde değerlendirmeler yapılmış ve 1 proje için sözleşme aşamasına gelinmiştir. 2015 yılına gelindiğinde bakanlık tarafından da uygun bulunmasıyla 2 proje için sözleşme imzalanmıştır. "Çelik Test ve Araştırma Merkezi (ÇETAM)" kurulmasına yönelik proje ajansın ilk güdümlü projesi olma özelliğini taşımaktadır. 2016 yılında 2014- 2023 İstanbul Bölge Planı'nda belirlenen hedefler doğrultusunda çalışmalar yürütmeye çalışan ajans GPD kapsamında üniversite-sanayi iş birliğinin geliştirilmesi hedefine yönelik bir projenin desteklenmesini uygun görmüştür. 2017 yılında İstanbul ilini sektörde söz sahibi olduğu ve getirisi yüksek alanlarda ilerletmek isteyen ajans "İstanbul Living Lab Deneyim Merkezi",

“INNOGATE” ve “Uluslararası Organ Nakli Ağı Merkezi” projelerinin sözleşmesi imzalanmıştır. 2018 yılında katma değer yaratma etkisi yüksek, iş birliği gerektiren girişimleri desteklemeyi amaçlayan ajans tekstil atölyeleri kurulmasına yönelik geliştirilen 1 proje için sözleşme imzalamıştır. 2019 yılında yeni bir proje için sözleşme imzalanmamış ancak daha önceki yıllarda imzalanan projelerin uygulama çalışmaları devam etmiştir. 2020 yılında ise fizibilite ve bakanlık onay süreçleri tamamlanmış “Türkiye Açık Kaynak Platformu” isimli projesi için sözleşme imzalanmıştır. Ayrıca bölgenin göçmen sorununa çözüm üretmek ve uyumlaştırma çalışmaları kapsamında geliştirilen “İstanbul Göç ve Uyum Merkezi” ile genç nüfusun girişimcilik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla oluşturulan “Gelecek Üsküdar” projeleri kapsamında fizibilite etüdü çalışmaları devam etmektedir. İlk GP sözleşmesinin 2015 yılında imzalanmasından 2020 yılına kadar geçen süreçte İSTKA, 8 proje yönelik sözleşme imzalamıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın ajans bütçesine oranı ortalama %37,9’dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynağın ortalama oranı ise %62,6 olduğu görülmektedir. Toplam bütçe içerisinde MDP’ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %70’tir.

2014-19 yılları arasında bölgeye 19 yatırımcı çekilmiştir. Çekilen yatırımlarının hepsinin yabancı olması ajansın yabancı yatırımcıyı bölgeye çekme konusunda başarılı olduğunun göstergesidir. Yatırımcıların İran, İtalya, Suriye, Çin, Çekya, Danimarka, İngiltere, Kore ve Afganistan menşeli olduğu görülmektedir. 2013-20 yılları arasında ajans bünyesinde faaliyet gösteren YDO’ya toplamda 6627 adet başvuru yapılmıştır.

2014-2020 yılları arasında bölgede 35 organizasyon düzenlenmiş, 117 organizasyona katılım sağlanmıştır. Bölgede düzenlenen organizasyonların bölgeye yatırımcı çekilmesindeki payı oldukça büyüktür. Ajans tarafından 2014 yılında 24, 2020 yılında 3 adet iş birliği gerçekleştirilmiştir. İSTKA, EURADA’nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır²⁸¹.

²⁸¹ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (15.03.2022).

5.1.2. Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)

TR21 bölgesi Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illerinde hizmet veren Trakya Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Ajans merkezi Tekirdağ ilidir. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Tekirdağ ilidir²⁸².

Faaliyetlerine 2010 yılı itibariyle başlayan ajans bu yılda MDP, DFD, GPD ve TD uygulamalarını kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2011 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2011- 19 yılları arasında toplam 357 TD vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 3 MDP ile 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye toplam 2112 proje başvuru yapılmış, 465 tanesi başarılı bulunarak destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %22'dir. Ajans tarafından 2017 yılında proje başvurusu alınmamıştır. DFD kapsamında 187 proje başvurusu alınmış, 62 proje başarılı bulunarak desteklenmiştir. Desteklenme oranı %33'tür. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42'dir.

GPD'yi 2015 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. 2015 ve 2019 yıllarında toplam 2 proje için sözleşme imzalanmış, diğer yıllarda ise proje geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Sözleşme imzalanan projelerle ajans kapsamında hizmet verilen Edirne ilini cazibe merkezi haline getirmek ve bölge kapsamında teknolojinin beraberinde getirdiği yeniliklerden sanayi sektörünün de gelişebilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla danışmanlık ve eğitim verilmesi için merkez açılması kararlaştırılmış ve uygulama aşamasına geçilmiştir.

2010 yılında AB tarafından finanse edilen Türkiye- Bulgaristan arası Sınır ötesi İş Birliği Programına yönelik mutabakat imzalanmış, Edirne ve Kırklareli illerinin faydalanabileceği programa TRAKAYAKA 'da destek vermiştir. 2011 yılında TRAKYAKA ve iş birliği yaptığı paydaşlarıyla geliştirilen KOBİ faaliyetlerinde ARGE çalışmaları geliştiren ve bu projeleri destekleyen araştırma merkezlerini bir arada

²⁸² TRAKYAKA, <https://www.trakyaka.org.tr/tr/33165/Hakkimizda>, (15.03.2022).

toplayabilmek adına MDP kapsamında “Teknoloji Geliştirme Merkezi” (TEKMER) kurulmuştur. 2012 yılında ajans tarafından ilk teşvik belgesi bölgede faaliyet gösteren bir mühendislik şirketine verilmiştir. 2013 yılında TR21 Bölgesi 2014- 2023 Vizyonu belirlenmiştir. 2014 yılında Eurodesk Temas Noktaları MDP’ye hazırlanan proje başarılı bulunarak %100 destek almaya hak kazanmıştır. 2017 yılında TR-21 bölgesinde faaliyet gösteren firmaların ihracat yapmasını özendirmek ve ülkenin ihracat rakamlarını artırmak amacıyla “Trakya Ticari Bilgi ve İstihbarat Merkezi” kurulmasına yönelik protokol imzalanmıştır. Yine aynı yıl içerisinde “TESKİ ve Güneş El Ele Enerjide Verimliliğe” projesi ajans tarafından desteklenerek, proje kapsamında ajans destekli ilk güneş santrali kurulmuştur.

2020 yılında merkezi bütçeden aktarılan paylar dışında ulusal ve uluslararası fonlardan da kaynak kullanan ajans Interreg-IPA CBC Bulgaristan-Türkiye 2014-2020 Programı kapsamında Sürdürülebilir turizmi sağlamak adına geliştirdiği “Horizon 2100” projesini uygulamaya başlamıştır. Tarım sektörünü geliştirmek ve yine ihracat rakamlarına katkı sağlamak için TRAKYAKA ve paydaşları arasında geliştirdiği iş birliği ile “Trakyalı” markası adı altında yerli tohum üretimine başlanmıştır. Ayrıca bölgenin ihracatına yön vereceği düşünülen kamu ve özel sektör bir araya getirilerek “Dış Ticaret Platformu” kurulmuştur.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçedeki oranı ortalama %17.9dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken payın ise %63 olduğu görülmektedir. Toplam bütçe içerisinde MDP’ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %45,6’dır.

2014- 19 yılları arası bölgeye 16 yatırımcı çekilmiştir. Bölgeye çekilen yatırımların 12 tanesi yerli, 4 tanesi yabancı yatırımcıya aittir. Yabancı yatırımcıların Romanya, Bulgaristan ve Güney Kore menşeli olduğu görülmektedir. 2010 yılı itibariyle Edirne ve Kırklareli illerinde YDO kurularak faaliyete başlanmıştır. Kurulduğu ilk yıl başvuru almayan YDO’ ya 2011- 20 yılları arasında toplam 10476 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 36 organizasyon düzenlenmiş, 61 organizasyona katılım sağlamıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına

bakıldığında 2014 yılında 10, 2020 yılında 27 adettir. TRAKYAKA EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır²⁸³.

5.1.3. Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)

TR22 bölgesi Balıkesir, Çanakkale illerinde hizmet veren Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Ajans merkezi Balıkesir ilidir. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır²⁸⁴.

Kurulduğu ilk yıl ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. TD uygulamasını kullanmaya 2011 yılında başlayan ajans 242 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2038 proje başvuru yapılmış, bunlardan 517 tanesi başarılı bulunarak destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %25'tir. DFD, kapsamında 144 proje başvurusu yapılmış, 51 proje başarılı bulunarak desteklenmiştir. Desteklenme oranı %35'tir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %41,6'dır.

GP'ye yönelik ilk desteğini 2015 yılında veren ajans bölgenin özellikleri doğrultusunda öncü olduğu sektörlerde kendini gösterebilmesi, ulusal/ uluslararası platformlarda kendini tanıtabilmesi adına bölgede kongrelerin düzenlenmesi için kongre ve fuar merkezi kurulmasına karar vermiştir. “Balıkesir Uluslararası Kongre ve Fuar Merkezi” isimli proje için sözleşme imzalanmıştır. 2017 yılında 2014- 2023 Bölge Planı'nda belirlenen hedefler doğrultusunda bölgenin gelişmesine yönelik geliştirilen fikirlerin bir arada toplanmasına adına proje havuzu oluşturulmuştur. GPD kapsamında “Çardak Ticaret Merkezi” bakanlık onayına sunulmuş ve kabul edilerek sözleşme

²⁸³EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (15.03.2022).

²⁸⁴ GMKA, <https://www.gmka.gov.tr/hakkimizda>, (15.03.2022).

imzalanmıştır. 2018 yılında yeni proje fikirleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. 2019 yılına gelindiğinde birçok proje fikri vardır ancak çeşitli sebeplerle sözleşme aşamasına geçilmemiş sadece bir proje için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 3 projenin sözleşme imzalanarak desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçedeki oranı ortalama %15,3 dür. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken payın ise %55,4 olduğu görülmektedir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %76,2'dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 38 yatırımcı çekilmiştir. Bu yatırımcıların 24 tanesi yerli, geri kalanları yabancı ve Almanya, Avusturya ağırlıklı olmak üzere Japonya menşelidir. Bölgeye çekilen yatırımcıların rüzgâr ve termal santral kurulması ve meyvecilik üzerine faaliyet gösterdiği görülmektedir. 2010- 20 yılları arasında YDO'ya 5111 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 31 organizasyon düzenlenmiş, 59 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 4, 2020 yılında 10 adettir.

5.1.4. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)

TR31 bölgesi İzmir ilinde hizmet veren İzmir Kalkınma Ajansı 2006- BKK ile Türkiye'de kurulan ilk iki ajanstan biri olma özelliğini taşımaktadır. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle 2007 yılında çalışmalarına başlayan ajans faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik kararın verilmesi sebebiyle ajans faaliyetlerine bir yıllık aranın ardından 2008 yılında başlamıştır²⁸⁵.

Ajans, TD uygulamasını araştırma kapsamındaki yıllarda hiç kullanmamıştır. Bilgi edinme başvurusu sonucu elde edilen veriye göre faaliyet konuları itibariyle teknik destek mekanizmasının kullanılmadığı onun yerine diğer destek türlerinin kullanıldığı ifade edilmiştir.

²⁸⁵ İZKA, <https://izka.org.tr/hakkimizda/>, (15.03.2022).

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 1661 proje başvuru yapılmış, 487 tanesi başarı bulunarak desteklenmiştir. Desteklenme oranı %27. DFD kapsamında 110 proje başvuru alınmış, 43 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %39'dur. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %38,7'dir.

GPD'ye yönelik ilk sözleşme ajans tarafından 2012 yılında imzalanmıştır. 2013 yılında bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda, kümelenme potansiyeli en yüksek olarak belirlenen endüstriyel havalandırma, iklimlendirme ve soğutma sektörüne yönelik olarak bir laboratuvar kurulması için proje geliştirilmiştir. Geliştirilen projeyle birlikte gerekli ortam sağlanamadığı için dışarıya aktarılan kaynaklar artık ülke içinde kalacaktır. Ayrıca bazı GP fikirleri de çalışma programına dahil edilmiştir. 2014 yılında Güneş Enerjisi Enstitüsü Biyokütle Enerji Sistemleri ve Teknolojileri Merkezi" ve "İBB İzmir Kent Konseyi" projeleri için sözleşme imzalanmıştır. GPD'den yararlanmak için başvuruda bulunan 11 adet proje için değerlendirme yapılmış bazı projeler çalışma programına alınmıştır. 2020 yılına gelindiğinde fizibilite çalışmaları tamamlanan "İzQ Girişimcilik Merkezi" projesi bakanlık onayına sunulmuş, sözleşme imzalanmıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesindeki ortalama oranı %36,9 dur. Bu oran en yüksek ise %49 ile 2015 yılına aittir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalama %79,7'dir. Toplam bütçe içerisinde MDP'ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %62,3'tür.

2014-19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 53 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 17 tanesi yerli, 36 tanesi yabancı menşelidir. Yabancı yatırımcıların Almanya ve Japonya ağırlıkta olmak üzere Danimarka, Avusturya, ABD menşeli olduğu görülmektedir. Yatırımların otomotiv sanayi, üretim, lojistik, yenilebilir enerji, sanayi üzerine olduğu dikkat çekmektedir. 2010-20 yılları arasında YDO 1910 adet başvuru yapılmıştır.

2014-20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 37 organizasyon gerçekleştirilmiş, 101 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 2, 2020 yılında 10 adettir.

Ödüllendirme sistemine dayalı bir politika sürdüren EURADA, tarafından bölgesel kalkınma adına gerçekleştirilen en iyi projeler seçilmekte ve diğer ülkelerinde yararlanmaları ve örnek almaları adına paylaşılmaktadır. 2015 yılında İZKA, su ve enerji tasarrufunu sağlamak adına oluşturduğu temiz üretimi destekleme programı ile en iyi üçüncü proje seçilmiştir²⁸⁶.

5.1.5. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)

TR32 bölgesi Aydın, Denizli, Muğla illerinde hizmet veren Güney Ege Kalkınma Ajansı 2009/ / 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Ajansın merkezi Denizli ilidir. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır²⁸⁷.

Faaliyete geçtiği ilk yıl ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD mekanizması kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2013 yılından itibaren uygulayan ajans 2013- 20 yılları arasında 457 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2020 proje başvuru alınmış, 490 tanesi destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %24'tür. DFD kapsamında 345 proje başvurusu alınmış, 121 tanesi başarılı bulunarak desteklenmiştir. Desteklenme oranı %35'tir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %48,2'dir.

GPD yönelik ilk çalışmalarına 2011 yılında başlayan ajans Muğla'da "Uluslararası Fuar Alanı" kurulmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. 2012 yılında yenilenebilir enerji kullanılarak Aydın'da soğuk hava deposu kurulmasına yönelik fikir

²⁸⁶ EURADA, <https://www.eurada.org/rdas-overview/awards>, (15.03.2022).

²⁸⁷ GEKA, <https://geka.gov.tr/tr/sayfa/ajansimizin-tanitimi>, (15.03.2022).

gündeme gelmiştir. 2013 yılında “Uluslararası Fuar Alanı” ve “Yenilenebilir Enerji Kaynaklı Soğuk Hava Deposu” kurulmasına yönelik fizibilite çalışmaları devam etmektedir. 2014 yılında, 2013 yılında fizibilite çalışmaları devam eden projelerin fizibilite aşamaları tamamlanmıştır. Başvuru sürecine geçilmiştir. 2016 yılında desteklenmesi planlanan projelere yönelik bakanlık başvurusu yapılmış ve 2017 yılında “Uluslararası Fuar Alanı” kurulmasına yönelik proje için prosedür tamamlanmıştır. Fakat projenin arazi ile ilgili netleşme sağlanamaması nedeniyle projenin iptaline karar verilmiştir. Gündümlü proje fikirlerin bir diğeri olan “Yenilenebilir Enerjili Soğuk Hava Deposu” için ek inceleme yapılmasına yönelik karar alınmıştır. 2019 yılında “Denizli Mesleki Eğitim Merkezi” projesine yönelik fizibilite çalışması yapılmaktadır. Ayrıca GPD’den yararlanmak isteyen yeni projeler için değerlendirmeler yapılmıştır. 2020 yılında proje geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca 2 proje fizibilite aşamasındadır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içerisindeki ortalama oranı %24,2’dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalama oranı %70,8 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP’ ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %73,7’dir.

YDO’ya yönelik faaliyetlerine 2011 yılında başlayan ajans 2011-20 yılları arasında 16386 kişi başvuru yapmıştır. Ajans tarafından 2014- 19 yılları arasında bölgeye 28 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımların hepsi yerlidir ve mermer ağırlıklı üretim hizmetleri üzerine yatırım yapılmıştır.

2014-20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 32 organizasyon düzenlenmiş, 110 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 9, 2020 yılında 20 adettir.

5.1.6. Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA)

TR33 bölgesi Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak illerinde hizmet veren Zafer Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajansın merkezi Kütahya ilidir²⁸⁸.

Kurulduğu ilk anda TD mekanizmasını kullanmaya başlayan ajans 2010-20 yılları arasında 809 adet TD vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2110 proje başvurusu alınmış, 602 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %28. DFD kapsamında 229 proje başvurusu alınmış, 118 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %51'dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %44,4'tür.

Ajansın vizyonu ve kalkınma programının da belirlenen hedeflere ulaşma doğrultusunda 2010 yılında "Bölgesel Potansiyelin Harekete Geçirilmesi Mali Destek Programı" ile ilk proje teklif çağrısı yapılmıştır. Bu programla birlikte bölgede faaliyet gösteren yararlanıcıların tarıma dayalı sanayi ve imalat sanayi, turizm alanlarındaki faaliyetlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. 2011 yılında 2010 yılında açılan MDP'ye yönelik proje başvuruları değerlendirilmiş ve uygun bulunan projeler desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca Odak sektörler MDP ve Kırsal, Kentsel Altyapı MDP açılmıştır. 2012-13-14 yıllarında yeni MDP açılmış ilan edilmiş ve değerlendirme çalışmaları yapılarak projeler desteklenmiştir. 2015 yılında AB tarafından finanse edilen IPA fonundan destek almak adına 2 proje geliştirilmiş ve destek almaya hak kazanmıştır. 2016 yılında da AB fonlarından yararlanmak adına uluslararası projelerin geliştirilmesi yönelik çalışmalar devam etmiştir. 2016-17-18-19 yıllarında MDP çerçevesinde destekler verilmeye devam edilmiş 2020 yılında diğer ajanslarda olduğu gibi "COVID-

²⁸⁸ ZAFER KALKINMA AJANSI, <https://zafer.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Hakk%C4%B1m%C4%B1zda/Zafer-Kalk%C4%B1nmaAjans%C4%B1#:~:text=Zafer%20Kalk%C4%B1nma%20Ajans%C4%B1%20Genel%20Sekreterli%C4%9Fi, Sanayi%20ve%20Teknoloji%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20sorumludur> , (15.03.2022).

19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı" oluşturulmuş bu programla başvuru yapan projelerin desteklenmesi hedeflenmiştir.

GP'ye yönelik çalışmalarına 2012 yılı itibariyle başlayan ajans "Zafer Cazibe Merkezi" nin hayata geçirilmesine büyük önem vermiş ve çalışma programına bu projeyi eklemiştir. 2016 yılında başlayan ajans TR33 bölgesindeki illerin potansiyelini ortaya çıkarmak adına araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar sonucunda "Kütahya Çinisinin Markalaşması ve Katma Değerinin Artırılması" ve "Uşak Deri Sektörünün Markalaşması ve Katma Değerinin Artırılması" adına değerlendirmeler yapmıştır. 2017 yılında Afyon ilinin öncü sektörlerinden olan mermercilik adına potansiyelin ortaya çıkarılması ve sektörde uzmanlaşma sağlanması, rekabet edilebilirliği arttırmak için "Mermerde Yüksek Verim, Yüksek Katma Değer Projesi" geliştirilmiştir. Fizibilite çalışmalarının tamamlanmasından sonra bakanlık onayına sunulan proje için sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise mesleki eğitime yönelik GP geliştirme çalışmaları devam etmiştir. Araştırma kapsamında ajans tarafından 2 GP için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın ajans toplam bütçesi içindeki ortalama oranı %26,8'dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak oranı ortalama %86,4 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %72,3'tür.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 62 yerli, 6 yabancı olmak üzere toplam 68 yatırımcı çekilmiştir. Yabancı yatırımların Arabistan, Mısır, Pakistan, İtalya ve Avusturya menşeli olduğu görülmektedir. YDO'ya yönelik faaliyetlerine 2011 yılı itibariyle başlayan ajansa 2011- 20 yılları arasında 9778 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 13 organizasyon düzenlenmiş, 65 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 1, 2020 yılında 11 adettir.

5.1.7. Bursa-Eskişehir- Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)

TR41 bölgesi Bursa, Bilecik, Eskişehir illerinde hizmet veren BEBKA, 2009/15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Bursa ilidir²⁸⁹.

Kurulduğu yıl itibariyle ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. Ajans TD uygulamasını 2011 yılı itibariyle kullanmaya başlamış ve 2011- 20 yılları arasında 455 adet TD vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 1539 proje başvurusu alınmış, 427 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %27. DFD kapsamında 175 proje başvurusu alınmış, 63 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %36'dır. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,5'tir.

2010 yılında Sanayi ve Turizm'de Rekabet Gücünün Artırılması MDP ilan ederek ilk çağrısını yapmıştır. 2011 yılında 2010 yılında açılan MDP'ye gelen proje başvuruları değerlendirilerek başarılı bulunanlar desteklenmiş ve AR-GE Yenilikçilik ve Sosyal Kalkınma MDP açılmıştır. 2013 yılında 5 MDP açılmış ve 2014 yılında bu programların başvuru ve değerlendirme süreci devam etmiştir. 2015-16-17-18-19 yılları arasında MDP'YE yönelik yeni programlar açılmış ve proje başvuruları alınarak değerlendirilmiştir. 2020 yılında Türkiye'yi ve dünyayı etkisi altına alan Covid19 salgın hastalığına yönelik ajans tarafından çalışmalar yapılmıştır. Salgın hastalıkla mücadele etmek adına "COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı" oluşturulmuş bu programla 3 projeye destek verilmiştir. Ayrıca SOGEP kapsamında 7 projeye ajans tarafından destek verilmiştir.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2014 yılında başlayan ajans bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla Bursa'da "Tekstil ve Teknik Mükemmeliyet

²⁸⁹ BEBKA, <https://bebka.org.tr/hakkimizda>, (15.03.2022).

Merkezi” ve 2015 yılında, “Eskişehir Fuar ve Kongre Merkezi” kurulmasına yönelik proje bakanlık onayından geçmiş ve sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında Araştırma kapsamında ajans tarafından 2 GP’ye yönelik sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %38,3 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken toplam kaynak ortalama oranı ise %85’tir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %63,7’dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 2 yabancı, 1 yerli yatırımcı çekilmiştir. 2010- 20 yılları arasında YDO 5809 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 50 organizasyon düzenlenmiş, 66 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 5, 2020 yılında 18 adettir. BEBKA, EURADA’nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır²⁹⁰.

5.1.8. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)

TR42 bölgesi Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova illerinde hizmet veren Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajansın merkezi Kocaeli ilidir²⁹¹.

Ajans TD mekanizmasını kurulduğu tarihten bu yana kullanmakta ve 2010-20 yılları arasında toplam 572 adet TD vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP’ye 2083 proje başvurusu alınmış, 543 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %26’dır. DFD kapsamında 582 proje başvurusu yapılmış, 154 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %26’dır.

²⁹⁰ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (15.03.2022).

²⁹¹ MARKA, <http://www.marka.org.tr/sayfa/13/74/hakkimizda>, (15.03.2022).

Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %45'tir.

2010 yılı MDP KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmak amacıyla tasarlanmış ve programın 2011 yılına kadar devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca aralık ayında kurumsal yönetim konusuna büyük önem veren ajans bu süreci uluslararası alanda kabul gören bir modele uygun olarak yürütmek için "Ulusal Kalite Hareketi" ne katılmış ve Türkiye'den katılan ilk ajans olma özelliğini taşımıştır. Modeli 1 yıl boyunca uygulayan ajans gösterdiği başarıyla "Mükemmeliyette Kararlılık" belgesi almıştır. 2011 yılında 2010 yılında başlatan KOBİ'lere yönelik MDP uygulanmasına devam edilmiş ve buna ek olarak AR-GE ve Yenilikçilik MDP da uygulamaya alınmıştır. AB tarafından finanse edilen programlara proje hazırlamış ve AB tarafından uygun bulunarak desteklenmiştir. 2012 yılında da ISO 9001 Kalite Belgesine sahip olarak yetkinliğini kanıtlamış ve kurumsal yönetim konusundaki başarısını tescillemiştir. 2013 yılında 2011 yılında açılan MDP çalışmaları sona ermiş ve 2 yeni program açılmıştır. 2014 yılında 6 MDP açarak çalışmalarına devam etmiştir. 2015 yılında AB tarafından finanse edilen programlardan yararlanmak için geliştirilen 14 projenin değerlendirme sürecinde olduğu daha önceki 3 projenin tamamlandığı 6 projenin ise uygulama aşamasında olduğu görülmüştür. 2017 yılında 18 yılında ilan edilmesi planlanan 3 programa yönelik çalışmalar devam etmiş ve daha önceki yıllara ait MDP izleme ve değerlendirme süreçleri sürdürülmüştür. 2018 yılında 4 MDP ilan edilmiş ve 2013 yılında uygulanan MDP desteklenen projelere yönelik etki analizi çalışmaları yapılmıştır. 2019 yılında 11. Kalkınma Planı'nda belirlenen hedeflere ulaşmak adına yazılım alanına yönelik geliştirilen bu alanda ve Türkiye'de ilk olma özelliği taşıyan "Türkiye Açık Kaynak Platformu" na yönelik çalışmalar başlatılmıştır. 2020 yılında Türkiye'yi ve dünyayı etkisi altına alan Covid19 salgın hastalığına yönelik ajans tarafından çalışmalar yapılmıştır. Salgın hastalıkla mücadele etmek adına "COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı" oluşturulmuş bu programla tanı kiti üretilmesi ve yeni ürün geliştirilmesi- üretilmesi adına projeler ajans tarafından desteklenmiştir.

GPD'ye yönelik ilk çalışmalarına 2012 yılında başlayan ajans desteklerle finanse edilmesi gereken konuların belirlenmesine yönelik anket çalışması, sektör görüşmeleri ve saha çalışması yapılmıştır. 2013 yılında MARKA'nın ilk GPD olan

"Troponin I ve CK-MB Tanı Kitlerinin Üretilmesi" ne yönelik projenin sözleşmesi imzalanmıştır. Yurtdışından ithal edilerek alınan kitlerin TR42 bölgesinde üretilmesini ve iç piyasaya satışını gerçekleştirmek amaçlanmıştır. 2014 yılında ajans kapsamındaki neredeyse tüm illerde proje sözleşmeleri imzalanmıştır.2015 yılında Bolu'da faaliyet gösteren şirketlerin rekabet gücünü artırmak amacıyla "Geçici Depolama Tesisi Kurulumu" projesi için sözleşme imzalanmıştır.2018 yılında Düzce ilinde "Nitelikli İstihdam ve Strateji Geliştirme Merkez" i kurulmasına yönelik proje geliştirilmiştir. Bakanlık onayına sunulan projenin kabul edilmesiyle birlikte sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, "Düzce Nitelikli İstihdam ve Strateji Geliştirme Merkezi" ve "Kocaeli OSB Uygulamalı İleri Mühendislik Mükemmeliyet Merkezi" projeleri için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında ise 5 projenin hâlâ uygulanmakta olduğu, 1 proje için fizibilite çalışmalarının devam ettiği ve 3 proje için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 13 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden aktarılan kaynağın toplam bütçe içindeki toplam ortalama oranı %21,9 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/aktarılması gereken kaynak ortalama oranı %49,8 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %50,4'tür.

2014 -19 yılları arasında bölgeye 10 yerli, 11 yabancı olmak üzere 21 yatırımcı çekilmiştir. Bölgenin yabancı yatırımcılarının Almanya, Arabistan ve Azerbaycan ağırlıklı olmak üzere Dubai, Fransa, Çin ve Kore menşeli olduğu görülmektedir.2010 yılı itibariyle 5 ilde YDO kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. 2010- 20 yılları arasında ajans bünyesinde faaliyet gösteren YDO 72930 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 30 organizasyon düzenlenmiş, 86 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 32, 2020 yılında 4 adettir. 2010 yılında EURADA'ya üye olan ajans EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır.

Ödüllendirme sistemine dayalı bir politika sürdüren EURADA tarafından bölgesel kalkınma adına gerçekleştirilen en iyi projeler seçilmekte ve diğer ülkelerinde yararlanmaları ve örnek almaları adına paylaşılmaktadır. 2016 yılında MARKA, geliştirmiş olduğu ağ önerisiyle en iyi ikinci proje seçilmiştir. 2018 yılında da bölgesel

bazda faaliyet gösteren KOBİ'lere danışmanlık ve rehberlik hizmeti veren InnoTEAM programıyla ödöl almıştır²⁹².

5.1.9. Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)

TR51 bölgesi Ankara ilinde hizmet veren Ankara Kalkınma Ajansı, 2009/15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır²⁹³. TD uygulamasını 2011 yılı itibariyle kullanan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 448 adet destek vermiştir.

Diğer ajanslardan farklı olarak ilk proje teklif çağrısını 2011 yılında yapmıştır. Araştırma kapsamında MDP 2341 proje başvurusu alınmış, 537 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %22'dir.DFD kapsamında 558 proje başvurusu alınmış, 114 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %20'dir.Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %39,9'dur.

GP desteklerine 2016 yılında başlayan ajans 26/02/2015 tarihli Yönetim Kurulu toplantısında alınan 10 sayılı gündem neticesinde Ankara'da ileri teknolojiye yönelik altyapının tespiti ile bu altyapının geliştirilmesine yönelik öneri ve hedeflerin belirlenmesi amacıyla, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliği içerisinde bir çalışma yapılmasına" karar verilmiştir. 2017 yılında ilk GP sözleşmesini imzalamıştır. 18- 19 yıllarında güdümlü proje geliştirme çalışmaları devam etmiştir. 2020 yılında 1 proje için sözleşme imzalanmış, sözleşmesi imzalanan proje faaliyetlerine devam etmekte ve 1 proje de onay sürecine girmiştir. Araştırma kapsamında 2 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %34,7 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak oranı ortalama %63,1 dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %42,9'dur.

²⁹³ ANKARAKA, <https://ankaraka.org.tr/> , (15.03.2022).

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 5 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımlarının yabancı Çin ve Ürdün menşeli olduğu görülmektedir. Yapılan yatırımlar organik tarım ve turizm ağırlıktadır. YDO yönelik faaliyetlerine 2012 yılında başlayan ajansa 2012- 20 yılları arasında toplam 1745 başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 40 organizasyon düzenlenmiş, 82 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 6, 2020 yılında 8 adettir.

5.1.10. Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)

TR52 bölgesi Karaman, Konya illerinde hizmet veren Mevlana Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Konya ilidir²⁹⁴.

TD mekanizmasını kurulduğu yıl itibariyle kullanan ajans 2010- 20 yılları arasında toplam 669 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2846 proje başvurusu alınmış, 712 tanesi desteklenmiştir. Desteklenme oranı %25'tir. 2016 yılında proje başvurusu alınmamıştır. DFD kapsamında 169 proje başvurusu alınmış, 83 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %49'dur. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %44,8'dir.

GP desteklerine yönelik ilk çalışmalarına 2011 yılında başlayan ajans Karaman'da "İş Geliştirme Merkezi'nin Kurulması Projesi" ve "BİM: Bölgesel İnovasyon Merkezi" adlı güdümlü projeleri için sözleşme imzalanmıştır. 2012 yılında, 2011 yılında sözleşme imzalanan güdümlü projeler desteklenmeye devam etmiştir. 2013 yılında, "Mesleki Eğitim Merkezi", Karaman Fuar ve Kongre Merkezi" kurulmasına

²⁹⁴ MEVKA, <https://www.mevka.org.tr/kurumsal/hakkimizda>, (15.03.2022).

yönelik projelerin fizibilite çalışmaları tamamlanmıştır. Bakanlık onayına sunulan projeler için sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında, “Taşeli Bölgesi Su Sporları ve Doğa Turizmi Projesi“, “Karaman Turizm Bilgi Merkezi” kurulmasına yönelik projeler için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, 4 proje için fizibilite çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca “Türkiye Silah Test Merkezi (Konya CIP Laboratuvarı) Projesinde” fizibilite çalışmaları tamamlanmış, bakanlık onayına sunulmuş ve onaylanmıştır. Araştırma kapsamında 7 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçe içindeki ortalama oranı %20,8 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken toplam kaynak ortalaması %68,2 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %63’tür.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 8 yerli, 3 yabancı olmak üzere 11 yatırımcı çekilmiştir. Yabancı yatırımcıların İtalya ve Irak menşeli olduğu tespit edilmiştir. YDO yönelik faaliyetlerine 2010 yılında başlayan ajans 2010- 20 yılları arasında 5388 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 88 organizasyon düzenlenmiş, 143 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 9, 2020 yılında 14 adettir. MEVKA, EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır²⁹⁵.

5.1.11. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)

TR61 bölgesi Antalya, Burdur, Isparta illerinde hizmet veren Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Isparta ilidir²⁹⁶.

Kurulduğu ilk yıl ajans tarafından mali destek, doğrudan faaliyet desteği, güdümlü proje desteği ve teknik destek uygulamaları kullanılmamıştır. TD

²⁹⁵ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (15.03.2022).

²⁹⁶ BAKA, <https://baka.ka.gov.tr/>, (15.03.2022).

mekanizmasını 2012 yılında kullanmaya başlayan ajans 2012-20 yılları arasında toplam 72 destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP kapsamında 2002 proje başvurusu alınmış, 474 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %23'tür. 2010 yılında proje başvurusu alınmamıştır. DFD kapsamında 268 proje başvurusu gerçekleşmiş, 98 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %36'dır. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %41,8'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2012 yılında başlayan ajans desteklerden yararlanmak isteyen paydaşlar tarafından proje geliştirme çalışmaları yapmıştır. 2013 yılında, 2012 yılında bakanlık onayına sunulan "Gül Vadisi" projesi onaylanmış ve proje için sözleşme imzalanmıştır. 2017 yılında, bölgenin potansiyelini ortaya çıkarak şekilde geliştirilen ve öncü sektör olarak belirlenen alanlarda projeler geliştirilmiştir. Isparta'da "Gül ve Tıbbi-Aromatik Bitkiler ve Ürünlerini Araştırma ve Geliştirme Laboratuvarı", Burdur'da "Süt Teknolojileri Araştırma ve Geliştirme Merkezi", Antalya'da "Antalya Tarımsal Sulama Amaçlı Fotovoltaik Güneş Enerjisi Santrali Kurulumu" projeleri bakanlık onayından geçmiş ve sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında geliştirilen 3 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan toplam kaynağın ortalama oranı %24,5'tir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak oranı ortalaması %65,7 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %56,6'dır.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 3 yerli, 2 yabancı olmak üzere 5 yatırımcı çekilmiştir. Yabancı yatırımcıların Ürdün ve Hollanda menşeli olduğu görülmektedir. Yapılan yatırımlar güneş enerjisi santralının kurulması, mermercilik, seracılık ve havacılık faaliyetlerine yöneliktir.

2010- 20 yılları arasında YDO 6594 adet başvuru yapılmıştır. 2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 79 organizasyon düzenlenmiş, 91 organizasyona

katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 15, 2020 yılında 6 adettir.

5.1.12. Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)

TR62 bölgesi Adana, Mersin illerini hizmet veren Çukurova Kalkınma Ajansı 2006/ 5664 sayılı BKK sonrasında 2006/ 10550 sayılı BKK kurulan iki ajanstan biri olma özelliğini taşır. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle 2017 yılında çalışmalarına başlayan ajans Faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik kararın verilmesi sebebiyle ajans faaliyetlerine bir yıllık aranın ardından 2008 yılında başlamıştır. Ajans merkezi Adana ilidir²⁹⁷. Teknik destek uygulamasını 2015 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2015- 20 yılları arasında 197 adet TD vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP kapsamında 3530 proje başvurusu alınmış, 767 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %21'dir. DFD kapsamında 209 proje başvurusu gerçekleşmiş, 79 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %37'dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,8'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2015 yılında başlayan ajans 25 proje fikri geliştirmiştir. 2016 yılında, 2014- 2023 yıllarını kapsayan Bölge Planı'nda belirlenen hedefler doğrultusunda bölge kalkınmasına yardımcı olacak projelerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. Çukurova Üniversitesi tarafından geliştirilen "Kimya Vadisi" projesine yönelik fizibilite çalışmaları ve toplantılar yapılmıştır. 2017 yılında, "Kimya Vadisi" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunularak başarılı bulunmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2018 yılında, "Tarımda Sulama Kaynaklı Rekabetçiliğin Artırılmasına" yönelik proje bakanlık onayına sunularak başarılı bulunmuş ve sözleşme imzalanmıştır. Ayrıca geliştirilen 2 proje için çalışmalar devam etmektedir.

²⁹⁷ ÇKA, <https://www.cka.org.tr/tr/sayfa/hakkimizda>, (15.03.2022).

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçedeki ortalama oranı %18,9 ‘dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %67,7 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP’ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %57,1’dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 5 yabancı, 3 yerli olmak üzere 8 yatırımcı çekilmiştir. Yabancı yatırımcıların Filistin, Güney Kore, Arabistan, Kanada ve Katar menşeli olduğu tespit edilmiştir. Yapılan yatırımların medikal sağlık hizmetlerine yönelik olduğu görülmüştür. 2010- 20 yılları arasında YDO toplam 4051 başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 42 organizasyon düzenlenmiş, 87 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 6, 2020 yılında 8 adettir.

5.1.13. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)

TR63 bölgesi Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye illerinde hizmet veren Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Hatay ilidir²⁹⁸.

TD mekanizmasını 2010 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2010- 20 yılları arasında 526 adet destek vermiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP kapsamında 2328 proje başvurusu alınmış, 537 proje destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %23’tür. DFD kapsamında 487 proje başvurusu yapılmış, 90 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %18’dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %41,9’dur.

²⁹⁸ DOĞAKA, <https://www.dogaka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, (15.03.2022).

GP desteklerine yönelik çalışmalara 2014 yılında başlayan ajans tarafından “Bitki Sağlığı Kliniği Merkezi” kurulmasına yönelik proje fikri ortaya atılmıştır. 2015 yılında bu proje için sözleşme imzalanmış ayrıca “Kahramanmaraş Tasarım ve 3D Modelleme Merkezi” kurulmasına yönelik proje fikri bakanlık onayına sunulmuştur. Bunlara ek olarak geliştirilen “Hatay Dört Yol Soğuk Hava Deposu” ve “Kahramanmaraş Göksun Soğuk Hava Deposu” için toplantılar düzenlenmiştir. 2016 yılında geliştirilen projelere yönelik toplantılar yapılmıştır. 2017 yılında “Kahramanmaraş Göksun Soğuk Hava Deposu” projesi bakanlık onayına sunulmuş başarılı bulunan proje için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, “İskenderun Teknik Üniversitesi Kaynakçılık Mükemmeliyet Merkezi” kurulmasına yönelik proje için bakanlık onayından geçmesi sonrası sözleşme imzalanmıştır. Ayrıca “Dondurma Akademisi” kurulmasına yönelik proje bakanlık tarafından uygun bulunmaması sebebiyle iptal edilmiştir.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçedeki oranı ortalama %13,4 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/aktarılması gereken kaynak ortalaması %53,3 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %50,1’dir.

Araştırma kapsamında ajans tarafından bölgeye yatırımcı çekilememiştir. 2010- 20 yılları arasında YDO 21259 adet başvuru yapılmıştır. 2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 43 organizasyon düzenlenmiş, 62 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 2, 2020 yılında 5 adettir.

5.1.14. Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)

TR71 bölgesi Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde illerinde hizmet veren Ahiler Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajansın merkezi Nevşehir ilidir²⁹⁹.

²⁹⁹ AHİLER, <https://www.ahika.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>, (16.03.2022).

Kurulduğu ilk yıl itibariyle ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD mekanizmaları kullanılmamıştır. TD uygulamasını 2011 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 418 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP kapsamında 1887 proje başvurusu yapılmış, 395 proje destek almaya hak kazanmıştır. Desteklenme oranı %20. DFD kapsamında 94 proje başvurusu yapılmış, 46 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %48'dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,2'dir.

GP desteklerine yönelik ilk çalışmalarını 2012 yılında gerçekleştiren ajans yaptığı çalışmalarla bölgenin dinamikleri doğrultusunda proje geliştirilebilecek sektörler ve alanlar belirlenmiştir. 2013 yılında “Biyoyumluluk Çevre ve Yakıt Analiz Laboratuvarı Kurulması” ve “Kırşehir İlinde Biyogaz Tesisinin Kurulması”na yönelik projeler bakanlık onayından geçerek sözleşme imzalanmıştır. 2014 yılında, “Çiftahan Termal Kompleks ve Günöbirlik Tesisler Projesi” bakanlık onayından geçerek sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında, sözleşme imzalanan projelere yönelik uygulama süreci devam etmektedir. 2016 yılında, güdümlü proje geliştirme ve uygulama süreçleri devam etmektedir. 2019 yılında, değerlendirme, fizibilite çalışmaları, mutabakat toplantıları yapılmıştır. 2020 yılında 3 proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalama oranı %13,6 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %77,6 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP'ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %58,6'dır.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 30 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 16'sı yerli, 14 tanesi yabancıdır. Yabancı yatırımcıların Güney Kore ve İran menşeli olduğu tespit edilmiştir. Yapılan yatırımların yenilebilir enerji, savunma sanayi, imalat sanayi olduğu görölmektedir. YDO yönelik faaliyetlerine 2011 yılında başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında 6929 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 29 organizasyon düzenlenmiş, 43 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 10, 2020 yılında 12 adettir.

5.1.15. Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)

TR72 bölgesinde Kayseri, Sivas, Yozgat illerini kapsayan Orta Anadolu Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Kayseri ilidir³⁰⁰. Kurulduğu ilk yıl, ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır.

Ajans, TD mekanizmasını 2012 yılı itibariyle kullanmaya başlamış 2012- 20 yılları arasında toplam 261 adet destek verilmiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP 2348 proje başvurusu alınmış, 530 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %22'dir.DFD kapsamında 222 proje başvurusu yapılmış, 70 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %31'dir.Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %43,7'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2016 yılında başlayan ajans "Erciyes Kordon Kanı ve Doku Bankası" kurulmasına yönelik geliştirilen proje için sözleşme imzalanmış ve uygulama aşamasına geçilmiştir. 2018 yılında, "Kayseri Uluslararası Fuar ve Kongre Merkezi" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, "Jeotermal Su Dağıtım Merkezi", "Sivas İnovasyon Merkezi" ve "Yozgat Hayvan Hastanesi ve Hayvan Borsası" kurulmasına yönelik projeler bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 6 proje için destek sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %16,5 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/

³⁰⁰ ORAN, <https://www.oran.org.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (16.03.2022).

aktarılması gereken kaynak ortalaması %67,2 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP'ye ayrılan kaynağın ortalama oranı 76,1'dir.

2014-19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 13 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 8 tanesi yerli, 5 tanesi yabancıdır. Yabancı yatırımcıların İsviçre ve Berlin, Çin ve Azerbaycan menşeli olduğu tespit edilmiştir. Yapılan yatırımlar güneş sistemleri, üretim, AR-GE ve medikal cihazların üretimine yöneliktir. YDO yönelik faaliyetlerine 2011 yılı itibariyle başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında 6368 adet başvuru yapmıştır.

2014-20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 35 organizasyon düzenlenmiş, 96 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 16, 2020 yılında 14 adettir.

5.1.16. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)

TR81 bölgesi Bartın, Karabük, Zonguldak illerinde hizmet veren Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılı mart ayında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Zonguldak ilidir³⁰¹.

Kurulduğu yıl itibariyle ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2012 yılında kullanmaya başlayan ajans 2012- 20 yılları arasında toplam 260 adet destek vermiştir

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP 1209 proje başvurusu yapılmış, 364 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %30'dur. DFD kapsamında 68 proje başvurusu yapılmış, 31 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %45'tir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,2'dir.

³⁰¹ BAKKA, <https://www.bakka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>, (16.03.2022).

GPD kapsamında ilk çalışmalarını 2014 yılında başlayan ajans TR81 bölgesinde girişimciliği geliştirmek amacıyla “Bartın Eğitim İnovasyon ve Test Merkezi” kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2016 yılında, bölgenin dinamiklerini harekete geçirmek amacıyla “Devrek Baston Satış Merkezi, Müzesi ve Doğa Kültür Parkı” inşa edilmesine yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, Bartın Üniversitesi tarafından geliştirilen “Engelsiz Yaşam Alanı” “Üzülmez Kültür Vadisi Projesi” ve “Karabük Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi” projeleri bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 5 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içerisindeki oranı ortalama %9,5 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %53 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %67’dir.

2014 -19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye sadece 1 yatırımcı çekilebilmiştir. 2014 yılında yabancı menşeli atıktan enerji üretimine yönelik yatırım yapılmıştır. 201- 20 yılları arasında YDO’ya toplam 11384 başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 36 organizasyon düzenlenmiş, 53 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 36, 2020 yılında 28 adettir.

5.1.17. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)

TR82 bölgesi Çankırı, Kastamonu, Sinop illerinde hizmet veren Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılı mart ayında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Kastamonu ilidir³⁰².

³⁰² KUZKA, <https://www.kuzka.gov.tr/kurumsal.asp>, (16.03.2022).

TD mekanizmasını 2012 yılında kullanmaya başlayan ajans 2012- 20 yılları arasında toplam 117 destek vermiştir. Diğer ajanslardan farklı olarak 2010 yılında bölge planı hazırlanmasına yönelik çalışmaların devam etmesi sebebiyle ajans tarafından MDP kapsamında proje teklif çağrısı yapılmamıştır. 2011 yılı itibariyle çalışmaların tamamlanmasıyla birlikte bölge planına uygun olarak ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı yapılmıştır. Araştırma kapsamında MDP kapsamında 853 proje başvurusu yapılmış, 278 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %32'dir. DFD kapsamında 95 proje başvurusu yapılmış, 25 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %26'dır. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %41,7'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2014 yılında başlayan ajans 2015 yılında "Çankırı Belediyesi Güneş Enerjisi Santrali Projesi" bakanlık onayına sunulmuş ve ilk destek sözleşme imzalanmıştır. 2017 yılında, 6 proje başvurusundan 2 tanesinin desteklenmesine yönelik karar alınmıştır. Bu bağlamda Kastamonu'da "Tarihi Kent Merkezinde Kültür ve Geleneksel Üretim Temelli Turizm Cazibe Alanı Oluşturulması" ve Çankırı'da "Butik Müzeler Şehri Çankırı" projeleri için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 3 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %9,7 olarak belirlenmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %78,1 'dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %51'dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 50 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 41 tanesi yerli, 9 tanesi yabancıdır. Yapılan yatırımlar üretim, imalat, tekstil ve turizm ağırlıktadır. YDO'ya yönelik faaliyetlerine 2011 yılında başlayan ajans 2011-20 yılları arasında toplam 6407 başvuru yapmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 17 organizasyon düzenlenmiş, 63 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 4, 2020 yılında 9 adettir.

5.1.18. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)

TR83 bölgesi Amasya, Çorum, Samsun, Tokat illerinde hizmet veren Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Samsun ilidir³⁰³.

TD mekanizmasını 2012 yılında kullanmaya başlayan ajans 2012-20 yılları arasında toplam 354 adet destek vermiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2015 proje başvurusu yapılmış, 568 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %28'dir. DFD kapsamında 266 proje başvurusu yapılmış, 103 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %38'dir. EURADA' nın Türkiye'de gerçekleştirdiği ilk etkinliğine 2010 yılında OKA ev sahipliği yapmıştır. Etkinlikte bölgesel kalkınma konusunda başarılı ülke ve proje örnekleri sunulmuş ve ülkemizde bölgesel kalkınma temelli kurulan kalkınma ajansları hakkında değerlendirme yapılmıştır. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %44,4'tür.

GPD'ye yönelik çalışmalarına 2011 yılında başlayan ajans bölgenin ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtılmasına yönelik organizasyonların gerçekleştirilmesi için "Samsun Fuar ve Kongre Merkez," kurulmasına yönelik proje fikri bakanlık tarafından başarılı bulunarak sözleşme imzalanmıştır. 2012 yılında, "Çorum Teknoloji Geliştirme Bölgesi" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2014 yılında, "Amasya Yeşilirmak Kauçuk Benti, Rekreasyon Alanlarının Oluşturulması, Yenilenebilir Enerji ve Turizm Eksenli Gelişim Projesi" ne yönelik sözleşme imzalanarak uygulama aşamasına geçilmiştir. 2017 yılında, "Tokat Tarihi Meydan Çarşısının Turizm Cazibe Alanına Dönüştürülmesi Projesi", "Çorum İlinin Tıbbi Aromatik Bitki Üretim Merkezi Haline Getirilmesi Projesi", "Kızılırmak Deltası Doğal Yaşam Eksenli Kalkınma Projesi" ve "Buzağı Can Sütü Projesi" bakanlık onayına sunularak sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, "Altı Köy Yenilenebilir Enerji

³⁰³ OKA, <https://oka.ka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/biz-kimiz>, (16.03.2022).

Eksenli Gelişim ve Tarımda Dönüşüm Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, “Samsun Ticaret Borsası Özel Gıda Kontrol Laboratuvarının Kapasitesinin Geliştirilmesi” ne yönelik proje için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 9 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesindeki ortalaması %19,5 olarak gerçekleşmiştir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %79’dur. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %57,9’

2014 -19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 21 yatırımcı çekilmiştir. Çekilen yatırımcıların 3 yabancı, 18 yerli olduğu görülmüştür. Yabancı yatırımcıların Çin, ABD ve Nahçıvan menşeli olduğu tespit edilmiştir. 2010- 20 yılları arasında YDO toplam 5468 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 64 organizasyon düzenlenmiş, 75 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 81, 2020 yılında 6 adettir. OKA, EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır³⁰⁴.

5.1.19. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)

TR90 bölgesi Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon illerinde hizmet veren Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Trabzon ilidir³⁰⁵.

Kurduğu yıl ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2011 yılında kullanmaya başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 474 destek vermiştir

³⁰⁴ EURADA, <http://www.eurada.org/about/members>, (15.03.2022).

³⁰⁵ DOKA, https://www.doka.org.tr/kurumsal_hakkimizda-TR.html, (16.03.2022).

³⁰³ OKA, <https://oka.ka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/biz-kimiz>, (16.03.2022).

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP 1715 proje başvurusu yapılmış, 592 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %34'tür. DFD kapsamında 432 proje başvurusu yapılmış, 183 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %42'dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %37,8'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2013 yılında başlayan ajans bölge dinamikleri baz alınarak geliştirilen "Ordu Fındık-Çikolata Park" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunularak ilk sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında, KOBİ'lere yönelik geliştirici yaklaşımların benimsenmesi ve altyapı eksiklerinin giderilmesi amacıyla "Trabzon Biyo İnovasyon Merkezi" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunularak sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, Rize'de "Çay Çarşısı" ve "Gümüşhane İŞGEM Kapasite Artırımı" projeleri bakanlık onayına sunularak sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 4 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesine oranı ortalama %17,9 dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %60,8 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %50'dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 46 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 3 tanesi yabancı, 43 tanesi yerlidir. Yabancı yatırımcılar Dubai ve Suudi Arabistan menşelidir. YDO yönelik faaliyetlerine 2011 yılında başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında 10514 başvuru yapmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 50 organizasyon düzenlenmiş, 82 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 19, 2020 yılında 11 adettir. DOKA, EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır³⁰⁶.

³⁰⁶ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (16.03.2022).

5.1.20. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)

TRA1 bölgesi Bayburt, Erzincan, Erzurum illerinde hizmet veren Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Erzurum ilidir³⁰⁷.

2010- 20 yılları arasında 232 adet TD verilmiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 1950 proje başvurusu yapılmış, 494 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %25'tir. DFD kapsamında 271 proje başvurusu yapılmış, 91 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %33'tür. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %45,6'dır.

GPD' yönelik çalışmalara 2016 yılında başlayan ajans "Bayburt Tarım Yerleşkesi" kurulmasına yönelik proje için destek sözleşmesi imzalanmış uygulama aşamasına geçilmiştir. 2017 yılında, "Güneşle Gelen Güç Projesi" için sözleşme imzalanmış uygulama aşamasına geçilmiştir. 2018 yılında, "Erzurum İli Süt Sektörü Soğuk Zincir Kurulumu Projesi" ve "Süt İşleme Tesisi Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, "Yöresel Peynir İmalatı" ve "Süte Değer Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 6 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %5,9'dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %84'tür. Toplam bütçe içerisinde MDP'ye ayrılan kaynağın ortalama oranı %41,8'dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 3yerli yatırımcı çekilmiştir. Yatırımlar tekstil sektörü ağırlıktadır. 2010- 20 yılları arasında YDO 7540 adet başvuru yapılmıştır. 2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 27 organizasyon

³⁰⁷ KUDAKA, <https://kudaka.ka.gov.tr/home>, (16.03.2022).

³⁰⁶ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (16.03.2022).

düzenlenmiş, 29 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 10, 2020 yılında 5 adettir.

5.1.21. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)

TRA2 bölgesi Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars illerinde hizmet veren Serhat Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Kars ilidir³⁰⁸.

Kurulduğu ilk yıl ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2011 yılı itibariyle kullanan ajans 2011 -20 yılları arasında 416 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 1590 proje başvurusu yapılmış, 470 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %29'dur. DFD kapsamında 155 proje başvurusu yapılmış, 72 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %46'dır. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,7'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2013 yılında başlayan ajans "Ardahan İli Turizm Altyapısının Geliştirilmesi Projesi", "Sarıkamış Spor Alanları ve Kızak Pisti Projesi" ve "Iğdır Hayvan Hastanesi Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2014 yılında, "Tarihi Dokunun Korunması" ve "Bubi Dağı Kayak Tesisi Renovasyon Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında, "Ağrı Kent Yaşam Merkezi" kurulmasına yönelik proje için sözleşme imzalanmıştır. 2016 yılında, "Iğdır Sanayi Altyapısını Güçlendiriyor ve Üretime Dayalı İhracata Yöneliyor Projesi", "Çıldır Gölü'nün Turizme Kazandırılması Projesi" ve "Sarıkamış Turizmi Canlandırma Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2017 yılında, "Kars Organize Sanayi Bölgesi Doğalgaz Dağıtım Projesi" ile bölgede sanayi sektöründe gelişiminin ve çeşitlenmenin önündeki engel olan enerji sorunun çözülmesi

³⁰⁸ SERKA, <https://www.serka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>, (16.03.2022).

³⁰⁹ FKA, <https://fka.gov.tr/>, (16.03.2022).

hedeflenmektedir. 2019 yılında,” Iğdır OSB Doğalgazla Rekabet Gücünü Artırıyor” projesi için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, daha önce sözleşme imzalanan projelerin uygulanma süreci devam etmektedir. Araştırma kapsamında 11 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %7,5’tir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %51.2’ dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %64,3’tür.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 26 yerli yatırımcı çekilmiştir. Yatırımların imalat sektörüne yönelik olduğu tespit edilmiştir. YDO yönelik faaliyetlerine 2011 yılında başlayan ajansa 2011- 2020 yılları arasında 14049 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 55 organizasyon düzenlenmiş, 76 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 0, 2020 yılında 1 adettir.

5.1.22. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)

TRB1 bölgesi Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli illerinde hizmet veren Fırat Kalkınma Ajansı 2009/ 15236 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle ajans 2010 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Malatya ilidir³⁰⁹. TD mekanizmasını 2011 yılı itibariyle kullanan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 292 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP’ye 1724 proje başvurusu yapılmış, 455 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %26’dır. DFD kapsamında 389 proje başvurusu yapılmış, 124 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %31’dir. Ajans

tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %42,4'tür.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2011 yılında başlayan ajans "Geleneksel ve Kültürel Sanatlar Fuar ve Sergi Alanı Düzenlenerek Turizm Cazibe Merkezi Oluşturulması" na yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2015 yılında, "Bingöl Tekstilkent" kurulmasına yönelik proje bakanlık onayına sunulmuş ve sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılı: Güdümlü proje destekleri kapsamında Tunceli'de" Munzur Gözeleri Koruma Öncelikli Rekreatif Peyzaj Projesi", "Bingöl Organize Sanayi Bölgesi Altyapısının Güçlendirilmesi", ve Fırat Üniversite tarafından geliştirilen "Fırat Damla Girişimcilik Merkezi" kurulmasına yönelik oluşturulan projeler başarılı bulunarak sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında," Bingöl OSB Doğalgaz Altyapısı" kurulmasına yönelik proje için sözleşme imzalanmış ve uygulama aşamasına geçilmiştir. Araştırma kapsamında 6 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %9'dur. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %45,7'dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %49,4'tür.

2014 -19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 32 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 27 tanesi yerli, 5 tanesi yabancıdır. Yabancı yatırımcılar Dubai, Arabistan ve Katar menşelidir. Yapılan yatırımların tekstil sektörü ağırlıkta olmak üzere hayvancılık, gıda, ilaç ve üretim üzerinedir. 2010- 20 yılları arasında YDO 13384 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 77 organizasyon düzenlenmiş, 55 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 13, 2020 yılında 29 adettir.

³⁰⁹ FKA, <https://fka.gov.tr/>, (16.03.2022).

5.1.23. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)

TRB2 bölgesi Bitlis, Hakkâri, Muş, Van illerinde hizmet veren Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Van ilidir³¹⁰.

TD mekanizmasını 2011 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 495 adet destek vermiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2000 proje başvurusu yapılmış, 423 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %21'dir. DFD kapsamında 283 proje başvurusu yapılmış, 85 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %30'dur. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %35,8'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2017 yılında başlayan ajans, turizm sektörünün geliştirilerek bölgeye turist çekilmesi ve bölge halkının gelir elde etmesi amacıyla "Hakkâri Kış Sporları Kapasite Geliştirme Projesi" ve "Van Kent Müzesi Projesi" geliştirilmiş ve sözleşme imzalanmıştır. Tarımda kullanılmak üzere alet ve makine üretimi yapan üreticilerin kesim işlemini bölgede yapabilmesi ve bölge rekabet gücünü artırarak istihdam olanaklarının yaratılması amacıyla "Muş Tarımsal Ortak Kullanım Atölyesi Projesi" geliştirilmiş ve sözleşme imzalanmıştır. Ayrıca Van ilinde tekstil sektöründe istihdam yaratarak verilen göçlerin önüne geçmek ve ihracatı artırmak amacıyla "Van Tekstil Kent 2. Etap Alanın Yatırımlara Hazır Hale Getirilmesi Projesi" geliştirilmiş ve sözleşme imzalanmıştır. 2018 yılında, "Bitlis İli Sokak Sağlıklaştırma Projesi", ve "Muş İli Tarihi Çarşı Sağlıklaştırılması Projesi" geliştirilmiş ve sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, "Hakkâri Kayak Turizmi ile Dünyaya Açılıyor Projesi" ve "Muş Tarihi Murat Köprüsü ve Çevresinin Turizme Kazandırılması Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında "Bulanık İlçesi Süt Sektörü Soğuk Zincir Projesi", "Tuşba'da Meyveciliğin Geliştirilmesi Projesi" ve "Ahlat'ta Meyveciliğin Geliştirilmesi

³¹⁰ DAKA, <https://www.daka.org.tr/icerikler/hakkimizda>, (16.03.2022).

Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 11 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %8,7’dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %68,4’tür. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %47’dir.

2014 -19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 28 yerli yatırımcı çekilmiştir. Yapılan yatırımların hazır giyim ve tekstil üzerinde olduğu tespit edilmiştir. YDO yönelik faaliyetlerine 2012 yılında başlayan ajansa 2012 -20 yılları arasında 9570 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 40 organizasyon düzenlenmiş, 53 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 2, 2020 yılında 22 adettir.

5.1.24. İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)

TRC1 bölgesi Adıyaman, Gaziantep, Kilis illerinde hizmet veren İpekyolu Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Gaziantep ilidir³¹¹.

Kurulduğu ilk yıl ajans tarafından MDP, DFD, GPD ve TD uygulamaları kullanılmamıştır. TD mekanizmasını 2011 yılı itibariyle kullanmaya başlayan ajans 2011- 20 yılları arasında toplam 505 adet destek vermiştir.

Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP’ye 2256 proje başvurusu yapılmış, 607 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %26’dır.DFD kapsamında 289 proje başvurusu yapılmış, 127 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %43’tür. Ajans

³¹¹ İKA, <https://www.ika.org.tr/kurumsal/hakkimizda>, (16.03.2022).

tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %40'tır.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2012 yılında başlayan ajans "TRC1 Bölgesi Mesleki Eğitim Kompleksi Projesi" ile OSB bir eğitim merkezi açılarak diğer illere eleman yetiştirilmesi amaçlanmış ve proje bakanlık tarafından onaylanarak sözleşme imzalanmıştır. 2016 yılında, "Akıllı Referans Bina İnovasyon Merkezi" kurulmasına yönelik proje ve Kilis ilinde gerçekleştirilmesi planlanan "Organik Zeytinle Gelen Sağlık, Sofralarda Salamuralık" projesi için sözleşme imzalanmıştır. 2017 yılında, "Kadın Girişimci Destek Merkezi Projesi" için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, "Musabeyli Üzüm İşleme Tesisi Kurulması Projesi", "Kilis Tekstil Kent Projesi", "Nizip-Karkamış Bölgesinde Güneş Enerjisi Kullanılarak Terfi Pompalarından Tarımsal Sulama Yapılması" projelerine yönelik sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 7 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010-20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam bütçe içindeki oranı ortalama %20'dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %91,7 olarak belirlenmiştir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %62,1'dir.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 15 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 5 tanesi yerli 10 tanesi yabancı yatırımcıdır. Yabancı yatırımların Almanya menşeli olduğu tespit edilmiştir. 2010- 20 yılları arasında YDO'ya 5559 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında ajans tarafından bölgede 28 organizasyon düzenlenmiş, 68 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 16, 2020 yılında 29 adettir.

5.1.25. Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)

TRC2 bölgesi Diyarbakır, Şanlıurfa illerinde hizmet veren Karacadağ Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Diyarbakır ilidir³¹².

2010-20 yılları arasında toplam 394 adet TD verilmiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 2436 proje başvurusu yapılmış, 754 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %30'dur. DFD kapsamında 268 proje başvurusu yapılmış, 219 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %81'dir. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %43'tür.

GPD' ye yönelik ilk sözleşme 2018 yılında geliştirilen “Şanlıurfa Tekno-Girişimcilik ve İnovasyon Merkezi Projesi” ve “Şanlıurfa Teknoloji Geliştirme ve Eğitim Merkezi Projesi” için imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 2 proje için sözleşme imzalanmıştır.

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %11,2'dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %83,1'dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %38,9'dur.

2014- 19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayısı 35 ve tüm yatırımcılar yerlidir. Yapılan yatırımların tekstil ve ayakkabı imalatı üzerine olduğu görülmektedir. 2010- 20 yılları arasında YDO 8258 adet başvuru yapılmıştır.

2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 17 organizasyon düzenlenmiş, 97 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 8, 2020 yılında 15 adettir. KARACADAĞ

³¹² KARACADAĞ, <https://www.karacadag.gov.tr/kurumsal/>, (16.03.2022).

Kalkınma Ajansı EURADA'nın iş birliği yaptığı ve düzenli üyesi statüsünde yer almaktadır³¹³.

5.1.26. Dicle Kalkınma Ajansı AJANSI (DİKA)

TRC3 bölgesi Batman, Mardin, Şırnak, Siirt illerinde hizmet veren Dicle Kalkınma Ajansı 2008/ 14306 sayılı BKK ile kurulmuştur. Genel sekreter ve nitelikli personelin istihdam edilmesiyle birlikte ajans 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Ajans merkezi Mardin ilidir³¹⁴.

2010- 20 yılları arasında ajans tarafından toplam 233 adet TD verilmiştir. Ajans tarafından ilk proje teklif çağrısı 2010 yılında yapılmış ve 2011 yılı itibariyle proje başvurusu alınmaya başlamış, değerlendirmeler sonrasında başarılı bulunan projeler desteklenmiştir. Araştırma kapsamında MDP'ye 1289 proje başvurusu yapılmış, 388 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %30'dur. DFD kapsamında 271 proje başvurusu yapılmış, 79 proje desteklenmiştir. Desteklenme oranı %29'dur. Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %38'dir.

GPD'ye yönelik çalışmalara 2015 yılında başlayan ajans “Siirt Tekstil Kent Projesi” 2017 yılında, “Batman İçin Yerel Pazar Projesi” ve “Siirt Eski Çarşının Rehabilitasyonu Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. 2018 yılında, “Midyat Telkâri Tasarım ve Uygulama Merkezi Projesi” Mardin Gıda Analiz ve Ticaret Kapasitesinin Geliştirilmesi” “Siirt Küçükbaş Hayvan Payetleme Birimi Kurulumu GÜDÜMLÜ Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. 2019 yılında, “Tarihi Mardin'in Yayalaştırılması Cumhuriyet Meydanı Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. 2020 yılında, önceki yıllarda sözleşme imzalanan projelerin bazıları bitmiş bazıları ise hâlâ uygulama aşamasındadır. Bunlara ek olarak “Cizre İş Geliştirme Merkezi-Projesi” ve “Silopi Tekstil Kent Projesi” için sözleşme imzalanmıştır. Araştırma kapsamında 9 proje için sözleşme imzalanmıştır.

³¹³ EURADA, <https://www.eurada.org/about/members>, (16.03.2022).

³¹⁴ DİKA, <https://www.dika.org.tr/>, (16.03.2022).

2010- 20 yılları arasında yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %14,2'dir. Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %87,1'dir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı %55,4'tür.

2014 -19 yılları arasında ajans tarafından bölgeye 17 yatırımcı çekilmiştir. Yatırımcıların 2 yabancı, kalanı yerlidir. Yabancı yatırımlar İtalya menşelidir. Yapılan yatırımların çağrı merkezi kurulması, tekstil ve imalat sanayi sektörlerine yönelik olduğu görülmektedir. 2010- 20 yılları arasında YDO toplam 13361 adet başvuru yapılmıştır. 2014- 20 yılları arasında Ajans tarafından bölgede 21 organizasyon düzenlenmiş, 40 organizasyona katılım sağlanmıştır. Gerçekleştirilen iş birliği sayılarına bakıldığında 2014 yılında 4, 2020 yılında 8 adettir.

5.2. TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARININ PERFORMANS ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2010- 20 yılları arasında kalkınma ajanslarının teknik destek, mali destek programları, bütçe imkânları, ajans organizasyon ve iş birliği sayıları ve yatırım destek faaliyetlerine yönelik yapılan araştırmalar sonucunda hangi ajansın hangi oranda başarılı olduğunu görebilmek adına beş göstergeye yönelik analiz yapılmıştır.

5.2.1. Ajansların Faaliyetlerine İlişkin Genel Performans Değerlendirmesi

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak ajansların teknik destek ve mali destek programlarına gelen projeleri destekleme oranlarını yakından görebilmek ve açıklamalarda bulunabilmek adına ajansların 2010- 20 yılları arası faaliyet raporları incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucu aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. (bkz: Tablo.11)

Tablo 11. Ajans Faaliyetlerine Yönelik Veriler

AJANSLAR	MALİ DESTEK PROGRAMI			DOĞRUDAN FAALİYET DESTEĞİ			GÜDÜMLÜ PROJE	TEKNİK DESTEK
	Teklif Edilen Proje	Desteklenen Proje	Desteklenme Oranı	Teklif Edilen Proje	Desteklenen Proje	Desteklenme Oranı	Desteklenen Proje	Verilen Destek
İSTKA	4003	818	0.20	228	50	0.21	8	0
TRAKYAKA	2112	465	0.22	187	62	0.33	3	357
GMKA	2038	517	0.25	144	51	0.35	3	242
İZKA	1661	487	0.27	110	43	0.39	5	0
GEKA	2020	490	0.24	345	121	0.35	0	457
ZEKA	2110	602	0.28	229	118	0.51	2	809
BEBKA	1539	427	0.27	175	63	0.36	2	455
MARKA	2083	543	0.26	582	154	0.20	13	572
ANKARAKA	2341	537	0.22	558	114	0.20	2	448
MEVKA	2846	712	0.25	169	83	0.49	7	669
BAKA	2002	474	0.23	268	98	0.36	7	72
ÇKA	3530	767	0.21	209	79	0.37	2	197
DOĞAKA	2328	537	0.23	487	90	0.18	2	526
AHİHA	1887	395	0.20	94	46	0.48	6	418
ORAN	2348	530	0.22	222	70	0.31	6	261
BAKKA	1209	364	0.30	68	31	0.45	5	260
KUZKA	853	278	0.32	95	25	0.26	3	117
OKA	2015	568	0.28	266	103	0.38	9	354
DOKA	1715	592	0.34	432	183	0.42	4	474
KUDAKA	1950	494	0.25	271	91	0.33	6	232
SERKA	1590	470	0.29	155	72	0.46	11	416
FKA	1724	455	0.26	389	124	0.31	6	292
DAKA	2000	423	0.21	238	85	0.30	11	495
İKA	2256	607	0.26	289	127	0.43	7	505
KARACADAĞ	2436	754	0.30	268	219	0.81	2	394
DİKA	1289	388	0.30	271	179	0.29	9	233

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

MDP'ye yapılan proje başvurularının desteklenme oranı %20 ile %34 arasında değişkenlik göstermektedir. MDP' ye gelen projeleri destekleme oranı en yüksek olan ajans %34'lük oranla DOKA' dır. En düşük olan ajanslar ise %20'lik oranla İSTKA ve AHİKA' dır. DFD'den yararlanmak için yapılan proje başvurularının desteklenme oranı %18 ile %81 arasında değişkenlik göstermektedir. DFD'lere gelen projeleri destekleme oranı en yüksek olan ajans %81'lik oranla KARACADAĞ' dır. En düşük ajans ise %18'lik oranla DOĞAKA'dır. Araştırma kapsamında en çok GPD veren ajansın 13

projeyi destekleyerek MARKA olduğu tespit edilmiştir. GEKA ise yapılan araştırmada GPD mekanizmasını hiç kullanmamıştır. GEKA'nın ardından en az GPD veren ajansların ise 2 projeye destek veren ZEKA, BEBKA, ANKARAKA, ÇKA, DOĞAKA, KARACADAĞ olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında en çok TD veren ajansın 809 destekle ZEKA olduğu tespit edilmiştir. İSTKA ve İZKA TD mekanizmasını hiç kullanmamıştır. İSTKA ve İZKA'nın ardından en az TD veren ajansın 72 destekle BAKA olduğu tespit edilmiştir. İZKA tarafından TD mekanizmasının kullanılmamasının özel bir sebebi olmadığı, ajans faaliyetlerinin başka destek mekanizmalarıyla yürütüldüğü bilgisine ulaşılmıştır.

İSTKA'nın MDP'ye gelen projeleri destekleme ve TD uygulamasını kullanma noktasında başarısız olduğu görülmüştür. KARACADAĞ'ın DFD'ye gelen projeleri desteklemede en yüksek orana sahip olduğu ancak GPD konusunda başarısız olduğu görülmüştür. ZEKA'nın TD uygulamasını en başarılı kullanan ajans olmasının yanında GPD noktasında geri kaldığı görülmüştür.

2010- 20 yılları arasında MDP'ye gelen proje sayılarına yönelik detaylı inceleme yapıldığında 2010 ve 2017 yıllarında ajanslara proje başvurusunun çok az ajans tarafından yapıldığı görülmüştür. Aynı araştırmanın DFD yönelik sonucu ise 2010-2017- 2020 yılları olarak çıkmıştır. Ajansların 2010 yılı itibariyle faaliyetlerine yeni başlamaları bu sayıların sebebini vermektedir. 2020 yılında da küresel salgın sebebiyle proje başvurusu yapılmaması makul sebepler içindedir. ANKARAKA, ÇKA, OKA, KUDAKA tarafından araştırma kapsamında her yıl MDP' ye proje başvurusu almış ve destekleme yapmıştır. DFD'ye yönelik araştırma sonucunda istikrarlı bir şekilde her yıl destek verilmediği hatta çoğu ajansın ortalama 6 yıl bu destek mekanizmasını hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. DFD mekanizmasını en çok kullanan ajanslar ANKARAKA, DOĞAKA, FKA, DİKA'dır. ANKARAKA'nın MDP ve DFD uygulamalarını aktif ancak teknik destek uygulamasını daha az kullandığı göze çarpmaktadır.

Genel değerlendirmeler sonucunda bazı ajansların ayrı ayrı destek mekanizmalarını etkin kullandığını ancak aynı ajansın birden fazla destek

mekanizmasını kullanarak başarılı elde ettiği görülememiştir. Kendilerine bir destek mekanizması seçerek o alana yönlendikleri görülmektedir.

Tablo 12. Bölgeye Çekilen Yatırımcı Sayısı (2014- 2019)

Ajanslar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	TOPLA M
İSTKA	0	1	0	7	8	3	19
TRAKYAKA	0	2	2	1	4	7	16
GMKA	3	3	10	13	4	5	38
İZKA	5	10	8	12	8	10	53
GEKA	16	0	4	12	6	6	44
ZEKA	40	5	12	1	25	26	109
BEBKA	0	0	0	1	1	0	2
MARKA	9	10	1	1	4	5	30
ANKARAKA	1	0	1	1	0	2	5
MEVKA	3	3	0	2	1	5	14
BAKA	4	2	0	0	1	2	9
ÇKA	0	0	0	1	2	5	8
DOĞAKA	0	0	0	0	0	0	0
AHİKA	5	2	2	4	16	1	30
ORAN	3	0	0	2	6	2	13
BAKKA	1	0	0	0	0	0	1
KUZKA	10	5	6	16	8	5	50
OKA	4	5	0	0	5	7	21
DOKA	38	6	1	0	1	0	46
KUDAKA	1	0	0	0	0	2	3
SERKA	10	15	0	2	0	0	27
FKA	9	2	2	10	6	3	32
DAKA	4	5	2	12	3	2	28
İKA	11	2	0	1	0	1	15
KARACADAĞ	14	4	0	4	11	2	35
DİKA	5	1	1	1	4	5	17
TOPLAM	196	85	52	104	124	106	667

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ajanslar tarafından bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak ve bölge dinamikleri baz alınarak çekilen yatırımcılara yönelik araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda 11 yıllık ortak veri bulunamamıştır. Bu sebeple araştırma alanında daralmaya gidilmiş ve ortak olarak 2014 -19 yıllarına ait bölgeye çekilen yatırımcı sayıları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir (bkz: Tablo. 12).

Değerlendirme yapıldığında en çok yatırımcıyı TR33 bölgesinde faaliyet gösteren ZEKA'nın, en az yatırımcıyı ise TR63 bölgesinde faaliyet gösteren DOĞAKA'nın çektiği görülmektedir. Araştırma kapsamında tüm ajanslar tarafından toplamda 667 adet yerli/ yabancı yatırımcının ajans bölgeleri ve dolayısıyla Türkiye'ye çekildiği görülmüştür. Çekilen yatırımcıların neredeyse yarısı yerli, yarısı yabancı menşeli olduğu tespit edilmiştir.

Bölgeye çekilen yabancı yatırımcılara yönelik değerlendirme yapıldığında İSTKA tarafından çekilen tüm yatırımların yabancı olduğu, İZKA tarafından çekilen 53 yatırımcının 36 tanesinin yabancı olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında, en çok yabancı yatırımcıyı çekebilen ajansın İZKA olduğu tespit edilmiştir. Bölgeye çekilen yerli yatırımcılara yönelik değerlendirme yapıldığında ZEKA 62 yerli yatırımcıyı bölgeye çekmiştir. ZEKA'yı 41 yerli yatırımcıyla KUZKA takip etmektedir. Yerli/ yabancı bölgeye çekilen yatırımcıların sektörel ağırlıkları dikkate alındığında bölge dinamikleri doğrultusunda yatırımların geldiği görülmüştür.

2014- 19 yılları arasında Türkiye'ye yapılan yatırımların Coğrafi Bölge Sınıflandırmasına göre değerlendirmesi yapılması ve bu yatırımların yüzde kaçının kalkınma ajansları yardımıyla gerçekleştirildiği analiz edilecektir. 2014- 19 yılları arasında Marmara Bölgesine 8013, Karadeniz Bölgesine 2377, Ege Bölgesine 4831, Akdeniz Bölgesine 3946, Doğu Anadolu Bölgesine 1876, Güneydoğu Anadolu Bölgesine 3994, İç Anadolu Bölgesine 5803 adet toplamda Türkiye'ye 30820 adet yatırım yapılmıştır.

Kalkınma ajanslarının bu yatırımların yüzde kaçını gerçekleştirdiğini görmek adına değerlendirme yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren İKA, KARACADAĞ, DİKA tarafından 2014- 19 yılları arasında bölgeye toplam 67 yatırım yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesine yapılan yatırımların 0.016'sını Türkiye'ye yapılan yatırımların ise 0.0021' i ajanslar tarafından karşılanmıştır.

Marmara Bölgesinde faaliyet gösteren TRAKYAKA, İSTKA, MARKA, BEBKA ve GMKA tarafından 2014- 19 yılları arasında bölgeye toplam 97 yatırım yapılmıştır. Marmara Bölgesine yapılan yatırımların 0.012' sini, Türkiye'ye yapılan yatırımların ise 0.003'ü ajanslar tarafından karşılanmıştır. Doğu Anadolu Bölgesinde

faaliyet gösteren DAKA, FIRAT, SERKA ve KUDAKA (Bayburt hariç) tarafından bölgeye 2014-19 yılları arasında toplam 90 yatırım yapılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesine yapılan yatırımların 0.04'ünü, Türkiye'ye yapılan yatırımların 0.002'si ajans tarafından karşılanmıştır. Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren İZKA, GEKA ve ZEKA tarafından bölgeye 2014- 19 yılları arasında toplam 206 yatırım yapılmıştır. Ege Bölgesine yapılan yatırımların 0.04'ünü Türkiye'ye yapılan yatırımların 0.006'sı ajans tarafından karşılanmıştır. Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri yatırımlarının yüzde kaçının bölgede faaliyet gösteren ajanslar tarafından gerçekleştiği verisi ajans illerinin farklı bölgelerde yer alması ve il yatırım sayısına yönelik veri olmadığı için belirtilememiştir. Ancak genel değerlendirme sonucunda 2014- 19 yılları arasında Türkiye'ye yapılan toplam 30820 yatırımın 667 tanesi Türkiye'de faaliyet gösteren 26 ajans yardımıyla gerçekleşmiştir. %2'lik bir oran olması ajansların bölgeye yatırımcı çekme potansiyelinin oldukça düşük olduğunun göstergesidir.

Ajanslar tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayılarında 11 yıllık veri toplanamaması sebebiyle Bilgi Edinme Başvurusu Hakkı'ndan yararlanılarak ajansların tümüne e- mail gönderilmiştir. Bazı ajanslar bu verilerin kalkınma ajanslarının faaliyet raporları içerisinde yer aldığı cevabını vermiş, bazıları atılan e-postalara hiç dönüş yapmamış, bazı ajanslarda verileri bizimle paylaşmıştır. Araştırma sonuçlarımıza dahil edilmemekle birlikte bilgi vermek amacıyla dönüş yapan ajansların bölgeye çektikleri yatırımcı sayıları ve ulusal- uluslararası proje sayıları aşağıdaki tabloda detaylı olarak gösterilmiştir (bkz: Tablo.13)

Tablo 13. Bilgi Edinme Başvurusu Sonuçları

AJANSLAR	Ajans Tarafından Bölgeye Çekilen Yatırımcı Sayısı (2010-2020)	AJANSLAR	Ajans Tarafından Sunulan Ulusal ve Uluslararası Proje Sayısı (2010-2020)
GMKA	15	KARACADAĞ	90
ZAFER	351	GMKA	3
BEBKA	2	BEBKA	5
MEVKA	56	BAKA	35
BAKA	24	DOĞAKA	10
DOĞAKA	4	BAKKA	4
BAKKA	14	OKA	11
OKA	51	DOKA	26
DOKA	127	KUDAKA	4
DAKA	23	KARACADAĞ	5

Kaynak: Bilgi edinme başvurusu sonucu elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ajanslar tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayıları GMKA için 15, ZEKA için 346'sı yerli- 5'i yabancı olmak üzere 351, MEVKA için 56, OKA için 51 firma yatırım kararı almıştır. Bunlara ek olarak BAKA aracılığıyla Isparta iline 11, Antalya iline 8, Burdur iline 5 yatırımcı çekilmiştir. DOĞAKA tarafından Hatay iline 2, Kahramanmaraş iline 2 olmak üzere 4 yatırımcı çekilmiştir. BAKKA tarafından sadece 2020 yılında Zonguldak iline 14 yatırımcı çekildiği araştırma kapsamındaki diğer yıllarda faaliyetleri kapsamında bölgeye yatırımcı çekilmediği ifade edilmiştir. DOKA tarafından Artvin iline 4, Giresun iline 49, Rize iline 25, Ordu iline 30, Trabzon iline 19 olmak üzere toplamda 127 yatırımcı çekilmiştir. DAKA tarafından 21'i imalat, 2'si enerji sektörü olmak üzere toplamda 23 yatırım çekilmiştir. KARACAĞ tarafından doğrudan veya yatırım sürecine destek verilen yaklaşım 90 yatırımcının bölgeye çekildiği ifade edilmiştir.

BEBKA tarafından bölgeye araştırma kapsamında 2 yatırımcı çekildiği bilgisi paylaşılmıştır. 2 yatırımcı sayısının çok az olmasının sebebi sorulduğunda, bu sayının kuruluş sürecine bizzat YDO aracılığıyla katılım sağlanan yatırım sayısı olduğu bilgisi alınmıştır. Bu sayıya ajans tarafından yatırım yeri, teşvikler, çalışma izinleri, izin ve ruhsat işlemlerine yönelik verilen danışmanlık hizmetinin dahil edilmediği açıkça belirtilmiştir.

Ajanslar tarafından ulusal ve uluslararası programlara sunulan proje sayıları GMKA için 3, BEBKA için 5, OKA için 11 olarak belirtilmiştir. BAKA tarafından 31 proje ulusal, 4 proje uluslararası olmak üzere 35 proje sunulmuştur. DOĞAKA tarafından ulusal ve uluslararası programlara toplamda 10 proje başvurusu yapılmıştır. BAKKA' nın doğrudan başvuru sahibi olarak ulusal ve uluslararası projelere yapılan başvuru sayısı incelendiğinde 2012 yılında 1, 2013 yılında 1 ve 2020 yılında 2 olmak üzere toplamda 4 proje için ilgili kurum ve kuruluşlara başvuru yapılmıştır. DOKA tarafından 26 proje sunulmuş ve 11 proje için sözleşme imzalanmıştır. KUDAKA tarafından uluslararası programlara 4 proje başvurusu yapılmış ve sözleşme imzalanmıştır. KARACADAĞ tarafından 5 projeye yönelik başvuru yapılmış, 3 tanesi için sözleşme imzalanmıştır.

Sadece bu sayılara bakarak ajansların performansları hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olmaması sebebiyle çeşitli göstergeler dahilinde geliştirilen formülasyonlarla ajans performansları daha yakından incelenmiştir. (K₁, K₂, K₃, K₄, K₅) değerleri toplanarak ajansların 2010- 20 yılları arasındaki performansları (bkz: Tablo.14) detaylı gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlarda 2014 yılına ait sonuçların yüksek çıkmasının sebebi bu yılda ajans faaliyetlerine iş birliği sayısı, katılım sağlanan- düzenlenen organizasyon sayısı ve bölgeye çekilen yatırımcı sayılarının eklenmeye başlanmasıdır.

Araştırma kapsamında ajanslara yönelik genel değerlendirme yapıldığında 2010 yılının en başarılı ajansının 1.940 değerle KARACADAĞ , 2011 yılının en başarılı ajansının 3.596 değerle MEVKA, 2012 yılının en başarılı ajansının 2.622 değerle İZKA, 2013 yılının en başarılı ajansının 4.244 değerle SERKA, 2014 yılının en başarılı ajansının 23.540 değerle DOKA, 2015 yılının en başarılı ajansının 9.628 değerle SERKA olduğu, 2016 yılının en başarılı ajansının 7.560 puanla GEKA, 2017 yılının en başarılı ajansının 10.856 değerle KUZKA, 2018 yılının en başarılı ajansının 15.200 değerle ZEKA, 2019 yılının en başarılı ajansının 13.144 puanla ZEKA, 2020 yılının en başarılı ajansının ise 6.964 puanla İKA olduğu tespit edilmiştir.

2010-20 yılları arasında kalkınma ajanslarının performans değerlendirmesi yapıldığında 72.770 ile en yüksek değere sahip olan ajansın TR33 bölgesi Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak illerinde hizmet veren ZEKA, 29.740 ile en düşük değere sahip ajansın ise TRA1 bölgesi Bayburt, Erzincan, Erzurum illerinde hizmet veren KUDAKA olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 14. 2010- 20 Yılları Arası Kalkınma Ajansları Genel Değerlendirme Tablosu

Yıllar (k ₁ +k ₂ +k ₃ +k ₄ +k ₅)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0.168	1.572	1.644	1.602	9.446	3.808	4.476	7.798	5.920	3.936	1.860	42.230
TRAKYAKA	0.454	1.592	1.982	1.610	3.512	4.748	4.830	2.380	4.330	6.894	3.442	35.774
GMKA	0.144	1.570	1.872	1.394	5.732	3.924	5.290	8.390	5.554	5.546	1.894	41.310
İZKA	1.366	1.654	2.622	2.304	9.698	6.040	6.936	6.332	5.656	7.060	2.404	52.072
GEKA	0.538	1.458	0.992	1.968	11.450	2.004	7.560	7.984	5.810	5.000	4.894	49.658
ZEKA	0.53	2.292	1.832	1.852	20.164	3.980	6.832	3.770	15.200	13.144	3.174	72.770
BEBKA	0.632	1.530	1.880	1.666	5.938	2.948	2.968	2.904	8.574	4.338	3.336	36.671
MARKA	0.740	1.762	1.752	2.460	14.574	6.552	3.512	4.040	4.618	7.218	4.510	51.738
ANKARAKA	0.830	1.626	1.440	1.472	3.318	1.450	5.284	5.088	3.484	2.940	2.870	29.802
MEVKA	1.272	3.596	1.374	3.664	5.822	5.982	4.262	7.250	5.150	6.974	4.024	49.370
BAKA	0.136	1.146	1.742	2.360	9.132	3.216	3.654	6.386	4.318	4.336	4.470	40.896
ÇKA	1.208	1.050	1.456	1.944	6.400	2.876	3.056	3.826	4.228	4.476	2.850	33.370
DOĞAKA	1.698	1.800	1.592	1.694	5.236	3.112	4.172	2.018	2.996	2.606	3.368	30.292
AHİKA	0.290	0.992	1.458	3.842	6.220	2.780	2.436	4.294	10.292	2.788	4.850	40.242
ORAN	0.476	1.660	1.510	1.658	7.254	2.024	3.070	3.612	7.020	9.184	3.512	40.980
BAKKA	0.654	1.886	1.786	1.796	9.120	1.470	2.550	3.156	2.220	4.044	4.968	33.650
KUZKA	0.378	1.714	0.848	1.090	8.492	4.687	4.992	10.856	5.206	8.372	1.462	48.097
OKA	2.170	2.558	2.410	0.606	13.97	4.094	2.648	8.552	6.128	9.488	4.058	56.682
DOKA	0.012	1.692	1.810	2.982	23.540	5.146	2.784	2.432	4.240	3.624	2.294	50.556
KUDAKA	1.256	1.810	1.868	2.060	3.428	1.908	3.194	2.742	4.042	5.682	1.750	29.740
SERKA	0.458	1.384	2.122	4.244	9.874	9.628	5.526	7.620	3.010	4.548	2.174	50.388
FKA	1.006	2.510	0.606	1.480	8.576	3.786	3.802	6.398	6.538	8.442	5.648	48.792
DAKA	0.588	0.980	1.752	2.067	4.594	3.922	3.808	10.628	5.930	4.894	5.488	44.651
İKA	0.442	1.502	2.306	2.498	9.040	2.74	5.640	3.736	2.892	4.984	6.964	42.744
KARACADAĞ	1.940	1.898	1.714	2.088	8.486	3.726	1.754	4.664	8.759	5.272	3.084	43.385
DİKA	1.908	1.842	1.090	1.790	5.172	5.006	3.092	3.912	7.474	4.162	3.726	39.174

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan genel değerlendirmeler sonrasında geliştirilen 5 göstergeye yönelik detaylı incelemelere aşağıdaki başlıklarda yer verilmiştir.

5.2.2. Ajansların Teknik Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi

Teknik destek mekanizmasına 2010 yılında 7 ajans, 2011 yılında 10 ajans, 2012 yılında 5 ajans, 2013 ve 2015 yıllarında 1 ajans kullanmaya başlamıştır. Teknik destek uygulaması ortalama 2015 yılı ve sonrasında ağırlıklı kullanılmıştır. Ajansların TD mekanizmasında göstermiş oldukları performanslarını ölçebilmek adına yalnızca verilen TD sayısına bakmanın bize doğru sonuçları vermeyeceği kanısından hareketle bir formülasyon geliştirilmiştir. Geliştirilen formülasyonla [(Ajans tarafından verilen TD sayısı/ ajansın faaliyet gösterdiği il ve illerde bulunan TD mekanizmasını yararlanıcılardan olan Kamu Kurumu ve STK sayısı) * 0.6) şeklindedir.

K1 göstergesi TD sonuçlarına göre 2010-20 yılları arasında en yüksek sonucu 2.160 değerle SERKA almıştır. En düşük değeri ise 0 ile ANKARAKA ve BAKA almıştır. İSTKA ve İZKA'nın TD mekanizmasını hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. İSTKA ve İZKA'dan farklı olarak TD mekanizması performans tablosunda 0 puan alan başka ajanslarda vardır. 0 puan almalarının sebebi destek mekanizmasını hiç kullanmamaları değil çok az kullanmalarından ve formülasyona tabi tutulduğunda 0 çıkmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma kapsamında en çok TD veren ajansın 809¹⁷⁸ destekle ZEKA olduğu tespit edilmiştir. Ancak TDS/ Toplam Kamu Kurumu, STK formülasyonu kullanılarak değerlendirme yapıldığında ZEKA'nın 1.020 puan alarak en yüksek puana sahip olan SERKA'nın gerisinde kaldığı görülmüştür. (bkz: Tablo.15).

Tablo 15: Teknik Destek Sonuçları

AJANSLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TRAKYAKA	0	0.018	0.006	0.006	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.012	0	0.084
GMKA	0	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.012	0.006	0	0	0.060
İZKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GEKA	0	0	0	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0.012	0.012	0.006	0.060
ZEKA	0.012	0.012	0.006	0.012	0.012	0.006	0	0.018	0.006	0.012	0.006	1.020
BEBKA	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.600
MARKA	0.012	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0	0.006	0.006	0	0.006	0.540
ANKARAKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MEVKA	0.024	0.024	0.006	0.012	0.006	0.006	0.006	0.018	0.012	0.012	0.006	1.320
BAKA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ÇKA	0	0	0	0	0	0.006	0.006	0.012	0.006	0	0	0.300
DOĞAKA	0.024	0.024	0.018	0.006	0.012	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.006	1.140
AHİKA	0	0.018	0.012	0.018	0.012	0.012	0.012	0.012	0.012	0.012	0.006	1.260
ORAN	0	0	0.006	0.006	0.006	0.012	0	0.006	0.006	0.006	0	0.480
BAKKA	0	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0.024	0.018	0	0.720
KUZKA	0	0	0.012	0	0	0	0.006	0.018	0	0	0.006	0.420
OKA	0	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0.006	0.054
DOKA	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0	0.660
KUDAKA	0.012	0.006	0.012	0.018	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	1.020
SERKA	0	0.030	0.012	0.018	0.024	0.018	0.018	0.024	0.030	0.018	0.024	2.160
FKA	0	0.012	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.012	0	0.780
DAKA	0	0	0	0	0.018	0.024	0.024	0.030	0.024	0.024	0.006	1.500
İKA	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.012	0.018	0.012	0.006	0.012	0.006	1.080
KARACADAĞ	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.030	0.024	0.006	0.006	1.060
DİKA	0.024	0.030	0.012	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0	0.006	0.108

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.3. Ajansların Mali Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi

Ajansların MDP' ye yönelik çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmak için sadece verilen destek sayılarına bakmanın doğru sonuçlar vermeyeceği kanısından hareketle formülasyon geliştirilmiştir. Geliştirilen bu formülasyon $[\log(\text{BEK} / \text{Program Sayısı}) / \log(\text{Toplam 20 Yaş Üzeri Bölge Nüfusu}) + \log(\text{MDP GPS}) / \log(\text{Toplam Kamu Kurumu, STK ve Firma Sayısı}) + (\text{MDP DPS} / \text{MDP GPS}) + (\text{DFD GPS} / \text{Toplam Kamu Kurumu ve STK sayısı}) + (\text{DFD GPS} / \text{DFD DPS}) + (\text{GP DPD})] * 0.8$ şeklindedir.

MDP en yüksek destekleme oranına sahip olan ajans %34 ile DOKA, DFD en yüksek destekleme oranına sahip ajans %81 ile KARACADAĞ, GPD en çok veren ajans ise 13 proje desteğiyle MARKA' ya aittir. Formülasyonun uygulanması il ve

illerdeki destek programlarından yararlanıcı sayılarının dahil edilmesi ve oranlanmasıyla birlikte farklı sonuçlar elde edilmiştir.

K2 göstergesi MDP'ye göre 2010- 20 yılları arasında 22.666 ile en yüksek değer OKA'ya aittir. En düşük değer ise 12.028 puanla KUZKA'ya aittir MDP yönelik faaliyetlerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde faaliyet gösteren ajansların daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. (bkz: Tablo.16).

2010 yılı Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu incelendiğinde güdümlü projeler yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Güdümlü projelere yönelik destekler 2011 yılı itibariyle kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi olarak ajansların faaliyetlerine 2010 yılı ve sonrasında başladığı görülmüştür. 2011 yılında 3, 2012 yılında 2, 2013 yılında 5, 2014 yılında 2, 2015 yılında 6, 2016 yılında 2, 2017 yılında 4, 2018 yılında 1 ajans güdümlü destek uygulamasını kullanmaya başlamıştır. Uygulamanın ortalama 2015 yılında kullanılmaya başlandığı görülmektedir. TR32 bölgesinde hizmet veren GEKA güdümlü destek uygulamasını hiç kullanmamıştır. Uygulamayı en geç TRC2 bölgesinde hizmet veren KARACADAĞ kalkınma ajansı kullanmıştır.

Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalaması 26 ajans içerisinde %38- %76 arasında farklılık göstermektedir. MDP en az kaynak ayıran ajansın %38,9'la KARACADAĞ olduğu, en çok kaynak ayıran ajansın ise %76,2'yle GMKA olduğu tespit edilmiştir.

Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ortalama %32,5 ile %48 arasında değişkenlik göstermektedir. Bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan birey sayısı en fazla olana ajans %48,2 ile GEKA, en düşük olan ajans ise %32,5'le İSTKA'dır.

Bölge ihtiyaçları ve dinamikleri baz alınarak potansiyellerini ortaya çıkaracak ve artıracak mali destek programları açılmıştır. Açılan programların küçük ölçekli işletmeleri desteklemek, iktisadi kalkınma ve kırsal- kentsel altyapı geliştirmek, tarım olanaklarını genişletmek, ihracat potansiyelini artırmak, ARGE çalışmalarını geliştirmek, girişimciliği özendirmek, sanayi üretimini artırmak, turizm olanaklarının geliştirmek ve çeşitlendirilmek programların amaçları arasındadır. Bunlara ek olarak

sürdürülebilir kalkınma süreci yönetmek adına yenilebilir enerji kaynaklarına yönelik programlar açılmıştır.

Tablo 16. Mali Desteklere Yönelik Sonuçlar

AJANSLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0	1.104	0.976	0.792	0.648	2.416	1.744	3.528	1.584	0.576	0.800	14.168
TRAKYAKA	0.370	1.168	1.304	1.184	1.128	2.016	1.064	0.384	1.640	2.688	0.448	13.394
GMKA	0	1.296	1.320	0.944	1.128	1.792	0.248	1.880	1.512	2.280	0.320	12.720
İZKA	0.980	1.192	2.024	1.728	2.504	0.864	0.712	0	0.968	0.944	1.104	13.020
GEKA	0.480	1.300	0.420	1.600	1.860	1.610	1.740	0.560	1.620	1.730	2.070	14.990
ZEKA	0.408	1.768	1.296	1.152	1.360	1.168	1.280	1.896	2.328	1.432	1.608	15.696
BEBKA	0.392	1.176	0.952	0.960	2.232	1.856	0.856	0.800	1.616	1.360	0.928	13.128
MARKA	0.448	1.224	1.160	1.840	5.264	1.944	1.168	0	1.752	2.944	3.696	21.440
ANKARAKA	0.800	1.272	0.848	0.880	1.192	1.024	1.136	1.600	1.096	0.880	1.688	12.416
MEVKA	0.944	3.144	1.168	3.016	1.352	3.096	1.144	0	1.216	1.640	2.032	18.752
BAKA	0	0.768	1.088	1.720	1.160	1.312	0.936	3.272	1.320	1.144	3.560	16.280
ÇKA	0.560	0.584	1.072	1.248	0.968	1.408	1.168	1.600	1.760	1.200	1.624	13.192
DOĞAKA	1.352	1.328	1.056	1.168	1.064	2.064	1.120	0.312	1.168	1.288	2.104	14.024
AHİKA	0	0.536	0.696	3.000	1.744	0.936	0.888	0.360	1.384	1.232	3.296	14.072
ORAN	0.328	1.248	1.184	1.064	1.224	1.248	1.944	1.080	2.160	4.456	0.888	16.824
BAKKA	0.400	1.440	1.240	1.272	2.136	0.968	1.576	0.800	1.000	2.744	0.912	14.488
KUZKA	0.312	1.072	0.344	0.672	1.048	1.864	1.080	2.792	1.136	1.472	0.256	12.048
OKA	1.690	2.080	1.752	1.152	2.104	1.392	1.592	4.440	1.472	2.336	2.656	22.666
DOKA	0	1.376	1.088	2.272	1.288	2.080	0.952	0.296	1.496	1.960	0.912	13.720
KUDAKA	0.872	1.320	1.256	1.416	1.256	1.312	2.080	1.656	2.552	2.248	1.000	16.968
SERKA	0.392	0.816	1.480	3.600	3.104	2.256	3.888	1.992	1.536	2.256	1.184	22.504
FKA	0.768	2.024	0.200	0.872	1.248	2.048	1.280	0	1.472	4.032	2.664	16.608
DAKA	0.432	0.800	1.256	1.296	1.128	1.080	1.040	4.104	2.496	2.024	3.448	19.104
İKA	0	0.896	2.008	1.400	1.144	1.352	2.752	1.672	1.264	1.688	3.896	18.072
KARACADAĞ	1.416	1.424	1.176	1.480	0.968	1.208	1.192	0.352	2.369	0.960	0.960	13.505
DİKA	1.272	1.304	0.472	1.136	1.376	4.144	1.240	1.992	3.672	1.040	2.464	20.112

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

5.2.4. Ajansların Bütçe İmkânları Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi

Ajans bütçe imkânları hakkında detaylı bilgi sahibi olmak için sadece bütçe rakamlarına bakmanın doğru sonuçlar vermeyeceği kanısından hareketle formülasyon geliştirilmiştir. Geliştirilen bu formülasyonla $[(\text{Yerelden aktarılan kaynak miktarı} / \text{Toplam aktarılması gereken kaynak miktarı}) + (\text{Yerelden aktarılan kaynak miktarı} / \text{Toplam ajans bütçesi}) + (\text{Mali destek tutarı} / \text{Toplam ajans bütçesi}) * 0.2]$ ajans bütçe sonuçlarına ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur.

Bütçe imkânları sonuçlarına göre en yüksek değere sahip ajans 4.370 ile BEBKA olmuştur. Yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki ortalaması %38,3, Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken toplam kaynak ortalama oranı ise %85 olarak belirlenmiştir. Bütçe imkânları sonuçlarına göre en düşük puanı alan ajans ise 2.194 ile FKA olmuştur. Yerelden ajans bütçesine aktarılan kaynağın toplam ajans bütçesi içindeki oranı ortalama %9, Yerelden aktarılan/ aktarılması gereken kaynak ortalaması %45,7 olarak belirlenmiştir. (bkz: Tablo.17).

Tablo 17. Bütçe Verilerine Yönelik Sonuçlar

AJANSLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0.168	0.468	0.668	0.434	0.506	0.450	0.266	0.222	0.224	0.138	0.144	3.688
TRAKYAKA	0.078	0.258	0.364	0.200	0.428	0.290	0.236	0.176	0.202	0.252	0.124	2.608
GMKA	0.064	0.146	0.402	0.288	0.334	0.268	0.144	0.268	0.536	0.218	0.108	2.776
İZKA	0.266	0.290	0.394	0.428	0.568	0.384	0.326	0.324	0.264	0.334	0.234	3.812
GEKA	0.154	0.210	0.408	0.422	0.308	0.212	0.154	0.312	0.452	0.412	0.372	3.416
ZEKA	0.110	0.300	0.530	0.452	0.388	0.474	0.348	0.290	0.506	0.220	0.320	3.938
BEBKA	0.036	0.136	0.770	0.512	0.692	0.476	0.314	0.334	0.284	0.346	0.242	4.370
MARKA	0.024	0.228	0.294	0.302	0.328	0.202	0.242	0.206	0.230	0.198	0.214	2.468
ANKARAKA	0.030	0.262	0.480	0.424	0.356	0.286	0.246	0.324	0.298	0.174	0.216	3.096
MEVKA	0.184	0.296	0.200	0.440	0.224	0.408	0.166	0.178	0.330	0.310	0.486	3.222
BAKA	0.136	0.158	0.430	0.408	0.234	0.292	0.198	0.342	0.332	0.294	0.230	3.054
ÇKA	0.440	0.258	0.384	0.488	0.474	0.238	0.196	0.164	0.144	0.210	0.168	3.164
DOĞAKA	0.102	0.176	0.246	0.224	0.126	0.540	0.146	0.152	0.344	0.178	0.160	2.394
AHİKA	0.290	0.238	0.750	0.580	0.246	0.124	0.098	0.094	0.158	0.168	0.320	3.066
ORAN	0.148	0.240	0.320	0.356	0.364	0.290	0.400	0.216	0.404	0.454	0.172	3.364
BAKKA	0.106	0.202	0.264	0.234	0.296	0.224	0.214	0.200	0.302	0.340	0.338	2.720
KUZKA	0.066	0.434	0.244	0.158	0.360	0.415	0.344	0.298	0.162	0.438	0.138	3.057
OKA	0.304	0.270	0.452	0.228	0.460	0.146	0.264	0.302	0.362	0.376	0.282	3.446
DOKA	0.012	0.124	0.544	0.438	0.302	0.248	0.098	0.150	0.282	0.200	0.236	2.634
KUDAKA	0.180	0.296	0.360	0.354	0.344	0.252	0.268	0.238	0.356	0.136	0.110	2.894
SERKA	0.066	0.258	0.378	0.326	0.282	0.236	0.164	0.192	0.104	0.354	0.216	2.576
FKA	0.026	0.234	0.262	0.328	0.290	0.254	0.216	0.190	0.160	0.142	0.092	2.194
DAKA	0.156	0.180	0.304	0.499	0.336	0.292	0.100	0.236	0.294	0.222	0.136	2.755
İKA	0.246	0.386	0.292	0.862	0.266	0.176	0.232	0.284	0.342	0.326	0.288	3.700
KARACADAĞ	0.264	0.232	0.292	0.354	0.202	0.354	0.164	0.206	0.416	0.198	0.176	2.858
DİKA	0.368	0.224	0.338	0.412	0.346	0.234	0.188	0.240	0.418	0.302	0.212	3.282

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.5. Ajansların Yatırım Destek Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi

YDO' ya bir yıl içerisinde çok başvuru yapılması bize YDO performansı hakkında tam bilgiyi vermez. Yapılan başvurunun ajansın faaliyet gösterdiği il ve illerdeki kamu kurumu, STK ve firma sayısına oranlanması gerekir.

Ajans tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayısı+ log (Yatırım Destek Ofislerine Gelen Başvuru Sayısı) / (Toplam Kamu Kurumu, STK, Şirket Sayısı)*0.4] kullanılarak hesaplanmıştır. Ajans tarafından bölgeye çekilen yatırımcı sayısına kalkınma ajansları genel faaliyet raporları incelenerek 2014-19 yılları arasında verilere ulaşılmış, diğer yıllar 0 olarak alınmıştır. Araştırma kapsamında bölgeye en çok yatırımcıyı çeken ajansın 109 yatırımcıyla ZEKA, en az yatırımcıyı çeken ajansların ise 0 yatırımcıyla DOĞAKA ve 1 yatırımcıyla BAKKA olduğu tespit edilmiştir. 2010- 20 yıllarında yatırım destek faaliyetlerine yönelik yapılan değerlendirmede en yüksek puanı 45.444 puanla ZEKA almıştır. En düşük puanı alan ajans ise 2.720 ile DOĞAKA olmuştur (bkz: Tablo. 18)

Tablo 18. Yatırım Destek Faaliyetleri Yönelik Veri Sonuçları

AJANSLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0	0	0	0.376	0.212	0.612	0.216	2.968	3.372	1.392	0.336	8.092
TRAKYAKA	0	0.148	0.308	0.220	0.216	1.020	1.024	0.648	1.816	3.032	0.120	8.552
GMKA	0.080	0.116	0.144	0.156	1.444	1.448	4.232	5.400	1.840	2.228	0.056	17.140
İZKA	0.116	0.172	0.204	0.148	2.136	4.132	3.328	4.928	3.344	4.212	0.076	22.796
GEKA	0	0.208	0.248	0.260	6.664	0.256	1.848	5.052	2.640	2.612	0.200	19.988
ZEKA	0	0.212	0	0.236	16.244	2.252	5.044	0.656	10.200	10.600	0	45.444
BEBKA	0.204	0.212	0.152	0.188	0.188	0.200	0.212	0.604	1.008	0.216	0.16	3.344
MARKA	0.256	0.304	0.292	0.312	3.912	4.32	0.692	0.668	1.880	2.256	0.264	15.156
ANKARAKA	0	0.092	0.112	0.168	0.560	0.140	0.572	0.584	0.180	0.976	0.056	3.440
MEVKA	0.120	0.132	0	0.196	1.424	1.472	0.196	0.984	0.592	2.272	0.180	7.568
BAKA	0	0.220	0.224	0.232	1.828	1.032	0.200	0.192	0.596	0.988	0.180	5.692
ÇKA	0.208	0.208	0	0.208	0.128	0.224	0.196	0.56	0.988	2.216	0.148	5.084
DOĞAKA	0.220	0.272	0.272	0.296	0.284	0.252	0.24	0.244	0.228	0.224	0.188	2.720
AHİKA	0	0.200	0	0.244	2.240	1.048	1.028	1.828	6.628	0.636	0.228	14.080
ORAN		0.172	0	0.232	1.420	0.224	0.236	1.060	2.620	1.028	0.212	7.204
BAKKA	0.148	0.244	0.276	0.284	0.692	0.272	0.260	0.240	0.236	0.232	0.228	3.112
KUZKA	0	0.208	0.248	0.26	4.264	2.248	2.652	6.668	3.408	5.052	0.232	25.240
OKA	0.176	0.208	0.200	0.22	1.820	2.220	0.212	2.224	2.208	3.024	0.204	12.716
DOKA	0	0.180	0.172	0.260	15.448	2.652	0.648	0.240	0.636	0.224	0.236	20.696
KUDAKA	0.192	0.188	0.240	0.272	0.656	0.252	0.26	0.272	0.248	1.052	0.224	3.856
SERKA	0	0.280	0.252	0.300	4.304	6.288	0.296	1.092	0.260	0.260	0.260	13.592
FKA	0.212	0.240	0.132	0.268	3.872	1.068	1.060	4.292	2.660	1.436	0.232	15.472
DAKA	0	0	0.192	0.272	1.872	2.276	1.064	5.068	1.456	1.044	0.188	13.432
İKA	0.196	0.208	0	0.224	4.628	1.040	0.228	0.608	0.200	0.628	0.204	8.164
KARACADAĞ	0.248	0.236	0.240	0.248	5.820	1.828	0.232	1.836	4.620	1.028	0.192	16.528
DİKA	0.244	0.284	0.268	0.236	2.284	0.628	0.668	0.684	1.872	2.240	0.224	9.632

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.6. Ajansların Organizasyon ve İş Birliği Göstergesi Sonuçları ve Değerlendirmesi

[Katılım sağlanan organizasyon sayısı/12+ Bölgede Düzenlenen Organizasyon Sayısı/12+ Ajans iş birliği sayısı/12] *1 kullanılarak hesaplanmıştır. Gösterge verilerine ulaşmak için her ajansın 11 yıllık faaliyet raporlarıyla incelenmiş ancak ortak veriye ulaşılamamıştır. Bu yüzden önceleri Kalkınma Bakanlığı, günümüzde T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayımlanan Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporları incelenmiş ve 26 ajans için ortak veriye 2014- 20 yılları arasında ulaşılmıştır. 2010- 13 yılları 0 olarak alınmıştır.

Tablo 19. Ajans Organizasyon ve İş Birliklerine Dair Sonuçlar

AJANSLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM
İSTKA	0	0	0	0	8.080	0.330	2.250	1.080	0.740	1.830	0.580	14.89
TRAKYAKA	0	0	0	0	1.740	1.410	2.5	1.160	0.660	0.910	2.750	11.13
GMKA	0	0	0	0	2.820	0.410	0.660	0.830	1.660	0.820	1.410	8.610
İZKA	0	0	0	0	4.490	0.660	2.570	1.080	1.080	1.570	0.990	12.44
GEKA	0	0	0	0	2.990	0.250	4.160	2.160	1.410	0.580	2.660	14.15
ZEKA	0	0	0	0	2.160	0.080	0.160	0.910	2.160	1.080	1.240	7.790
BEBKA	0	0	0	0	2.820	0.410	1.580	1.160	5.660	2.410	2.0	16.04
MARKA	0	0	0	0	5.070	0.080	1.410	3.160	0.750	1.820	0.330	12.62
ANKARAKA	0	0	0	0	1.210	0	3.330	2.580	1.910	0.910	0.910	10.85
MEVKA	0	0	0	0	4.240	1	2.750	6.070	3	2.740	1.320	21.12
BAKA	0	0	0	0	5.910	0.580	2.320	2.580	2.070	1.910	0.500	15.87
ÇKA	0	0	0	0	4.830	1	1.490	1.490	1.330	0.850	0.910	11.90
DOĞAKA	0	0	0	0	3.750	0.250	2.660	1.310	1.250	0.910	0.910	11.04
AHİKA	0	0	0	0	1.990	0.660	0.410	2	1.910	0.740	1	8.044
ORAN	0	0	0	0	4.240	0.250	0.490	1.250	1.830	3.240	2.240	13.54
BAKKA	0	0	0	0	5.990	0	0.500	1.910	0.660	0.710	3.490	13.26
KUZKA	0	0	0	0	2.820	0.160	0.910	1.080	0.500	1.410	0.830	7.710
OKA	0	0	0	0	9.580	0.330	0.580	1.580	2.080	3.740	0.910	18.80
DOKA	0	0	0	0	6.490	0.160	1.080	1.740	1.820	1.240	0.910	13.44
KUDAKA	0	0	0	0	1.160	0.080	0.580	0.570	0.880	2.240	0.410	5.920
SERKA	0	0	0	0	2.160	0.830	1.160	4.320	1.080	1.660	0.490	11.70
FKA	0	0	0	0	3.160	0.410	1.240	1.910	2.240	2.820	2.660	14.44
DAKA	0	0	0	0	1.240	0.250	1.580	1.190	1.660	1.580	1.910	9.410
İKA	0	0	0	0	2.990	0.160	2.410	1.160	1.080	2.330	2.570	12.70
KARACADAĞ	0	0	0	0	1.490	0.330	1.160	2.240	1.330	3.080	1.750	11.38
DİKA	0	0	0	0	1.160	0	0.990	0.990	1.500	0.580	0.820	6.040

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ajanslar tarafından gerçekleştirilen iş birliği sayısı ortak veri oluşturma adına yalnızca 2014 ve 2020 yılları için kullanılmış ve tabloya eklenmiştir. 2014 ve 2020 yıllarındaki verilerin bu kadar yüksek olmasının sebebi eklenen iş birliği sayısı olmuştur. 2014- 20 yılları arasında K₅ göstergesi ajans organizasyon ve iş birliğine yönelik genel değerlendirme sonucunda en yüksek sonucu 21.12 ile MEVKA, en düşük sonucu ise 5.92 ile KUDAKA almıştır (bkz: Tablo.19).

Ajanslara ait gösterge bazlı bilgilere EKLER kısmında yer alan tablolardan ulaşabilirsiniz. (bkz: Tablo.20).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik kalkınma sorununa çözüm ararken teoriler ve teorileri uygulamaya yardımcı olması için stratejiler geliştirilmiştir. Ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan geliştirmek, gelişmiş ülkelerle rekabet etmelerini sağlamak amacıyla hamleler yapılır. Literatürde ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik çabaların ülkelerin potansiyelleri göz önünde bulundurularak, kendi öz problemlerinden hareketle planlanarak yürütülmesi gerekliliği kabul edilmektedir.

Bu düşüncenin temelinde ülkelerin kendi özelliklerine duyarlı farklı düzeylerde piyasa başarısızlıklarının ekonomik kalkınma girişimlerini etkilediği fikri yatmaktadır. Eksik ve asimetrik bilginin varlığı, kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekeller ve monopolcü yapılar piyasa başarısızlığına neden olan olgulardır. Piyasa başarısızlıkları ile mücadele devletin ekonomiye müdahalelerini meşru kılmaktadır. Bu müdahale sınırları içinde devletin ekonomik işlevleri “büyüme ve kalkınmanın sağlanması” “ekonomik istikrarın sağlanması” ve “bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi” olarak kabul edilmektedir.

Devlet, ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine ulaşmada maliye politikası araçlarını aktif biçimde kullanma yetkisine sahiptir. Bu yetki çerçevesinde kamu gelirlerini, kamu harcamalarını ve kamu borçlanmasını politik amaçları doğrultusunda piyasa yapıcı olarak kullanabilmektedir. Ayrıca, piyasaları düzenleme ve denetleme amacıyla regülasyonlardan da yararlanabilmektedir.

Maliye politikası araçları yardımıyla kalkınma sürecinin gereksinim duyduğu sermaye birikiminin arttırılması, kaynak tahsis ve kullanım etkinliğinin sağlanmasına çalışmaktadır. Ekonomik kalkınma çabaları teşvik politikalarında somutlaşmaktadır. Devlet sahip olduğu mali araçları sermaye birikimi ve tahsisini yönlendirme amacıyla aktif olarak kullanmaktadır. Teşvik politikaları ile devlet tasarruf sahiplerinin yatırım risklerini ve/veya maliyetlerini belli ölçülerde üstlenerek yatırım tasarruf eşitliğini en üst düzeyde sağlamak hedeflenmektedir.

Teşvik politikası araçlarıyla kar maksimizasyonunu sağlayamadığı gerekçesiyle yatırım yapılmayan alanlara yatırımcıları çekebilmek, özendirebilmek için

çeşitli uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Vergisel, finansal ve finansal olmayan teşvik araçlarıyla sağlanan bu kolaylıklar içerisinde en büyük pay vergisel teşviklere aittir.

Türkiye’de makro düzeyde teşvik politikaları 2012/ 3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile şekillendirilmektedir. Teşvik sistemi dörtlü bir yapı üzerine kurulmuştur: Genel teşvikler ve bölgesel teşvikler, stratejik yatırımlara yönelik teşvikler ve büyük ölçekli yatırımlara yönelik teşvikler. Her teşvik unsuru içinde mali nitelikli teşvik araçları farklı yoğunluklar şeklinde teşvik belgesine bağlanarak kullanılmaktadır. Bu sistematik yapı üzerine kurulan teşvik sistemi ile teşvik belgesine sahip yatırımcı sayısının artırılması, belirlenen bu ana sektörlerin pozitif dışsallık yayması sonucu alt sektörleri de olumlu etkilemesi ve bu sektörlerde istihdam yaratılarak gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından biri olan işsizlik sorununa çözüm üretilmesi, ülke ekonomisine katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Teşvik belgesi sayısı ve sektörlerin yarattığı istihdam sayılarına yönelik inceleme yapıldığında imalat ve hizmetler sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. Bu sektörlerin yarattığı pozitif dışsallık sayesinde alt sektörlerini de olumlu etkilediği fark edilmiştir. Enerji sektöründe ise verilen teşvik belgesi sayısı yüksek olmasına rağmen yarattığı istihdamın düşük kaldığı görülmüştür. Bu düşüklüğün sebebi enerji sektöründe çalışan bireylerin çoğunun nitelikli eleman olması gerektiği ve teknolojik altyapının gelişmiş ve kullanılan makine ve teçhizatın önemi olarak görülmüştür. Emek yoğun olmalarıyla madencilik ve tarım sektörlerinin teşvik belgesi sayısı ve istihdam yaratma etkisi oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Özellikle kaynak tahsis etkinliğinin artırılması ve kalkınmanın ekonomik boyutu yanında insani kalkınmanın da sağlanması amacıyla bölgeseli gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi kalkınma politikalarının ana amaçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacıyla iki strateji izlenmektedir: Kalkınmada öncelikli yöre uygulaması ve bölgesel kalkınma uygulaması. Kalkınmada öncelikli yöre uygulamasında kaynaklar merkezi olarak önceden belirlenmiş yörelere doğrudan tahsis yoluyla bölgenin kalkınmasının sağlanmasını amaçlamaktadır. Bölgesel kalkınma yaklaşımında ise amaç bölgenin kendi potansiyelini harekete geçirecek faaliyetlerin planlanarak uygulanmasını sağlamaktır. Aralarındaki temel farklılık bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde bölgelerin

potansiyel imkânlarından yararlanmaya bakış açısından kaynaklandığı söylenebilir. Kalkınmaya ilişkin politika hedeflerinin ihtiyaç duyulan kaynakların yerinde belirlenmesi ve harekete geçirilmesi günümüz kalkınma yaklaşımının temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu noktada kalkınma politikalarının uygulanmasında bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturulması ve bu yapılardan yararlanılması yoluna gidilmektedir.

Kalkınmanın bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda meydana gelmemesi sebebiyle bölgeler arasında da gelişmişlik farkları meydana gelmektedir. AB'nin bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme yolunda sürdürülebilir kalkınma seviyesine ulaşabilmek adına öncelikle büyümenin gerçekleşmesi gerektiği ve bunun için itici güçlerin olması, bu alanda hedeflerin belirlenmesi gerektiği düşünülmüştür. AB tarafından yapılan devlet yardımlarının bundan sonra ARGE için kullanılması ve yenilik yaratma kapasitesi yüksek yatırımların desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca teknolojik alanlara yatırım yapan girişimcileri desteklemek, yeni girişimlerin oluşması adına teşvik etmek ve teknoloji enstitülerin kurulmasına öncülük etmek hedeflenmiştir. Birlik yeni oluşturulan stratejilerle bölgelerin atıl durumdaki potansiyellerini ortaya çıkarmaları gerektiğini vurgulamıştır. Oluşturulan politikalar beraberinde zaten gelişmiş durumdaki ülkelerin daha da gelişerek cazibe merkezleri oluşmasını sağlamış ve bu durum bölgeler arası eşitsizliklerin giderek artmasına neden olmuştur. AB bütçe raporları incelendiğinde 2014-2022 yılları arasında birlik bütçesinden en yüksek payın akıllı- kapsayıcı büyüme ve bölgesel kalkınma- uyum programlarına ayrıldığı görülmüştür.

Türkiye açısından bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalar incelendiğinde hazırlanan ilk kalkınma planından bu yana Türkiye'nin diğer ülkelerden geri kalmasının nedenini ülke geçiminin tarıma dayalı olarak gerçekleştiriyor olması görülmüştür. Özellikle ikinci ve üçüncü beş yıllık kalkınma planları ile sektörel ve yapısal değişimi esas alan bir kalkınma hedefi belirlenmiş ve izlenmeye başlanmıştır. Türkiye bölgesel gelişmişlik farklılıklarına sahiptir. Gerek bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ve gerekse sermaye birikimi ve kaynak tahsis ve kullanım etkinliğinin artırılabilmesi amacıyla devlet özel sektörün tamamlayıcısı olarak yatırımları özendirmeye yönelmiştir. Özellikle ölçek ekonomisi gerektiren sektörlerde

gerçekleştirdiği yatırımlarla özel sektörün karlılığını artırmaya çalışmıştır. Bölgesel gelişmişlik farkları Türkiye'nin önemli sorunlarından biridir. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderilmesi tüm planlı kalkınma döneminde olduğu gibi günümüzde de öncelikli politika hedefleri arasında yer almaktadır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye “kalkınmada öncelikli yöre uygulaması” ve “kalkınma ajansları kurulması” olmak üzere iki strateji izlemiştir. Avrupa Birliğine üyelik müzakere sürecinde mevzuat sistemlerinin ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulması ve kalkınmanın yerel dinamikler yardımıyla yönlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak “Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Sistemi” ne uygun olarak Türkiye ikinci düzeyde 26 bölgeye ayrılmıştır. Sonraki aşamada, her bölgeye bir adet olmak üzere 26 tane kalkınma ajansı kurulmuştur. Böylece, kalkınmanın sağlanmasında merkezi otoritenin yanında başta yerel otoriteler olmak üzere ticaret ve sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları, meslek grupları ve üniversitelerin iş birliği içerisinde katılımcılık anlayışına dayalı bölge dinamikleri baz alınarak potansiyellerini harekete geçirecek bir sisteme adım atılmıştır.

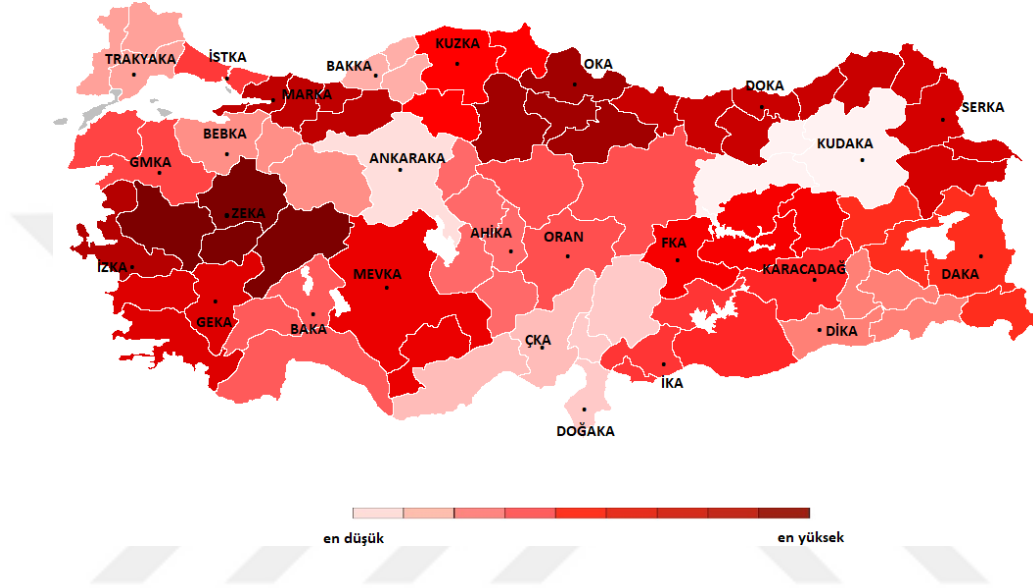
Yaklaşık 10 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının performansının değerlendirmesini amaçlayan bu çalışmada “Teknik Destek”, Mali Destek Programı”, Bütçe İmkanları Göstergesi ve Yatırım Destek Programları”, “Ajans Organizasyon ve İş Birliği Göstergesi” olmak üzere beş göstergeden yararlanılmıştır. Ajansların performansının değerlendirilmesinde literatürden yararlanılarak her bir gösterge için kullanılan formülasyonlardan hareketle oluşturulan indekslerden yararlanılmıştır.

Genel değerlendirmede, TD uygulamasında en başarılı ajansın SERKA, MDP kapsamında yürütülen faaliyetlerde en başarılı ajansın OKA, bütçe imkânları sonuçlarına yönelik yapılan değerlendirmede en başarılı ajansın BEBKA, yatırım destek faaliyetlerine yönelik çalışmalarda en başarılı ajansın ZEKA ve Ajans organizasyon ve iş birliği program uygulamalarında en başarılı ajansın MEVKA olduğu tespit edilmiştir.

Kalkınma ajanslarının 2010-2020 yılları arası performans düzeyleri en düşükten en yükseğe doğru aşağıdaki haritada gösterilmiştir. Yapılan değerlendirmede Akdeniz ve İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren ajansların

performansları Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren ajansların performanslarından daha düşüktür. Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren ajansların performansları Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren ajans performans ortalamasından yüksektir.

Şekil 5. 2010- 20 Kalkınma Ajansları Performans Durumu Haritası

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2010-2020 yılları arasında kalkınma ajanslarının performans değerlendirmesi yapıldığında 72.770 ile en yüksek performans değerine sahip olan ajansın TR33 bölgesini kapsayan ZEKA, 29.740 ile en düşük performans değerine sahip ajansın ise TRA1 bölgesini kapsayan KUDAKA olduğu tespit edilmiştir.

Kalkınma ajansları 2010 yılında kurulmuş ve faaliyetlerine 2011 yılında başlamışlardır. Dolayısıyla bu iki yıldaki performans düzeyleri oldukça düşük bulunmuştur. 2017 yılında MDP kapsamında yeni açılan program sayılarının çok az olduğu, DFD kapsamında verilen desteklerin sayısında azalma olduğu tespit edilmiştir. Genel değerlendirmeler sonucunda bazı ajansların ayrı ayrı destek mekanizmalarını etkin kullandığını ancak aynı ajansın birden fazla destek mekanizmasını kullanarak başarılı elde ettiği görülememiştir.

Ajansların mali destek ve teknik destek programlarını aktif kullandığı, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteklerinde ise pasif kaldığı görülmüştür. Ajansların mali destek vermek amacıyla açtığı programlar ve proje teklif çağrılarında ajans kapsamında hizmet veren tüm illeri düşünerek hareket etmesi gerekir. Her ili kendi dinamikleri içerisinde değerlendirerek programlar açılmalı ve proje teklifleri alınmalıdır.

Mevcut yapılanmadan farklı olarak ajans destek yapısında değişikliğe gitmek bölge kalkınmasına pozitif anlamda yardımcı olabilir. Özellikle mali destek programları oluşturulurken kademeli bir destek zinciri kurulmalıdır. Verilen destekler incelendiğinde neredeyse tüm ajansların her yıl Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri desteklemeye yönelik proje teklif çağrıları açtığı görülmüştür. Ajanslar yararlanıcıları proje sürecinde takip etmekte ancak, proje bittikten sonraki süreçte takibi bırakmaktadır. Ajansların proje sonrası süreçte desteklenen firmaların bir sonraki büyüme aşamasına taşınmasını sağlayacak takip ve yönlendirme programları geliştirip uygulamasının yararlı olacaktır. Özellikle, verimlilik ve dolayısıyla karlılık artışı sağlayacak, katma değerli üretim süreçlerinin geliştirilmesinde firmalara rehberlik yapılması sağlanan desteğin etkinliğini artıracaktır.

Özellikle Marmara Bölgesi gibi sanayi açısından ileri seviyede bölgelere sanayileşme destekleri verilmemelidir. Bu bölgelerde başta teknolojik alt yapı geliştirmeye yönelik olmak üzere hizmet sektörü odaklı destek programlarının geliştirilip uygulanması uygun olacaktır. Ajansların mevcut destek programları incelendiğinde bu yönde bir ayrışmanın olmadığı görülmektedir.

Kalkınma ajansları olarak öncelikle ülkenin KOBİ ölçeğinde girişimcilik kapasitesini artırmaya, sonrasında ise yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesine yönelik altyapı hazırlamak değişen ve gelişen dünya sistemine ayak uyduracak programlar geliştirip uygulamaya koyulması gerekmektedir. Aslında mevcut destek programları bu yönde kullanılmaya uygun olduğu söylenebilir. Ancak ajansların çalışma biçimlerinin ve yönetim yapıları ve çalışma biçimleri bu programların aktif kullanımına imkan vermekten uzak olduğu söylenebilir. Destek programlarının ayırıcı, bölge ve il dinamiklerine duyarlı, bürokratik ve siyasal angajmanlardan uzak biçimde uygulanmasını sağlayacak bir yapı kurulması gerekmektedir.

Küresel ölçekte yaşanan son gelişmeler tarımsal arz güvenliğinin giderek kaybolduğuna işaret etmektedir. Üretimin tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırılmasını amaçlayan yapısal dönüşüm politikaları tarım sektöründe negatif kaynak tahsisine neden olmuştur. Geline noktada bunun, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini tehlikeye soktuğu görülmektedir. “Milli ekonominin temeli tarımdır” sözüden hareketle tarımsal üretim öncelikli destek kapsamına alınmalıdır. Bu sorunun çözümüne destek olmak adına kalkınma ajansları üzerinde kırsal kalkınmaya yönelik programların geliştirilerek uygulamaya koyulması yararlı olacaktır. İşlevselliği tartışmalı bir noktada bulunan Kırsal Kalkınma Ajanslarının faaliyet etkinliğinin artırılması ve/veya kalkınma ajansları bünyesinde toplanarak daha etkin bir kırsal kalkınma destek programları uygulanmalıdır. Kırsal kalkınma ajanslarının, bölgesel kalkınma ajansları bünyesine dahil edilmesi, bürokratik hantallığın neden olduğu, etkinlik kayıplarının azalmasına katkı sağlayacaktır.

Yapılan incelemelerde ajans faaliyetlerinde devamlılık ve sürekliliğin sağlanamadığı, en fazla kaynağın mali destek programlarına ayrıldığı görülmüştür. Ajanslar tarafından güdümlü proje desteklerine yönelik çalışmalar yapıldığı ancak diğer destek türlerine oranla daha az kullanıldığı tespit edilmiştir. Ajanslar ve paydaşları tarafından ortaklaşa hazırlanan ve geliştirilen güdümlü projelerin sayıları fazladır ancak başarılı bulunarak destek alan projelerin sayısı azdır. Mali destek programlarına sunulan projelerin bakanlık tarafından uygun bulunmayarak geri çevrildiği olmuştur. Uygun bulunmama sebebi olarak fizibilite çalışmaları sonrasında yatırım yerlerinin uygun bulunmaması, ihtiyaçları karşılamaması, maliyet oranlarının yüksek olması görülmüştür. Projelerin desteklenememe sebebi üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca desteklenememe sebepleri yararlanıcılarla düzenli olarak paylaşılmalı ve destek almak isteyenlerin bu sebeplere dikkat etmesi önerilmektedir.

Ajans tarafından düzenlenen bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan bireylerin sayısı ajans bölgesinde yaşayan +20 yaş nüfusun ortalama %32,5 ile %48 arasında değişkenlik göstermektedir. Bilgilendirme ve eğitim toplantılarına katılan birey sayısı en fazla olana ajans %48,2 ile GEKA, en düşük olan ajans ise %32,5’le İSTKA’dır. Ajansların çoğunlukla dış ticarete yönelik eğitimler düzenlediği görülmüştür. Geleneksel rekabet sisteminin yerini e- ticaret sistemine bırakmasıyla

birlikte yapılan çalışmalar gösteriyor ki ülkenin e- ticaret payında oldukça büyük bir artış vardır. Ajans tarafından verilen dış ticaret eğitimlerinin içeriğinde değişikliğe gidilmesi, revize edilmesi ve eğitimden yararlananların e-ticaret sistemlerine yönlendirmek ve sistemi teşvik etmek oldukça önemlidir. Yeni sisteminin geleneksel sisteme oranla daha kolay olması ve prosedür işlemlerinin hızlı yürümesi sistemi tercih edilir kılmaktadır.

Ajans çalışmalarına yönelik yapılan eleştirilerden biri ajans merkezlerinin yanlış belirlendiği ve merkez illere daha fazla kaynak ayrıldığı yönündedir. Ajans faaliyetlerinin finansmanı ağırlıklı olarak merkezi yönetim bütçesinden karşılanmaktadır. Bütçe imkânları sonuçlarına yönelik yapılan değerlendirmede yerel bütçeden ajanslara aktarılan payların az olduğu ve ajans bütçesinin içindeki oranının da düşük olduğu göze çarpmaktadır. Ajansların faaliyete başladıkları ilk yıllarda bu oranların fazla olduğu ancak daha sonraki yıllarda azaldığı ve süreklilik göstermediği tespit edilmiştir. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik mekanizmalarının artırılması özellikle bütçe imkânlarına yönelik veriler açısından oldukça önemlidir. Toplam bütçe içerisinde MDP ayrılan kaynağın ortalama oranı en yüksek ajans GMKA, en düşük ajans ise KARACADAĞ olarak tespit edilmiştir. Büyükşehirlerde hizmet veren ajansların MDP toplam bütçe içerisinde daha fazla kaynak ayırdığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında ajanslar ve YDO'yla irtibata geçen bilgi alan birçok firmanın olduğu ve bu bilgilendirmeler sonrasında yatırımların gerçekleştiği görülmüştür. Ancak kurumla irtibata geçen, bölgenin yatırım imkânlarının tanıtıldığı yatırımcıların kaçının bölgeye geri gelerek yatırım yaptığı konusunda bazı ajansların istatistiki veri tutmadığı da açıkça görülmektedir. Bu gibi sorunların varlığı ajansların takip ve izleme süreçlerini iyi yönetemediği buna dair çalışmaları yapmada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Ajansların bölge potansiyelini artırmaya katkı sağlayacak katma değeri yüksek yatırımların yapılması, teknoloji geliştirme çalışmalarını bölgeye çekme konusunda 6 yıl içerisinde çok başarı sağlayamadıkları ortaya çıkmıştır. Büyük ölçekli işletmeler yatırım planlama ve uygulamaları konusunda ya kendi bünyesinde oluşturdukları teşvik departmanlarından yararlanmakta ya da özel yatırım ofislerinden hizmet aldığı

gözlenmektedir. Diğer taraftan küçük ölçekli işletmeler ve esnafların ise yatırım sürecini kendi imkânları ölçüsünde yürütmeye çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır.

Özellikle büyükşehirlere yeni yatırımların yapılması konusunda son yıllarda sorunlar yaşanmaya başlamıştır. En önemli sorunların yatırım yeri stoğu ve yatırım maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Son 3 yıldır büyükşehirlere özellikle yabancı firmaların yatırım yapma istediği vardır. Ancak yatırım yeri alternatiflerinin kısıtlı olması, mevcut yatırım yerlerinin ise çok pahalı olması nedeniyle birçok yatırımcının büyükşehir yerine diğer alternatif şehirlere kaydığı görülmüştür. Aslında bu uzun dönemli olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki doğal süreçte kaynak tahsisinin gelişmiş bölgelerden çevreye doğru yayılması bölgesel gelişmişlik farkının azalmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Piyasa dinamiklerinin başlattığı bu dönüşümün bölgesel kalkınma ajansları marifetiyle daha etkin yönetilmesi yararlı olacaktır. Ancak, yapılan incelemelerde bölgesel kalkınma ajanslarını bu yönde bir program geliştirip uygulamaya koymadıkları gözlenmiştir. Bu sonuçta ajansların bürokratik yapılanması ve çok başlılığının etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle bölgesel kalkınma ajanslarının yönetsel özerkliğe kavuşturulmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Kalkınma ajansları tarafından yayımlanan faaliyet raporları ve bakanlık tarafından yayımlanan faaliyet raporları arasında farklar olduğu dikkat çekmektedir. 2010- 20 yılları arasında incelenen faaliyet raporlarının her yıl gelişim gösterdiği açıktır. Ancak hala ilk yıllarda hazırlanan raporlara benzer rapor hazırlayan ajanslarda mevcuttur. Ajanslar tarafından hazırlana faaliyet raporları veri toplama, analiz ve karşılaştırma yapmaya imkân vermeyecek şekilde düzensiz ve standarttan yoksundur. Bu durumun, kariyer meslek sınavlarında başarı sağlamış genç ve dinamik personel yapısına sahip kalkınma ajanslarının bu konudaki özensizliği, tüm ajanslarda yönetsel eksikliğin ve disiplinsizliğin varlığından kaynaklandığı biçiminde değerlendirilebilir. Çalışma sürecinde mevcut raporlarda istatistiki veri toplamak oldukça zor olmuştur. Örneğin; ajans tarafından “katılım sağlanan veya düzenlenen organizasyonlar olmuştur” şeklinde bir bilgiye yer verilmiş, ancak nerede, kaç kişiyle hangi konularda ne kadar organizasyon yapıldığı veya katılım sağlandığına ilişkin sayısal veriler raporlarda ya hiç yer almamakta ya da düzensiz biçimde yer almamaktadır. Benzer biçimde ajans

tarafından ilgili faaliyet raporu döneminde “proje hazırlanmıştır” ifadesine yer verilmiş olmakla birlikte, somut sayısal bilgilere yer verilmemiştir. Ama sayısal verilere raporlarda yer verilmemiştir. Kalkınma ajansları faaliyet raporlarına standart getirilmeli ve her ajans bu standartlara uygun rapor hazırlamaya özen göstermelidir. Aksi takdirde performans denetimi, şeffaflık analiz gibi işlemler oldukça zorlaşmaktadır.

Bazı ajanslara bilgi edinme başvurusu hakkında yararlanmak için e-posta gönderilmiş ancak üzerinden 6 ay geçmesine rağmen hala olumlu veya olumsuz hiçbir cevap alınamamıştır. Bakanlık tarafından bu durumların inceleme ve takip süreçlerinin iyi yönetilmesi gerekmektedir.

Son söz olarak, bölgesel kalkınma ajansların örgütsel olarak nicelik açısından yeterli olmakla birlikte çalışmada kullanılan değerlendirme parametreleri açılarından yetersiz ve başarısız oldukları görülmüştür. Bölgesel kalkınma ajansları mevcut haliyle bürokratik hantallık yaratmaktan ve ülke kaynaklarının gereksiz israfından öteye bir sonuç üretmemektedir. Yetersizliklerin kurumsal işleyişte yapılacak düzenlemelerle belli ölçüde giderilebileceği ve mali yeterliliklerinin artırılmasıyla fonksiyonelliğinin daha da arttırılabileceği değerlendirilmektedir. Sadece AB fonlarına bağlı kalınarak bu ajansların işlevselliğinin arttırılması mümkün olmayıp, kaynak israfından öteye geçmeyecek bir sonuç doğuracağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ACİNÖROĞLU Serkan, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss. 147- 163.
- AKBAŞ Göksen, Altan APAR, T.C. Başbakanlık, Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi, Ankara, 2010, ss. 1- 7.
- AKÇA Haşim, “Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt :20, Sayı :3, 2011, ss. 179-190
- AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 14. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.
- AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 20. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.
- AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997.
- AKPINAR Rasim, Kamil TAŞCI, Mehmet Emin ÖZSAN, *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.
- ALPAR C, *Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1982.
- ARTHUR LewisW. “Economic Development With Unlimited Supplies of Labour”, (Ed: Deepak Lal), “Development Economics– Volume I”, The International Library of Critical Writings In Economics, Edward Elgar Publishing Limited, England, 1954.
- AVANER Tekin, *BKA Siyasal Rejim Sorunu Yarattır mı? Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.
- BAKIR Hasan, Cem Okan TUNCEL, “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Bölgesel Politikalarında Yaşanan Değişim: Kalkınma Ajansları”, *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*, (Ed. Birol AKGÜL, Nispet UZAY), Bursa: Ekin Yayınevi, 2010.
- BAŞTAŞ Hasan, “Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Analizi”, *SSSJournal*, Cilt:4, Sayı:15, 2018, ss. 928- 937.
- ÇAKMAK Erol, *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2006.
- ÇARIKÇI Emin, *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983.
- ÇEPNİ Elif, *Ekonomik ve Finansal Göstergeler Rehberi*, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2019

- ÇETİNKAYA Özhan, Türkiye’de Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012.
- DEDE Ayşegül, “AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve Mevlana Kalkınma Ajansı”, Konya Ticaret Odası, Haziran, 2009, ss. 1- 18.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2681, Ankara, 2004.
- DİNÇER Bülent, Metin ÖZASLAN, Erdoğan SATILMIŞ, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara: DPT Yayınları, 1996.
- DİNLER Zeynel, “Cumhuriyetimizin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları”, *Kalkınma Ajansları Üzerine Seçme Yazılar*, (Ed. Birol Akgül, Nifset Uzun), Bursa: Ekin Yayınevi, 2010.
- DİNLER Zeynel, *Bölgesel İktisat*, 5. Baskı Bursa: Ekin Yayınevi, 1998.
- DİNLER Zeynel, *Bölgesel İktisat*, 6.Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2001.
- DİNLER Zeynel, *Bölgesel İktisat*, Yenilenmiş 10. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2014.
- DOĞANER GÖNEL Feride, *Kalkınma Ekonomisi*, 2. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi, 2013.
- DPT, Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2557, Ankara, 2001.
- DPT, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, Mart, 2004.
- DPT, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 2, Mart, 2004.
- DURAN Mustafa, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma-İnceleme Dizisi, No: 33, 2003.
- DURGUN A, *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2006.
- DUYAR İbrahim, “Kalkınma Planlaması, Bölgesel Planlama ve Eğitim Planlaması İlişkisi”, Cilt:221, Sayı:1, 1988, ss. 517-543.
- ECHEVARRIA Domingo G. “The Contribution of Higher Education to Economic Development in a Globalized Environment”, *FIU Electronic Theses and Dissertation*, 2009, ss. 1- 145.
- EDİZDOĞAN Nihat, Özhan ÇETİNKAYA, Erhan GÜMÜŞ, *Kamu Maliyesi*, 6. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2015.
- EGELİ Hüseyin Avni, “Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, ss. 149- 161.
- ELÇİ Seda, T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, “Avrupa Birliği Yapısal Fonları”, AB Uzmanlık Tezi, Ankara: 2007, ss. 1- 116.
- ENGİN Cem, “Kalkınma Ajansları: Türkiye ve İngiltere Ülke Örnekleri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:3, No:2, 2021, ss. 65-77.
- ERBAY Recep E., Miray ÖZDEN, “İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım”, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, No: 03, 2013.

- ERDEM Metin, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOĞLU, *Kamu Maliyesi*, 13. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- ERDOĞAN Savaş,” 1980- 2000 Yılları Arasında Türkiye’de Gelir Dağılımı”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 2004, ss. 47-57.
- ERKAN Birol, “Türkiye’de Nedenleri ve Boyutlarıyla Bölgesel Düalizm”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Haziran, 1999, ss. 119- 136.
- ERKAN Hüsnü, *Sosyo- Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, İzmir: D. E. Ü Yayınevi, 1987.
- ERSÖZ Ceren, *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları: Türkiye’de KÖY’lere Yönelik Bir Uygulama (1975- 2001)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2009.
- EURADA, Creation, Development and Management of RDAs, Does it Have to Be So Difficult? , 1999, (<https://www.eurada.org/>).
- GERÇEK Adnan, “Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları Etkinliği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1-2, 1995/ 1996, ss. 113- 129.
- GİRAY Filiz, *Maliye Tarihi*, Bursa: Ezgi Yayınları, 2006.
- GİRAY Filiz, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- GÖYMEN Korel, *Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010.
- GÜNAYDIN İhsan, “Vergi Cennetlerinin Özellikleri ve Kullanımları”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 126, 1999.
- GÜNDÜZ Ali Yılmaz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2006.
- GÜRLER HAZMAN Gülsüm, “Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasında Nedensellik İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 2011, ss. 205- 216.
- Hazine Müsteşarlığı, *Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları*, Eylül, Ankara, 2010.
- ILDIRAR Mustafa, *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2004.
- İNCE Macit, *Devlet Borçları ve Türkiye*, 6. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.
- İNCEKARA Ahmet, Burcu KILINÇ SAVRUL, “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları: Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar”, *International Conference On Eurasian Economies*, 2011.
- KARAKAŞ D, *Kalkınmada Öncelikli Yörel Uygulaması: Zonguldak Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi SBE, 2005, s. 50.
- KARAKILÇIK Yavuz, *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye’de Bölge Kalkınma Yönetimi*, Güncellenmiş 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2021.

- KARATAŞ Muhammed, Eda ÇANKAYA, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 3, 2010, ss. 29-55
- KASALAK Kadir, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2012, ss. 65- 79.
- KAYIKÇI Sabrina, “Feredal Almanya Cumhuriyeti’nde Mekân Planlama Sistemi”, *Planlama Dergisi*, Sayı:26, 2003, ss. 78- 85.
- KAYNAK Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.
- KAYNAK Muhteşem, Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma Konulu Kongre, Gazi Üniversitesi, (8-9 Mayıs), 2003.
- KELEŞ Ruşen, *Kentleşme Politikası*, 11. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- KLEMT George, *Federal Almanya’da Bölge Planlaması*, (çev. Ruşen Y. KELEŞ), SBF Dergisi, Cilt: 17, No. 3-4, 1962, ss.27-38.
- KNIGHT Paul, Rekabet Kurumu Regülasyon ve Rekabet Sempozyumu, Ankara, 2001.
- KOÇ Erdem, Mahmut Can ŞENEL, Kadir KAYA, “Dünya’da ve Türkiye’de Sanayileşme I ve Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları”, *Mühendis ve Makine*, 59(690), 2018, ss. 1-26.
- KOÇ Özgür Emre, “Türkiye’de Sektörel Mali Teşvik Uygulamaları”, *Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, (Ed. Mustafa TAYTAK, Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ), Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- KÖKSAL Tunay, “Avrupa Topluluğu ve Türk Rekabet Hukuku Çerçevesinde Kamu Teşebbüsleri ve İnhisari Haklar”, Doktora Tezi, Rekabet Kurumu, Ankara, 2002.
- KUBAR Yeşim, “Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995- 2010)”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, 2016, ss.65-99.
- KULAKSIZ Y., “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, *Uzmanlık Tezi*, Ankara,2008.
- KUMRAL Neşe, “Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki”, EĞİAD Ekonomik Raporlar No: 10, İzmir, 1994.
- KÜÇÜK Hülya, “Merkez- Çevre Teorisi ve Yerelleşme Etkisi: İtalya Örneği”, ss. 1- 26. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814582>).
- KÜÇÜKOĞLU M, *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- KÜKRER Ceyda, “Vergi Matrahının Tespitinde İndirime Konu Olan Zararın Tanımı ve Özellikleri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:34, 2015, ss. 46- 57.
- MENGİ Ayşegül, Nesrin ALGAN, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.
- MURADOW E., “Azerbaycan ve Almanya’nın Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2012, ss. 103- 115.

- MURDOCK Graham, “Pandeminin Etkisi Eşit Olmayan Bir Şekilde Hissedilmiştir”, *TRT Akademi*, Cilt:5, Sayı:10, Temmuz, 2020, ss.847- 856.
- OECD Towards Global Tax Co-operation : Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices, Paris 2000, ss. 1- 31. (<https://www.oecd.org/ctp/harmful/2090192.pdf>)
- OECD, Harmful Tax Competition An Emerging Global Issue, Paris, 1998, ss. 1- 82.
- ÖZBİLGİ F., “Piyasa Başarısızlıklarından Dışsallıklar ve Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirmeler”, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2020, ss. 70-90.
- ÖZER M. Akif, “Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 2009, ss. 89- 105.
- ÖZTÜRK İlhan, “Dünya Bankası Politikaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 2006, ss. 36-55.
- ÖZTÜRK Nazım, *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım*, 1. Baskı, Ankara: Roma Yayınları, 2005.
- ÖZTÜRK Nazım, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve GAP Projesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 2001.
- PAKSOY Saadettin, Mustafa H. AYDOĞDU, “Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP- GİDEM Örnekleri”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2010, ss. 113- 134
- PEŞELİOĞLU İstemihan, *Avrupa Birliği Perspektifinde Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulama İmkanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2007.
- RODENBURG Elisabeth “Global Forum on Governance, Regulatory Issues and The Doha Development Agenda”, OECD, Paris, 2003.
- ROSTOW W.W., “Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış”, (çev. Y. Demirgil), *İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar*, (Ed. M. Berk, F.Görün ve S. İlkin), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966.
- ROSTOW W.W., *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, Komünist Olmayan Bir Manifesto*, 1966.
- SANALAN Timuçin, vd.; *Kalkınmada Öncelikli Yörelere Tespiti ve Bu Yörelere Teşvik Tedbirleri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, DPT Yayın No:1304:15-16, 1973.
- SARISOY İdris, “Teşvik Politikaları: Cumhuriyetten Günümüze Genel Bir Değerlendirme”, *Kamu Maliyesinde Seçme Konular*, (Ed. Fazlı YILDIZ, Güner TUNCER), Ankara: Savaş Yayınevi, 2017.
- SARISOY İdris, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikası*, İstanbul, İTO Yayınları, 2008.
- SAVAŞAN Fatih, *Kamu Ekonomisi*, 6. Baskı, Ankara: Dora Yayınevi, 2016.
- SELEN Ufuk, “Türkiye’de Teşvik Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Prof. Dr. Metin Taş’a Armağan*, (Ed: Adnan GERÇEK, Fatih SARAÇOĞLU), Ankara: Gazi Kitabevi, 2015.

- SELEN Ufuk, *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*, 1. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.
- SELEN Ufuk, Reyhan LEBA, *İktisadi Gelişme ve Vergileme*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.
- SOLMAZ Erol “İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl:11, Sayı: 132,2008, ss. 1-16,
- SOYYIĞİT Semanur, “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi ve Türk İmalat Sanayii Kapsamında Etkinliği Üzerine Bir Uygulama, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- STIGLITZ J, *Economics of The Public Sector*, 3. Baskı, Londra, 1999.
- SUSAM Nazan, *Kamu Maliyesi Temel Kavramlar ve Esaslar*, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994), ss. 1- 375.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989), 1884, ss. 1- 221.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967), Ocak, 1963, ss. 1- 535.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), ss. 1- 101.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983), Nisan, 1979, ss. 1- 699.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972), 1968, ss. 1- 665.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan, 2000, ss. 1- 307.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001- 2005), Ankara, 2000, ss. 1- 254.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977), 1977, ss. 1- 1077.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000), ss. 1- 319.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI, On Birinci Kalkınma Planı (2019- 2023), ss. 1- 198.
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, 2014- 2023 BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ, Aralık, 2014, ss. 1- 155.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları, Temmuz, 2018, s. Ss. 1- 86. (<https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Avrupa-Birlig%cc%86inde-Kalk%c4%b1nma-Ajanslari.pdf>).
- T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, Onuncu Kalkınma Planı (2014- 2018), Ankara, 2013, ss. 1- 212.
- T.C. Sanayi Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik Uygulamaları, Ocak, 2022, ss. 1- 68.
- T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, Kalkınma Ajansları 2020 Yılı Genel Faaliyet Raporu, ss. 1- 240.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Federal Almanya Ülke Profili, 2021, ss. 1- 20.
- TAŞ Barış, “AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. VIII, No.2, Aralık, 2006, ss. 185- 197.
- TATAR MERCAN Güzide, Volkan YURDADOĞ, “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, ss. 155- 177
- TEKİN Ahmet, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, ss. 301- 316
- TİRYAKİ Tercan, Türker GÜRSOY, “Ekonomik Suç Kavramı ve Sigortacılık Suçlarının Bu Açıdan Değerlendirilmesi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 55, Ekim-Aralık, 2004.
- TODARO M. P, S.C. SMITH, *Economic Development*, 11. Baskı, Boston, 2012, S. 359.
- TOKATLIOĞLU Mircan, Ufuk SELEN, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.
- TOPAL Mehmet Hanefi, “Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım, ”, *The Journal of International Scientific Researches*, 2016, ss. 35- 51.
- TUNCA Zafer, *Türkiye İmalat Sanayinde İthal İkamesi ve Gelişmenin Kaynakları (1965-1975)*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1981.
- TURHAN Yunus, “Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Sayı:29, 2020, ss. 149- 164
- UNDP, Human Development Report, New York: Oxford University Press, 2005, ss. 1- 388.
- W.W. Rostow, Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış, (çev. Y. Demirgil), İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar, (Ed. M. Berk, F. Görün ve S. İlkin), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966, ss. 45- 71.
- YAVAN Nuri, Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi Türkiye Örneği: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları No: 27 Ankara, 2011.

YAVİLİOĞLU Cengiz, “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Yaklaşım), *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2002, ss. 49- 70.

YAVUZ TİFTİKÇİGİL Burcu, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları*, Ankara: Der Yayınları, 2012.

YILDIZAK Gizem Buket, “Almanya’nın Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları Üzerine Bir İnceleme”, ss. 195- 218. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1201028>)

ZENGİN Eyüp, Mustafa BAŞKURT, Muharrem ES, “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2014, ss. 95-124.

01.11.2018 tarihli 300 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Eki.

08.06.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan Kalkınma Ajanslarının Hizmetine İlişkin Kanun.

10.07.2018 tarihli ve 30474 Sayılı Resmi Gazete ‘de Yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

14.06. 2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı.

15. 07. 2018 tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan, Bakanlıklara Bağlı, ilgili, İlişkili Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

23.02.2008 tarih ve 26796 sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanan Anayasa Mahkemesi Kararı.

27. 07. 2014 tarih ve 29101 Sayılı Resmi Gazete ’de Yayımlanan Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofisleri Yönetmeliği.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006.

6322 sayılı Gelir Vergisi Kanunu.

KDV Genel Uygulama Tebliği, 13-d maddesi (<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=19631&MevzuatTertip=5>), (Erişim Tarihi 22.02.2022).

AHİLER, (<https://www.ahika.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>), (16.03.2022).

ALMI, <https://www.almi.se/en/in-english/>, Erişim Tarihi (07.03.2022).

ANKARAKA, https://www.ankaraka.org.tr/tr/teknik-destekler_38.html , (Erişim Tarihi 11.04.2022).

ANKARAKA, (<https://ankaraka.org.tr/>), (15.03.2022).

ANKARAKA, https://www.ankaraka.org.tr/tr/2022-yili-sosyal-gelistmeyi-destekleme-programi-sogep-on-basvuru-cagrisi_5147.html, (Erişim Tarihi 12.04.2022).

- Avrupa Birliği'nin Tarihçesi,
[https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Roma%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20ve%20Avrupa%20Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20\(AET\)&text=AET'nin%20amac%C4%B1%2C%20mallar%C4%B1n%2C,en%20nihayetinde%20siyasi%20b%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9Fe%20gidilmesi](https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105#:~:text=Roma%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1%20ve%20Avrupa%20Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%20(AET)&text=AET'nin%20amac%C4%B1%2C%20mallar%C4%B1n%2C,en%20nihayetinde%20siyasi%20b%C3%BCt%C3%BCnl%C3%BC%C4%9Fe%20gidilmesi) i. (Erişim Tarihi 15.02.2022)
- BAGEV, <https://bagev.org.tr/amac.html> (Erişim Tarihi 04.04.2022)
- BAKA, (<https://baka.ka.gov.tr/>), (15.03.2022).
- BAKKA, (<https://www.bakka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>), (16.03.2022).
- BEBKA, (<https://bebka.org.tr/hakkimizda>), (15.03.2022).
- BEBKA, <https://bebka.org.tr/destekler/genel-bilgiler> (Erişim Tarihi 10.04.2022).
- BEBKA, <https://bebka.org.tr/destekler/genel-bilgiler>, (Erişim Tarihi 10.04.2022).
- Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, (1934- 1938), s. 27.
(https://www.emo.org.tr/ekler/364a8ddae9aadd_ek.pdf) (Erişim Tarihi 12.04.2022).
- Brandenburg İktisadi Kalkınma Şirketi, <https://invest.wfbb.de/tr/turkce> (Erişim Tarihi 13.04.2020).
- ÇKA, (<https://www.cka.org.tr/tr/sayfa/hakkimizda>), (15.03.2022).
- DAKA, (<https://www.daka.org.tr/icerikler/hakkimizda>), (16.03.2022).
- DEİK, İsveç Ülke Bülteni, 2008, s. 16.
(http://arsiv.ntv.com.tr/modules/ekonomi/bultenler/isvec_ulke_bulteni.pdf), (Erişim Tarihi 05.03.2022).
- DİKA, (<https://www.dika.org.tr/>), (16.03.2022).
- DİKA, <https://www.dika.org.tr/destekler/cazibe-merkezlerini-destekleme-programi>
cmdp#:~:text=CMDP%2C%20Sanayi%20ve%20Teknoloji%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1,nitelikli%20bir%20b%C3%B6lgesel%20geli%C5%9Fme%20program%C4%B1d%C4%B1r. (Erişim Tarihi 12.04.2022).
- DOĞAKA, (<https://www.dogaka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda>), (15.03.2022).
- DOĞAKA, [Dogaka.gov.tr](https://dogaka.gov.tr/), (Erişim Tarihi 10.04.2022).
- Doing Business, 2020,
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf> , (Erişim Tarihi 15.03.2022).
- DOKA, (https://www.doka.org.tr/kurumsal_hakkimizda-TR.html), (16.03.2022).
- DOKAP, <https://www.dokap.gov.tr/arama-sonucu-yesil-yol/yesil-yol-projesi/1/Detay> (Erişim Tarihi 17.03.2022).
- DOKAP, <https://www.dokap.gov.tr/tarihi-surec/sayfa/75> (Erişim Tarihi 17.03.2022).

EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A160001> (Erişim Tarihi 25.02.2022).

EURADA, <https://www.eurada.org/> (Erişim Tarihi 02.04.2022).

EURADA, (<https://www.eurada.org/about/members>), (15.03.2022).

EURADA, <https://www.eurada.org/about/members> ,(Erişim Tarihi 25.03.2022).

European Investment Bank, <https://www.eib.org/en/index.htm> , (Erişim Tarihi 15.02.2022).

Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics>, (Erişim Tarihi 17.02.2022).

Eurostat, History of Nuts, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/history> (Erişim Tarihi 17.02.2022).

Filyos Vadisi, <https://www.filyosvadisi.com/> , (Erişim Tarihi 17.03.2022)

FKA, (<https://fka.gov.tr/>), (16.03.2022).

Franche-Comte Bölgesi Kalkınma Ajansı, <https://en.cner-france.com/> (Erişim Tarihi 12.04.2022).

GAP, <http://www.gap.gov.tr/index.php> , (Erişim Tarihi 14.03.2022).

GEKA, (<https://geka.gov.tr/tr/sayfa/ajansimizin-tanitimi>), (15.03.2022).

Gelir Vergisi Genel Tebliği, Seri No: 276, (<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=14327&MevzuatTertip=5>)

Gelişmekte olan ÷lke, https://tr.wikipedia.org/wiki/Geli%C5%9Fmekte_olan_%C3%BCIke#:~:text=Geli%C5%9Fmekte%20olan%20%C3%BCIkelerde%2C%20geli%C5%9Fmi%C5%9F%20%C3%BCIkeler,ihracat%20hacimleri%20giderek%20artan%20%C3%BCIkelerdir. (Erişim Tarihi 27.02.2022).

Glesbygdsverket, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Glesbygdsverket>, (07.03.2022).

GMKA, (<https://www.gmka.gov.tr/hakkimizda>), (15.03.2022).

Heraklion Kalkınma Ajansı, http://anher.gr/en/?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=218, (Erişim Tarihi 12.04.2022).

<http://politikaakademisi.org/>, (Erişim Tarihi 02.03.2022).

https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/dosyalar/karar_cazibe_merkezleri_programi.pdf , (Erişim Tarihi 11.04.2022).

Human Development Reports, <https://hdr.undp.org/en> (Erişim Tarihi 25.02.2022).

İKA, (<https://www.ika.org.tr/kurumsal/hakkimizda>), (16.03.2022).

İSTKA, <https://www.istka.org.tr/kurumsal/hakkimizda/>, (15.03.2022).

İZKA, (<https://izka.org.tr/hakkimizda/>), (15.03.2022).

İZKA, <http://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/sogep-program-rehberi.pdf>, (Erişim Tarihi 12.04.2022).

Kalkınma Ajansı Destekleri <https://www.bartinyatirim.com/tesvik-ve-destekler/kalkinma-ajansi-destekleri>, (Erişim Tarihi 10.04.2022).

KARACADAĞ, (<https://www.karacadag.gov.tr/kurumsal/>), (16.03.2022).

KOP, <http://www.kop.gov.tr/> (Erişim Tarihi 28.03.2022).

KOP, <http://www.kop.gov.tr/sayfalar/hedeflenen-kop-bolgesi/62> (Erişim Tarihi 30.03.2022).

KOP, <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/25.pdf> (Erişim Tarihi 30.03.2022).

Kredi derecelendirme notlarına göre ülkeler listesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kredi_derecelendirme_notlar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi , (Erişim Tarihi 01.03.2022).

KUDAKA, (<https://kudaka.ka.gov.tr/home>), (16.03.2022).

Kuzey Ren-Vestfalya İktisadi Kalkınma Ajansı, <https://www.nrwinvest.com/tr/ana-sayfa/> (Erişim Tarihi 13.04.2020).

Kuzeydoğu Bölgesel Kalkınma Ajansı, <https://www.adrnordest.ro/> (Erişim Tarihi 12.04.2022).

KUZKA, (<https://www.kuzka.gov.tr/kurumsal.asp>), (16.03.2022).

Madencilik Sektörüne Bakış, https://eski.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=756&tipi=5&sube=0, (Erişim Tarihi 15.01.022).

MARKA, (<http://www.marka.org.tr/sayfa/13/74/hakkimizda>), (15.03.2022).

Mavi Tünel, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_T%C3%BCnel (Erişim Tarihi 28.03.2022).

Mersin Kalkınma Ajansı, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1281363330-6.Mersin_Kalkinma_Ajansi.pdf , (Erişim Tarihi 04.04.2022).

MEVKA, (<https://www.mevka.org.tr/kurumsal/hakkimizda>), (15.03.2022).

Nutek, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Nutek> (Erişim Tarihi 07.03.2022).

OECD, <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/aprogressreportonoecdworkontaxhavens.htm> (Erişim Tarihi 13.02.2022).

OKA, (<https://oka.ka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/biz-kimiz>), (16.03.2022).

ORAN, (<https://www.oran.org.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>), (16.03.2022).

Oxford Languages, languages.oup. Com, (Erişim Tarihi 12.01.2022).

Regeringens, <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/regional-utveckling/mal-for-regional-utveckling/> (Erişim Tarihi 05.03.2022).

Regional Utveckling, 19, PROP. 2004/ 05:1 UTGIFTSOMRADE 19.

SERKA, (<https://www.serka.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>), (16.03.2022).

Su Temin Projesi, https://tr.wikipedia.org/wiki/KKTC_Su_Temin_Projesi (Erişim Tarihi 30.03.2022).

The Word Bank, <https://www.worldbank.org/en/home> (Erişim Tarihi 26.02.2022).

Tillvaxtverket, <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden.html> (Erişim Tarihi 07.03.2022).

TRAKYAKA, (<https://www.trakyaka.org.tr/tr/33165/Hakkimizda>), (15.03.2022).

Türkiye AB İlişkilerinin Tarihçesi, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html , (Erişim Tarihi 10.04.2022).

Uluslararası Kargo Havaalanı ile şanlıurfa, <https://www.investsanliurfa.com/>, (Erişim Tarihi 15.03.2022).

Yeşilirmek, <http://www.yesilirmek.org.tr/yhgp.html> , (Erişim Tarihi 25.03.2022).

ZAFER KALKINMA AJANSI, (<https://zafer.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Hakk%C4%B1m%C4%B1zda/Zafer-Kalk%C4%B1nma-Ajans%C4%B1#:~:text=Zafer%20Kalk%C4%B1nma%20Ajans%C4%B1%20Genel%20Sekreterli%C4%9Fi,Sanayi%20ve%20Teknoloji%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20sorumludur.>), (15.03.2022).

Zafer Kalkınma Ajansı, <https://zafer.gov.tr/tr-tr/Faaliyetler/Proje-Destekleme/Ajans-Destekleri-Hakk%C4%B1nda-Genel-Bilgi/Mali-Destekler/Finansman-Deste%C4%9Fi> (Erişim Tarihi 10.04.2022).

EKLER

Tablo 20. 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları

TR10- İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	1.104	0.976	0.792	0.648	2.416	1.744	3.528	1.584	0.576	0.800
Bütçe İmkânları *0.2	0.168	0.468	0.668	0.434	0.506	0.450	0.266	0.222	0.224	0.138	0.144
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0	0	0.376	0.212	0.612	0.216	2.968	3.372	1.392	0.336
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	8.080	0.330	2.250	1.080	0.740	1.830	0.580
TOPLAM	0.168	1.572	1.644	1.602	9.446	3.808	4.476	7.798	5.920	3.936	1.860
TR21- Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.018	0.006	0.006	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.012	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.376	1.168	1.304	1.184	1.128	2.016	1.064	0.384	1.640	2.688	0.448
Bütçe Sonuçları*0.2	0.078	0.258	0.364	0.200	0.428	0.290	0.236	0.176	0.202	0.252	0.124
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.148	0.308	0.220	0.216	1.020	1.024	0.648	1.816	3.032	0.120
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.740	1.410	2.500	1.160	0.660	0.910	2.750
TOPLAM	0.454	1.592	1.982	1.610	3.512	4.748	4.830	2.380	4.330	6.894	3.442

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR22- Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.012	0.006	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	1.296	1.320	0.944	1.128	1.792	0.248	1.880	1.512	2.280	0.320
Bütçe İmkânları*0.2	0.064	0.146	0.402	0.288	0.334	0.268	0.144	0.268	0.536	0.218	0.108
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.080	0.116	0.144	0.156	1.444	1.448	4.232	5.400	1.840	2.228	0.056
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.820	0.410	0.660	0.830	1.660	0.820	1.410
TOPLAM	0.144	1.570	1.872	1.394	5.732	3.924	5.290	8.390	5.554	5.546	1.894
TR31- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.984	1.1920	2.024	1.728	2.504	0.864	0.712	0	0.968	0.944	1.104
Bütçe Sonuçları*0.2	0.266	0.290	0.394	0.428	0.568	0.384	0.326	0.324	0.264	0.334	0.234
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.116	0.172	0.204	0.148	2.136	4.132	3.328	4.928	3.344	4.212	0.076
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	4.490	0.660	2.570	1.080	1.080	1.570	0.990
TOPLAM	1.366	1.654	2.622	2.304	9.698	6.040	6.936	6.332	5.656	7.060	2.404

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR32- Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0.012	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.480	1.300	0.420	1.600	1.860	1.610	1.740	0.560	1.620	1.730	2.070
Bütçe İmkânları *0.2	0.154	0.210	0.408	0.422	0.308	0.212	0.154	0.312	0.452	0.412	0.372
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.208	0.248	0.260	6.664	0.256	1.848	5.052	2.640	2.612	0.200
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.990	0.250	4.160	2.160	1.410	0.580	2.660
TOPLAM	0.538	1.458	0.992	1.968	11.450	2.004	7.560	7.984	5.810	5.000	4.894
TR33- Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.012	0.012	0.006	0.012	0.012	0.006	0	0.018	0.006	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.408	1.768	1.296	1.152	1.360	1.168	1.280	1.896	2.328	1.432	1.608
Bütçe İmkânları *0.2	0.110	0.300	0.530	0.452	0.388	0.474	0.348	0.290	0.506	0.220	0.320
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.212	0	0.236	16.244	2.252	5.044	0.656	10.200	10.600	0
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.160	0.080	0.160	0.910	2.160	1.080	1.240
TOPLAM	0.530	2.292	1.832	1.852	20.164	3.980	6.832	3.770	15.200	13.144	3.174

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR41- Bursa- Bilecik- Eskişehir Kalkınma Ajansı (BEBKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.392	1.176	0.952	0.960	2.232	1.856	0.856	0.800	1.616	1.360	0.928
Bütçe İmkânları *0.2	0.036	0.136	0.770	0.512	0.692	0.476	0.314	0.334	0.284	0.346	0.242
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.204	0.212	0.152	0.188	0.188	0.200	0.212	0.604	1.008	0.216	0.160
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.820	0.410	1.580	1.160	5.660	2.410	2.000
TOPLAM	0.632	1.530	1.880	1.666	5.938	2.948	2.968	2.904	8.574	4.338	3.336
TR42- Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.012	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0	0.006	0.006	0	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.448	1.224	1.160	1.840	5.264	1.944	1.168	0	1.752	2.944	3.696
Bütçe İmkânları *0.2	0.024	0.228	0.294	0.302	0.328	0.202	0.242	0.206	0.230	0.198	0.214
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.256	0.304	0.292	0.312	3.912	4.320	0.692	0.668	1.880	2.256	0.264
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	5.070	0.080	1.410	3.160	0.750	1.820	0.330
TOPLAM	0.740	1.762	1.752	2.460	14.574	6.552	3.512	4.040	4.618	7.218	4.510

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR51- Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.800	1.272	0.848	0.880	1.192	1.024	1.136	1.600	1.096	0.880	1.688
Bütçe İmkânları *0.2	0.030	0.262	0.480	0.424	0.356	0.286	0.246	0.324	0.298	0.174	0.216
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.092	0.112	0.168	0.560	0.140	0.572	0.584	0.180	0.976	0.056
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.210	0	3.330	2.580	1.910	0.910	0.910
TOPLAM	0.830	1.626	1.440	1.472	3.318	1.450	5.284	5.088	3.484	2.940	2.870
TR52- Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.024	0.024	0.006	0.012	0.006	0.006	0.006	0.018	0.012	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.944	3.144	1.168	3.016	1.352	3.096	1.144	0	1.216	1.640	2.032
Bütçe İmkânları *0.2	0.184	0.296	0.200	0.440	0.224	0.408	0.166	0.178	0.330	0.310	0.486
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.120	0.132	0	0.196	1.424	1.472	0.196	0.984	0.592	2.272	0.180
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	4.240	1.000	2.750	6.070	3.000	2.740	1.320
TOPLAM	1.272	3.596	1.374	3.664	5.822	5.982	4.262	7.250	5.150	6.974	4.024

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)

TR61- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	0.768	1.088	1.720	1.160	1.312	0.936	3.272	1.320	1.144	3.560
Bütçe İmkânları *0.2	0.136	0.158	0.430	0.408	0.234	0.292	0.198	0.342	0.332	0.294	0.230
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.220	0.224	0.232	1.828	1.032	0.200	0.192	0.596	0.988	0.180
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	5.910	0.580	2.320	2.580	2.070	1.910	0.500
TOPLAM	0.136	1.146	1.742	2.360	9.132	3.216	3.654	6.386	4.318	4.336	4.470
TR62- Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0	0.006	0.006	0.012	0.006	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.560	0.584	1.072	1.248	0.968	1.408	1.168	1.600	1.760	1.200	1.624
Bütçe İmkânları *0.2	0.440	0.258	0.384	0.488	0.474	0.238	0.196	0.164	0.144	0.210	0.168
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.208	0.208	0	0.208	0.128	0.224	0.196	0.560	0.988	2.216	0.148
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	4.830	1.000	1.490	1.490	1.330	0.850	0.910
TOPLAM	1.208	1.050	1.456	1.944	6.400	2.876	3.056	3.826	4.228	4.476	2.850

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR63- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.024	0.024	0.018	0.006	0.012	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	1.352	1.328	1.056	1.168	1.064	2.064	1.120	0.312	1.168	1.288	2.104
Bütçe İmkânları *0.2	0.102	0.176	0.246	0.224	0.126	0.540	0.146	0.152	0.344	0.178	0.160
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.220	0.272	0.272	0.296	0.284	0.252	0.240	0.244	0.228	0.224	0.188
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	3.750	0.250	2.660	1.310	1.250	0.910	0.910
TOPLAM	1.698	1.800	1.592	1.694	5.236	3.112	4.172	2.018	2.996	2.606	3.368
TR71- Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.018	0.012	0.018	0.012	0.012	0.012	0.012	0.012	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	0.536	0.696	3.000	1.744	0.936	0.888	0.360	1.384	1.232	3.296
Bütçe İmkânları *0.2	0.290	0.238	0.750	0.580	0.246	0.124	0.098	0.094	0.158	0.168	0.320
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.2	0	0.244	2.240	1.048	1.028	1.828	6.628	0.636	0.228
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.990	0.660	0.410	2.000	1.910	0.740	1.000
TOPLAM	0.290	0.992	1.458	3.842	6.220	2.780	2.436	4.294	10.292	2.788	4.850

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR72- Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0.006	0.006	0.006	0.012	0	0.006	0.006	0.006	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.328	1.248	1.184	1.064	1.224	1.248	1.944	1.080	2.160	4.456	0.888
Bütçe İmkânları *0.2	0.148	0.240	0.320	0.356	0.364	0.290	0.400	0.216	0,404	0.454	0.172
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.172	0	0.232	1.420	0.224	0.236	1.060	2.620	1.028	0.212
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	4.240	0.250	0.490	1.250	1.830	3.240	2.240
TOPLAM	0.476	1.66	1.51	1.658	7.254	2.024	3.07	3.612	7.020	9.184	3.512
TR81- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0.024	0.018	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.400	1.440	1.240	1.272	2.136	0.968	1.576	0.800	1.000	2.744	0.912
Bütçe İmkânları *0.2	0.106	0.202	0.264	0.234	0.296	0.224	0.214	0.200	0.302	0.340	0.338
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.148	0.244	0.276	0.284	0.692	0.272	0.260	0.240	0.236	0.232	0.228
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	5.990	0	0.500	1.910	0.660	0.710	3.490
TOPLAM	0.654	1.886	1.786	1.796	9.120	1.470	2.550	3.156	2.220	4.044	4.968

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR82- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0.012	0	0	0	0.006	0.018	0	0	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.312	1.072	0.344	0.672	1.048	1.864	1.080	2.792	1.136	1.472	0.256
Bütçe İmkânları *0.2	0.066	0,434	0.244	0.158	0.360	0.415	0.344	0.298	0.162	0.438	0.138
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.208	0.248	0.260	4.264	2.248	2.652	6.668	3.408	5.052	0.232
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.820	0.160	0.910	1.080	0.500	1.410	0.830
TOPLAM	0.378	1.714	0.848	1.090	8.492	4.687	4.992	10.856	5.206	8.372	1.462
TR83- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	1.690	2.080	1.752	1.152	2.104	1.392	1.592	4.440	1.472	2.336	2.656
Bütçe İmkânları *0.2	0.304	0.270	0.452	0.228	0.460	0.146	0.264	0.302	0.362	0.376	0.282
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.176	0.208	0.200	0.220	1.820	2.220	0.212	2.224	2.208	3.024	0.204
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	9.580	0.330	0.580	1.580	2.080	3.740	0.910
TOPLAM	2.170	2.558	2.410	0.606	13.970	4.094	2.648	8.552	6.128	9.488	4.058

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TR90- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	1.376	1.088	2.272	1.288	2.080	0.952	0.296	1.496	1.960	0.912
Bütçe İmkânları *0.2	0.012	0.124	0.544	0.438	0.302	0.248	0.098	0.150	0.282	0.200	0.236
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.18	0.172	0.260	15.448	2.652	0.648	0.240	0.636	0.224	0.236
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	6.490	0.160	1.080	1.740	1.820	1.240	0.910
TOPLAM	0.012	1.692	1.810	2.982	23.540	5.146	2.784	2.432	4.240	3.624	2.294
TRA1- Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.012	0.006	0.012	0.018	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.872	1.320	1.256	1.416	1.256	1.312	2.080	1.656	2.552	2.248	1.00
Bütçe İmkânları *0.2	0.180	0.296	0.360	0.354	0.344	0.252	0.268	0.238	0.356	0.136	0.110
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.192	0.188	0.240	0.272	0.656	0.252	0.260	0.272	0.248	1.052	0.224
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.160	0.080	0.580	0.570	0.880	2.240	0.410
TOPLAM	1.256	1.810	1.868	2.060	3.428	1.908	3.194	2.742	4.042	5.682	1.750

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TRA2- Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.030	0.012	0.018	0.024	0.018	0.018	0.024	0.030	0.018	0.024
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.392	0.816	1.480	3.600	3.104	2.256	3.888	1.992	1.536	2.256	1.184
Bütçe İmkânları *0.2	0.066	0.258	0.378	0.326	0.282	0.236	0.164	0.192	0.104	0.354	0.216
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0.280	0.252	0.300	4.304	6.288	0.296	1.092	0.260	0.260	0.260
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.160	0.830	1.160	4.320	1.080	1.660	0.490
TOPLAM	0.458	1.384	2.122	4.244	9.874	9.628	5.526	7.620	3.010	4.548	2.174
TRB1- Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.012	0.012	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.012	0
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.768	2.024	0.200	0.872	1.248	2.048	1.280	0	1.472	4.032	2.664
Bütçe İmkânları *0.2	0.026	0.234	0.262	0.328	0.290	0.254	0.216	0.190	0.160	0.142	0.092
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.212	0.240	0.132	0.268	3.872	1.068	1.060	4.292	2.660	1.436	0.232
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	3.160	0.410	1.240	1.910	2.240	2.820	2.660
TOPLAM	1.006	2.510	0.606	1.480	8.576	3.786	3.802	6.398	6.538	8.442	5.648

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TRB2- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0	0	0	0.018	0.024	0.024	0.030	0.024	0.024	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0.432	0.800	1.256	1.296	1.128	1.080	1.040	4.104	2.496	2.024	3.448
Bütçe İmkânları *0.2	0.156	0.180	0.304	0.499	0.336	0.292	0.100	0.236	0.294	0.222	0.136
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0	0	0.192	0.272	1.872	2.276	1.064	5.068	1.456	1.044	0.188
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.240	0.250	1.580	1.190	1.660	1.580	1.910
TOPLAM	0.588	0.980	1.752	2.067	4.594	3.922	3.808	10.628	5.930	4.894	5.488
TRC1- İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0	0.012	0.006	0.012	0.012	0.012	0.018	0.012	0.006	0.012	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	0	0.896	2.008	1.400	1.144	1.352	2.752	1.672	1.264	1.688	3.896
Bütçe İmkânları *0.2	0.246	0.386	0.292	0.862	0.266	0.176	0.232	0.284	0.342	0.326	0.288
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.196	0.208	0	0.224	4.628	1.040	0.228	0.608	0.200	0.628	0.204
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	2.990	0.160	2.410	1.160	1.080	2.330	2.570
TOPLAM	0.442	1.502	2.306	2.498	9.040	2.740	5.640	3.736	2.892	4.984	6.964

Tablo 20: 2010- 2020 Yılları Arası Kalkınma Ajanslarının Performans Değerlendirme Sonuçları (devam)											
TRC2- Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)											
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.012	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.006	0.030	0.024	0.006	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	1.416	1.424	1.176	1.480	0.968	1.208	1.192	0.352	2.3696	0.960	0.960
Bütçe İmkânları *0.2	0.264	0.232	0.292	0.354	0.202	0.354	0.164	0.206	0.416	0.198	0.176
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.248	0.236	0.240	0.248	5.820	1.828	0.232	1.836	4.62	1.028	0.192
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.490	0.330	1.160	2.240	1.330	3.080	1.750
TOPLAM	1.940	1.898	1.714	2.088	8.486	3.726	2.754	4.664	8.759	5.272	3.084
TRC3- Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)											
Teknik Destek Uygulaması*0.6	0.024	0.030	0.012	0.006	0.006	0	0.006	0.006	0.012	0	0.006
Mali Destek Uygulamaları*0.8	1.272	1.304	0.472	1.136	1.376	4.144	1.240	1.992	3.672	1.04	2.464
Bütçe İmkânları *0.2	0.368	0.224	0.338	0.412	0.346	0.234	0.188	0.240	0.418	0.302	0.212
Yatırım Destek Faaliyetleri*0.4	0.244	0.284	0.268	0.236	2.284	0.628	0.668	0.684	1.872	2.240	0.224
Ajans Organizasyon, İş Birliği Sayısı *1	0	0	0	0	1.160	0	0.990	0.990	1.500	0.580	0.820
TOPLAM	1.908	1.842	1.090	1.790	5.172	5.006	3.092	3.912	7.474	4.162	3.726